FEUCHTWANGER

Goya

FEUCHTWANGER

133

133

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

Vol. I şi II lei 10

LION FEUCHTWANGER

Goya

sau Drumul spinos al cunoașterii

Roman

1 9 6 2

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Traducere de *V. Beneș*
Prefață de *Savin Bratu*

LION FEUCHTWANGER
GOYA
oder der arge Weg der Erkenntnis
Graifenverlag zu Rudolfstadt
1951

PREFAŢĂ

Biografia scriitorului Lion Feuchtwanger ar putea ilustra, şi ea, „drumul spinos al cunoaşterii" — cum se subintitulează romanul de faţă — roman al formării şi desăvîrşirii unei personalităţi într-o epocă de intense contradicţii şi de profunde prefaceri istorice.

S-a născut în 1884, la München, într-o Germanie care abia de treisprezece ani se constituise ca stat naţional unitar, în jurul Prusiei monarhice. Sub ochii lui Feuchtwanger s-a desfăşurat astfel întreaga istorie tragică şi instructivă a acestui stat, pe care o impetuoasă dezvoltare capitalistă l-a impus, în cîteva decenii, ca pe cel mai primejdios concurent al celorlalte puteri monopoliste. Scriitorul şi-a trăit toată tinereţea în anii în care ambiţiosul şi agresivul imperialism prusac, năzuind spre reîmpărţirea lumii, a pregătit şi a dezlănţuit primul război mondial. Cînd în Germania înfrîntă a izbucnit revoluţia din noiembrie 1918, care a dus la crearea republicii burgheze de la Weimar, avea 34 de ani. Cînd Germania hitleristă, instaurată în 1933 pe ruinele republicii trădate, a dezlănţuit cel de-al doilea război mondial, Feuchtwanger trecuse de mult pe povîrnişul vieţii. La încheierea păcii, în 1945, avea 61 de ani. Ar fi putut fi un bătrînel resemnat şi cuminte, pentru care drumul cunoaşterii s-a încheiat. Dar Feuchtwanger, lucid şi activ, a continuat a sonda învăţă-

mintele istoriei pînă în ultimul an al vieţii. Bătrînelul care a murit în 1958, la 75 de ani, nu şi-a considerat niciodată închis propriul drum spinos spre înţelegerea frămîntatelor şi pateticelor întîmplări ale omenirii.

Lion Feuchtwanger s-a născut, în tînăra Germanie unificată şi orgolioasă de capitalismul ei hrăpăreţ, ca fiu al unui fabricant. Dar a evoluat, încă din adolescenţă, ca un căutător al „adevărului adevărat", izbit de imensa şi sălbatica minciună a „adevărului oficial" (cum se va exprima într-un articol din 1928), pe care-l propaga statul prusac şi propria sa clasă. El a înţeles că are de ales : fie soarta feciorului de bani gata, cu personalitatea înăbuşită de convenţiile moralei burgheze şi cu perspectiva unei cariere rentabile în lumea exploatatorilor, fie soarta mai grea, dar mai nobilă, a celui care nu se împacă nici în ruptul capului cu realitatea socială dată şi cu morala impusă. Încă străin de lupta revoluţionară a clasei muncitoare, tînărul Feuchtwanger a înţeles, la început, doar tragismul opoziţiei dintre personalitatea umană şi societatea oprimantă a capitalismului. Dar, de la început, el a optat categoric împotriva clasei sale, pentru afirmarea dreptului la demascare, nesupunere şi răzvrătire. De aceea, cînd s-a îndreptat spre literatură, tînărul Feuchtwanger s-a integrat în rîndurile acelora care, deşi nu înţelegeau deocamdată căile dezvoltării sociale, continuau acea operă despre care Engels scrisese că „prin descrierea fidelă a situaţiei reale destramă păienjenişul iluziilor convenţionale dominante, zdruncină optimismul lumii burgheze, face inevitabilă îndoiala în ceea ce priveşte valabilitatea veşnică a situaţiei existente, chiar fără a oferi direct o soluţie, ba, după împrejurări, uneori chiar fără a lua măcar atitudine în mod net" [1].

---

[1] Fr. Engels, „Scrisoare către Minna Kautsky", în K. Marx-Fr. Engels : *Despre artă şi literatură*, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 133.

În vremea debutului său literar, Feuchtwanger îşi termina studiile universitare. Se dovedea un autentic savant în materie de filologie şi istorie şi-şi pregătea totodată doctoratul în filozofie. Dar ura global şcoala burgheză, stearpă şi retrogradă în pedantismul ei. Cînd, în 1935, revista sovietică Literatura internaţională *îi va solicita o autobiografie, el va scrie pamfletul intitulat* Scriitorul L.F. — Lumea şi vremea lui, *în care îşi va autoironiza studiile : „I-au trebuit scriitorului L. F. nouăsprezece ani pentru ca, din cele 211 discipline studiate, să poată îndepărta cu totul din memoria sa 172". În tot timpul învăţăturii sale oficiale, „numele lui Platon a fost pomenit de 14.203 ori, cel al lui Friedrich cel Mare de 22.641 ori, numele lui Karl Marx niciodată", va nota el în acest bilanţ sarcastic.*

Evident, poziţia debutantului Lion Feuchtwanger nu a fost izolată în societatea literară germană de la începutul secolului. Dimpotrivă, formaţia lui protestatară îi datorește foarte mult acesteia. În anii adolescenţei, Feuchtwanger asistase la debutul caustic al lui Heinrich Mann. În ultimul deceniu al veacului trecut, Gerhart Hauptmann îşi cîştigase faima, în teatru, cu Ţesătorii, *piesă care aducea pe scenă nu drama unui individ, ci starea dramatică a clasei muncitoare exploatate. În primul an al noului secol apărea monumentala* Casa Buddenbrook *a lui Thomas Mann, cu care începea opera gravă a „umanismului militant" al autorului. La München, oraşul natal, fraţii Mann se întîlneau la cafeneaua „Stephanie", celebră încă din 1900, cu reprezentanţi ai altor literaturi critice şi inovatoare, ca Ibsen şi Maeterlinck. Aici avea să apară, pe la 1918, şi tînărul Bertolt Brecht, lansat de poetul revoluţionar Johannes Becher. Lipsită de perspectivă istorică, derutată în căutările ei, pînă şi literatura mic-burgheză a epocii se ridică alarmată împotriva dezumanizării produse de condiţiile birocraţiei prusace. În ajunul războiului din 1914, ciudatul Franz Kafka crea imaginea halucinantă a acestor condiţii, deschizînd o tradiţie pe care decadenţa*

burgheză o va prelua, golind-o pînă şi de confuzul ei mesaj critic.

În această ambianţă şi-a căutat şi şi-a găsit treptat drumul propriu tînărul Feuchtwanger, care-şi publica prima carte în 1903 : Singuraticii, *două schiţe, fără a-şi atrage atenţia publicului. În 1905—1906 au urmat două volume de* Mici drame ; *o mare parte dintre acestea sînt de inspiraţie biblică, iar altele sînt drame istorice, care poartă încă pecetea neoromantismului. În 1907 dădu la iveală un studiu critic despre Heine şi o piesă în cinci acte,* Fetişul. *Primul său roman istoric,* Dumnezeul de lut, *publicat în 1910, e încă foarte departe de viziunea epică şi socială relevată tîrziu — şi scriitorul însuşi îl va trece cu vederea în anii maturităţii. Pe atunci, în primul deceniu al veacului, Feuchtwanger făcea parte din conducerea societăţii literare „Phoebus" şi scotea o revistă,* Der Spiegel (Oglinda), *dar programul său artistic încă nu se clarificase de fel. Se ocupă în mod curent mai ales de cronica dramatică, rubrică pe care o susţine la un moment dat cu regularitate într-un săptămînal literar al epocii. Pînă în primul deceniu de după război avea să dea un număr însemnat de piese, printre care două tragedii, o „pantomimă", o „piesă burlescă", o „comedie melancolică" şi un „roman dramatic" — toate reprezentînd mai mult tentative artistice interesante decît realizări memorabile.*

Celebritatea lui Feuchtwanger se anunţă abia după romanul Prinţesa slută *(1923) şi, mai ales, după cel următor,* Evreul Süss *(1925), în care relua, pe plan epic, piesa lui cu acelaşi titlu, apărută încă în 1918. Succesul vine relativ tîrziu şi e direct legat de integrarea scriitorului, care mai dibuie încă, în efortul general al literaturii protestatare militante, pe care o mobilizează evenimentele postbelice : revoluţia din 1918 şi dramatica istorie a Republicii de la Weimar. Generaţiei fraţilor Mann i se alăturase atunci o generaţie tînără, diversificată în încercările ei artistice şi în realizările ei remarcabile, dar unită pe o platformă co-*

mună de critică socială și de luptă antimilitaristă. În 1920, Bernhard Kellermann, care se afirmase ca un viguros romancier social încă înainte de război, dăduse romanul 9 noiembrie, *una dintre primele opere care înregistrează pe plan mondial ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al revoluției proletare germane. Prin romanele sale antirăzboinice —* Pe frontul de vest nimic nou *și* Întoarcerea de pe front — *Erich Maria Remarque își dobîndise un renume internațional. Cu romanul său* Ceartă în jurul sergentului Grișa, *Arnold Zweig depășea pacifismul burghez și-și transformase scrisul într-o armă direct antiimperialistă. Conștient că trebuie să-și aducă efectiv contribuția la consolidarea unui front literar realist-critic și progresist, Feuchtwanger aderă acum la mișcarea scriitorilor germani democrați, alături de mai tinerii Bertolt Brecht, Ludwig Renn, Hans Fallada și alții. Astfel, drumul artistic și cel politic se constituie pentru Feuchtwanger într-o unică evoluție ascendentă, datorită căreia, în preajma venirii la putere a hitlerismului, e unul dintre cei mai cunoscuți scriitori germani și în același timp unul dintre cei dintîi scriitori antifasciști ai lumii. În 1930 critica elogiase romanul său* Succes — Trei ani din istoria unei provincii, *primul dintr-o trilogie de cea mai arzătoare actualitate. În 1932, după romanul său istoric* Războiul iudeilor, *care deschidea trilogia lui Josephus Flavius, renumele său era incontestabil în toate țările de mare cultură.*

Instaurarea regimului nazist îl găsește într-o călătorie în străinătate. În patrie numele său e trecut la index, cărțile sale sînt arse în piață. Scriitorul intră în rîndurile emigrației politice antifasciste. Trăiește în Franța, ia parte activă la congresele pentru pace și democrație, editează, împreună cu comuniștii Bertolt Brecht și Willi Bredel, revista emigranților, Das Wort (Cuvîntul). *Opera sa continuă acum marile trilogii începute.* Familia Oppenheim *este (Amsterdam, 1933), urmarea la* Succes, *iar* Fiii *(Ams-*

terdam, 1935), urmarea la Războiul iudeilor. *În 1936 îi apare romanul antihitlerist* Falsul Nero.

Prin cele două trilogii începute, Feuchtwanger își preciza, de fapt, cele două serii ale artei sale literare : pe de o parte, romanul cu tematică nemijlocit contemporană, social-politică ; pe de altă parte, romanul istoric. Succes *și* Familia Oppenheim *își desfășurau acțiunea în Germania anilor de ascensiune hitleristă. Trilogia lui Josephus Flavius se inspiră din epoca Romei antice. Dar caracterul original al acestui roman istoric constă tocmai în caracterul* actual *pe care i-l atribuie autorul văzînd în el o varietate anume a unei unice literaturi închinate prezentului și luptei antifasciste. Reconstituind o epocă apusă, Feuchtwanger urmărea o reprezentare parabolică a epocii contemporane. Romanul său istoric era cu* optică dublă *: prin el priveai trecutul, dar priveai și prezentul. Opera scriitorului era efectiv militantă, avea o finalitate net determinată, ea trebuia să slujească luptei din vremea sa. Ca și prezentul imediat, trecutul cel mai depărtat trebuie să fie astfel scos la lumină, încît să apere umanitatea, cu valorile ei nobile, împotriva barbariei naziste. În articole și interviuri, Feuchtwanger își explicita intenția artistică de a face din romanul istoric o expresie a viziunii sale asupra lumii contemporane și a năzuințelor sale spre transformarea ei.*

În acest fel, ambele serii ale artei literare converg, pentru Feuchtwanger, într-o operă unică și unitară, menită să îndemne la acțiune și să veștejească supușenia, *să aducă laudă capacității omului de a se impune prin geniul său, și nu prin mijloacele unei puteri despotice. În acest sens, scrisese chiar la un moment dat : „Cred că, în ciuda tuturor deosebirilor aparente, n-am scris decît o singură carte : cartea despre omul situat între acțiune și pasivitate, între forță și cunoaștere".*

Concepută astfel, opera lui Feuchtwanger din preajma celui de-al doilea război mondial a jucat un rol de seamă

în determinarea opiniei publice occidentale, în alarmarea ei împotriva primejdiei mondiale a fascismului. Ea a chemat la luciditate politică față de orice compromis cu Reichul hitlerist, a prevenit asupra perspectivei nefaste a spiritului münchenez, pe care-l cultivau politicienii imperialişti, a mobilizat intelectualitatea cinstită, de diverse orientări, în lupta pentru apărarea valorilor umaniste, pentru întărirea frontului antihitlerist internațional.

Caracterul militant progresist al viziunii sale globale asupra rosturilor literaturii a compensat în mare măsură deficiențele principiale ale concepției sale despre istoria societății. Feuchtwanger izbutea realmente să înfăptuiască, în succesiunea celor două serii ale romanelor sale, o continuitate tematică esențială, căutînd, de-a lungul timpurilor, „să înfățişeze — cum scrie el în 1938 — conflictul dintre individ şi societatea contemporană lui, răzvrătirea individului evoluat împotriva unei orînduiri sociale care devine din ce în ce mai absurdă". Dar, ignorînd legitatea obiectivă a dezvoltării istorice a societății, el nu ştia şi nu căuta să dezvăluie, în epocile revolute, forțele motrice reale, menite să asigure progresul, victoria noului împotriva vechiului, drumul spre o societate față de care individul să nu se mai simtă supus şi opus.

În anii aceştia Feuchtwanger mai considera istoria ca pe o înlănțuire de acțiuni memorabile întreprinse de către un „individ evoluat", de către o personalitate luminată, aflată înaintea maselor inerte, pe care trebuia, cu voia sau fără voia lor, să le ducă spre progres. El vedea în istorie „lupta unei minorități, capabilă de a judeca şi hotărîtă, împotriva unei majorități enorme şi compacte a celor orbi de judecată şi conduşi numai de instinct". Falsa lui teorie istorică era astfel doar o variantă a teoriei eroilor, diametral opusă adevăratului raport dintre personalitate şi popor, aşa cum îl defineşte materialismul istoric. Înțelegerea eronată a acestui raport îl ducea pe scriitor la o viziune statică asupra istoriei, care ar menține neschim-

bată drama eroului intelectual aflat în conflict cu societatea care nu-l înţelege. În culori schimbătoare, se petrece acelaşi proces înainte cu un mileniu şi acum. Astfel, în mod paradoxal, actualitatea militantă progresistă a romanelor istorice scrise de Feuchtwanger pînă la un moment dat valorifica, de fapt, o concepţie greşită asupra istoriei ; scriitorul pornea de la convingerea repetabilităţii în istorie, alegîndu-şi din trecutul îndepărtat pretexte pentru discutarea problemelor acute ale prezentului. „Nu-mi pot imagina — spunea el — un romancier serios care, folosind materialul istoric, să poată vedea în faptele istorice altceva decît un mijloc de distanţare în timp, ce-i serveşte pentru a reda cît mai just propria sa personalitate, propria sa concepţie asupra vieţii, a timpului său, a lumii sale" Josephus Flavius, ca erou al lui Feuchtwanger, e discutabil sub raport istoric, căci e un alter ego *al scriitorului însuşi, un personaj cu o psihologie modernizată, care trăieşte, în circumstanţele concrete ale epocii sale, ca un om al secolului al XX-lea. Dacă e adevărat, cum spune Heinrich Mann despre „romanul tip Feuchtwanger", că materialul acestuia e dat de contemporaneitatea însăşi, faptul respectiv înseamnă, pentru arta scriitorului, un plus şi un minus totodată. Romanul său istoric dinaintea celui de-al doilea război mondial compensează parţial prin forţa lui educativă şi mobilizatoare ceea ce pierde prin încălcarea cerinţei realiste de a situa caracterele tipice, dezvăluite de istorie, în împrejurările tipice care le-au determinat şi asupra cărora au acţionat. În acelaşi timp, este evident că veridicitatea epicii de acest tip, diminuată printr-o concepţie eronată, e parţial restabilită şi prin minuţioasa reconstituire a detaliilor documentare, prin savanta şi talentata evocare a peisajului de epocă, încît teza militantă a scriitorului antifascist îşi capătă în orice caz fundalul colorat, fără de care romanul istoric al lui Feuchtwanger ar fi fost redus la o fabulă atemporală.*

Angajarea activă şi energică a scriitorului în lupta antifascistă a dus însă, treptat, la autodepăşirea sa, ideologică şi artistică. Încă în 1937 el făcuse o vizită în U.R.S.S. Cartea sa Moscova, 1937 — memorial pentru prietenii mei *(Amsterdam, 1937) e un document al încercării intelectualului cinstit de a înţelege realităţile sovietice. Cînd apare în limba rusă* Falsul Nero *(Moscova, 1938), scriitorul o prefaţează printr-un cuvînt* Către cititorii sovietici, *care vădeşte influenţa rodnică a întîlnirii artistului cu publicul nou al constructorilor socialismului. El îşi mărturisea cu acest prilej revelaţia pe care a avut-o comparînd rolul şi sarcinile literaturii în societatea capitalistă şi în cea socialistă. Feuchtwanger înţelegea examenul hotărîtor la care sînt supuse personajele sale în contact cu cititorul sovietic: „Pentru cititorul din lumea capitalistă — scria el — oamenii din cărţi sînt făpturi destinate orelor libere... Pentru cititorul sovietic, eroii sînt fiinţe reale: judecata sa de valoare nu se referă doar la frumuseţea lor, ci şi la veridicitatea lor. Cînd oamenii unei cărţi se întîlnesc cu cititorul sovietic, ei trebuie să-şi dovedească viabilitatea, să dovedească dacă sînt desprinşi din realitatea însăşi." Feuchtwanger le declara, emoţionat, oamenilor sovietici: „Astăzi ştiu cu siguranţă că două evenimente au influenţat hotărîtor evoluţia mea literară: războiul imperialist şi societatea socialistă din U.R.S.S. ...Aceste două realităţi m-au ajutat să mă eliberez de anumite prejudecăţi ale clasei din care proveneam şi în mijlocul căreia mi-am petrecut cea mai mare parte a vieţii mele. Dacă îmi privesc azi opera în ansamblu, îmi dau cu recunoştinţă seama că viaţa m-a învăţat la timp să evit estetismul periculos şi să păstrez raportul just dintre conţinut şi formă. Îmi dau cu recunoştinţă seama că linia evoluţiei operei mele dramatice şi epice este ascendentă şi recunosc ce datorez existenţei societăţii socialiste pentru această evoluţie plină de semnificaţie."*

În primii ani ai celui de-al doilea război mondial, Feuchtwanger își încheie trilogiile începute, publicînd Exil *(Amsterdam, 1940) și* Veni-va ziua *(apărut în traducere engleză la Londra în 1942).*

Seria literară care își cîștigă în primul rînd o calitate nouă este aceea a romanelor cu tematică actuală. În primul volum al trilogiei reprezentative pentru această serie, în romanul Succes, *scriitorul opunea barbariei naziste mai ales dispreț și scepticism. În al doilea volum al acestei trilogii,* Familia Oppenheim, *el îi opune încercarea de izolare a individului superior care caută să fugă de lumea înăbușitoare din jurul său. Cu* Exil, *scriitorul trece la o fază superioară. Convingerea sa că propagarea ideilor înaintate poate deveni o forță transformatoare a societății își găsește acum o bază socială mai trainică. Eroul romanului caută căile prin care lupta prin cuvînt, prin presă, să se transforme într-o luptă directă, eficientă împotriva dușmanilor omenirii. Curînd, ciclul romanelor antifasciste ale lui Feuchtwanger se îmbogățește cu alte lucrări, care oglindesc lupta concretă în condițiile regimurilor fasciste :* Frații Lauttensach *(Londra, 1943) dar, mai ales,* Simone *(Stockholm, 1945).*

Cînd Franța a fost vîndută de conducătorii ei profasciști ocupantului hitlerist, Feuchtwanger și ceilalți emigranți politici germani fuseseră internați în lagăre de concentrare. Feuchtwanger izbutise să evadeze și, după un număr de peripeții, ajunsese în Statele Unite, unde se stabilise. O carte de mare și amară virulență pamfletară se adăugase literaturii de actualitate, povestind avatarurile emigranților progresiști din Franța căzută pe mîna trădătorilor : Franța neprimitoare, Viața mea sub regimul lui Pétain *(Londra și Mexic, 1942).*

Anii de după încheierea păcii sînt, în creația lui Feuchtwanger, în primul rînd anii unui salt calitativ în romanul său istoric, care lasă în urmă vechea viziune a literaturii cu optică dublă, *păstrînd, întreagă, actualitatea mesajului*

transmis prin reconstituirea trecutului, dar punînd-o pe temeliile unei concepţii istorice înaintate. Acum apare seria ultimelor sale romane istorice, care reprezintă culmea artistică şi ideologică a celei de-a doua serii a literaturii sale : Vulpile în vie sau Arme pentru America *(Amsterdam, 1948),* Goya sau Drumul spinos al cunoaşterii *(Frankfurt pe Main, 1951) şi* Înţelepciunea nebunului sau Moartea şi transfigurarea lui Jean-Jacques Rousseau *(Frankfurt pe Main, 1953).*

Se poate spune că, privită din diferite unghiuri, Revoluţia Franceză din 1789 a constituit tema centrală a acestor din urmă romane. Vulpile în vie *e romanul Franţei prerevoluţionare în strînsă legătură cu cel al revoluţiei americane, pregătind-o şi urmînd-o.* Goya *e romanul ciocnirii dintre spiritul revoluţiei şi spiritul lumii vechi. Cartea despre Jean-Jacques e romanul revoluţiei înseşi. Piesa de teatru* Judecata Mariei Antoaneta *se axează pe aceeaşi temă.*

Tocmai această unitate tematică e revelatorie pentru stadiul calitativ nou al seriei istorice în opera lui Feuchtwanger.

Feuchtwanger a rămas fidel programului său militant, a cărui finalitate progresistă şi-o stabilise încă înainte de a fi înţeles legitatea obiectivă a istoriei. Nici acum nu reconstituie trecutul de dragul evocării unor vremi apuse. „El vrea să înfăţişeze prezentul", afirmă despre sine însuşi în 1948. Dar sensul afirmaţiei sale e altul acum, cînd, citîndu-l pe Jaurès, arată că „trebuie să preluăm din trecut nu cenuşa, ci focul". Militant în actualitate, în 1948 şi în 1953, ca şi în 1932, romanul istoric al lui Feuchtwanger porneşte acum de la alte premise principiale şi are alte perspective.

În vechile romane, istoria servea drept pretext pentru tratarea indirectă a temelor actuale. La distanţă de aproape două milenii, Josephus Flavius şi Lion Feucht-

wanger întruchipau, în esenţă invariabil, individualitatea lucidă singulară — care refuză să îndure jugul societăţii oarbe — între milioanele supuse.

În noile romane, istoria nu se repetă, ci dezvăluie, în ciclurile ei, legile obiective şi imuabile ale progresului social. Prezentul ne apare şi mai limpede în lumina ilustraţiei concret sensibile a acţiunii legilor evoluţiei sociale aşa cum au relevat-o, în alte epoci, marile evenimente istorice.

Oprindu-se îndelung asupra secolului al XVIII-lea, Feuchtwanger şi-a îndreptat obiectivul asupra unei epoci de cotitură în istoria omenirii, asupra unei epoci în care dinamismul progresului istoric se manifestă clocotitor în lupta dintre vechi şi nou, reliefînd inevitabila victorie a noului. „Speram — scrie el într-o prefaţă la Vulpile în vie *— să pot înfăţişa ce anume a îndemnat atîtea persoane şi grupe diferite să lucreze, cu sau fără voie, ba chiar împotriva voinţei lor, în direcţia progresului." A ales o epocă activă, nu una de stagnare, istoria vie, nu morminte ale ei. În acest sens a selectat* focul, *nu* cenuşa istoriei. *Tema unică a noii sale serii istorice este aceea a revoluţiei sociale care nu poate fi întoarsă din drum, în secolul al XX-lea ca şi în secolul al XVIII-lea, căci e determinată nu de voinţa unei personalităţi superioare, ci de necesităţile obiective ale istoriei. Eroul noilor sale romane nu e cutare sau cutare individualitate strălucitoare, chiar dacă stă în centrul acţiunii lor epice, ci „diriguitorul inevitabil al istoriei" — cum spunea scriitorul. Prin şi dincolo de acţiunile individuale, demonstrează el, lucrează istoria însăşi, slujită inconştient pînă şi de forţele egoiste, reacţionare şi confuze, care îşi închipuie că lucrează doar pentru sine. Marea personalitate, politică sau artistică, se realizează efectiv numai cînd acţionează lucid şi energic în sensul istoriei, cînd se face purtătorul de cuvînt al maselor care făuresc istoria. Seria istorică l-a dus pe Feuchtwanger spre marxism : el a*

descoperit, după propria-i mărturisire, că „istoria, atît în trecut, cît şi în prezent, nu poate fi înţeleasă fără cheia pe care ne-a dat-o Karl Marx".

*

În romanul de faţă, eroul principal este Francisco de Paula José Goya. Adică Goya, al cărui nume înseamnă o cotitură în istoria picturii mondiale.

Aşadar şi de astă dată Feuchtwanger şi-a centrat romanul istoric în jurul unei mari personalităţi, al unei individualităţi excepţionale (ca om al epocii sale şi ca geniu artistic).

Care sînt raporturile unui astfel de erou cu epoca sa? În ce măsură drumul său spre cunoaştere este nu numai al său, ci şi al epocii înseşi? În ce sens biografia spirituală a geniului creator este tipică pentru vremea sa, ca şi pentru calea cunoaşterii artistice?

Feuchtwanger n-a ocolit niciodată asemenea întrebări fundamentale. Dar răspunsul e acum calitativ altul decît în trecut. Căci, urmărind „drumul spinos al cunoaşterii" străbătut de marele său erou, romancierul singur a înaintat, de data aceasta, pe drumul înţelegerii juste a rolului personalităţii în istorie şi a adevăratelor raporturi dintre artă şi societate.

A-l situa pe Goya în epoca sa e, în sine, o întreprindere extrem de dificilă, care cere întreaga subtilitate dialectică a discernerii relaţiilor dintre o conştiinţă individuală deosebit de complexă şi conştiinţa socială care o integrează.

Goya a trăit 82 de ani. În orice vreme, 82 de ani implică, pentru o conştiinţă vie, trăirea unui număr imens de experienţe personale şi de evenimente memorabile: în viaţa personală; în istoria ţării sale şi în istoria internaţională care o înglobează; în istoria gîndirii umane, a luptelor ideologice şi a creaţiei artistice. Dar cei 82 de ani ai lui Goya acoperă mai bine de jumătate din secolul al XVIII-lea şi mai bine de un sfert din secolul al XIX-lea.

Între anul nașterii sale — 1746 — și cel al morții — 1828 — are loc un eveniment istoric care marchează trecerea dintr-o epocă într-alta a omenirii : Revoluția Franceză de la 1789.

În Spania, patria lui Goya, rînduielile feudale stabilite de veacuri, continuau să rămînă puternice și să apară statornice. În anul nașterii lui Goya se urcase pe tron regele Ferdinand al VI-lea. În momentul încoronării lui Carlos al III-lea, Goya avea 13 ani, iar atunci cînd la tron urmează Carlos al IV-lea, chiar în anul cînd francezii dărîmă Bastilia, Goya împlinește 43 de ani. Curtea spaniolă era în floare și părea că nimic nu o zdruncina încă, deși forțele istoriei acționau fără cruțare și-i clătinau temeliile. Desigur, pe aparenta stagnare spaniolă își puneau pecetea și răsturnările internaționale. În timpul adolescenței lui Goya începuseră să izbucnească cele dintîi răscoale ale coloniilor din America Latină. Împotriva imperiului colonial spaniol se ridicase apoi, în 1770, micul Peru și, în 1780, mica țară a Columbiei, iar, între aceste date, începuse revoluția americană. Totuși, istoria nu-și releva tainele cu pregnanța imediat sesizabilă a cotidianului.

Apoi, cînd Goya trecuse cu peste un deceniu în a doua jumătate a vieții sale, secolul al XVIII-lea își trăia ultimii ani și părea să pună la îndoială victoria epocală a revoluției. Cum scrie Feuchtwanger, poporul care dărîmase Bastilia „scăpă din mînă conducerea Republicii Franceze, care fu preluată de oamenii de afaceri..." „Și în cealaltă țară care încercase să pună în practică, pe calea revoluției, ideile iluminismului, în Statele Unite ale Americii, conducătorii cochetau cu vechile idei." La 58 de ani Goya devenea contemporanul împăratului Napoleon, la 68 — al primei restaurații a Bourbonilor în Franța, iar la 69 — al celei de a doua restaurații a lor — mai trainică, cel puțin în aparență.

În fine, la începutul celui de al doilea deceniu al noului secol, în Spania lui Goya numele lui Napoleon avea

să fie legat mai ales de crimele cotropirii sale expansioniste, iar revoluția liberală locală, repede înăbușită în sînge, avea să fie urmată de restaurația tiraniei lui Ferdinand al VII-lea. La 78 de ani, Goya, de teama represiunii absolutiste în propria-i patrie, avea să fugă în Franța, unde tocmai se întorsese și fusese întronat burbonul Carol al X-lea, fratele monarhului decapitat, Ludovic al XVI-lea, și șeful celei mai răzbunătoare partide a nobililor emigrați. Ultimii ani ai vieții lui Goya aveau să fie martorii unei evoluții istorice ce se va desăvîrși abia după moartea lui, cînd Bourbonii aveau să fie răsturnați de monarhia liberală, pentru care întreg spiritul Revoluției Franceze avea să fie golit de conținut și păstrat ca firmă demagogică. Bătrînul Goya avea astfel să asiste la acea „metamorfoză regresivă" la care se va referi Engels vorbind despre spiritul francez dinainte *de Revoluția Franceză și* din timpul *lui Ludovic-Filip. În 1828 această metamorfoză va fi pregătit falsa revoluție din iulie 1830 și Goya o va fi urmărit în soarta* Marseillesei *atît de plastic sugerată ulterior de Engels : de multă vreme „Alături de* Marseillesa *mergeau trăsurile familiei regale... și toți* ventrus *[burtă-verzii] și* loups-cerviers *[cămătarii] din Camera deputaților... Darmite cum trebuie să-și fi* înăbușit *pasul* Marseillesa, *cînd, după revoluția din iulie, Laffitte l-a condus pe* compère-*ul [cumătrul] său, ducele de Orléans în triumf la Hôtel de Ville, pronunțînd frapantele cuvinte, că* de acum încolo bancherii vor fi aceia care vor cîrmui ?" [1].

A-l situa pe Goya în epocă, deci a-l raporta la ceea ce e determinant și caracteristic în contemporaneitatea sa, înseamnă a-l vedea în primul rînd în raport cu revoluția — și anume în raport cu spiritul francez dinainte *de revoluția franceză și* din timpul *lui Ludovic-Filip, ținînd*

[1] Fr. Engels, „Socialismul german în versuri și proză", în K. Marx și Fr. Engels : *Despre artă și literatură*, op. cit., p. 354.

seama de viaţa contemporană a Spaniei, a luptelor ei sociale şi ideologice.

Feuchtwanger se opreşte, în ceea ce constituie volumul întîi al cărţii despre Goya şi singurul scris, la anii care preced şi urmează imediat hotarul lui 1800, deci la anii cînd „metamorfoza regresivă" a spiritului francez abia începuse în patria revoluţiei înseşi şi era prea puţin conturată în răsfrîngerile ei peste lumea monarhiei spaniole. În Spania, din pricini multiple şi concret determinate, spiritul francez devenise o realitate dominantă a conştiinţei sociale încă din primii ani ai secolului al XVIII-lea. *De la 1700, tronul Spaniei revenise şi el Bourbonilor, prin încoronarea lui Filip al V-lea, nepotul lui Ludovic al XIV-lea al Franţei. Spiritul francez se insinua astfel în chip pregnant, pornind de la curtea regală însăşi. Aceasta a însemnat, în primul rînd, pătrunderea* clasicismului, *cu conţinutul său iniţial, izvorît din alianţa monarhiei absolute cu burghezia în ascensiune. Pentru cultura spaniolă, aceasta însemna, însă, în acelaşi timp, o perioadă de înfrînare a tradiţiilor naţionale, de ploconire în faţa metodelor străine. Strălucirea clasicismului s-a răsfrînt practic, pentru Spania, într-o artă de imitaţie, snoabă şi stearpă, meşteşugărească şi artificială. La mijlocul secolului, începuse să pătrundă aci spiritul iluminismului, spiritul francez* dinaintea *revoluţiei, care avea să combată, pe teritoriul spaniol, nu numai pe frontul luptei antifeudale, ci şi pe acela al luptei împotriva imitaţiei, pentru valorificarea resurselor populare proprii şi a tendinţelor naţionale. În anii formaţiei lui Goya, ideologia cercurilor avansate se hrănea cu scrierile lui Voltaire, pictura progresistă îl căuta pe David, dar nici raţionalismul luminilor, nici arta revoluţionară nu puteau înflori fără o reluare a tradiţiilor şi aspiraţiilor spaniole. Literele spaniole devin, în cea mai pozitivă parte a lor, iluministe, dar nu-şi cîştigă originalitatea necesară cîtă vreme* copiază. *De aceea spiritul francez revoluţionar e rodnic în cîmpul criticii sociale,*

dar nu şi în cel artistic. Lupta antifeudală are nevoie de un Montesquieu, şi José Cadelso produce Scrisorile marocane, *critică aspră a decadenţei spaniole, a nobilimii desfrînate. Iluminismul atacă Inchiziţia încă puternică şi decisivă, şi apare partizanul reformist în însăşi persoana benedictinului Fray Benito Jeronimo Feigoo Y Montenegro. Cel mai reprezentativ enciclopedist spaniol e însă Jovellanos, ideologul liberal, prozator distins, de tip clasicist, cum este şi poetul satiric Quintana, însă în acelaşi timp un scriitor receptiv la exigenţele înnoitoare ale secolului şi la revendicările spiritului spaniol. Gloria extraordinară a poetului Quintana se bizuia atît pe conţinutul revoluţionar, cît şi pe expresia retorică şi patetică a versurilor sale, în care răsunau prime ecouri romantice, prielnice sufletului spaniol. Arta plastică a Spaniei din secolul luminilor părea cea mai închistată în faţa spiritului revoluţionar însuşi şi din cauza persistenţei clasicismului codificat, ilustrat deopotrivă de pictura „regalistă" şi de pictura revoluţionarului David.*

Feuchtwanger îl raportează pe Goya la acest ansamblu ideologic şi artistic al Spaniei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. „Drumul cunoaşterii" e urmărit bilateral, prin evoluţia artei lui Goya şi prin evoluţia lui explicită pe plan raţional — social şi politic. Deşi aparent arta o ia înaintea raţiunii pe acest drum spinos al înţelegerii, premisele ei sînt nu numai intuite, ci şi elaborate doctrinar, pe măsura dezvăluirii lor, astfel încît procesul cunoaşterii e unitar. Realizarea marelui artist înseamnă, implicit, realizarea omului de care are nevoie secolul al XVIII-lea spaniol în lupta lui pentru progresul social şi politic, ideologic şi etic.

Romanul lui Feuchtwanger îşi alege pentru debut un moment de cotitură în istoria artei lui Goya. Pictorul are 45 de ani cînd scriitorul îi începe urmărirea epică, proiectîndu-l pe fundalul societăţii spaniole astfel cum apare aceasta la o recepţie a ducesei de Alba, deci pe treapta

cea mai înaltă a nobilimii pursînge. Ne aflăm, aşadar, în 1791. Francisco Goya, fiul unui meşter din popor şi al unei coborîtoare din mica nobilime provincială, străbătuse pînă atunci un drum ascendent, în societatea epocii, folosind împrejurările. Încă din timpul adolescenţei lui Goya, Carlos al III-lea, pozînd în patron al artelor, îşi adunase la curte două glorii ale picturii italiene din acea epocă : Rafael Mengs şi Giovani Batista Tiepoli. Acesta din urmă murise curînd, şi Mengs rămăsese legislatorul şi îndrumătorul absolut al picturii spaniole, care deveni, sub conducerea lui, o expresie a clasicismului celui mai rigid, a academismului epigonic şi sterp, meşteşugăresc şi impersonal, ilustrat de un Bayeu sau un Maella, glorii de mult defuncte. Un pictor tînăr putea aspira să se împărtăşească, prin graţia lui Mengs, din bogatele comenzi regale, pe care urma să le execute, după toate regulile, perfect şi mediocru. Prin intermediul lui Francisco Bayeu, care-i devenise cumnat, tînărul Goya văzuse şi el revărsîndu-se asupră-i graţia lui Mengs şi a curţii, cînd aceasta îl chemase să lucreze tapiserii pentru Manufactura regală. Cu condiţia unei supuşenii depline, Goya îşi putuse şi el deschide drum spre situaţii înalte, mai ales după ce succesiunea lui Mengs îi revenise direct lui Bayeu, prim-pictor al curţii şi preşedinte al Academiei. La 34 de ani Goya ajunsese academician, la 40 — pictor al regelui, iar la 43, cînd venise pe tron Carlos al IV-lea, pictor de cameră, onorat cu dreptul de a face portrete ale familiei regale.

Dar de la 28 de ani, cînd îşi începe seria tapiseriilor, şi pînă la 45 de ani, vîrsta la care îl vedem apărînd în romanul lui Feuchtwanger, Goya nu străbătuse doar o carieră publică promiţătoare, ci şi un drum artistic profund semnificativ.

Executase tapiserii destinate încăperilor regale, după o tradiţie relativ îndelungată, şi se dovedise nu numai un meşteşugar fără concurent în virtuozitatea execuţiei, ci începuse totodată să-şi afirme o personalitate care răzbă-

tea prin canoane şi şabloane. Folosise, în acest sens, posibilitatea pe care i-o oferea o anumită schimbare a tradiţiei, cînd Carlos al III-lea îşi manifestase gustul pentru tapiserii care să nu mai reproducă scene biblice şi mitologice, după model francez şi flamand, ci scene care îi erau lui mai dragi, epicureice şi zglobii, înfăţişînd mai ales vînători nobili înveşmîntaţi, ca în pastorale, cu pitoreşti costume populare. Pe nesimţite, Goya transformă tapiseriile într-o pictură inspirată din viaţa poporului, din Madrid şi împrejurimi, cu obiceiurile, sărbătorile şi eresurile lui. În cadrul fantezist îşi făcuse loc observaţia realistă sugestivă, viaţa autentică.

Executase, de asemeni, tablouri comandate de stăpînii zilei, portrete nobiliare şi regale. Şi aici trecuse, treptat, dincolo de reguli şi tradiţii. Portretele somptuoase, bogate în amănunte şi încărcate la maximum, cedaseră locul unei încercări cu totul noi în epocă: Goya căuta chipul esenţial al omului, trăsăturile lui expresive, dispreţuind minuţiozitatea copiei nesemnificative şi proiectînd chipul pe un fundal neutru, calm, simplu. Întorcînd spatele mediocrităţii academice a contemporanilor săi, Goya reluase, din trecut, contactul cu acel portretist îndrăzneţ, maestru al facturii simplificate şi revelatoare, care fusese, cu mai bine de un veac în urmă, compatriotul Diego Velázquez. La şcoala acestuia, Goya îşi însuşi arta graficii în acvaforte, trăgînd copii după portretele maestrului şi descoperind valoarea specifică a desenului în efecte de clarobscur, realizat pe nuanţe de negru.

În 1791, data de la care Feuchtwanger îl cuprinde în raza epicii sale, Goya încheia o perioadă a drumului său artistic şi dibuia zările unei revoluţii picturale. Trebuia să termine cu tapiseriile — mai întîi — pentru a trece din faza pastoralelor idilice, care conţineau un sîmbure realist, la fructificarea acestuia. Trebuia să termine cu tablourile acceptabile din punctul de vedere al lui Bayeu, pentru a înfrunta nemijlocit riscurile manierii sale proprii,

bazate pe o estetică a tipizării şi pe o tehnică a simplităţii măreţe.

Se răzvrătise făţiş, mai demult, faţă de autoritatea protectoare a ilustrului şi mediocrului său cumnat ; refuza — cum scrisese el — să-i mai fie „un simplu executant, un slujbaş în soldă". Trebuia să-şi dovedească, prin creaţie, forţa independenţei artistice, împotriva gustului oficial.

Acest moment *îl alege Feuchtwanger pentru deschiderea romanului său despre drumul spinos al cunoaşterii. Dincolo de aparenţa romanţioasă a unui roman care începe cu istoria legendară a unui mare amor, Feuchtwanger acordă întîlnirii lui Goya cu mîndra ducesă de Alba o semnificaţie simbolică pentru ascensiunea artistului. Alba — se spune, şi Feuchtwanger îşi însuşeşte legenda — mai figurase în tablourile lui Goya printre personajele tapiseriilor pastorale, în care nobilele de la curte apăreau în* travesti, *ca fete din popor,* ca majas *alături de* majos, *petrecînd în felul în care petrecea poporul. Pasiunea bruscă a pictorului pentru cea mai vestită femeie a imperiului spaniol din secolul al XVIII-lea descoperă în chipul de păpuşă de pe tapiserie realitatea unei personalităţi puternice şi contradictorii, care denunţă jocul de-a ţăranca şi mijloacele idilei colorate. Pictorul avea să caute mijloacele capabile să surprindă esenţa personalităţii revelate, avea să folosească portretul realist, ca şi schiţa simbolică, care să reliefeze cert şi direct figura şi caracterul omului, nealterate de convenţii şi refractare fundalurilor în sine spectaculoase. Descoperirea esenţei omului zugrăvit în tablou este ceea ce constituie primul pas al pictorului în drumul său spinos — şi de aceea Feuchtwanger alătură întîlnirii cu Alba episodul pictării în manieră nouă a Luciei Bermúdez : înaintea unei Albe care pozează în* maja *şi e încă nedescifrată apare personalitatea unei adevărate* maja, *care aduce în politica imperiului spiritul autentic al poporului spaniol. Goya mînuieşte într-un fel inedit sugestia liniilor şi culorilor, încălcînd toate legile lui Mengs şi ale*

lui Bayeu, deschizînd un drum revoluţionar expresiei picturale, pe care revoluţionarul David o păstrase în chingile clasicismului, şi întemeind o şcoală ale cărei roade se vor vădi abia mult mai tîrziu, în secolul al XIX-lea şi chiar după el. Contemporanii nu-l puteau încă înţelege sau nu-l puteau urma, pentru că geniul lui Goya înflorea între discipolii epigonici ai unei arte meşteşugăreşti. Drama colaboratorului Augustín Estève, asupra căreia se opreşte îndelung Feuchtwanger, este aceea a lucidităţii în aprecierea drumului inedit pe care-l dezvăluia Goya, a gustului fără greş, în contradicţie cu putinţele proprii, reduse la corectitudinea clasică. Mai tînăr cu şapte ani decît Goya, Estève e încă un produs al şcolii vechi şi primul admirator al celei noi, al cărei coautor este, deşi n-o poate ilustra. Goya intuieşte genial un drum, pe care critica de artă a lui Estève îl desluşeşte inteligent şi sigur.

Goya la 1791, între Alba şi Lucía, între Bayeu şi Estève — acesta este personajul pe care-l găsim în primele capitole ale romanului lui Feuchtwanger, în momentul de cotitură a drumului său artistic.

Acest drum artistic e şi unul structural politic, *de care artistul poate fi mai mult sau mai puţin conştient, dar de care nu se poate desprinde. Arta lui refuză să mai fie a curţii şi a nobililor, deşi aparent mai era în slujba lor, plătită de ei. Arta lui era a* spiritului prerevoluţionar, *mai mult decît era însăşi arta secolului luminilor, care încerca să cuprindă un conţinut nou în forme stagnante. Gustul nobililor, rafinamentul lor decadent, complacerea lor în travestiuri şi în reprezentări antirealiste şi convenţionale despre lume şi societate primeau o ripostă eficientă din partea picturii lui Goya în ascensiune.*

Cercetătorii ştiinţifici relevă de mai multă vreme, de altfel, legăturile lui Goya cu cercurile iluminiştilor spanioli, în primul rînd cu Jovellanos, Cabarrus, Bermúdez şi alţii, militanţi pentru o politică liberală şi anticlericală, propagandişti ai „spiritului francez dinainte de revoluţie".

Prin aceştia Goya va fi descoperit, indiscutabil, lumea ideilor enciclopediste, dezbaterea pasionată a problemelor sociale şi politice, economice şi istorice, morale şi estetice. În 1791 el era, după toate probabilităţile, un angajat politic, pus în situaţia de a-şi rezolva contradicţiile dintre viaţa de huzur nobiliar, asigurată de Carlos al IV-lea, şi chemarea opoziţionistă deosebit de activă în acelaşi moment în care protectorul său regal tutela, după 1789, campania de asuprire şi distrugere a iluminiştilor din ţară. Goya nu putea progresa în drumul cunoaşterii artistice fără să-şi dezvolte cunoaşterea raţională, explicit ideologică. Parvenitismul său nobiliar nu putea însoţi revoluţia artistică, indisolubil legată de lupta celor surghiuniţi sau lăsaţi pradă Inchiziţiei. Prietenului din copilărie şi consăteanului său Martin Zapater, pictorul curţii îi scrisese în 1790: „Mi-am băgat în cap că trebuie să-mi menţin o idee hotărîtă şi să păstrez o anumită demnitate, pe care omul trebuie s-o aibă; după toate astea, îţi dai seama, nu prea sînt mulţumit de mine". În 1971 Goya începea, deci, să se desprindă de înalta societate către care rîvnise şi înăuntrul căreia devenise un duşman al plăcerilor pe care aceasta i le oferise şi pe care prietenii lui politici le demascaseră. Fără a se fi precizat încă, drumul lui lăsa, totuşi, definitiv în urmă tapiseriile şi se îndrepta spre Capricii, spre înfăţişarea critică şi sarcastică a aceleiaşi realităţi pe care o văzuse cîndva travestită idilic.

Romanul lui Feuchtwanger nu e, deci, romanul iubirii dintre Goya şi Alba, ci romanul acestui drum de la tapiserii la Capricii, de la Alba-păpuşă, anterioară cunoaşterii, la Alba multiplicată în nenumărate simboluri ale unei lumi care trebuia să fie răsturnată pentru ca raţiunea umană să învingă monştrii obscurantismului feudal.

Desigur, scriitorul romanţează, în sensul etimologic al cuvîntului; cartea lui nu e o monografie ştiinţifică într-o prezentare literară, ci într-adevăr un roman, o ficţiune epică unitară şi unică a unui artist, întemeiată pe docu-

ment doar în linii mari. E un roman istoric, în care epoca trăieşte sub ochii noştri, reconstituită atît în determinantele ei obiective, cît şi în culoarea ei locală. E un roman al lui Goya, în care marele creator trăieşte, retrăieşte pentru noi, înviat din documente şi istorii atestate, dar şi din imaginaţia scriitorului, care şi-a făcut din el personajul *său principal.*

Feuchtwanger se bizuie pe datele istorice despre Goya, dar Goya al său e o creaţie proprie. Cercetătorul ştiinţific, confundîndu-l cu prototipul autentic, îi poate confirma sau infirma adevărul istoric ; dar din punct de vedere literar, Goya al lui Feuchtwanger e viabil şi adevărat, revelator în esenţă pentru cunoaşterea celuilalt Goya, a acelui Goya care trăieşte de veacuri prin opera sa, chiar dacă biografia îi e încă pe alocuri nedescifrată. Romancierul a trecut peste controversele specialiştilor, a trecut uneori şi peste goluri documentare, a imaginat enorm pe temeiul cîtorva referinţe şi a cîtorva anecdote, i-a atribuit eroului său gînduri, gesturi şi cuvinte pe care nici o arhivă nu le va putea vreodată confirma sau infirma în detaliul lor. Însă viziunea lui proprie e esenţială, ca portretele marelui Goya, deşi nu ferită de o încărcare pe alocuri derutantă.

În viziunea lui Feuchtwanger, Goya ajunge la revoluţie prin artă. Geniul lui descoperă adevărurile fundamentale intuitiv, sesizînd în fenomenele individuale manifestările unor legi obiective. Teoreticianul Goya e inferior creatorului — în estetică, ca şi în politică. Însă, empiric, Goya se angajează treptat în susţinerea unor teorii, a unor doctrine estetice şi politice.

Nu era un adept al lui Rafael, avea repulsie pentru academism, şi-i luase ca profesori pe Velázquez şi natura. Era conştient însă şi de faptul că el, Goya, nu va rămîne nici la treapta atinsă de Velázquez. „Francisco — cum gîndea Agustín Estève — învăţa lumea să vadă ceva nou, în aspecte mult mai variate. Şi cu toată înfumurarea lui, nici el nu-şi dădea seama ce lucru nou şi măreţ fă-

cuse.“ Teoretic sau nu, Goya ştie ce caută, se angajează conştient pe drumul spinos, se desprinde de arta comandată la curte. „Am început să pictez cîteva tablouri de cameră, în care am izbutit să-i dau observaţiei un loc pe care nu-l ocupă de obicei în lucrările de comandă, unde fantezia şi invenţia n-au spaţiu“, scrie pictorul, şi Feuchtwanger valorifică această scrisoare în spiritul ei, chiar dacă îi schimbă destinatarul şi adresa. Hotărîtor e faptul că eroul romanului ajunge în conflict cu oficialitatea, că arta lui, determinată de societate, devine o armă în lupta socială, întocmai cum a şi fost în epocă.

Imaginea creată de Feuchtwanger pare să diminueze pînă la un moment dat însemnătatea legăturilor politice nemijlocite ale lui Goya, pentru a-l vedea pe artist pus în situaţia ca prin însăşi arta lui să opteze, să se angajeze în lupta contemporană, de o parte sau de alta a baricadelor. Oarecum în opoziţie cu adevărul istoric sau, în orice caz, îngroşîndu-l intenţionat într-un anumit sens, Feuchtwanger creează un Goya foarte vag la curent cu ideile enciclopediste, multă vreme naiv şi credul în politică, bucurîndu-se orgolios şi inconştient de favorurile regale. Ataşamentul pentru Jovellanos apare doar ca o datorie faţă de un sprijinitor al debutului dificil şi în mică măsură drept o solidarizare politică. „Era convins — gîndeşte Goya în viziunea lui Feuchtwanger — că puterea era acordată regilor prin graţia lui Dumnezeu şi, dacă Jovellanos credea cu adevărat în ceea ce spusese, însemna că nu e spaniol şi n-avea decît să se cărăbănească în Franţa, în ţara celor fără Dumnezeu şi a răzvrătiţilor.“ Pictorul de geniu pare să nu accepte nici în ruptul capului „arta în slujba politicii“, cum îi cer prietenii iluminişti. „El era pictorul curţii, el aparţinea curţii şi era bine aşa, el voia asta şi era mîndru de acest lucru.“ Totuşi, Goya cel adevărat citise Enciclopedia *— o citise şi acel Goya creat de Feuchtwanger: procesul elucidării ideologice nu era abia la începutul lui în ultimul deceniu al secolului, dar*

e veridică istoria acestui proces astfel cum o urmărește scriitorul. Goya, care refuza să-și pună artă în slujba politicii, să fie un David al Spaniei, era, prin tablourile sale, mai revoluționar decît David și direct angajat politic. Poetul Quintana îi putea spune exaltat și fără teamă de a greși : „Sînteți de al nostru, don *Francisco"*. Divertismentele populare *„miros de departe a răzvrătire", îi spune, în romanul de față, liberalul Bermúdez, în vreme ce el, Goya, continuă să se întrebe ingenuu : „Ce aveau de-a face tablourile lui cu politica ?...* A trebuit *să le pictez."*

Pentru Feuchtwanger geniul lui Goya ilustrează pe deplin inevitabilitatea angajării politice a artei autentice de partea progresului, încă înaintea angajării explicite, doctrinare, a autorului însuși. Marele tablou al lui Goya „Familia lui Carlos al IV-lea" devenea un „tablou politic", deși „Francisco nu se gîndea să picteze «politică»*". „Dar evenimentele pustiitoare care bîntuiau Spania, corăbiile sfărîmate, tezaurul public jefuit, slăbiciunea și aroganța reginei, mizeria poporului — toate acestea erau prezente în mintea lui Goya, fără voia lui, în timp ce picta." „Apoliticul" Goya înfruntă Inchiziția și regalitatea prin* Capriciile *sale, cum nici o scriere a lui Jovellanos sau a lui Quintana n-ar fi putut-o face mai eficient și mai curajos. Nu influența prietenilor iluministe — demonstrează Feuchtwanger — l-au făcut pe Goya revoluționar, ci arta lui, politică și revoluționară în esența ei, l-a adus în rîndurile politicii revoluționare. Și arta lui l-a făcut superior liderilor liberali, pe care Goya îi vede, parcă, o dată cu Feuchtwanger, în perspectiva viitorului, astfel cum îi va întîlni ceva mai tîrziu, în epoca în care „spiritul francez" începea să devină cel de sub Ludovic-Filip, regele liberal. Drumul spinos al cunoașterii îl duce pe Goya de la curte la popor ; este drumul cunoașterii artistice și al rațiunii consecvente ei, care rupe vălurile iluzorii de pe realitatea contemporană și-l face un critic al ei, un militant împotriva ei, pentru transformarea ei.* Capriciile, *pictorul le*

desface pe Calle de Desengaño, *„căci cuvîntul* desengaño *are două înțelesuri: înseamnă dezamăgire, desfermecare, deziluzie, și înseamnă, în același timp, cumințire, instruire, cunoaștere.* Calle de Desengaño — *iată calea potrivită pentru* caprichos. *El însuși pornise pe această cale. Să meargă acum și ceilalți pe ea!“*

Feuchtwanger selectează și concentrează în romanul său după legile creației epice, nu după cele ale preciziei științifice, conservînd adevărul esențial și reliefîndu-l.

Se știe că boala lui Goya este exploatată în istoriografia artistică a burgheziei drept sursa genialității sale, drept condiția manifestării ei. Surzenia l-ar fi închis pe Goya în sine, și creația lui ar fi proiecția acestei recluziuni. Feuchtwanger nu ignoră traumatismul adus de surzenie în viața pictorului, dar îl raportează la întreaga realitate care se impune acestuia din afară. Nu boala a produs Capriciile, *ci societatea descompusă pe care Goya ajunge s-o urască. Boala adaugă privirii sale ascuțite forța celui interiorizat și fără iluzii, adus și prin izolarea în vuietul patologic să distingă ceea ce este rațional de ceea ce este monstruos, să lupte cu energie disperată împotriva acestuia. Nu din somnul rațiunii s-au născut* Capriciile, *ci din maxima luciditate a omului pîndit de spaima acestui somn și învingîndu-l definitiv.* Capriciile *nu constituie o întemeiere a artei iraționale cultivate de decadența secolelor al XIX-lea și al XX-lea, ci o denunțare a acesteia.*

Punîndu-și romanul sub semnul cotiturii din 1791 în creația lui Goya, Feuchtwanger a selectat elementele definitorii ale drumului care culminează cu Capriciile, *pentru a înregistra ulterior alte cotituri, determinate de noile evenimente ale vieții social-politice, naționale și internaționale, de după transformarea Republicii Franceze în împărăția lui Napoleon. După* Capricii *urma, evident, partea a doua a romanului despre pictorul Francisco Goya, pe care scriitorul n-a mai apucat s-o realizeze.*

Parcă prevăzînd aceasta, dar, de fapt, pentru a concentra într-un roman independent toate datele selectate în vederea definirii drumului lui Goya de la hotarul tapiseriilor la cel al Capriciilor, *Feuchtwanger a încălcat, cu finalitate artistică, reperele exacte ale istoriei, şi de o parte şi de alta a perioadei alese. Succesiunea cronologică este adesea alta în realitate decît în roman, atît în ce priveşte datarea tablourilor, cît şi în ce priveşte evenimentele vieţii personale a eroului. Aureola legendară din jurul relaţiilor Goya-Alba scriitorul a păstrat-o pe deplin, în ciuda insuficientelor mărturii documentare. Faimoasele* majas (vestida şi desnuda), *a căror identificare şi datare constituie încă obiectul controverselor pentru cercetători, sînt, pentru romancier, elemente indiscutabile ale epicii sale semnificative. Moartea Albei a precedat-o, în realitate, cu un deceniu întreg pe cea a soţiei lui Goya (prima în 1802, a doua în 1812); Feuchtwanger inversează datele după imperiul ficţiunii epice şi aduce totul în pragul secolului al XIX-lea cînd îşi încheie istoria volumul I. La fel* Quinta *surdului atît de tîrziu devenită proprietatea şi laboratorul creaţiei lui Goya (abia în 1819), e mutată, cronologic, cu douăzeci de ani înapoi, pentru a o face să prezideze întreaga creaţie a lui Goya, de la* Capricii *încolo. În schimb, e întîrziată istoria lui Javier, fiul lui Goya, care se căsătorise cu mult înainte de decesul mamei sale: evoluţia fiului nu intra în cîmpul epicii date, în care doar se anunţă. Numeroase alte inversiuni şi intercalări cronologice sînt lesne de descoperit, fără ca prin aceasta să aibă de suferit adevărul artistic al operei.*

Scriitorul a optat pentru o selecţie anume făcută şi a valorificat-o pentru a reliefa toate momentele decisive ale drumului lui Goya în etapa capitală pe care a înfăţişat-o. În acelaşi sens, el a subliniat, prin selecţie şi concentrare, toate relaţiile determinante ale creatorului cu contemporaneitatea sa, de la curte şi din cercurile liberale, din „starea a treia" burgheză ca şi din masele de majos *şi* majas,

pînă la cele din jurul Inchiziției și la cele din imediata vecinătate a revoluției. Ca în toate romanele lui Feuchtwanger, există și aici o multitudine de personaje vii, privite cu luciditate și cu un fel de imparțialitate critică, care rămîn neuitate. Dacă Goya însuși e mai ales ilustrarea drumului său, pe care-l înțelegi profund, personajele din jurul său sînt încorporări unice, puternic caracterizate individual, ale forțelor sociale în luptă. Pătimașa ducesă de Alba reprezintă, fără îndoială, trecutul care trebuie să fie răsturnat, dar, e indiscutabil, în același timp, fermecătoare prin viața ei efemeră și sublimă în permanențele pe care le dezvăluie ; căci în secolul al XVIII-lea trufașa și capricioasa descendentă a ducilor de Alba, cu educația ei rousseau-istă și cu pasiunea ei pentru majas, *e o tragică feminizare a lui Don Quijote, cavalerul de prisos într-o epocă de crepuscul a vechilor puteri și de germinare a altora, mai realiste și mai prozaice totodată. În mod obiectiv și inconștient, regina Spaniei ajută ascensiunea burgheziei, deci progresul social necesar în epocă. Alba e, obiectiv, mai reacționară, deși își îngăduie lecturi interzise și reprezentări teatrale scandaloase. Forțele conducătoare sînt, în imaginea lui Feuchtwanger, necruțător reduse la unitate : regele nu e mai incapabil decît favoritul reginei și adevăratul conducător al țării ; primul e doar pasiv și răsfățat în imbecilitatea lui nobiliară, în vreme ce al doilea are energia parvenitului. Istoria își urmează drumul în ciuda lor și împotriva lor, găsindu-și temporar expresie în lupta ideologică a liderilor liberali înarmați cu descoperirile iluministe. Fără să fie nedrept, scriitorul nu e nici cu aceștia mai blînd. Locul lor e cu necesitate stabilit și limitat. Personalitatea lor reflectă acest loc,* între *curte și popor. Feuchtwanger îl vede pe burghezul de la 1800 în lumina dezvoltării lui ulterioare, îl* acceptă *și-i* recunoaște meritele *din epocă, dar nu-l iubește. Pînă și pasionatul și în fond finul degustător de artă care e colecționarul Sebastián Martinez din Cadix e, în cartea lui Feucht-*

wanger, un virtual membru al lumii balzaciene : gustul lui artistic e lacom de însuşirea individuală a bunurilor create de alţii şi mijlocul lui universal de acumulare e cel al traficului. Adevărul fundamental al istoriei n-a suferit nimic prin jertfirea exactităţii, adevărul artistic s-a înfăptuit prin crearea unui personaj tipic în împrejurări tipice. Simpatia lui Feuchtwanger s-a îndreptat mai mult spre personajele în care a încorporat fie drumul bunului-simţ al lui Sancho (ca prietenul Martín Zapater din Zaragosa), fie energia poporului de majos, *care învinge tradiţionalismul şi se apropie de înţelegerea progresului (ca misterioasa şi şireata Lucía Bermúdez), fie răzvrătirea intelectualului autentic care îşi distruge viaţa pe altarul luptei (ca don Diego, abatele, fost secretar al Sfîntului Oficiu).*

Romanul despre Goya e o certă realizare artistică reprezentativă pentru modalitatea lui Feuchtwanger. Bogat şi sugestiv, pasionat şi înţelept, analitic şi sintetic, scriitorul a înviat o epocă istorică şi a dezvăluit, înăuntrul determinării ei concrete, focul încă viu. Arta adevărată, demonstrează el, e revoluţionară, se pune firesc în slujba luptei pentru progresul social. Revoluţia, demonstrează el, e inevitabilă, se înfăptuieşte prin forţa istoriei ; duşmanii ei o pot întîrzia, vorbele mari o lasă neatinsă, nici n-o ajută, nici n-o reţin, dar gîndirea luminată şi arta înaltă o împing înainte, îi apropie sosirea. Cei mai mari duşmani ai revoluţiei, demonstrează el, sînt cei ce încearcă să o oprească în drum, s-o denatureze, s-o transforme în trambulină pentru propria lor putere politică de clasă, şi în dauna maselor. Cartea despre Goya e şi cartea trădării Revoluţiei Franceze de către burghezia internaţională.

Goya e, prin arta lui, o expresie a revoluţiei în mers, a revoluţiei fără compromisuri. Capriciile *lui sînt şi azi actuale, în S.U.A. şi în Franţa, în Italia şi în Spania, pretutindeni unde monştrii iraţionalului încearcă să oprească avîntul uman spre libertate şi fericire, spre realizarea deplină a esenţei omului.*

Romanul despre Goya poate fi înţeles ca document al unei autobiografii spirituale pentru autorul lui, dacă îl raportăm la ultima carte a lui Feuchtwanger despre Revoluţia Franceză: Înţelepciunea nebunului sau Moartea şi transfigurarea lui Jean-Jacques Rousseau. *Drumul lui Feuchtwanger însuşi spre revoluţia socială a epocii sale e spinos şi, fără îndoială, arta lui i-l înlesneşte, ca şi marelui său erou. Dar spre deosebire de Goya, Feuchtwanger nu e, în primul rînd, un mare artist, ci în primul rînd o conştiinţă raţională, pasionată de luciditate în discernerea legilor obiective. El e mai mult* don *Diego, care suportă cu demnitate* Verguenza *pe care i-o impune Inchiziţia, încercînd să nu apară înfrînt şi să se ridice deasupra forţelor iraţionale, în proclamarea valorilor umaniste. El e mai mult asemenea celuilalt prieten al ducesei de Alba, inteligentul şi clarvăzătorul doctor Peral, care opune prostiei şi răutăţii unei stăpîniri vremelnice superioritatea unei încrederi milenare în viitorul omului, a unei experienţe milenare, privind tăria, căderea şi ridicarea lui.*

Însă nici Goya, nici Diego, nici Peral nu se definesc în raport direct cu mişcarea revoluţionară în curs de desfăşurare, nu sînt în plinul ei.

Romanul despre Rousseau avea să urmărească tocmai o asemenea definire. Romanul lui Rousseau e, de fapt, romanul valorificării lui Rousseau în însuşi procesul revoluţiei. Eroul principal e fictivul Fernand de Brégy — sau e însuşi Feuchtwanger într-o ipostază imaginară şi definitorie.

Fernand de Brégy, fiu de nobil, trăieşte procesul dificil al părăsirii propriei sale clase şi al alăturării de popor. El străbate drumul dificil spre popor al aceluia care e în afara poporului. Prin originea sa socială, rămîne îndelung un „căldicel", simpatizează spontan cu girondinii şi ajunge abia tîrziu la confundarea cu poporul revoluţionar, pe care-l căuta în mod deliberat. Autocritica lui Fernand în-

tr-un ceas greu e însăşi autocritica lui Feuchtwanger, romancierul istoric :

„...afirmase cu tărie că revoluţia trebuie să pornească de la popor. Dar, în sinea lui, sperase, la fel cu ceilalţi oameni învăţaţi, că revoluţia poate fi făcută de sus, fără popor. Ba, în sinea lui, dăinuise, în ciuda tuturor declaraţiilor sale de dragoste şi de credinţă, o subapreciere binevoitoare a poporului, întocmai ca şi la ceilalţi. Desigur că intenţiile noastre, ale oamenilor învăţaţi, au fost bune, dar eram binevoitori de sus, băteam poporul pe umăr, niciodată nu ne-am străduit să-i deprindem graiul, i-am impus pe eroii noştri din antichitate... şi am zîmbit îngăduitori cînd poporul nu ne-a înţeles... Căci înţelepciunea noastră artificială a dat greş, iar cea care a înfăptuit revoluţia şi a scris istoria era înţelepciunea greoaie, primitivă a poporului. Nu, el, Fernand, n-a înţeles poporul...“ Fernand e din aceeaşi familie spirituală cu abatele Diego şi cu doctorul Peral. Goya, însă, e poporul însuşi, el nu trebuie să vină *spre popor, ci să se înţeleagă singur pe sine.*

Feuchtwanger a evoluat, o dată cu Fernand, în ceasurile grele ale istoriei, spre deplina înţelegere a poporului, a înţeles că poporul e adevăratul făuritor al istoriei, în secolul al XVIII-lea ca şi în secolul al XX-lea.

SAVIN BRATU

PARTEA ÎNTÎI

I

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, evul mediu încetase aproape în întreaga Europă de apus. În Peninsula Iberică, înconjurată din trei părţi de mare şi străjuită la miazănoapte de munţi, el mai dăinuia încă.

Pentru a-i izgoni pe arabi din peninsulă, regatul şi biserica trebuiseră să încheie, cu secole în urmă, o alianţă indisolubilă. Victoria nu era cu putinţă decît dacă regii şi preoţii reuşeau să unească prin cea mai severă disciplină popoarele Spaniei. Şi au reuşit. Le-au unit într-o credinţă fierbinte şi sălbatică faţă de tron şi altar. Şi această tărie, această unitate dăinuise.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea, tradiţia iberică încremenise în chip tragic şi ridicol. Încă cu două sute de ani mai înainte, cel mai mare poet al ţării îşi alesese ca subiect această sumbră şi caraghioasă încăpăţînare. El crease în povestea nobilului care nu putea renunţa la vechile obiceiuri cavalereşti, ajunse fără rost, un simbol de-a pururi viu, iar înduioşătorul şi ridicolul său erou dobîndise o faimă universală.

Spaniolii au rîs de *don* Quijote, dar au continuat să păstreze tradiţia. Cavalerismul medieval s-a menţinut în peninsulă vreme mai îndelungată decît oriunde în Europa de apus. Virtuţile războinice, eroismul dus pînă la ab-

surd, nemărginitul cult pentru femeie, ce-şi avea originea în adoraţia Fecioarei Maria, rămăseseră idealul Spaniei. Manierele cavalereşti, lipsite de mult de orice sens, continuau să dăinuie.

Aceste apucături războinice erau pătrunse de un uşor dispreţ faţă de ştiinţă şi raţiune. Şi, totodată, de o mîndrie fără margini, renumită şi tot atît de defăimată în întreaga lume, mîndria naţională a tuturor şi a fiecăruia pentru casta lui. Pînă şi creştinismul îşi pierduse în Spania smerenia şi seninătatea, devenind tiranic, sălbatic şi întunecat. Biserica ajunsese trufaşă, războinică, brutală, plină de cruzime.

Astfel se înfăţişa, încă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cea mai veche ţară de pe continent. Oraşele Spaniei, costumele şi gesturile oamenilor, chiar şi fizionomia lor apăreau străinilor straniu de rigide, rămăşiţe ale altor vremuri.

Dar, dincolo de munţii de la miazănoapte, şi despărţită de Spania numai prin ei, era Franţa, ţara cea mai luminată, cea mai raţională din lume. Şi, în ciuda tuturor măsurilor de izolare, raţiunea şi vivacitatea ei pătrunseseră şi peste aceşti munţi. Sub încremenirea aparentă, se schimbară, foarte încet, pînă şi oamenii din peninsulă.

Pe atunci domneau peste spanioli Bourbonii, regi străini de origine franceză. Spaniolii ar fi putut să-i constrîngă să li se adapteze, după cum îi siliseră înainte pe Habsburgi să se hispanizeze. Dar nobilimea spaniolă cunoscu prin regii francezi şi prin anturajul lor francez moravurile străine, şi mulţi se deprinseră chiar să le iubească.

În timp ce nobilimea se transforma încet, poporul mai păstra încă neclintit tradiţiile. El prelua cu o lăcomie gravă drepturile şi datoriile pe care le abandonaseră marii seniori. Sportul cel mai distins fusese lupta cu taurii, un

vechi privilegiu al clasei de sus. Atît practicarea lui, cît şi spectacolul fuseseră rezervate nobilimii. Acum, cînd nobilii nu se mai ocupau de luptele cu taurii, poporul se deda cu atît mai pătimaş acestor sălbatice obiceiuri. Şi, în timp ce manierele nobililor deveneau tot mai libere, poporul păstra o etichetă tot mai severă. Pantofarii ţineau să fie consideraţi mici nobili, *hidalgo*, iar croitorii îşi acordau, salutîndu-se, titluri ceremonioase. *Don* Quijote abdicase, *don* Quijote se transformase într-un domn elegant de la Versailles[1]; acum poporul prelua scutul şi mîrţoaga[2]. Sancho Panza[3] ajunsese *don* Quijote, eroic şi ridicol.

În timp ce dincolo, peste Pirinei, poporul francez îşi decapitase regele şi-i alungase pe marii lui seniori, aici, în Spania, poporul îşi diviniza monarhii, cu toată purtarea lor nedemnă şi cu toate că erau de origine franceză. Pentru popor, regele rămase rege, nobilul rămase nobil ; şi în timp ce aceşti nobili, cuceriţi din ce în ce mai mult de moravurile franceze, nu se dăduseră în lături să pactizeze chiar şi cu o Franţă republicană, poporul spaniol continua să lupte cu înflăcărare împotriva francezilor fără Dumnezeu, lăsîndu-se chiar masacrat pentru regele, nobilii şi preoţii lui.

Negreşit existau spanioli care
Simţeau în ei înşişi această contradicţie
Şi duceau în propriul lor suflet,
Pînă la capăt, lupta
Între vechile şi noile obiceiuri.
Între simţuri şi raţiune,
Dureros adesea şi cu patimă,
Învingător uneori, dar nu totdeauna.

---

[1] Versailles — localitate la 18 km de Paris, reşedinţa curţii regale franceze.

[2] Referire la scutul şi mîrţoaga cavalerului *don* Quijote, celebrul personaj al lui Cervantes.

[3] Sancho Panza — personaj din romanul *Don Quijote de la Mancha* al lui Cervantes, scutierul nedespărţit al cavalerului.

2

Doña Cayetana, a treisprezecea ducesă de Alba, oferi prietenilor un spectacol de seară în palatul ei din Madrid. O trupă de actori regalişti din Paris, pe care teroarea dezlănţuită de republică îi forţase să fugă peste Pirinei, juca o piesă a scriitorului Berthelin : *Martiriul Mariei Antoinette*, o dramă concepută în stil clasic, în ciuda conţinutului ei contemporan.

Puţinii spectatori — majoritatea domni şi doamne din înalta nobilime — se pierdeau în marea sală, intenţionat slab luminată, pentru ca acţiunea de pe scenă să iasă mai bine în relief. Nobil şi monoton răsunau de pe scenă iambii de şase picioare ; franceza lor aleasă nu era totdeauna pe deplin înţeleasă de urechile spaniole ; în sală era cald, iar spectatorii, aşezaţi în fotolii confortabile, fură cuprinşi treptat de o somnolenţă melancolică, plăcută.

Pe scenă, regina martiră dădea copiilor ei, fiicei sale, în vîrstă de 14 ani, şi regelui Ludovic al XVII-lea [1], în vîrstă de 9 ani, sfaturi nobile. Apoi se întoarse spre cumnata ei, principesa Elisabeta, făgăduindu-i solemn să suporte totul cu o linişte sufletească demnă de soţul ei care fusese ucis, Ludovic al XVI-lea [2].

Ducesa de Alba nu se arătase încă. În primul rînd de fotolii şedea marchizul de Villabranca, bărbatul ei, care, conform obiceiului, adăugase la numeroasele sale titluri şi pe al ei. Ducele, liniştit, elegant, mai curînd slab, totuşi plin la faţă, privea gînditor, cu ochii lui frumoşi, de culoare închisă, la actriţa uscăţivă de pe scenă, care declama versuri sentimentale, patetice, pretinzînd a fi dece-

---

[1] *Ludovic al XVII-lea* (1785—1795) — al doilea fiu al lui Ludovic al XVI-lea şi al Mariei Antoinette.

[2] *Ludovic al XVI-lea* (1754—1793) — rege al Franţei, condamnat la moarte şi decapitat din ordinul Convenţiei Naţionale, organ al revoluţiei burgheze din Franţa.

data Marie Antoinette. Ducele de Alba nu suporta cu uşurinţă spectacolele artistice care nu erau de cea mai înaltă calitate şi, de aceea, ca de obicei, fusese de la început sceptic. Dar scumpa lui ducesă îi spusese că, în urma doliului ordonat de curte cu ocazia năprasnicei morţi a reginei Marie Antoinette, viaţa în Madrid devenise prea plictisitoare, aşa că trebuiau să întreprindă ceva. O reprezentaţie ca aceea a *Martiriului* risipea plictiseala şi demonstra participarea la durerea pricinuită de pieirea regilor Franţei. Ducele, înţelegînd că soţia lui, renumită la toate curţile din Europa pentru capriciile ei, se plictisea în imensa singurătate a palatului din Madrid, consimţise fără multă vorbă să suporte reprezentaţia cu răbdare şi scepticism.

Mama lui, văduva celui de al zecelea marchiz de Villabranca, şedea comod lîngă el şi asculta atentă. Cît era de zgomotoasă şi de plîngăreaţă habsburga de pe scenă! Nu, Marie Antoinette nu fusese aşa; marchiza de Villabranca o văzuse şi îi vorbise pe timpuri, la Versailles. Marie Antoinette de Habsburg şi Bourbon fusese o doamnă fermecătoare, veselă şi demnă de-a fi iubită, deşi poate puţin prea bătătoare la ochi şi prea zgomotoasă. Dar, la urma urmelor, nu era decît o habsburgă şi nu avea nimic din aristocraţia discretă a unei Villabranca. Relaţiile Mariei Antoinette cu taciturnul şi insignifiantul Ludovic nu se asemănau oare cu cele dintre Cayetana de Alba şi *don* José al ei? Îşi privi fiul pe furiş; cu toată delicateţea şi debilitatea lui, era copilul cel mai drag şi oriunde s-ar fi aflat şi orice-ar fi făcut, gîndurile marchizei se îndreptau necontenit spre el. Marchizul îşi iubea soţia, şi lucrul acesta îl înţelegea oricine o vedea o dată. Era însă limpede: *el* stătea în umbra *ei*, şi pentru toată lumea nu era decît bărbatul ducesei de Alba. Ah, numai cîţiva îl cunoşteau pe fiul ei José. Doar aceştia vedeau şi lăudau nobleţea lui discretă. Numai cîţiva cunoşteau sensibilitatea, vibrarea aceea minunat de armo-

nioasă a ființei sale, lucruri despre care soția lui știa prea puțin.

Sus, pe scenă, apăruse acum, pentru a-i citi reginei sentința, un om brutal, președintele tribunalului revoluționar. Începu prin a-i zvîrli din nou în față toate mîrșăviile, enumerîndu-i după o listă toate crimele ei fără seamăn — pe cît de stupide, pe atît de odioase.

Pierdut în largul său fotoliu, uscat și firav, în uniforma lui pompoasă de ministru plenipotențiar, ședea *monsieur* de Havré, însărcinatul cu afaceri al succesorului la tron, care domnea de la Verona în locul micului rege al Franței, prins de republicani. Nu era ușor să conduci o țară din care nu stăpîneai nici măcar o palmă de pămînt, cu atît mai puțin să fii ambasadorul unei astfel de regențe. *Monsieur* de Havré era un vechi diplomat, care reprezentase timp de zece ani strălucirea Versailles-ului. Acum se acomoda greu situației sale deplorabile. Misiunile, uneori destul de dificile, pe care le avea de îndeplinit la curtea din Madrid din însărcinarea suveranului său, regentul, păreau tare ciudate cînd te uitai la omul cu uniforma de diplomat atît de jerpelită și cînd știai bine că fără sprijinul curții spaniole n-ar fi avut nici cu ce să-și plătească un prînz. *Monsieur* de Havré, acoperindu-și cu pălăria, în formă de corabie, partea cea mai roasă a hainei, ședea alături de plăpînda, palida și drăguța lui fiică Geneviève, în vîrstă numai de șaisprezece ani. Și ei i-ar fi prins bine rochii noi, atît în interesul Franței, cît și în al ei propriu. Ah, scăpătaseră! Trebuiau să se mulțumească cu invitațiile care veneau din cînd în cînd din partea ducesei de Alba.

Sus, pe scenă, președintele tribunalului aduse la cunoștința reginei martire sentința de condamnare la moarte, la care ea răspunse că nu dorește decît să fie alături de soțul ei. Totuși, nu-i hărăziseră o moarte ușoară ; dimpotrivă, nemernicii fără Dumnezeu născociseră o ultimă ocară. Marie Antoinette — spunea în ver-

suri teroristul de pe scenă — prin veşnicele şi neînfrînatele ei desfătări, micşorase în ochii lumii prestigiul Franţei, de aceea voinţa poporului era ca, ea însăşi dezonorată, să fie dusă la locul de osîndă despuiată pînă la brîu.

Spectatorii citiseră multe ştiri despre îngrozitoarele evenimente, dar acest lucru era ceva cu totul nou. Ascultară cu atenţie, înfioraţi şi zguduiţi, se treziră din somnolenţă şi urmăriră toţi, cu interes, piesa pînă la sfîrşit.

Cortina căzu şi se aplaudă politicos. Oaspeţii se ridicară, bucuroşi că se pot mişca, şi începură să se plimbe prin sală.

Acum se aprinseră mai multe lumînări, aşa că se putea vedea mai bine cine era de faţă. Bătea la ochi mai ales un om care, în ciuda îmbrăcăminţii sale scumpe şi îngrijite, părea stîngaci în mijlocul acelor doamne şi domni dichisiţi. Nu era înalt, ochii îi erau adînciţi sub pleoapele grele, buza de jos era groasă şi repezită brutal înainte, nasul ieşea drept din frunte, cărnos şi lat, iar capul avea ceva din înfăţişarea unui leu. Se plimba alene prin sală, aproape toţi îl cunoşteau şi-i răspundeau cu respect la salut.

— Ne face plăcere să vă vedem, *don* Francisco, auzea el într-una.

Don Francisco de Goya se bucura că ducesa de Alba îl invitase printre oaspeţii săi aleşi ; se bucura de respectul ce i se arăta. A fost cale lungă din satul Fuendetodos pînă în Palatul Alba, şi drumul n-a fost uşor, dar micul Francho de odinioară ajunsese acum pictor al regelui, *pintor de cámara*, şi cînd picta portretul acestor distinşi domni şi doamne, nu se putea şti precis care făcea celuilalt o favoare.

Se înclină adînc în faţa marchizei de Villabranca.

— Cum aţi găsit piesa şi interpretarea, *don* Francisco? întrebă ea.

— Nu pot crede, răspunse el, că regina Marie Antoinette a vorbit aşa cum am auzit-o. Şi dacă a făcut-o, aş regreta mai puţin moartea ei.

Marchiza rîse.

— Păcat, totuşi, că n-au fost de faţă şi maiestăţile-lor! spuse apoi pe un ton glumeţ şi răutăcios, privindu-l îndrăzneţ drept în faţă cu ochii ei frumoşi şi strîmbînd ştrengăreşte din gura cu buze subţiri.

Goya zîmbi la gîndul care-i trecuse desigur prin minte şi marchizei, deşi nu-l rostise, şi anume că pe Bourbonii spanioli i-ar fi trecut, fără îndoială, fiorii dacă ar fi trebuit să asculte o seară întreagă ce au avut de suferit gîturile rudelor lor franceze.

— Cînd mă veţi picta şi pe mine, în sfîrşit, *don* Francisco? continuă marchiza. Ştiu că sînt o femeie în vîrstă şi că aveţi altceva mai bun de făcut.

El tăgădui cu înflăcărare şi convingere. Marchiza era încă frumoasă, în ciuda celor 55 de ani ai ei, şi răspîndea în jur atmosfera unei vieţi trăite din plin. Goya se uită la faţa ei atotştiutoare, împăcată, la rochia ei de culoare închisă, simplă şi scumpă, la şalul alb, delicat, din care răsărea un trandafir. Arăta exact aşa cum îşi închipuise în visele lui din tinereţe că arată o adevărată doamnă. De aceea se bucura că o s-o picteze.

Majordomul invită oaspeţii în marele salon, unde aştepta ducesa.

Goya o întovărăşi pe marchiză. Trecură încet prin galeria de tablouri, care unea sala de spectacole cu sala de primire. Se aflau acolo tablouri renumite ale vechilor maeştri spanioli, flamanzi, italieni. Era greu să nu te opreşti în faţa unuia sau altuia dintre tablouri, atît de emoţionant strălucea de pe pereţi viaţa de altădată în lumina pîlpîitoare a lumînărilor.

— Nu ştiu de ce, îi spuse marchiza lui Goya, dar tare-mi place Rafaelul meu. Din cîte tablouri sînt aici, *Sfînta Familie* mi-e cel mai drag.

În ciuda admiraţiei pe care o aveau toţi pentru Rafael, Goya nu era un adept al lui. De aceea îşi propuse să dea un răspuns amabil şi care să nu-l angajeze cu nimic.

Ajunseră însă la sfîrşitul galeriei şi, prin uşa cu două canaturi a marii săli de recepţie, o văzură pe Cayetana de Alba. Stătea, după vechiul obicei, pe o estradă joasă, acoperită cu covoare, despărţită de restul sălii printr-un mic grilaj cu o largă deschidere, şi spre deosebire de celelalte doamne nu purta o rochie modernă, ci una spaniolă, de croială veche. Marchiza zîmbi. Aşa era *doña* Cayetana : adopta tot ce venea bun din Franţa, dar nu voia să nege că e spaniolă. Era serata ei, invitaţiile fuseseră trimise numai în numele ei, nu într-al ei şi al bărbatului ei, şi nimeni nu trebuia să-i ia în nume de rău dacă, după prima parte, franceză, a seratei, urma o a doua, spaniolă. Dar, să te arăţi în propria ta casă, la o serată, în port spaniol, aproape ca o *maja*[1], era puţin prea exagerat.

— *Doña* Cayetana a noastră are întotdeauna idei extravagante, spuse marchiza pictorului. *Elle est chatoyante*[2], continuă ea pe franţuzeşte.

Goya nu răspunse. Se oprise în uşă şi, mut şi nemişcat, o privea pe Alba. Peste rochia argintie, purta dantelă neagră ; faţa ovală, oacheşă, nefardată, de o culoare caldă, strălucitoare îi era încadrată de părul bogat, negru şi creţ, în care era înfipt ca o coroană un pieptene înalt ; de sub rochia largă se iveau picioarele mici şi graţioase, încălţate în pantofi ascuţiţi. În poală ţinea un căţeluş alb şi vioi, pe care-l mîngîia cu mîna stîngă, înmănuşată. Dreapta, goală, subţire, cărnoasă, ca de copil, se rezema uşor de marginea fotoliului. În ea ţinea molatic, în jos, cu degetele ascuţite şi uşor desfăcute, evantaiul scump, aproape închis.

---

[1] Femeie din popor (span.).
[2] E sclipitoare (fr.).

Deoarece Goya continua să tacă, marchiza crezu că nu i-a înţeles franţuzeasca şi-i traduse : „Sclipeşte ca o pisică". Cu toate acestea, *don* Francisco nu-şi luă ochii de la ducesă. O întîlnise adesea, îi făcuse şi un portret, dar fără nici un entuziasm şi, ce-i drept, folosise în glumă pentru schiţele sale galante, executate pentru gobelinurile palatelor regale, figura ilustrei doamne, de care vorbea aşa de mult şi cu atîta plăcere Madridul. Acum îi părea însă de nerecunoscut, parcă ar fi fost cineva cu totul străin. Oare aceasta era Alba ?

Genunchii îi tremurau. Fiecare fir de păr, fiecare por al pielii ei, sprîncenele groase şi arcuite, sînii pe jumătate dezgoliţi sub dantela neagră îi stîrneau o pasiune fără margini.

Cuvintele marchizei răsunau în el ca un ecou, fără să le priceapă însă sensul. Răspunse mecanic :

— Da, e proaspătă, independentă, *doña* Cayetana, şi spaniolă din cap pînă-n picioare.

Stătea încă în uşă, cu ochii ţintă la ea. Alba înălţă capul şi privi în direcţia lui. Îl vedea oare ? Sau se uita peste el fără să-l vadă ? Vorbea şi mîngîia mai departe căţelul cu mîna stîngă. Cu dreapta ridică evantaiul, îl desfăşură în întregime, aşa încît se văzu bine ce era pictat pe el — un cîntăreţ sub un balcon — îl închise iarăşi, apoi îl desfăşură din nou.

O spaimă plină de bucurie îi tăie respiraţia lui Francisco. Exista un limbaj al evantaiului prin care *majas*, fetele din popor, se făceau lesne înţelese de către necunoscuţi în biserică, la serbări publice. Şi semnul care venea de acolo, de pe estradă, era o puternică încurajare.

Probabil că între timp marchiza vorbise mai departe, probabil că el răspunsese. Nu mai ştia nimic. În orice caz, acum o părăsi brusc, nedelicat, traversă sala şi se îndreptă spre estradă. Peste tot răsunau voci înăbuşite, rîsete, zăngănit de farfurii şi pahare. Prin zgomotul uşor se auzea în acest timp de pe estradă o voce cam

aspră, dar nicidecum stridentă, o voce foarte tînără — vocea ei.

— La urma urmei, n-a fost cam stupidă Marie Antoinette? întrebă Alba. Şi cînd constată că aceste cuvinte îndrăzneţe surprinseseră, adăugă politicos, dar şi cu o uşoară ironie: Mă gîndesc, desigur, la Antoinette din piesa lui *monsieur* Berthelin.

Goya ajunsese acum pe estradă.

— Cum v-a plăcut piesa noastră, *señor* de Goya? întrebă ea.

Nu răspunse. Sta în faţa ei şi o privea nepăsător. Nu mai era tînăr, avea 45 de ani, şi nu era frumos. Figura rotundă, cu nasul lat şi cărnos, ochii adînciţi şi buza de jos senzuală şi ieşită în afară, era încadrată în chip ciudat de părul bogat şi pudrat aşa cum cerea moda, iar corpul, îmbrăcat într-un costum elegant, părea voluminos. Dar tocmai prin ţinuta lui îngrijită, bărbatul acesta cu figură leonină arăta ca un ţăran într-un costum de curte de ultima modă.

Nu ştia dacă răspunsese, nu ştia dacă alţii vorbiseră. Dar din nou răsună vocea aceea uluitoare a femeii cu figura alb-brună, trufaşă şi capricioasă.

— Vă place dantela mea? întrebă el. Mareşalul de Alba[1] a luat-o ca pradă, acum trei sute de ani, din Flandra ori din Portugalia, nici eu nu mai ştiu de unde.

Goya nu răspunse.

— Ce-aţi descoperit la mine? continuă ea. M-aţi pictat, ar trebui să mă cunoaşteţi.

— Portretul acela nu-i bun de nimic! izbucni Goya, iar vocea lui, de obicei sonoră şi flexibilă, era acum răguşită şi suna necuviincios de tare. Şi figurile de pe gobelinuri nu sînt decît o joacă. Aş dori să mai încerc o dată, *doña* Cayetana.

---

[1] Referire la *ducele de Alba* (1508—1582) — generalul lui Carol Quintul şi al lui Filip al II-lea, cunoscut prin cruzimile săvîrşite în Ţările de Jos. ca urmare a revoltei acestora împotriva stăpînirii spaniole; cuceritorul Portugaliei.

Alba nu răspunse nici da, nici nu. Faţa ei cu reflexe metalice rămase neclintită, dar ochii întunecaţi, metalici îl priveau stăruitor, din plin. Cîteva clipe îl privi aşa, şi parcă erau de-o veşnicie singuri în încăperea plină de oameni.

Pe neaşteptate, însă, Alba rupse vraja. Spuse în treacăt că, din păcate, nu va avea prea curînd timp pentru şedinţe ; va fi ocupată cu construirea şi mobilarea unei case de ţară la Moncloa. De acest proiect se vorbea mult la Madrid ; ducesa, luîndu-se la întrecere cu decedata regină a Franţei, voia să-şi clădească Trianon[1]-ul ei, un mic castel, unde să-şi poată petrece uneori cîteva zile singură, nu cu prietenii familiei, ci cu ai ei proprii. Reveni numaidecît însă la tonul de mai înainte :

— Voiţi, *don* Francisco, ca între timp să-mi pictaţi altceva ? întrebă ea. Un evantai, poate ? Voiţi să-mi pictaţi *El abate y la maja ?* De fapt, era *El fraile y la maja (Călugărul şi fata)*, o piesă de Ramon de la Cruz[2], o mică comedie îndrăzneaţă, care, interzisă în reprezentaţie publică, fusese jucată în secret pentru amatorii de teatru.

Ducesa de Alba rugase pe pictorul curţii, Francisco de Goya, să-i picteze un evantai. Nu era nimic deosebit în aceasta ; adeseori era rugat de cîte-o doamnă să-i picteze un evantai. *Doña* Isabel de Farnesio era vestită pentru colecţia ei de peste o mie de evantaie. Nimic bătător la ochi nu se petrecea pe estradă. Totuşi celor din jur li se părea că asistă la o piesă îndrăzneaţă şi nepermisă.

„Sărmanul *don* Francisco !“ gîndi bătrîna marchiză, care şedea jos, în salon ; în minte îi stăruia încă imagi-

---

[1] Trianon — numele a două castele construite de regii Franţei la Versailles.

[2] *Ramon de la Cruz* (1731—1795) — scriitor dramatic spaniol, autor a numeroase vodeviluri, adevărate fresce vii ale cartierelor periferice din Madridul acelui timp.

nea unui tablou de Rubens[1], *Hercules torcînd pentru Omphale*, pe care tocmai îl văzuse în galeria ei de pictură. Bătrîna doamnă, cu toate că ţinea la bunele maniere, nu-i luă în nume de rău pictorului, burghezului, singurul de altfel în acea societate de nobili, că o părăsise într-un mod atît de nedelicat. De asemenea, nu-i prea lua în nume de rău soţiei fiului ei că se amuza într-un fel atît de nechibzuit, chiar neruşinat. O înţelegea pe *doña* Cayetana; ea însăşi trăise din plin şi îi plăcea viaţa. Fiul ei, slab şi delicat, avea nevoie de un torent puternic, care să alimenteze pîrîiaşul propriei sale vieţi. Era bine pentru el că avea alături pe această femeie, o femeie căreia trebuia să-i treacă multe cu vederea. Marile familii ale Spaniei apuneau, bărbaţii deveneau tot mai delicaţi şi mai slabi. Puterea mai dăinuia doar în femei, în femeia fiului său iubit, de pildă, care se juca acolo sus, pe estradă, atît de cutezător şi graţios, cu pictorul, unul dintre puţinii bărbaţi ai ţării.

Chiar şi ducele de Alba urmărea gînditor, cu ochii săi mari, jocul pe care soţia lui îl făcea cu pictorul. El, *don* José Alvarez de Toledo, al treisprezecelea duce de Berwick şi Alba, al unsprezecelea marchiz de Villabranca şi purtătorul altor numeroase titluri, unul dintre cei o sută nouăsprezece nobili ai regatului — doar doi îi erau egali în rang — el care era binecuvîntat cu toate bunurile acestei lumi! Firav, distins, foarte elegant, nu simţea nici o dorinţă să se amestece în destinele acestei lumi, în ciuda faptului că originea şi numele său, marele, mîndrul şi întunecatul nume de Alba, încă temut în Flandra, îl îndreptăţeau s-o facă. Acest Alba era, dimpotrivă, obosit de măreţie şi de nenumăratele gînduri în legătură cu încîlcitele rosturi ale vieţii şi nu rîvnea să impună sau să interzică ceva altora. Se simţea cu adevărat mulţumit numai cînd asculta muzică sau cînd cînta el însuşi. Cînd era vorba de muzică, se sim-

[1] *Rubens* (1577—1640) — mare pictor flamand.

ţea puternic. Dăduse dovadă de îndrăzneală cînd, la refuzul regelui de a mai subvenţiona Opera din Coliseo del Principe, luase asupra lui, provocator, întreţinerea Operei, pînă ce acest lucru i-a fost interzis de rege. Aşadar, se uita cum frumoasa lui ducesă îl momea pe pictor. Îşi dădea seama cît e de slab, înţelegea că *doña* Cayetana se simte atrasă de *don* Francisco, un artist şi un bărbat. Ducesa era amabilă cu el ; îşi dădea totuşi seama că această atitudine binevoitoare nu era lipsită de compătimire ; niciodată nu-l privise aşa cum îl privea acum pe *don* Francisco. Îl cuprinse o uşoară tristeţe. Cînd va rămîne singur, îşi va lua vioara şi, cu ajutorul lui Haydn [1] sau Boccherini [2], îşi va alunga din suflet *Martiriul Mariei Antoinette* şi tot ce-a mai urmat după aceea. Simţi îndreptată asupra lui privirea delicată şi plină de grijă a mamei sale şi, cu un zîmbet aproape imperceptibil, îşi întoarse capul spre ea. Se înţeleseseră fără cuvinte : marchiza ştia că fiul ei îngăduie jocul femeii de pe estradă.

Goya observă că Alba nu se mai ocupă de el şi înţelese că în seara aceea n-ar mai voi să-l vadă. Plecă necuviincios de curînd.

Afară îl întîmpină o vreme ostilă, una din acele neplăcute nopţi madrilene de ianuarie, cu vînt şi lapoviţă. Trăsura îl aştepta, cu servitorii în livrea, aşa cum se cuvenea pictorului curţii cînd era invitat la ducesa de Alba. Dar, spre uimirea slujitorilor săi, expedie trăsura. Prefera să meargă pe jos spre casă şi, cu toate că era un om econom, nu mai dădu atenţie faptului că ar fi putut să i se strice pălăria înaltă de mătase şi ghetele.

Se gîndea la viitorul lui şi-l găsea sălbatic, ademenitor, provocator şi agitat. Nu trecuseră nici două zile de cînd îi scrisese prietenului său Martin Zapater din Zaragoza cît de bine îşi aranjase în sfîrşit treburile, şi

---

[1] *Joseph Haydn* (1732—1809) — compozitor clasic austriac.
[2] *Luigi Boccherini* (1743—1805) — compozitor clasic italian.

spusese adevărul. Cu soţia lui nu mai avea discuţii ; se bucura de copiii săi ; e drept că din numeroşii copii pe care îi născuse Josefa rămăseseră în viaţă doar trei, dar erau copii drăguţi şi sănătoşi. Fratele soţiei sale, nesuferitul Bayeu, primul pictor al regelui, nu se mai amesteca în arta şi în viaţa lui. Se împăcaseră ; de altfel Bayeu suferea rău de stomac şi n-avea s-o mai ducă mult. Nici legăturile lui Francisco cu femeile nu mai erau atît de pasionate ca mai înainte ; Pepa Tudó, cu care trăia de opt luni, era rezonabilă. Boala care-l încercase cu un an în urmă trecuse ; nu mai era tare de urechi decît atunci cînd voia să fie. Nici cu finanţele nu stătea prost. Maiestăţile-lor îi arătau cu fiecare ocazie cît de mult îl preţuiau şi, la fel, şi *don* Manuel, ducele de Alcudia, favoritul reginei. Iar toţi aceia care prin nume sau avere însemnau ceva în Madrid se înghesuiau să le facă portretul. „Vino curînd, iubitul meu Martin — încheiase el scrisoarea — şi vezi cît de bine trăieşte îndestulatul tău prieten de totdeauna, micul tău Francho, Francisco de Goya y Lucientes, membru al Academiei şi pictor al curţii.“ La începutul şi la sfîrşitul scrisorii, pentru ca norocul să nu-l părăsească, pusese cîte-o cruce, iar într-un post-scriptum îşi rugase prietenul să dăruiască Fecioarei del Pilar două lumînări de mai multe livre, pentru ca aceasta să-i păzească norocul.

Dar crucile şi lumînările nu l-au ajutat, pentru că ceea ce fusese cu două zile mai înainte se risipise astăzi. Femeia de pe estradă răsturnase totul. Fusese o fericire supremă să simtă cum din chipul acela capricios şi trufaş coboară asupra lui privirea ochilor ei mari, cu sclipiri metalice. Îl năpădise o viaţă nouă. Dar el ştia : ceea ce e bun trebuie plătit ; cu atît mai scump, cu cît e mai bun. Ştia că va trebui să lupte şi să sufere pentru această femeie, căci duhurile rele te împresoară şi, dacă nu eşti atent şi te laşi neprevăzător în voia dorinţelor şi a viselor, eşti asaltat de monştri.

Văzuse greşit. Făcuse din acea femeie o păpuşă cu toane. Aşa şi era, în general; dar ce se găsea dincolo de această aparenţă nu înţelesese. Nici mai înainte nu fusese un pictor prost, în orice caz era mai bun decît toţi ceilalţi, chiar şi decît cei doi care se bucurau la curte de un prestigiu mai mare decît Bayeu şi Maella. Aceştia învăţaseră poate mai mult de la Mengs[1] şi de la Winckelmann[2], dar el avea cel mai ager ochi, iar ca profesori pe Velázquez[3] şi natura. Şi totuşi fusese un cîrpaci. Văzuse numai trăsăturile distincte ale oamenilor, ceea ce era limpede în ei, complexitatea lor, însă, ceea ce e confuz în fiecare om, ceea ce e neprevăzut şi primejdios nu văzuse. De altfel, nu începuse să picteze cu adevărat decît în ultimii ani, mai bine zis abia de cîteva luni, de cînd s-a îmbolnăvit. A trebuit să ajungă în vîrstă de peste 40 de ani pentru ca să înceapă să priceapă ce este pictura. Dar acum o înţelesese, acum lucra multe ore în fiecare zi. Şi iată că a trebuit să apară această femeie. Era o femeie extraordinară, va trăi clipe neîntîlnite încă, dar îi va da multă bătaie de cap, îi va răpi timpul, dispoziţia pentru lucru şi se blestema pe sine, pe ea şi ursita, pentru că va trebui s-o plătească atît de scump.

Prin ninsoare răsună un clinchet de clopoţel, apoi zări cum un preot şi un ministrant[4] se trudeau purtînd pe furtună sfintele taine, desigur în drum spre un muri-

---

[1] *Anton Raphael Mengs* (1729—1779) — pictor şi teoretician de artă german, prim-pictor al curţii din Madrid între anii 1761—1769 şi 1774—1776. Pictura lui, rece şi inexpresivă, prezintă un amestec abil între arta clasică a antichităţii greco-romane şi Renaştere.

[2] *Johann Joachim Winckelmann* (1717—1768) — istoric şi teoretician de artă german. Cele două lucrări mai importante ale lui: *Principiile imitării operelor de artă greceşti în pictură şi sculptură* (1775) şi *Istoria artei antichităţii* (1764) stabilesc premisele clasicismului.

[3] *Velázquez* (1599—1660) — mare pictor spaniol.

[4] Ajutor de preot în ritualul catolic.

bund. Blestemînd încet, își scoase batista, o întinse în noroi și îngenunche, așa cum cereau obiceiul, Inchiziția și inima lui.

Era o prevestire rea faptul că întîlnise sfîntul chivot în drum spre un muribund. Nu se va sfîrși bine cu femeia. „Mai bine să întîlnești un taur de 9 ani într-o uliță înfundată — murmură în sinea lui — decît o femeie cînd ți-e inima stîrnită." El era un om din popor și sufletul lui era plin de vechile proverbe și credințe populare. Sufla greu, în timp ce înainta prin furtună de-a lungul zidurilor caselor; căci prin mijlocul străzii era noroi pînă la glezne. Numai necazuri. Deodată, îi apăru în minte *monsieur* de Havré, ambasadorul francez. Îi făcuse portretul și francezul nu-l plătise. După ce i-a trimis nota a treia oară, la curte i s-a dat a înțelege că nu va fi bine văzut dacă îl va supăra pe demnitarul francez. Francisco avea cîte comenzi voia, dar, cînd era vorba de plată, întîmpina deseori greutăți. Pe lîngă acestea, sporiseră și cheltuielile. Trăsura și caii erau costisitori, servitorii erau nerușinați și pretindeau tot mai mult, ba uneori chiar furau. N-avea ce face însă; un pictor al curții trebuia să-și țină rangul. Dacă răposatul său tată ar ști că el, micul Francho, cheltuia în două zile cît întreaga familie Goya din Fuendetodos, într-un an, s-ar răsuci în mormînt. Dar nu era splendid că putea să cheltuiască atît de mult? Și un zîmbet îi flutură pe față.

Ajunse în fața casei sale. Sereno, paznicul clădirii, îi deschise poarta. Goya urcă în locuință, lepădă hainele ude de pe el și se culcă. Nu putu însă să doarmă. Imbrăcat în halat, trecu în atelier. Era frig. Ieși pe coridor cu pași ușori. Prin crăpătura ușii de la camera servitorului Andreo se zărea lumină. Goya ciocăni: pentru cei cincisprezece reali[1] pe care-i primea, flăcăul putea cel

[1] Monedă divizionară spaniolă, aflată în circulație de la mijlocul secolului al XIV-lea.

puţin să-i facă focul. Mormăind, pe jumătate îmbrăcat, sluga îndeplîni porunca.

Goya se aşeză şi privi la foc. Pe pereţi se căţărau ameninţător umbre groteşti şi înspăimîntătoare. Pe un perete atîrna un gobelin care înfăţişa o procesiune. Limbile de foc luminau, pe rînd, cînd pe uriaşul sfînt purtat pe un podium, cînd figuri din mulţimea sălbatică, posedată. Bărbosul cardinal pictat de Velázquez, care privea de pe celălalt perete, din întuneric, cu ochi cam stăruitori, părea o fantomă în mijlocul vîlvătăilor şi chiar străvechea şi întunecata figură colţuroasă din lemn a Fecioarei, Fecioara de Atocha, sfînta protectoare a lui Francisco, deveni batjocoritoare şi ameninţătoare.

Cutremurîndu-se, Goya se ridică şi se smulse din reverie cu o puternică mişcare de umeri. Se plimbă încoace şi-ncolo. Luă nisipul de lîngă călimară şi-l împrăştie pe masă.

Începu să deseneze în nisip.
Apăru o femeie goală ;
Cu picioarele încrucişate
Stătea ghemuită alene pe podea.
Goya o şterse de pe nisip
Şi făcu o a doua, tot goală şi dansînd.
O şterse şi pe aceasta
Şi făcu o a treia. Păşea drept,
Cu mîndru mers, purtînd pe cap
Un ulcior. Şi pe aceasta trebui
S-o amestece cu nisipul. Apucă
Un cui. O desenă pe a patra.
Aceasta avea un pieptene înalt
Şi, din pieptene, dantela neagră
A mantiei cădea peste alba-i goliciune.
Gemînd, mînios şi neputincios, clocotind
De furie, Francisco Goya privi desenul
Şi îl strică.

3

Lucra. De pe pînză privea o doamnă foarte drăguţă, cu figura prelungă, puţin artificială şi uşor batjocoritoare, cu ochii mult depărtaţi, cu sprîncenele arcuite şi gura mare, a cărei buză de sus era subţire, iar cea de jos mai groasă. Doamna îi pozase de trei ori. În afară de aceasta, îi inspirase diferite schiţe. Acum lucra la desăvîrşirea tabloului. Era sigur pe meşteşugul lui şi lucra repede. La acest portret meşterea însă de patru săptămîni şi tot nu-i reuşea.

Aproape totul era „exact". Aceasta era doamna pe care voia s-o reprezinte, o cunoştea bine, de mult timp, o pictase de mai multe ori, era soţia prietenului său Miguel Bermúdez. În tablou se regăsea totul : firea ei ascunsă, ironia, marea şiretenie care se ghicea sub masca femeii de lume. Dar îi lipsea ceva, şi acest amănunt era pentru el hotărîtor. O văzuse la o serată, la *don* Manuel, duce de Alcudia, favoritul atotputernic, al cărui secretar particular era Miguel Bermúdez ; purta o rochie de culoare galben-deschis, cu o ţesătură de dantelă albă deasupra, şi Goya avusese dintr-o dată viziunea a tot ce era incert şi derutant în fiinţa ei, a contrastului de care depindea reuşita.

Un anumit ton argintiu îi învăluia întreaga făptură, şi Goya înţelese într-o clipă ceea ce dorea să realizeze, ceea ce trebuia să realizeze. Acum se chinuia să scoată efectul dorit. Pictase totul — faţa, carnaţia, ţinuta, rochia şi fondul cenuşiu-deschis, care era desigur potrivit — dar îi lipsea ceva, lipsea tonul acela de care depindea reuşita, un amănunt, care era însă hotărîtor. În adîncul sufletului, Goya ştia de ce nu-i reuşeşte tabloul. Trecuseră mai bine de două săptămîni de la seara de teatru din Palatul Alba şi nu mai auzise nimic despre femeia de pe estradă. Era amărît. Dacă nu venea, de ce nu-l chema, cel puţin, să-i ceară evantaiul ? Negreşit că

era ocupată cu insolentul şi ridicolul ei castel din Moncloa. Ar fi putut însă tot atît de bine să se ducă la ea şi nechemat pentru a-i preda evantaiul. Dar nu-i îngăduia mîndria. Femeia trebuia să-l cheme. Femeia îl va chema. O întîmplare ca aceea de pe estradă nu putea fi ştearsă atît de simplu, aşa cum fuseseră şterse figurile pe care încercase să le deseneze pe nisip.

Francisco nu era singur în atelier. Ca aproape totdeauna, elevul şi colaboratorul său Augustin Esteve era acolo ; încăperea fiind însă destul de mare, nu se stînjeneau unul pe celălalt.

Acum *don* Agustín picta un tablou care reprezenta pe generalul Ricardos călare. Figura rece şi posacă a bătrînului general o pictase Goya. Calul şi nenumăratele detalii ale uniformei şi ale decoraţiilor, pe a căror reproducere exactă generalul punea mult preţ, le cedase scrupulosului său Agustín. Agustín Esteve — un om uscăţiv, de vreo 30 de ani, cu capul ţuguiat şi fruntea bombată, ce ieşea de sub părul pieptănat pe spate, cu obrajii scobiţi, buzele subţiri, figura prelungă şi bărbia ascuţită — nu era de loc vorbăreţ. Lui Francisco Goya, comunicativ din fire, îi plăcea să flecărească chiar în timpul lucrului. Astăzi însă era şi el tăcut. Contrar obiceiului, nu povestise încă nimic despre serata de la Alba nici chiar celor mai apropiaţi.

Agustín păşi discret în spatele lui Goya şi privi pînza argintiu-cenuşie cu femeia argintiu-cenuşie. Locuia de şapte ani la Goya şi erau împreună aproape în fiecare zi. *Don* Agustín Esteve nu era un pictor mare şi, negreşit, era dureros de conştient de aceasta. Dar se pricepea bine la pictură şi nu se afla un al doilea care să ştie atît de precis ce e bun şi ce e rău la Francisco. Goya avea nevoie de el, de elogiul lui posac, de critica lui ursuză, de mustrările lui tăcute. Goya avea nevoie de critică, dar se înfuria împotriva ei, îşi bătea joc şi-l insulta pe critic ; îl împroşca cu noroi, dar avea nevoie

de el, de aprobarea ca și de dezaprobarea lui. Avea nevoie de tăcutul, veșnic posomorîtul, adînc înțelegătorul, multștiutorul, cunoscătorul, uscățivul său Agustín, care umbla încoace și încolo, ca cele șapte vaci slabe, și-l înjura amarnic, îl dădea dracului, îl iubea. Se descurca mai ușor cu el, după cum de altfel și lui Agustín îi era mai ușor cu marele, copilărosul, admirabilul, nesuferitul său prieten.

Agustín privi îndelung tabloul. Și el o cunoștea pe doamna care îl privea de acolo, de pe pînză, atît de batjocoritor ; o cunoștea bine, o iubea. El nu avea noroc la femei și știa cît de puțin farmec are. *Doña* Lucía Bermúdez era cunoscută ca una dintre puținele femei din Madrid care, pe lîngă soțul ei, nu avea nici un *cortejo*, nici un adorator. Francisco, căruia nu-i rezista nici o femeie cînd își punea ochii pe ea, ar fi putut să devină negreșit iubitul ei. Faptul că el nici nu se gîndea la așa ceva îl mulțumea pe Agustín, dar îl și mîhnea. Fiind un bun cunoscător în ale picturii, putea de altfel să privească tabloul doar din punct de vedere artistic. Își dădea seama că tabloul era bun, dar că tocmai ceea ce dorise Francisco nu fusese realizat. Regreta aceasta, dar se și bucura. Se înapoie la tabloul său mare și, în tăcere, pictă mai departe la crupa calului.

Goya era obișnuit ca Agustín să stea în spatele lui și să-i privească pînza la care lucra. Portretul *doñei Lucía* nu-i reușise, dar, orișicum, ceea ce făcuse era nou și îndrăzneț, și Goya așteptase cu încordare părerea lui Agustín. Cum acesta continua să rămînă mai departe mut înaintea generalului său călare, Goya se înfurie. Cîtă nerușinare la acest student ratat, care ar fi trebuit să se hrănească cu supa cerșetorilor la mese gratuite ! Unde ar fi ajuns mizerabilul, dacă Francisco nu s-ar fi interesat de el ? Castratul ăsta, care privea cu jind la toate femeile, dar nu îndrăznea nimic și nu obținea nimic ! Și unul ca ăsta îndrăznește să se îndepărteze de

tabloul lui fără să spună o vorbă! Se abţinu însă. Şi procedă ca şi cînd nu observase că celălalt privise tabloul. Lucră mai departe.

Două minute se stăpîni, apoi, înverşunat, primejdios de blajin, spuse peste umăr:

— Ai spus ceva? Ştii doar că astăzi stau din nou prost cu urechile. Ai fi putut să caşti gura mai tare.

Don Agustín răspunse foarte tare şi foarte sec:

— N-am spus nimic!

— Cînd vrea cineva să audă ceva de la tine, îl ocărî Francisco, te prefaci în stană de piatră, şi cînd nu eşti întrebat, nu te mai opreşti, de parcă ai fi o cascadă.

Agustín nu răspunse nimic. Goya însă, supărat, continuă:

— Am promis generalului Ricardos să-i predau spanacul ăsta încă săptămîna aceasta. Cînd vei fi, în sfîrşit, gata cu calul?

— Chiar astăzi, răspunse sec Agustín. Dar atunci veţi găsi că mai aveţi încă foarte mult de lucru la sufletul generalului.

— E vina ta, se revoltă Goya, dacă nu-l pot preda la timp. Îmi închipuisem, continuă el batjocoritor, că ţi-ai însuşit măcar atîta meşteşug, încît să nu fii nevoit să-ţi pierzi o săptămînă întreagă la un dos de cal.

Agustín nu luă grosolănia prietenului său în nume de rău. Ceea ce spunea Francisco nu valora nimic; de preţ era numai ceea ce picta. În tablou îşi picta sentimentele şi ideile fidel şi adevărat, pînă la graniţele caricaturii. Şi portretele pe care Francisco i le pictase lui Agustín purtau nu numai inscripţia: „Lui *don* Agustín Esteve, prietenul său Goya“, ci erau în adevăr opera unui prieten.

Goya se întoarse din nou spre portret şi amîndoi lucrară un răstimp în tăcere. Deodată, cineva bătu la uşă şi în atelier intră un oaspete neanunţat, *don* Diego, abatele.

Pe Goya nu-l deranja dacă cineva se uita la el cînd picta ; era disciplinat şi batjocorea pe acei pictori neputincioşi, cum era Antonio Carnicero, care vorbeau mereu de buna dispoziţie sufletească a artistului. Prietenii lui Francisco, ca şi copiii săi, puteau veni oricînd în atelier în timp ce picta, fie pentru a-i pune diferite întrebări, fie pentru a flecări după plac. Atelierul lui era închis numai după cină, pe care-o lua devreme ; după aceea lăsa să intre numai pe cine voia el, un prieten sau o prietenă, sau rămînea chiar singur.

Deci, nu fu atît de supărat cînd intră abatele şi aproape că-l consideră binevenit, dîndu-şi seama că în ziua aceea nu va reuşi să realizeze ceea ce dorea. Îi lipsea inspiraţia şi numai cu voinţa nu putea face nimic. Privea leneş cum abatele se plimba prin atelier. Cu toate că era greoi, nu stătea niciodată liniştit şi, cu paşi surprinzător de uşori, se plimba mereu prin cameră ; acest *don* Diego avea o fire care-l îndemna ca, oriunde se găsea, să cerceteze totul — cărţi, documente, obiecte de orice fel — să le ia în mînă şi apoi să le lase. Goya, care pătrundea repede sufletul oamenilor, îl cunoştea pe abate de mult timp, dar nu izbutise încă să-i pătrundă firea. I se părea că bărbatul acesta inteligent purta în permanenţă o mască bine ticluită. De sub fruntea înaltă şi frumoasă a lui *don* Diego priveau ochii pătrunzători, voioşi, sub care se vedea un nas lat şi drept ; gura se desena plină, peste măsură de voluptuoasă, lacomă. Figura îi era palidă, jovială, inteligentă şi foarte nepotrivită cu îmbrăcămintea neagră preoţească. Abatele era mai curînd butucănos. Totuşi, fiind foarte îngrijit, reuşea să facă elegantă pînă şi haina bisericească ; de sub mătasea grea şi neagră ieşeau dantele de preţ, iar cataramile încălţămintei străluceau de pietre scumpe.

Forfotind prin marele atelier, abatele povestea cu amabilitate, ironic, uneori tăios chiar, dar niciodată plic-

tisitor, tot felul de cancanuri. Era bine informat şi se simţea la el acasă atît la mai-marii Inchiziţiei, cît şi în cercurile liberilor-cugetători.

Francisco nu-i acordă prea multă atenţie. Deodată îl auzi spunînd :

— Astăzi am fost la *lever*[1]-ul *doñei* Cayetana.

Goya tresări, cuprins de agitaţie. Văzu pe abate mişcîndu-şi buzele, dar nu auzi nici un cuvînt. Îl cuprinse o spaimă îngrozitoare. Îi revenise boala pe care o crezuse învinsă pentru totdeauna ? Era surd ? Aruncă o privire plină de groază şi de neputinţă spre vechea icoană de lemn a Fecioarei de Atocha. Se rugă în gînd de mai multe ori ca Fecioara şi toţi sfinţii să-l ferească de rău. Era, de altfel, tot ce putea să-i treacă acum prin gînd.

Cînd auzi din nou, abatele povestea de doctorul Joaquín Peral, care, evident, fusese şi el la *lever*-ul ducesei de Alba. Doctorul Peral se întorsese de puţin timp din străinătate şi devenise peste noapte doctorul minune al societăţii din Madrid ; se spunea că pe contele Espaja l-a sculat din morţi. Pe lîngă aceasta, povestea abatele, doctorul se pricepea în toate artele şi ştiinţele, era un distins om de societate, şi toţi se întreceau să-l aibă de oaspete. Numai că era răsfăţat şi devenise scump la vedere. La ducesa de Alba se ducea, bineînţeles, zilnic, şi ea îl preţuia în mod deosebit.

Francisco făcea eforturi să respire liniştit. Spera că Agustín şi acest *don Diego*, care erau numai ochi, n-au observat nimic din criza prin care trecuse.

— Mie nu mi-a ajutat încă nici unul dintre aceşti bărbieri şi lăsători de sînge, spuse el înverşunat.

Nu trecuse mult timp de cînd medicii se separaseră de breasla bărbierilor.

Abatele zîmbi.

---

[1] Recepţie matinală, ceremonie uzitată de nobilime şi monarhie.

— Cred, *don* Francisco, spuse el, că sînteţi nedrept cu doctorul Peral. Cunoaşte latina şi anatomia. Despre latina lui mă pot pronunţa cu toată siguranţa.

Apoi tăcu puţin. Stătea în spatele lui Goya şi se uita la portretul la care lucra. Agustín îl privea cu atenţie. Abatele aparţinea cercului de prieteni ai lui Bermúdez, şi lui Agustín i se păruse că vorbele lui politicoase şi amabilitatea pe care o manifesta faţă de frumoasa Lucía depăşeau uneori galanteriile obişnuite ale unui abate monden.

Acum, însă, *don* Diego stătea în faţa tabloului *doñei* Lucía, şi Agustín aştepta încordat să audă ce va spune. Dar bărbatul acesta de obicei atît de vorbăreţ tăcea. Mai mult încă, îşi continuă povestirea despre doctorul Peral, marele medic. Acesta ar fi adus din străinătate tablouri splendide, care însă nu fuseseră încă despachetate, deoarece doctorul Peral căuta o casă pentru colecţia lui. Deocamdată îşi procurase o trăsură, una mai frumoasă chiar decît aceea în care mergea *don* Francisco. Caroseria era lucrată în stil englezesc, aurită, după desenele schiţate de Carnicero, care, de altfel, fusese şi el prezent la *lever*-ul *doñei* Cayetana.

— Şi el ?! nu se putu stăpîni să exclame Goya.

Îşi porunci să rămînă liniştit, să nu-şi mai îngăduie un nou val de furie şi surzenie. Reuşi, dar cu greu. Cu ochii lui de pictor îi vedea pe toţi — pe abate, pe bărbier şi pe Carnicero, mîzgălitorul, cîrpaciul, care îşi dobîndise prin vicleşug titlul de pictor al curţii — cum stăteau, nesuferiţii, în apropierea femeii, în timp ce era îmbrăcată şi coafată. Îi vedea trăncănind, le vedea gesturile pline de îngîmfare, îi vedea desfătîndu-se la vederea femeii şi o vedea şi pe ea zîmbindu-le trufaş şi totuşi încurajîndu-i.

Ar fi putut foarte simplu să se ducă şi el la *lever*-ul ducesei. Lui i-ar fi adresat desigur un surîs mai plin de înţelesuri şi mai amabil decît celorlalţi. Dar cu un ase-

menea ciolan putea să momească alt cîine. Nu s-ar fi dus acolo nici dacă ar fi avut siguranţa că i-ar fi sărit imediat în pat. Nu s-ar fi dus nici dacă i s-ar fi făgăduit întreaga Indie.

În timpul acesta, abatele le povestea că, îndată ce va expira doliul curţii, peste cîteva săptămîni deci, ducesa intenţiona să dea o serată cu ocazia inaugurării micului castel din Moncloa, Palatul Buenavista. Era însă greu acum să faci planuri, ţinînd seama de ultimele ştiri militare.

— Ce fel de ştiri militare? întrebă Agustín, mai repede decît de obicei.

— Pe ce lume trăiţi, iubiţii mei prieteni?! exclamă abatele. Vă aduc cu adevărat eu, cel dintîi, vestea cea rea?

— Ce fel de veste? stărui Agustín.

Şi abatele răspunse:

— Să nu ştiţi oare că francezii au cucerit Toulon-ul? La *lever*-ul *doñei* Cayetana nu se vorbea de nimic altceva. Bineînţeles, continuă el cu o răutate amabilă, în afară de perspectivele lui Costillares la viitoarea luptă cu taurii şi de noua trăsură a doctorului Peral.

— Toulon-ul a căzut? întrebă răguşit Agustín.

— Vestea pare să fi sosit încă de acum cîteva zile, răspunse abatele. Au ţinut-o desigur ascunsă. Un ofiţer tînăr de tot a recucerit cetatea de sub nasul nostru şi al flotei engleze, un simplu căpitan. Îl cheamă Buonafede, Buonaparte, sau aşa ceva.

Goya spuse, şi nu-ţi puteai da seama dacă în vocea lui era durere sau cinism:

— Dacă-i aşa, atunci curînd vom avea pace.

Agustín îl privi posomorît.

— Sînt puţini în Spania, vorbi el supărat, care să dorească o pace aşezată pe o asemenea temelie.

Vorbea cu două înţelesuri şi rostea cuvintele ca din întîmplare, iar ceilalţi se făceau că nu aud. În jurul

abatelui se crease o atmosferă plină de îndoială. De ani de zile purta titlul de „Secretar al Inchiziției" și însuși noul și foarte fanaticul Mare Inchizitor i-l lăsase. Unii spuneau chiar că *don* Diego spiona pentru Inchiziție. Pe de altă parte, era în strînsă prietenie cu bărbații de stat cu vederi progresiste. Se spunea că e autorul anumitor opere care treceau sub numele acestor bărbați de stat, și unii declarau că e chiar un partizan secret al Republicii Franceze. Nici Goya nu era prea lămurit în privința acestui domn tolerant și ironic ; de un lucru era însă sigur : cinismul liniștit pe care-l afișa era numai o mască.

După ce abatele plecă, Agustín spuse :

— Acum *don* Manuel, prietenul dumneavoastră, va trebui totuși să consimtă să preia puterea și atunci veți sta și mai comod în șa.

Se spunea anume că *don* Manuel Godoy, duce de Alcudia, favoritul, fusese de la început împotriva războiului și refuzase să preia în mod oficial conducerea. Goya îl pictase pe *don* Manuel de mai multe ori, spre marea mulțumire a acestuia, și se lăudase față de Agustín că are impresia că valorează ceva în ochii celui mai puternic bărbat al Spaniei. De aceea simți și mai puternic sarcasmul lui Agustín. Așadar se preocupa cu viu interes de afacerile publice și-i lua în nume de rău prietenului faptul că renunțase la asemenea preocupări. Ceea ce spusese acum Agustín îl atinse adînc pe Goya. Era adevărat că primul lui gînd, după ce auzise cele spuse, fusese că în curînd va fi pace și că protectorul său *don* Manuel va prelua conducerea. Dar nu era oare natural să se bucure ? Nu era politician, treburile politice i se păreau prea încurcate. Războiul sau pacea îl priveau pe rege, pe consilierii și pe nobilii lui. Nu era treaba lui Francisco, el era pictor.

Nu răspunse nimic. Își văzu mai departe de portretul *doñei* Lucía.

— N-ai spus nici un cuvînt despre tablou, se plînse el.

— Ştiţi prea bine şi singur cum merge, răspunse Agustín, uitîndu-se cu atenţie la tablou. Nu lipseşte nimic şi lipseşte totul, declară el ursuz şi autoritar.

— Nici nu mi-aş fi putut alege un tovarăş mai plăcut pentru ceasuri negre, spuse în bătaie de joc Goya. Şi deoarece Agustín rămase în faţa tabloului examinîndu-l, continuă : E Lucía ta, nu vezi ? Apoi, vrînd să-l supere, adăugă răutăcios : Priveşte-ţi-o ! Că doar altceva nu poţi face cu ea, pla-to-ni-cu-le !

Rosti cuvîntul cu trudă, despărţind silabele. Agustín strînse din buze. Nu vorbise niciodată de dragostea lui pentru *doña* Lucía, totuşi Goya îşi bătea joc de el ori de cîte ori se găsea în proastă dispoziţie.

— Ştiu că nu sînt atrăgător, răspunse el şi vocea îi sună mai răguşit ca de obicei. Dar chiar dacă aş fi în locul dumneavoastră, n-aş face nici o încercare să o ademenesc pe soţia prietenului nostru *don* Miguel Bermúdez.

„Nobile reguli de viaţă, spuse cu dispreţ
Don *Francisco. Mîndre fraze.*
Virtutea din cap pînă-n picioare.
Păcat însă că ea nu-ţi va pune niciodată
La încercare virtutea, ea,
Iubita mult dorită." Nici un
Răspuns nu dădu Esteve. Posomorît
Îşi frecă bărbia, privind în tăcere
La iubita pictată.
Goya se supără : „Nimeni,
Nici cel mai bun pictor, nu poate găsi
Culoarea, nuanţele, ritmul în atmosfera înăcrită
Pe care-o răspîndeşti în jur".
Îşi luă pălăria şi mantia
Şi părăsi mînios atelierul.

4

De cîte ori se întîmpla să nu aibă în vedere ceva serios, ca acum bunăoară, îi plăcea să-şi petreacă seara în mijlocul familiei ; îi era dragă soţia şi se bucura să fie alături de copiii săi. Dar, în dispoziţia sufletească în care se găsea, îi era teamă că va suporta cu greu trăncăneala fără noimă din timpul mesei. Preferă să se ducă la prietena sa Pepa Tudó.

Pepa fu plăcut surprinsă. Nu era niciodată neglijent îmbrăcată, ca multe alte madrilene, şi astăzi purta un halat albastru pitoresc, din care se ivea lucind pielea ei albă. Jucîndu-se cu evantaiul, se lungi alene, voluptuoasă pe canapea şi începu liniştită să discute cu Goya.

Dueña[1] ei, Conchita, veni să întrebe ce dorea să mănînce la cină *don* Francisco. Uscata Conchita avusese grijă de Pepa încă de la naştere şi rămăsese alături de ea în toate împrejurările vieţii ei agitate. Se sfătuiră cum să compună meniul şi după aceea bătrîna se depărtă pentru a aduce cele necesare, în primul rînd Manzanilla[2], vinul preferat al lui Francisco.

Pictorul rămase tăcut şi după plecarea Conchitei. Era foarte cald în camera drăguţă a Pepei. Soba era umplută pînă sus şi amîndoi se lăsară cuprinşi de o lene plăcută, deşi ştiau că aveau de pus la punct anumite chestiuni. Pepa avea un fel ciudat şi lipsit de pudoare de a întoarce faţa spre partenerul ei, o faţă foarte albă, cu fruntea largă, joasă, cu un păr frumos, blond-roşcat, şi cu ochii verzi, depărtaţi unul de celălalt.

— Cum ţi-ai petrecut ultimele zile ? o întrebă, în sfîrşit, Francisco.

---

[1] Jupîneasă (span.).

[2] Vin spaniol de calitate inferioară.

nul cel gras şi bătrîn se îndrăgostise de ea peste măsură. O *viudita*, o micuţă văduvă delicioasă, o numise el şi îi aranjase drăguţa locuinţă din Calle Mayor. Pepa înţelesese că amiralul n-o va prezenta prietenilor săi din înalta societate; pentru ea însemna însă mult faptul că acesta îngăduise ca renumitul pictor al curţii să-i facă portretul. Acum, în război, *don* Federico cu *armada* sa cutreierau mările îndepărtate şi fusese bine că îl găsise pe pictor, care, înflăcărat, se declara gata să-i ţină de urît.

Pepa era o fire liniştită şi se mulţumea cu ce avea. Dar adeseori îşi amintea de viaţa largă din colonii, de imensele proprietăţi, de sclavii fără număr. Din tot belşugul nu-i mai rămăsese decît bătrîna ei credincioasă Conchita, femeie deosebit de cinstită, care nu trişa decît la jocul de cărţi. Francisco, Francho, era un prieten minunat, un bărbat adevărat, cu care o *viudita* putea petrece de minune, şi un mare pictor; însă avea mult de lucru, arta îl preocupa, numeroşii săi prieteni, femeile şi curtea îl solicitau şi, chiar atunci cînd era la ea, gîndurile-i erau deseori aiurea.

La toate acestea visa Pepa Tudó cînd îşi fredona romanţele. Ba uneori visa chiar că este însăşi eroina unei asemenea romanţe, o femeie tînără şi frumoasă, de pildă, atacată de mauri sau vîndută acestora de către iubitul ei. Era, desigur, o mare plăcere să fii iubita albă, adorată a unui viteaz prinţ brun. Mai visa apoi că la Madrid ar putea să dea norocul şi peste ea şi se vedea ca una din doamnele acelea care de trei sau patru ori pe an călătoresc de la palatul din oraş la castelele lor de la ţară, şi din nou înapoi la curte, mereu înconjurate de intendenţi, subrete şi frizeri, îmbrăcate cu rochii primite de la Paris şi cu giuvaeruri pe care, poate, cu sute de

ani în urmă le vor fi capturat comandanţii catolici ai Isabellei[1] sau ai lui Carol Quintul[2].

Dueña o rugă pe Pepa să-i ajute la aranjarea mesei. Mîncară. Cina era bună şi bogată şi le tihni.

Din tablou privea spre ei, în jos, amiralul Federico de Mazarredo. Amiralul îi comandase lui Goya portretul pentru sora sa şi ceruse ca o copie să fie executată pentru Pepa. Cel care copiase portretul fusese Agustín Esteve. Acum amiralul se uita de pe perete cum mîncau Pepa şi pictorul.

Goya nu făcuse o mare pasiune pentru Pepa, dar înţelegerea şi căldura cu care i se dăruise îl bucurau şi-l umpleau de satisfacţie. Cu simţul său ţărănesc, realist, îşi dădea seama că Pepa făcea sacrificii pentru iubirea lor. Cunoştea starea ei materială. După moartea ofiţerului de marină, luase lecţii de la marea actriţă Tirana, cheltuind puţinul ce-i rămăsese. Acum, de la începutul războiului, i se alocaseră o mie cinci sute de reali pe lună. Nu se ştia limpede cît din ei era pensia statului şi cît darul personal al amiralului. O mie cinci sute de reali era şi mult, şi puţin. Rochii la *mademoiselle* Lisette nu se puteau comanda din ei. Goya nu era zgîrcit şi aducea adeseori frumoasei şi simpaticei sale prietene mici cadouri, uneori chiar daruri importante. Dar fiindcă tot mai era stăpînit de spiritul de economie al ţăranului aragonez, adesea, cînd afla preţul unui cadou pe care îşi pusese în gînd să i-l facă, se răzgîndea.

Masa fusese strînsă, era foarte cald, *doña* Pepa sta lungită confortabil pe canapea, făcîndu-şi alene vînt cu evantaiul, pe care-l ţinea în mîna ei plinuţă şi frumoasă.

---

[1] Isabella — regină a Spaniei în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

[2] Carol Quintul — rege al Spaniei în 1516, împărat al Germaniei în 1519; în timpul domniei lui monarhia spaniolă atinge apogeul şi capătă cea mai mare întindere colonială.

Din nou îi veni în minte *doña* Lucía şi portretul ei. Arătînd cu evantaiul spre tabloul amiralului, spuse :

— Multă osteneală nu ţi-ai dat nici cu ăsta. Ori de cîte ori îl privesc, trebuie să recunosc că braţul drept e mult prea scurt.

Goya se simţi deodată copleşit de multiplele neplăceri pe care le încercase în ultimele zile : aşteptarea enervantă a Cayetanei de Alba, neputinţa în faţa tabloului *doñei* Lucía, grijile politice şi necazul cu dificilul Agustín. Şi acum, mai venea şi Pepa cu obrăzniciile ei neghioabe. De ce trebuia un bărbat, pe care Alba, în prezenţa nobililor Spaniei, îl privise ca şi cum s-ar fi culcat cu el în pat, să asculte flecăreli neroade, şi încă acelea ale unei asemenea *jamona*? Îşi luă pălăria de mătase cenuşie şi i-o îndesă pe cap.

— Mult te pricepi tu la pictură ! Aşa ai să vezi poate mai bine portretul amiralului ! strigă furios.

Pepa se muncea să-şi scoată capul din pălărie ; cu pieptănătura ei înaltă, răvăşită, arăta comic şi drăguţ.

— Conchita ! strigă furioasă, iar cînd apăru bătrîna, îi porunci : Deschide-i uşa lui *don* Francisco.

Francisco rîse.

— Prostii, Conchita, spuse el. Du-te înapoi la bucătărie ! Şi, după ce aceasta plecă, se scuză : Astăzi sînt cam greu de suportat. Am avut multe supărări. De altfel, ce ai spus despre tablou n-a fost prea inteligent. Uită-te bine la el, şi braţul nu-ţi va mai părea prea scurt.

Pepa se îmbufnă şi susţinu din nou :

— Totuşi e prea scurt.

— Eşti oarbă, dar drăguţă, cu părul tău ciufulit, spuse el blajin. Şi am să-ţi fac cadou o nouă masă de toaletă, o consolă el sărutînd-o.

Mai tîrziu, în pat, ea-i spuse :

— Ştii că *don* Federico se va înapoia în curînd ? Căpitanul Morales mi-a adus vestea, împreună cu salutări din partea amiralului.

Ştirea îl punea pe Francisco în faţa unei noi situaţii.

— Ce vei face cînd se va întoarce amiralul? întrebă el.

— Îi voi spune adevărul. Îi voi declara: „Şi între noi doi totul s-a sfîrşit“, cită ea dintr-una din romanţele pe care le cînta.

— Va fi foarte neplăcut pentru el, spuse Goya tare. Mai întîi a pierdut Toulon-ul şi apoi pe tine.

— De fapt, n-a pierdut el Toulon-ul, ci englezii, îl apără Pepa pe amiral cu sinceritate. Dar e de la sine înţeles că isprava i se pune lui în spinare.

După un răstimp, Francisco rosti un gînd care-l preocupase tot timpul:

— Şi cum va fi cu pensia ta?

— Asta n-o mai ştiu, răspunse ea, nu prea îngrijorată. Ceva îmi va rămîne, totuşi.

Nu era în firea lui Goya să întreţină o femeie; un pictor mare n-are nevoie de aşa ceva. De altfel, îşi zicea că ar putea foarte bine s-o îndepărteze pe Pepa din viaţa lui. Pe de altă parte, găsea natural ca o femeie drăguţă ca ea să dorească o viaţă mai bună şi s-ar fi îmbolnăvit la gîndul că ar putea să-l prefere în cele din urmă pe un altul, sau chiar să se întoarcă la amiral, numai fiindcă el nu-i dădea destui bani.

„— Lasă, nu te întrista, vorbi el,
Căci mă voi îngriji
Ca tu să poţi trăi şi mai departe
Ca pînă acum.” Dar vorbea
Fără avînt.
„— Mulţumesc”, spuse Pepa alene.
„— Şi pe amiral îl vom da apoi
Jos de pe perete”, propuse el,
Înviorat.
„— Dar de ce? întrebă
Pepa. Pentru că braţul îi e
Prea scurt? Nu, nu e de loc

Prea scurt. Am spus numai
'Aşa, fiindcă tu te trudeşti
Atît de mult cu Lucía."

5

Stătea singur în faţa portretului şi îl privea cu ochi pătrunzători, căutînd să descopere greşeli. Fără îndoială că era *doña* Lucía. Aşa arăta ea, aşa o făcuse Dumnezeu, aşa o vedea el. Totul în acest tablou era masca aceea artificială, ascunzişurile. Căci avea ceva ascuns în firea ei, ceva care-i făcea pe unii să creadă că o mai văzuseră o dată pe această femeie, care abia dacă avea 30 de ani, că o văzuseră mai demult, cînd nu purta încă masca ei de mare doamnă.

Pepa îl întrebase dacă vrea să se culce cu această femeie. Neghioabă întrebare! Orice bărbat sănătos, plin de vlagă, ar dori să se culce cu orice femeie cît de cît drăguţă şi *doña* Lucía Bermúdez era provocator de drăguţă, o frumuseţe distinsă, cu totul deosebită de a altora.

Don Miguel, soţul *doñei* Lucía, era prietenul lui. Dar Goya mărturisea sincer că nu acest motiv îl reţinea să-şi irosească timpul şi osteneala pentru a o cîştiga pe Lucía. Îl împiedica tocmai acel element enigmatic, imponderabil, nesigur, care-l aţîţa pe pictor, dar nu şi pe bărbat. Tot ce era şi tot ce nu era în ea se contopeau în acel aer neliniştitor, fantomatic. O văzuse o dată, mai înainte, în sala de bal a lui *don* Manuel. Atunci descoperise tonul acela argintiu de pe rochia ei galbenă, sclipirea acelei lumini blestemate şi binecuvîntate. Acesta era adevărul, aşa trebuia să facă tabloul!

Şi deodată îi apăru din nou înaintea ochilor, ca în seara aceea. Într-o clipă avu intuiţia cum putea să reali-

zeze acel cenuşiu, lucitor, sclipitor, cu reflexe argintii, aşa cum îl văzuse atunci. Nu fondul era de vină şi nici ţesătura albă de dantelă de peste rochia galbenă. Trebuia să atenueze aici o linie, dincolo alta, iar nuanţele carnaţiei, ca şi lumina care iradia de pe mînă şi de pe figură, trebuiau să participe la efectul general. Era doar un detaliu, dar un detaliu care avea o importanţă covîrşitoare. Închise ochii şi privi. Acum ştia ce trebuie să facă.

Lucră. Schimbă. Elimină un detaliu. Adăugă altul. Totul venea de la sine, fără trudă. Într-un timp necrezut de scurt termină.

Îşi privi opera. Era bună. O realizase. Era ceva nou, mare. Aceasta era femeia, aceasta era ea cu adevărat, cu toată scînteierea ei. Reţinuse ceea ce era imponderabil, inefabil. Aceasta era lumina lui, atmosfera, lumea ochilor lui.

Faţa i se destinse. Era aproape nebun de satisfacţie. Uşor istovit, destins, se ghemui într-un fotoliu.

Agustín sosi. Salută ursuz. Făcu cîţiva paşi. Trecu prin faţa portretului fără să-l vadă. Se pare însă că totuşi observase ceva. Se întoarse cu o mişcare bruscă. Ochii lui căpătară o expresie încordată.

Privi lung. Îşi drese glasul.

— Eh, asta este, *don* Francisco ! făcu el, în sfîrşit, cu vocea răguşită. Acum ai reuşit. Acum ai atmosfera şi lumina. Acum, Francisco, ai realizat adevărata culoare cenuşie.

Goya era radios şi plin de fericire, ca un copil.

— Vorbeşti serios, Agustín ? întrebă el şi îl cuprinse cu braţul pe după umeri.

— Glumesc rareori, spuse Agustín.

Era profund mişcat, aproape mai mult decît Francisco. Nu învăţase să arunce în dreapta şi-n stînga citate din Aristotel[1] sau Winckelmann, ca *don* Miguel Bermúdez sau ca abatele. Nu ştia nimic ; era doar un biet

---

[1] *Aristotel* (384—322 î.e.n.) — filozof din Grecia antică, cel mai mare cugetător al antichităţii.

pictor ; înţelegea însă pictura mai mult decît oricare altul şi ştia că acest Francisco Goya, prietenul lui, Francho, realizase acum ceva măreţ, ceva la care întregul secol nici nu se gîndise încă : izbutise să se elibereze de linie. Ceilalţi urmăriseră în tablourile lor să scoată în evidenţă linia cît mai pură, dar tablourile, pînă la urmă, nu reuşiseră să fie nimic altceva decît un desen colorat. Francisco învăţa lumea să vadă ceva nou, în aspecte mult mai variate. Şi cu toată înfumurarea lui, nici el nu-şi dădea seama ce lucru nou şi măreţ făcuse.

Fără nici o grabă, Goya îşi luă pensulele şi le spălă cu mare atenţie. În acest timp, cu o veselie reţinută, spuse încet :

— Te voi picta încă o dată, Agustín. Să îmbraci haina cafenie, aşa cum o porţi tu, neglijent, şi să iei aerul cel mai posac : cu griul meu va ieşi ceva măreţ, nu crezi ? Morocăneala ta şi luminozitatea mea vor da un efect cu totul deosebit, ai să vezi !

Trecu în faţa uriaşului tablou al generalului călare, la care Agustín încă mai lucra.

— E foarte bine fundul calului, mărturisi el. Apoi, inutil, îşi mai spălă o dată pensulele.

Agustín simţea în acest timp
O adîncă bucurie gîndind că
Este prietenul şi tovarăşul acestui bărbat.
Da, l-a ajutat în felul său stîngaci,
Şi l-a făcut să găsească
Drumul drept. Plin de prietenie, îl
Privea pe don *Francisco, pe Francho al său,*
Aproape părinteşte, ca pe un copil
Foarte talentat şi iubit,
Care face mereu noi pozne, proaste,
Sălbatice. Şi îşi făgădui solemn
Ca pe tovarăşul nesuferit,
Pe iubitul său prieten, să-l suporte în vecii vecilor.

6

Ziua următoare, *don* Miguel şi *doña* Bermúdez, încunoştinţaţi că portretul e gata, se prezentară la atelierul lui Francisco.

Francisco Goya şi Miguel Bermúdez erau buni prieteni, chiar dacă nu se împăcau întotdeauna.

Don Miguel, primul-secretar al atotputernicului *don* Manuel, ducele de Alcudia, conducea din umbră destinele Spaniei. Acest bărbat progresist, filofrancez în fond, trebuia să dea dovadă de multă dibăcie pentru a se menţine în timpurile acestea, pentru a se feri de intrigile Inchiziţiei. Francisco admira modestia cu care Miguel mai mult îşi ascundea puterea decît şi-o arăta. În ceea ce priveşte erudiţia lui, şi mai ales ca istoric de artă, Miguel era mai puţin modest, şi marele lexicon al artiştilor, publicat de el, devenise o autoritate de nediscutat. Urmînd teoriile unor Winckelmann, şi Mengs, *señor* Bermúdez preţuia în pictură numai linia simplă, clară, precum şi imitarea celor din antichitate. Raphael Mengs şi cumnatul lui Goya, Bayeu, erau pentru el cei mai mari maeştri contemporani ai Spaniei, iar pe prietenul său Francisco îl dojenea amabil, plin de regrete că în ultimul timp devia tot mai des de la teoria clasică.

Francisco se bucura dinainte ca un ştrengar la gîndul că va arăta prietenului său, chiar într-un portret al soţiei sale, tot ce se putea realiza prin încălcarea regulilor : era convins că doctrina lui severă nu-l împiedica pe Miguel să fie receptiv la adevărata artă. În ciuda rigidităţii sale teoretice, era desigur extrem de curios să vadă noua sa operă, şi Goya se hotărî să-l lase pe corectul său prieten să-şi expună încă o dată preţioasele sale principii, desfăşurîndu-le în ample demonstraţii mai înainte de a-l surprinde cu portretul sclipitoarei *doña* Lucía. Aşadar, întoarse cu faţa spre perete portretul din care se degajau

puternic aerul, lumina şi frumuseţea doamnei pictate, lăsînd să se vadă doar dosul tabloului, care era afumat, cenuşiu-brun.

Se întîmplă întocmai cum se aşteptase. *Don* Miguel şedea picior peste picior şi, cu un surîs fin pe faţa lui albă, uşor pudrată, pătrată, cu fruntea luminoasă, arăta spre o mapă mare, pe care o adusese.

— În ciuda războiului am reuşit, totuşi, să pun mîna pe aceste stampe pariziene! exclamă el. Veţi face ochii mari, iubiţii mei, tu, Francisco, şi dumneata, *don* Agustín. Stampele sînt de Morel[1] şi reprezintă tot ce e mai important, tot ce Jacques-Louis David[2] a creat în ultimii ani. Era vorba de Jacques-Louis David, cel mai cunoscut pictor al Franţei, şeful acelei şcoli clasice pe care *señor* Bermúdez o preţuia într-un grad atît de înalt.

În afara unor scene inspirate din antichitate, stampele reprezentau oameni şi întîmplări din istoria contemporană, redate şi ele în maniera antică : deputaţi francezi jurînd în sala *Jeu de Paume*[3] că nu vor mai tolera pe viitor arbitrarul tiraniei, apoi portretul lui Danton[4], şi Desmoulins[5] şi, înainte de toate, pe Marat[6], asasinat în putina de baie.

Opera pictorului francez era opusă spiritului şi operei lui Francisco. Totuşi, nimeni nu putea să înţeleagă mai

---

[1] Morel — familie franceză cu vechi tradiţii în domeniul imprimeriei.

[2] Jacques-Louis David — pictor francez, născut la Paris în 1748, conducătorul vieţii artistice din Franţa în timpul revoluţiei burgheze, pictor oficial al lui Napoleon Bonaparte, în timpul imperiului. Mort în exil, la Bruxelles, în anul 1825.

[3] La 28 iunie 1789 deputaţii stării a treia au depus un jurămînt, în sala *Jeu de Paume*, să nu se despartă mai înainte de a da o constituţie Franţei, în ciuda faptului că regele Ludovic al XVI-lea le-a refuzat accesul în sala obişnuită pentru deliberări. Subiectul unui cunoscut tablou de David (1792).

[4-6] Danton, Desmoulins, Marat — oameni politici, care au jucat un rol de seamă în timpul revoluţiei burgheze din Franţa.

bine decît el cu cîtă măiestrie fuseseră pictate aceste tablouri. De pildă, tabloul care-l înfăţişa pe Marat mort: capul îi atîrna moale într-o parte, braţul drept cădea şi el moale afară din baie, în timp ce în mîna stîngă ţinea încă petiţia pe care i-o predase vicleana ucigaşă [1]. Această scenă fusese executată de o mînă sigură de maestru, cu un calm superior, şi totuşi cît era de expresivă! Cît de frumoasă şi de impresionantă îţi apărea redarea realistă a figurii urîte a mortului! Cît de mult trebuie să-l fi iubit pictorul pe acest „prieten al poporului"! Scena din tablou, în realitatea ei monstruoasă şi măreaţă, îl izbi atît de puternic pe Goya, încît, pentru un răstimp, nu mai fu artistul care examinează critic opera altuia; îl încercă o strîngere de inimă, teama de destinul care-l pîndeşte pe fiecare şi-l atacă prin surprindere, fie în faţa şevaletului, în timp ce lucrează, fie în pat, cînd iubeşte, fie în baie, cînd se destinde.

— Îngheţi cînd priveşti tablourile lui, spuse el în cele din urmă.

Un mare şi detestabil bărbat. Şi toţi se gîndeau cum votase pictorul şi revoluţionarul David, în Adunarea Naţională, pentru moartea protectorului său, Ludovic al XVI-lea.

— Nici pe timp de o lună, încheie Goya, n-aş dori să schimb viaţa lui cu a mea, nici pentru gloria lui Velázquez.

Señor Bermúdez explică însă că tablourile francezului dovedesc o dată mai mult că orice artă adevărată se bazează pe studiul antichităţii. Nimic nu-i mai important decît linia. Culoarea este un rău necesar şi are o singură funcţiune: aceea de a se supune.

Francisco rînji cu bunăvoinţă. Acum interveni însă *don* Agustín. El avea respect, ba chiar admiraţie faţă de politica curajoasă şi totuşi flexibilă a lui Bermúdez. În schimb,

[1] Marat a fost asasinat în cada de baie de către Charlotte Corday.

toate celelalte îi erau urîte la acest bărbat. Îl supărau înainte de toate uscăciunea lui, didacticismul lui pedant şi entuziast. Nu era de înţeles cum de putuse o femeie atît de delicată şi de drăguţă ca *doña* Lucía să se mărite cu acest om, care nu era nimic altceva decît o enciclopedie bipedă şi, în străfundul inimii, steril. Înverşunat, se bucura la gîndul că-l va face de ruşine în faţa *doñei* Lucía cu ajutorul lui Francisco, pe el şi întreaga lui teorie savantă şi neghioabă.

Don Agustín îşi deschise gura morocănoasă cu buze subţiri şi spuse cu vocea lui răguşită, pe un ton neobişnuit de politicos :

— Tablourile lui David, pe care ni le-aţi adus să le vedem, *don* Miguel, par cu adevărat o culme.

— Culmea, corectă Bermúdez.

— Culmea, adăugă Agustín. Cu toate acestea, îmi pot închipui, continuă el cu o amabilitate vicleană, că şi cu ajutorul culorii atît de defăimate de dumneavoastră s-ar putea ajunge la rezultate noi, surprinzătoare. Rezultate-culmi.

Se îndreptă cu paşi mari spre perete şi, cu o mişcare energică, ridică pînza cenuşie.

— Bănuiesc la ce vă gîndiţi, *don* Agustín, spuse rîzînd *don* Miguel. Sîntem amîndoi curioşi, *doña* Lucía şi cu mine, să vedem portretul care de atîta vreme...

Nu-şi mai termină fraza, pentru că în acest timp, de pe şevalet, privea sclipitoare Lucía.

Rămase nemişcat şi tăcut. Cunoscătorul în materie de artă, obişnuit să judece tablourile după teoriile sale bine chibzuite, îşi uită principiile. Femeia de pe pînză era Lucía, aceea pe care o cunoştea, şi în acelaşi timp o alta, care te punea în încurcătură. Din nou contrar principiilor sale, privi spre Lucía cea vie, ascunzîndu-şi cu greu uimirea.

Odinioară, cu ani în urmă, cînd se căsătoriseră, Lucía fusese o *maja*, o fată din popor, impulsivă, nechibzuită,

şi căsătoria cu ea fusese o hotărîre pe cît de grabnică, pe atît de îndrăzneaţă şi periculoasă. Dar instinctul, experienţa şi studiul clasicilor îl învăţaseră că, dacă nu apuci repede, rămîi adesea cu buzele umflate şi că zeii oferă unui muritor numai o dată şansa cea mare. N-a regretat niciodată alegerea sa pripită. O iubea şi o dorea pe frumoasa lui soţie şi astăzi, ca în prima zi: în afară de aceasta, ea se transformase din fata de pe stradă, dubioasă, într-o reprezentativă *señora* Bermúdez, pentru care era invidiat. O doamnă de societate, reprezentativă şi demnă de a fi dorită, îl privea de pe pînză, dar părea învăluită în ceva inefabil, argintiu, scînteietor, şi *don* Miguel înţelese deodată: Lucía, pe care crezuse că a izbutit s-o cunoască pe deplin în aceşti ani pînă-n adîncul sufletului ei, i se părea astăzi tot atît de provocatoare şi de străină, tot atît de ameninţător de nechibzuită, ca-n prima zi, tot o *maja*. Goya observă cu vie satisfacţie uluirea de pe figura altfel atît de stăpînită a prietenului său. „Da, iubitul meu Miguel, metodele lui *monsieur* David al tău sînt bune; liniile clare sînt un lucru bun, cu ajutorul lor se pot reda limpede lucrurile clare. Dar lumea şi oamenii nu sînt întotdeauna lesne de înţeles. Ceea ce e rău, primejdios, ceea ce ţine de lumea vrăjii şi a spiritului, ceea ce este dincolo, nu poate fi pictat cu mijloacele tale şi nu se poate învăţa privind la operele veneraţilor artişti ai antichităţii. În asemenea cazuri, nici Winckelmann, nici Mengs al tău, şi nici tu nu ştiţi ce să mai faceţi."

Pînă şi Francisco îşi plimba privirea de la femeia pictată la cea vie. *Doña* Lucía stătea tăcută, privind şi ea. Ochii ei înguşti, oblici, sub sprîncenele ridicate într-o politicoasă mirare, priveau la lumina sclipitoare care o înconjura în tablou; figura ei capricioasă pierduse ceva din încremenirea de mască, în colţul gurii — uşor deschisă — se ivi un surîs, dar nu fin şi batjocoritor, ca de cele mai multe ori, ci unul mai din adînc, mai primejdios

şi în acelaşi timp mai vulgar, mai vicios. Şi, deodată, Francisco Goya îşi aminti o întîmplare uitată, pe care o căutase însă îndelung. Odată, erau mulţi ani de atunci, se dusese să se plimbe în Prado[1] cu o femeie, şi o *avellanera*, o vînzătoare de migdale, o fetişcană, să tot fi avut vreo 14 sau 15 ani, se legase de el. Voise să cumpere migdale pentru doamna pe care o însoţea, şi fata îi ceruse prea mult. El îi oferise un preţ mai mic, şi tînăra vînzătoare, o veritabilă *maja*, îl împroşcase cu un torent de batjocuri şi înjurături:

— Doi reali? Trebuie să-mi întreb patronul. Aşteptaţi aici, frumosule domn! Într-o jumătate de an sînt înapoi cu răspunsul! Şi strigă celorlalte din ceata ei: Veniţi încoace, fetelor! Aici e unul care zvîrle banii şi vrea să facă cinste. Vrea să cheltuiască doi reali pentru dama lui.

Ruşinat şi mînios, aruncase cinci reali îndrăzneţei ţoape. Pentru el era un triumf că pictase în portretul Lucíei ceva din întîmplarea de altădată, ceva din ştrengăria vulgară a Lucíei Bermúdez, din dorinţa ei de a zăpăci prin răspunsuri îndrăzneţe şi glume grosolane. Era un triumf şi faptul că tabloul o silise să-şi scoată puţin masca.

În timp ce Lucía stătea în faţa portretului, *don* Agustín privea cum frumuseţea femeii vii sporea frumuseţea tabloului, iar splendoarea tabloului făcea să crească splendoarea femeii, şi inima i se strînse de dorinţă şi plăcere. Toţi continuau să tacă. În sfîrşit, *doña* Lucía începu să vorbească:

— N-am ştiut, i se adresă lui *don* Francisco cu vocea ei cam tărăgănată, că sînt şi stricată.

De data asta, însă, tonul glumeţ şi surîsul ei spuneau mai mult decît voia să ascundă. Îl provoca într-un anumit fel pe Francisco şi se pregătea, fără îndoială, chiar

[1] *Prado* — loc de promenadă în oraşele spaniole.

în prezenţa soţului, să înceapă cu el, prietenul lui *don* Miguel, un joc riscant. Goya se mulţumi însă să răspundă foarte politicos:

— Mă bucură că portretul meu vă place, *doña* Lucía.

Acest dialog îl smulse pe Agustín din extaz şi-l readuse la preocuparea lui: umilirea lui *don* Miguel.

— Sînt curios, spuse cu vocea sacadată, dacă şi domnul, soţul dumneavoastră, e tot atît de mulţumit de tablou ca şi dumneavoastră.

Acum, după ce primul moment de consternare trecuse, *don* Miguel se străduia să atenueze punctele de vedere prea personale, dar teoreticianul de artă stătea în faţa tabloului nu mai puţin încurcat decît bărbatul *doñei* Lucía. Nu putea să nege: acest rezultat, în întregime contrar regulilor lui de artă, îi plăcea, era frumos.

— Totul e complet fals, spuse el în cele din urmă, dar trebuie să mărturisesc: e măreţ!

— Aşadar, recunoaşteţi şi dumneavoastră?! spuse Agustín, şi un rînjet apăru pe faţa lui osoasă şi uscată. Onorabilul Miguel, luptîndu-se cu sine însuşi, merse însă mai departe pe drumul mărturisirilor.

— Te-am văzut, doar, Lucía, spuse el, în această rochie galbenă, la balul lui *don* Manuel. Arătai minunat în lumina nenumăratelor lumînări. Dar în tablou arăţi şi mai frumoasă. Şi, totodată, acest diavol de om rămîne în întregime fidel adevărului. Cum de ai izbutit, Francisco?

— Vă pot spune eu, *don* Miguel, explică sec Agustín. Există ceva ce e mai presus decît adevărul.

Dar loviturile lui Agustín nu erau în stare să-l supere, şi nici neliniştea şi îndoielile pe care i le pricinuise portretul nu-l mai chinuiră. Era un colecţionar fanatic de opere de artă şi inima sa se încălzea de bucurie la gîndul că pentru puţin, sau chiar pentru nimic, urma să-i aparţină acest tablou, realizat într-adevăr împotriva canoanelor, dar emoţionant şi totodată epocal.

Cele mai importante afaceri ale lui *don* Manuel erau în mîna lui, iar timpul îi era măsurat. Totuşi, întîrzie în atelierul prietenului. Picior peste picior, jucîndu-se mecanic cu stampele lui David, spuse :

— Sînt curios, Francisco, dacă vei aplica noua ta metodă şi acum, cînd vei face portretul ducelui. Şi cînd Goya îşi ridică privirea, continuă, ca din întîmplare : Căci, bineînţeles, după ce *don* Manuel va prelua preşedinţia consiliului de miniştri, va trebui să te rugăm să-i faci cel puţin două portrete mai mari şi vom avea nevoie de un şir întreg de copii pentru ministere şi instituţiile publice.

Goya se bucură. Prietenul său Miguel nu lăsa să i se dăruiască nimic ; nu plătea nimic pentru portretul Lucíei, dar îi procura o comandă onorabilă şi bănoasă. Căderea Toulon-ului se dovedea un fapt important în viaţa lui ; îl constrîngea să poarte de grijă Pepei, dar îi aducea şi o comandă masivă.

Între timp, *don* Miguel, pe acelaşi ton uşor, indiferent, continuă :

— Dacă îţi convine, voi aranja o şedinţă mai îndelungată în zilele următoare, începînd cu *lever*-ul.

— E foarte frumos din partea ta, observă Francisco.

Dar *señor* Bermúdez nu terminase încă.

— Faptul că *don* Manuel a preluat conducerea treburilor publice va aduce cîteva schimbări. Ţara va trebui să se obişnuiască a privi Republica Franceză ca pe un lucru ce nu se mai poate schimba.

Agustín ridică privirile.

— Înţeleg oare bine ? întrebă el repede. *Don* Manuel va orienta din nou politica internă a ţării pe baza principiilor de odinioară ? Intenţionează oare să revoce măsurile anunţate contra liberalilor ?

— Chiar aşa, răspunse Bermúdez, şi, jucîndu-se mereu cu stampele, fără să se uite la Francisco, se întoarse spre el : De altfel, ne-ai putea ajuta, Francisco. Ştii cît

de bine văzut eşti de către *don* Manuel. Poate că ai putea, la şedinţele tale, să-i sugerezi vreo măsură politică. Şi din ce în ce mai încet, pe un ton de conversaţie indiferentă şi legănîndu-şi piciorul, încheie : Cred că ar fi momentul să fie rechemat *don* Gaspar.

Liniştitul Agustín se ridică agitat. Goya respira greu prin nasu-i lătăreţ, neplăcerea fiindu-i zugrăvită pe întreaga figură.

Don Gaspar Melchor de Jovellanos, cel mai respectat om politic al ţării, liberal şi literat, era cunoscut, în general, ca Voltaire[1]-ul Spaniei. În calitate de ministru al regelui precedent, impusese o mulţime de reforme binefăcătoare. Lui Carlos al IV-lea şi lui *don* Manuel, bărbatul acesta, care solicita necontenit ceva, le devenise curînd incomod, deoarece provoca mereu conflicte între coroană, Inchiziţie şi înalta nobilime reacţionară. Izbucnirea revoluţiei franceze fusese un pretext binevenit pentru îndepărtarea conducătorului revoluţionar al liberalilor, şi-l exilaseră în munţii îndepărtaţi ai patriei sale, interzicîndu-i în acelaşi timp publicarea lucrărilor. Nu era lucru uşor să-i ceri lui *don* Manuel graţierea acestui om.

Francisco tăcu. Agustín se plimba în sus şi în jos, nepoliticos, iritat, călcînd apăsat. *Doña* Lucía, jucîndu-se cu evantaiul, privea curioasă, cu ochii voalaţi, la figura posomorîtă a lui Goya.

— Miguel, ce nevoie ai de mine pentru o asemenea propunere ? întrebă, în sfîrşit, Francisco. De ce nu intervii personal pentru Jovellanos ?

— Din clipa în care ducele meu a preluat cîrmuirea, răspunse amabil şi cu sînge rece *don* Miguel, m-am

---

[1] *François Marie Arouet Voltaire* (1694—1778) — unul dintre cei mai de seamă iluminişti francezi din secolul al XVIII-lea, scriitor, filozof ; face parte dintre gînditorii care, prin critica ascuţită adusă bisericii şi rînduielilor feudale, au înfăptuit pregătirea ideologică a revoluţiei burgheze din Franţa.

hotărît să cer reabilitarea învăţătorilor şi a prietenilor mei liberali. Dar, desigur, *don* Manuel ştie, ca oricine de altfel, cît sînt de îndatorat faţă de *don* Gaspar, căruia îi datorez întreaga mea carieră, ca şi filozofia mea. Tu, Francisco, nu eşti suspect, tu treci drept un om neutru în politică şi, în orice caz, nimeni nu te consideră drept un partizan al lui *don* Gaspar, cu toate că, dacă-mi amintesc bine, a făcut ceva şi pentru tine. Voi avea apoi grijă ca lucrurile să meargă mai departe, şi cînd îl vom avea din nou aici pe Jovellanos, voi obţine şi reabilitarea contelui Cabarrús şi a altora.

Francisco îşi netezi necăjit părul des de lîngă urechi. Amintirea serviciilor pe care i le făcuse Jovellanos îl supăra. Ce-i drept, atunci cînd a venit la Madrid, necunoscut şi sărac ca un cerşetor, Jovellanos îi comandase numeroase portrete şi-l recomandase unor persoane influente. Totuşi, în fond, omul acesta sever şi neînduplecat îi rămăsese străin; în faţa lui simţea aceeaşi admiraţie rece ca şi înaintea pictorului David; era de înţeles că uşuraticul *don* Manuel nu putea să-l sufere pe înverşunatul Jovellanos, care se învîrtea în jurul lui ca un reproş viu. Acum însă virtuosul Miguel pretindea ca el, Francisco, să se arate mărinimos şi recunoscător.

„Faptele bune, îşi aminti el de o veche vorbă înţeleaptă din popor, se plătesc de obicei abia în cer, cele rele, pe pămînt."

Don Miguel spuse:

— Acum, cînd *don* Manuel năzuieşte spre o pace cu Franţa, o asemenea propunere este plină de perspective.

După toate probabilităţile, aşa era. Totuşi rugămintea lui Miguel era exagerată şi faţa nestăpînită a lui Goya arăta lămurit cît de greu îi era să facă acest lucru. Suişul său fusese greu, îi ceruse multă muncă, tenacitate, şiretenie şi prudenţă. Amestecul în treburile statului putea să-i compromită situaţia.

— În definitiv, tu eşti om politic, spuse el supărat, eu sînt pictor.

— Înţelege totuşi, Francisco, îi explică încă o dată cu răbdare *señor* Bermúdez, că în acest caz tu eşti cel mai bun mijlocitor, tocmai pentru că nu ai nici o ambiţie politică !

Doña Lucía continua să-l privească fix pe Francisco. Evantaiul îl ţinea acum aproape închis, întors spre piept, ceea ce însemna în limbajul fetelor din popor refuz batjocoritor, iar surîsul de pe buzele ei mari se adîncise. Agustín îl privea la fel de dispreţuitor. Goya înţelese că şi prietenul său credincios dezaproba zăbava lui. Era mîrşav din partea lui Miguel că îşi făcea penibila propunere în prezenţa *doñei* Lucía şi a lui *don* Agustín.

„— Bine deci, spuse el posomorît.
Fără elan, bine, o voi face,
Şi să dea Dumnezeu ca Fecioara noastră
De Atocha să mă păzească,
Ca să nu se termine rău."
Şi se uită spre icoană,
Făcîndu-şi cruce.
Totuşi Lucía
Spuse surîzînd soţului :
„— Ştiam eu că prietenul tău
Francisco
E gata să te ajute cu nobleţe.
Viteaz dezinteresat. E un hidalgo,
Din cap pînă-n picioare."
După ce plecară amîndoi,
Ducînd tabloul donei *Lucía,*
Don *Francisco aruncă o privire mînioasă*
Şi se întoarse cu răutate
Spre Agustín :
„— Acum stai,

Izbucni el, şi rîzi şi te bucuri.
Ţi-e uşor să faci pe virtuosul,
Golanule. Ce ai tu de
Pierdut ?" Şi suspină.
„— Orice faci, nu ai decît supărări,
Murmură el vechiul proverb.
Orice faci, te-mpiedici mereu de :
Obligaţii, datorii, copii, buruieni."

7

În ziua următoare, cînd Goya apăru la *lever*-ul lui *don* Manuel pentru a începe portretul comandat, găsi sala de aşteptare ticsită de oameni. Prin uşa întredeschisă se zărea somptuosul dormitor, în care ducele era îmbrăcat şi pieptănat.

Erau de faţă furnizori de toate soiurile, negustori de dantele, de bijuterii, un căpitan întors chiar atunci din America, venit să-i ofere ducelui în dar păsări rare. Erau de faţă *señor* Paván, care redacta noua revistă geografică, fundată şi subvenţionată de *don* Manuel, şi *don* Roberto Ortega, marele botanist, venit pentru a înmîna ducelui ultima sa lucrare, fiindcă *don* Manuel încuraja ştiinţele botanice. Cele mai numeroase erau însă femeile tinere şi drăguţe, care doreau să prezinte ministrului petiţii.

Îndată ce fu anunţat Goya, *don* Manuel veni în anticameră, pe jumătate îmbrăcat, cu halatul aruncat neglijent pe umeri, urmat de secretari şi de slujbaşi. Lacheii purtau ciorapi roşii, un semn distinctiv rezervat numai casei regale : Carlos al IV-lea autorizase însă pe duce să-şi lase servitorimea să poarte aceiaşi ciorapi.

Don Manuel îl salută cordial pe Goya.

— Vă aşteptam, spuse, şi îl pofti în cameră.

El mai zăbovi însă în sala de aşteptare. Nepăsător, dar nu nepoliticos, se adresă cînd unuia, cînd altuia, găsi cîteva cuvinte bune pentru căpitanul care trecuse prin blocada duşmană, mulţumi amabil botanistului, se uită jovial, apreciind fără jenă femeile care aşteptau, dădu ordin ca cererile lor să fie primite de secretarii săi, apoi concedie întreaga adunare şi se înapoie în camera unde-l aştepta Goya.

În timp ce ducele îşi termina toaleta şi *señor* Bermúdez îi dădea explicaţii, prezentîndu-i spre semnare tot felul de hîrtii, Francisco se apucă de lucru. Figura drăguţă a ministrului, plină, moliie, cu gura mică, senzuală şi foarte roşie, avea o vagă şi stranie rigiditate. În timp ce lucra, Goya se amuza gîndindu-se la nenumăratele portrete ale acestui personaj — nereuşite, de altfel — pe care i le făcuseră alţii. Nu izbutiseră, pentru că s-au străduit să-l reprezinte ca pe un erou. Nu era uşor să-l vezi pe *don* Manuel aşa cum era el într-adevăr ; în jurul lui se stîrnise multă ură. Treburile publice stăteau prost şi spaniolii devotaţi regelui nu-l învinuiau pe monarh, ci mai degrabă pe regină, străina, italianca, şi în special pe prietenul ei, pe *cortejo*-ul ei, pe *don* Manuel. El se trăgea din popor şi n-avea alte calităţi decît norocul său porcesc ; ar fi trebuit să-şi cunoască lungul nasului şi să se poarte cum se cuvine, nu ca un mare domn sau ca un rege.

Goya gîndea însă cu totul altfel. Tocmai norocul şi ascensiunea lui legendară i-l făceau simpatic pe tînărul *señor*.

Născut în Badajoz, în Estramadura bogată în turme, fiu al unei familii oarecare, Manuel venise de tînăr la curte, ca locotenent în regimentul de gardă, şi acolo, datorită trupului său viguros, bine făcut, cît şi vocii sale plăcute, atrăsese atenţia soţiei moştenitorului tronului, prinţesei de Asturia. Nesăţioasa femeie nu mai renunţă

la el, nici ca prinţesă moştenitoare şi nici ca regină. Astăzi, la 27 de ani, impunătorul tînăr se numea Manuel de Godoy y Alvarez de Faria, duce de Alcudia, era general-căpitan al gărzii personale valone, secretar particular al reginei, preşedinte al Consiliului de coroană, cavaler al Ordinului Lînei de Aur[1], stăpînul tuturor bogăţiilor la care rîvnea, cît şi tatăl celor din urmă copii regali, ai infantei Isabella şi al infantelui Francisco de Paula, ca şi al unui mare număr de bastarzi.

Goya ştia că era greu să suporţi atîta noroc fără să devii rău la suflet. *Don* Manuel rămăsese însă blajin, respecta arta şi ştiinţa, era sensibil la frumos şi devenea mojic şi crud numai cînd cineva nu-i făcea voia. Nu era de loc uşor să dai viaţă figurii late a tînărului duce: căci acesta poza cu plăcere şi afişa în acest scop o expresie orgolioasă, blazată. Datorită simpatiei pe care o simţea pentru el, Francisco putea să scoată în evidenţă plăcerea de viaţă şi simţul umorului, pe care ducele îl ascundea sub o mină uşor plictisită.

Don Manuel semnase actele prezentate.

— Şi acum, spuse *señor* Bermúdez, am de făcut excelenţei-voastre cîteva comunicări confidenţiale.

Şi se uită cu o privire surîzătoare la Goya.

— *Don* Francisco nu este un străin, spuse cu amabilitate ducele, şi *don* Miguel se pregăti să-i facă expunerea.

Însărcinatul cu afaceri al Franţei, *monsieur* de Havré, pretinsese Spaniei pe un ton arogant să ducă cu mai multă intensitate războiul împotriva Republicii Franceze atee.

Don Manuel fu mai curînd amuzat decît indignat.

— Grăsunului prinţ Louis îi vine uşor să facă pe războinicul din camera de hotel de la Verona, zise el, şi-i

[1] Ordinul Lînei de Aur — cel mai înalt ordin al Spaniei, înfiinţat în 1429 de Filip al III-lea de Burgundia.

explică apoi pictorului: Locuieşte la hotelul „La cei trei cocoşaţi" şi, dacă nu îi trimitem noi bani, trebuie să renunţe la una din cele două camere ale sale. Şi-a formulat pretenţii precise? se întoarse din nou spre Bermúdez.

— Havré mi-a declarat, răspunse acesta, că un spor de zece milioane de franci şi douăzeci de mii de soldaţi ar fi cel mai mic lucru pe care stăpînul său, principele, îl aşteaptă de la coroana Spaniei.

„Havré are o fată drăguţă, medită *don* Manuel. Bineînţeles, slabă, slabă ca un ogar. N-am nimic împotriva celor slabi, dar şi cînd sînt prea uscaţi nu-mi plac."

— Dumneavoastră ce credeţi, *don* Francisco? întrebă el, dar, fără să aştepte răspuns, dădu instrucţiuni lui Miguel: Comunică domnului de Havré că noi am făcut tot ce ne-a fost posibil. Şi, pentru Dumnezeu, trimite-i încă o dată cinci mii de franci. De altfel, aţi primit plata pentru portretul pe care i l-aţi făcut? întrebă el, întorcîndu-se din nou spre Goya. Şi deoarece Goya negă, el comentă: Vedeţi dar. Acum cinci ani acest *monsieur* de Havré era unul dintre cei mai străluciţi domni de la curtea din Versailles, iar acum nu-i în stare să-şi plătească nici măcar pictorul.

— Din nenorocire, comunică mai departe Bermúdez, *monsieur* de Havré nu este singurul care cere să se trimită întărituri spre front. Generalul Garcini insistă şi mai mult. Ştirile de pe cîmpul de luptă sînt proaste, încheie el, răsfoind actele. Figuera a căzut.

Ducele, care pînă acum stătuse nemişcat pozînd pictorului, îşi ridică privirea, penibil surprins, şi se întoarse spre Bermúdez. Dar imediat după aceea îşi reluă poziţia în care poza.

— Scuzaţi-mă, *don* Francisco! spuse el.

— Garcini se teme, spuse mai departe *don* Miguel, că, în cazul cînd aliaţii noştri ar fi bătuţi, francezii ar retrage trupe de pe celelalte fronturi şi le-ar trimite în

Pirinei. Dacă nu primeşte întăriri, Garcini crede că francezii ar putea fi la Ebru în trei săptămîni.

Goya presupuse că *don* Manuel îl va expedia acuma. Dar el continuă să pozeze.

— Nu cred, reflectă el tare, cu voce blîndă, nu cred că-i voi trimite întăriri lui Garcini. Şi, întrucît Bermúdez voi să riposteze, el continuă : Ştiu că biserica va fi supărată. Totuşi va trebui să iau chestiunea asupra mea. Noi am făcut mai mult decît aliaţii. Trebuie oare ca ţara să sîngereze atîta ? Curtea se restrînge din ce în ce mai mult. *Doña* María Luisa a concediat doi şefi de grajduri şi zece lachei. Nu pot să mai pretind reginei nici o altă economie în plus.

Ridicase uşor glasul, dar capul rămase în poziţia pe care i-o ceruse Goya.

— Aşadar, ce să-i comunic generalului Garcini ? întrebă Bermúdez pe un ton indiferent.

— Republica Franceză, răspunse *don* Manuel, obişnuieşte să trimită la ghilotină pe generalii care au eşuat. Noi ne mulţumim să nu le mai trimitem întăriri. Vă rog, comunicaţi acest lucru generalului Garcini, într-o formă politicoasă.

— Evident, raportă *don* Miguel mai departe, aliaţii noştri au pierdut orice speranţă de a învinge Franţa. Ministrul plenipotenţiar al Prusiei a consemnat într-un memorandum, într-un lung memorandum, părerile guvernului său asupra situaţiei războiului.

— Vă rog să mi-l expuneţi pe scurt, îl invită *don* Manuel.

— Domnul de Rohde, răspunse Bermúdez, lasă să se înţeleagă că guvernul său ar intenţiona să încheie pace, dacă ar putea obţine condiţii oarecum acceptabile. Şi ne sfătuieşte să facem la fel.

— Ce consideră el condiţii oarecum acceptabile ? întrebă *don* Manuel.

— Dacă, răspunse Bermúdez, Republica Franceză ne-ar preda copiii maiestăţilor decedate, Prusia socoteşte că ar fi o pace onorabilă.

— Copiii regelui Franţei, spuse *don* Manuel, dacă nu primesc nici un teritoriu, sînt puţin cam scump plătiţi cu cincizeci de milioane de reali şi cu douăsprezece mii de spanioli morţi. Nu găsiţi, *don* Francisco ?

Goya surîse politicos ; se simţea măgulit că *don* Manuel îl atrage în discuţie. Continuă să picteze, ascultînd încordat.

— Dacă micul rege Louis şi *Madame Royale*[1] vor fi salvaţi şi puşi sub protecţia noastră, declară Bermúdez, atunci ideea monarhiei franceze va continua să trăiască pe pămîntul nostru. Aceasta nu este o pace necinstită.

— Sper, *don* Miguel, răspunse ducele, că pentru copii veţi reuşi să obţineţi cel puţin regatul Navarra.

Bermúdez răspunse cu amabilitate :

— În ceea ce mă priveşte, să n-aveţi nici o îndoială, excelenţă. Dar mă tem că, netrimiţînd întăriri lui Garcini, va trebui să ne mulţumim numai cu copiii.

După ce strînse actele, îşi luă rămas bun şi plecă.

Goya uitase în timpul discuţiei politice scopul pentru care aranjase *don* Miguel această întrevedere cu ducele. Acum îi stătea pe suflet afacerea Jovellanos.

Se întreba cum să aducă vorba despre cerere. Dar, înainte de a deschide discuţia, *don* Manuel reîncepu :

— Mulţi vor pretinde, spuse el gînditor, că ar trebui să-l rechem pe Garcini. Mulţi pretind, de asemenea, că ar trebui să-l rechem pe amiralul Mazarredo, pentru că nu a împiedicat căderea Toulon-ului. Dar războiul este o chestie de noroc şi eu nu sînt dornic de răzbunare. N-aţi pictat cumva dumneavoastră cîteva portrete pentru amiral ? continuă el cu însufleţire. Mi se pare că am

[1] *Madame Royale* — titlu dat, la curtea Bourbonilor, fiicei celei mari a regelui.

văzut în casa lui un tablou de-al dumneavoastră. Da, am văzut la amiral un extraordinar portret de femeie, confirmă el însuşi.

Goya asculta uimit. Unde voia să ajungă *don* Manuel? Femeia pe care o pictase pentru amiral fusese Pepa Tudó. Cu acest prilej o cunoscuse. Începu să asculte atent, bănuitor.

— Da, spuse el fără chef. Am pictat pentru amiral o doamnă din cercul lui de cunoştinţe.

— Tabloul a ieşit minunat, spuse *don* Manuel. Doamna, de altfel, trebuie să fie şi în realitate foarte drăguţă. O văduvă, o *viudita*, cred că mi-a spus amiralul. Bărbatul ei a plecat în Mexico, sau aşa ceva, şi ministrul marinei i-a fixat o pensie. Sau mă înşel? O femeie neobişnuit de drăguţă.

Acum pricepuse Goya, cu judecata lui sănătoasă de ţăran, unde voia să ajungă *don* Manuel, şi se simţea încurcat, contrariat. Se văzu deodată atras într-o intrigă complicată. Acum înţelese de ce Miguel nu intervenise personal pentru Jovellanos, ci îl trimisese pe el. Miguel nu avea nici o Pepa de oferit în schimbul bătrînului liberal. Francisco avu deodată impresia că e un prostănac. Poate că însăşi *doña* Lucía stătea ascunsă în spatele acestei chestiuni. Probabil că de aceea se uitase ţintă la el, cu un surîs încordat şi neruşinat, atunci cînd nu acceptase numaidecît. Dar, în ciuda supărării lui, îl amuzau ciudatele mijloace pe care le întrebuinţa virtuosul *don* Miguel Bermúdez pentru a aduce din exil o persoană şi mai virtuoasă. *Don* Miguel a socotit, desigur, că Goya e dator să-şi sacrifice prietena, dacă prin aceasta putea fi realizat un lucru atît de important ca rechemarea lui Jovellanos. Miguel socotea, pesemne, că sacrificiul pe care i-l cerea nu era peste măsură de mare, ceea ce, de altfel, era exact : în definitiv, putea să trăiască şi fără Pepa. Dar rolul pe care-l forţau să-l joace era dezgustător şi îl jignea. Nu ţinea cine ştie cît la Pepa, dar

nu îngăduia să-i fie smulsă prin constrîngere, cumpărată. Nu o va ceda acestui mojic înfumurat numai pentru că i s-au aprins călcîiele după ea.

Pe de altă parte, îi datora recunoştinţă lui *don* Gaspar şi nu era drept ca acesta să rămînă în munţii în care era exilat, condamnat la inactivitate, într-o perioadă grea pentru Spania, numai pentru că el, Francisco, păstra o femeie, o *jamona*, la care de fapt nu ţinea prea mult.

Se hotărî să atace chestiunea Jovellanos. *Don* Manuel se va strîmba, desigur ; dar cine oferă vin acru nu trebuie să se mire cînd i se dă să bea tot vin acru, aşa cum spune proverbul. După cum stau lucrurile acum, lui *Don* Manuel îi va fi greu să spună „nu" ; şi apoi, mai departe, va vedea el ce-i de făcut.

Fără să adauge nimic în legătură cu Pepa Tudó, continuînd să lucreze, spuse, în sfîrşit :

— Ţara vă va fi recunoscătoare, *don* Manuel, dacă veţi aduce pacea. Madridul va arăta ca mai înainte şi inimile vor bate cu bucurie dacă se vor zări din nou figurile a căror lipsă s-a simţit atît de mult timp.

După cum se aşteptase, *don* Manuel fu surprins.

— Lipsă ? întrebă el în cele din urmă. Serios, credeţi, *don* Francisco, că Madridului i-au lipsit cei cîţiva progresişti zeloşi, pe care a trebuit să-i rugăm să-şi ia un concediu la ţară ?

— Cînd anumiţi oameni nu sînt aici, răspunse Goya, îţi lipseşte ceva. Vedeţi dumneavoastră, excelenţă, tablourile mele ar avea mai puţină viaţă dacă ar fi luminate cu lumini mici. Aşa e şi cu Madridul : îi lipseşte ceva, atunci cînd, să zicem, contele Cabarrús sau *señor* de Jovellanos nu sînt aici.

Don Manuel sări enervat.

— Vă rog, excelenţă, ţineţi capul liniştit ! porunci Goya fără teamă.

Don Manuel se supuse.

— Nu m-ar fi uimit de loc dacă prietenul nostru Miguel ar fi declarat asemenea lucruri, spuse atunci ducele. În gura dumneavoastră, însă, ele par nepotrivite.

Goya picta.

— Sînt gînduri, spuse într-o doară, care mi-au venit atunci cînd m-aţi socotit demn de onoarea de a asista la convorbirea dumneavoastră cu *don* Miguel. Vă rog să mă scuzaţi, *don* Manuel, dacă am fost prea îndrăzneţ! Am avut sentimentul că în faţa dumneavoastră mi-aş putea îngădui să fiu sincer.

Între timp, ducele pricepuse cum stăteau lucrurile.

— Ascult totdeauna cu plăcere o părere sinceră, spuse el cu amabilitate, dar fără căldură. Voi ţine seama cu bunăvoinţă de propunerea dumneavoastră. Apoi, deodată, foarte însufleţit, continuă: Şi, ca să revenim la acea doamnă despre al cărei reuşit portret tocmai vorbeam, ştiţi cumva, din întîmplare, dacă mai este aici, în Madrid? Aţi mai întîlnit-o în ultimul timp?

Goya se amuza observînd ocolurile neîndemînatice pe care trebuia să le facă ducele, cu atît mai mult cu cît în scriptele poliţiei se ţinea o contabilitate tot atît de precisă a mişcării fiecăruia ca şi în registrele de la Santa Casa, ale Inchiziţiei, iar *don* Manuel, desigur, era la curent cu tot ceea ce făcea Pepa Tudó şi mai ales cu relaţiile dintre ei doi. Probabil că vorbise şi cu Miguel despre această chestiune. *Don* Francisco rămase rezervat.

— Desigur, *don* Manuel, răspunse el destul de rece, o văd pe doamna din cînd în cînd.

Ducelui nu-i rămînea altceva de făcut decît să spună răspicat ce doreşte. Ţinînd sus capul, în direcţia pe care i-o cerea Goya, rosti ca din întîmplare:

— Ar fi drăguţ din partea dumneavoastră, *don* Francisco, dacă mi-aţi prilejui cunoştinţa doamnei. Puteţi chiar să-i spuneţi că eu nu mă opresc asupra cuiva chiar aşa la întîmplare, fără să aleg, după cum spun gurile rele despre mine, ci, dimpotrivă, am o inimă fierbinte şi sta-

tornică pentru ceea ce e cu adevărat frumos. Portretul *señorei* este al unei femei inteligente. Fără îndoială că se poate discuta cu ea. Cele mai multe femei nu ştiu altceva decît să se culce şi, cînd eşti împreună cu ele pentru a treia oară, nu ştii ce să mai faci. N-am dreptate ?

În sinea lui, Goya se gîndea la ceva groaznic de obscen. Cu glas tare spuse :

— Da, excelenţă, numai cu puţine femei se poate filozofa.

Acum, *don* Manuel deveni cu totul sincer :

— Ce-ar fi, îi spuse deschis lui Francisco, dacă am petrece o dată împreună o seară amuzantă şi inteligentă, dumneavoastră, amabila *viudita* şi alţi cîţiva prieteni, cu care face să mănînci, să bei, să flecăreşti şi să cînţi ? Dacă nu mă înşel, şi *doña* Lucía o cunoaşte pe *viudita.* Dar, bineînţeles, numai dacă e dispusă să participe la o asemenea *tertulia* [1], iubitul meu *don* Francisco.

Tîrgul era cît se poate de limpede ; *don* Manuel era dispus să stea de vorbă despre Jovellanos, dacă Goya se înţelegea cu el în privinţa *viuditei.* Francisco o şi vedea în mintea lui pe Pepa, cum ar fi stat, leneşă, voluptuoasă şi lacomă, privindu-i cu ochii ei verzi, depărtaţi unul de celălalt. De-abia acum ar putea s-o picteze aşa cum trebuie, în rochia ei grea, verzuie, cu dantelă pe deasupra, de pildă ; ar merge de minune cu griul-argintiu pe care îl descoperise. Rău nu fusese nici celălalt tablou, pe care-l pictase pentru amiralul Mazarredo. O iubise odinioară sincer pe Pepa, şi acest lucru se vedea în portretul pe care i-l făcuse. Într-adevăr, era caraghios că tocmai el trezise, cu tabloul acela reuşit, dorinţa lui *don* Manuel. Acum o vedea limpede pe Pepa, aşa cum era cu adevărat, cum ar fi trebuit s-o picteze şi cum, probabil, o va picta. Şi, cu toate că avusese de gînd să

[1] Sindrofie (span.).

se mai culce cu ea încă de cîteva ori, din clipa aceea Francisco Goya își luă rămas bun de la prietena lui, Pepa Tudó.

— Va fi, desigur, spuse el de formă, o cinste și o plăcere pentru *señora* Josefa Tudó să cunoască pe excelența-voastră.

Chiar atunci apăru unul dintre servitorii cu ciorapi roșii și anunță :

— Doamna așteaptă de aproape zece minute, excelență.

Figura nepăsătoare, discret respectuoasă a bărbatului arăta cine era doamna : regina.

— Păcat că trebuie să întrerupem lucrul, suspină *don* Manuel.

Intrigat, Goya plecă acasă. Se purtase urît cu femeile, le părăsise de dragul carierei sale, dar niciodată nu îndrăznise cineva să-i facă o asemenea propunere și nu și-ar fi închipuit să tolereze așa ceva, dacă n-ar fi fost vorba de Jovellanos.

În atelier îl găsi pe Agustín. Cu figura lui posomorîtă, mereu scrutătoare, contribuise și el la această neplăcută afacere, asmuțindu-l. Francisco se uita la schițele pe care le făcuse după *don* Manuel. Desenă mai departe ; din fața cărnoasă a ducelui dispăru blîndețea, spiritul, dispăru și el, iar fața deveni tot mai animalică, mai porcească. Goya rupse schița, presără pe masă nisip și începu să deseneze. O Lucie lacomă, tare schimonosită, cu figura unei pisici răutăcioase, un Miguel viclean, necioplit, cu figura unei vulpi. Suspinînd supărat, șterse figurile.

Prost dispus își petrecu Goya
Această noapte și, prost dispus,
Următoarea. Dar în ziua a treia
Îi sosi mesaj de la Casa
Alba. O slugă în livrea

Aduse o carte de vizită,
Prin care don Francisco era
Invitat la serbarea cu care
Ducesa de Alba
Intenționa să inaugureze
Palatul Buenavista,
Noua ei reședință.
Mai departe, cartea de vizită spunea :
„Și cînd voi primi
Evantaiul meu, don Francisco?"
Goya se uita surîzînd, respirînd adînc,
La scrisul mărunt, încîlcit.
Aceasta era confirmarea, aceasta
Era răsplata cerului, pentru că
Se stăpînise și-și înfrînase trufia
Pentru cauza Spaniei, pentru Jovellanos.

8

Ambasadorul Prusiei, domnul de Rhode, comunică Potsdamului date despre *don* Manuel Godoy, duce de Alcudia :

„Se scoală devreme și dă șefilor de grajduri și celorlalți oameni din serviciul său instrucțiuni amănunțite cu privire la ce trebuie să facă în cursul zilei respective și în cele următoare. Apoi, la ora 8, se duce la manejul ce se găsește la vila lui de la țară. În fiecare dimineață, în jurul orei 9, îl vizitează acolo regina, pentru a-i ține de urît la călărie. Ducele este un călăreț excelent. Astfel își petrece timpul pînă la 11. Cînd regele se întoarce de la vînătoare, călărește cu el. Între timp, pe duce îl așteaptă nenumărați oameni, care doresc să discute cu el

tot felul de afaceri. Întrevederile durează cel mult un sfert de ceas. Apoi are loc *lever*-ul său oficial, la care sînt de obicei prezente cel puţin cinci-şase doamne de rang şi unde concertează cei mai buni muzicanţi. La ora 1, *don* Manuel se duce la Palatul Regal. Acolo are un apartament mare, alcătuit dintr-o cameră de locuit, una de lucru şi alta de dormit. În calitate de şambelan, ia parte la masa oficială a regelui. După prînz se duce în încăperile sale, care se află chiar sub apartamentul reginei. Acolo ia adevăratul său prînz, în prezenţa reginei, care coboară la el pe-o scară secretă, în timp ce regele pleacă din nou la vînătoare. Cu ocazia acestor întrevederi, *doña* María Luisa şi *don* Manuel discută măsurile pe care urmează să le propună regelui.

Spre ora 7, *don* Manuel se duce la rege, pentru a-i face expunerea chestiunilor pregătite. La ora 8, se duce din nou la locuinţa sa particulară, unde, de obicei, se prezintă cu cererile lor treizeci pînă la patruzeci de femei de toate profesiile şi clasele sociale. Rezolvarea acestor cereri îi ia mai mult de două ore. La ora 10 noaptea, obişnuieşte să se întîlnească cu colaboratorii săi, în tovărăşia cărora începe apoi să lucreze. În general, dispune pentru aceasta numai de cele două ore de noapte. Totuşi, ţine ca afacerile curente să fie rezolvate rapid şi punctual. Scrisorilor care nu cer timp mai mult de gîndit le răspunde aproape totdeauna în aceeaşi zi. Înţelege repede şi exact şi, chiar dacă se satură iute de treburi, compensează prin siguranţa concluziilor prejudiciile care ar putea să rezulte din scurtimea timpului pe care-l acordă lucrului. Într-un cuvînt, cu toată tinereţea lui, nu-şi îndeplineşte prost dificila funcţie, şi ar fi bine pentru Europa dacă toate statele ar avea asemenea funcţionari în locurile de cea mai mare răspundere."

9

Serata pentru *don* Manuel şi *viudita* Josefa Tudó avu loc la *doña* Lucía Bermúdez.

Casa lui *señor* Bermúdez era mare şi încăpătoare, ticsită cu obiecte de artă. Pe pereţi, de sus pînă jos, unul lîngă altul, atîrnau tablouri, vechi şi noi, mari şi mici, într-o abundenţă ameţitoare, asemenea unui covor.

Doña Lucía îşi primi oaspeţii stînd pe o estradă, sub un baldachin înalt, după vechea modă spaniolă. Era toată îmbrăcată în negru, şi faţa ei drăgălaşă răsărea ca un cap de şopîrlă de sub pieptenele înalt. Aşa stătea pe estradă, subţire şi demnă ; totuşi se agita ştrengăreşte, bucurîndu-se de ceea ce urma să se petreacă sub ochii ei.

Don Manuel apăru devreme, îngrijit îmbrăcat, elegant chiar, dar fără exagerare. Nu-şi pusese peruca şi nici nu-şi pudrase părul blond-roşcat. Dintre numeroasele sale ordine, purta doar Lîna de Aur. Pe figura lui mare şi lată nimic nu lăsa să se vadă obişnuitul său aer blazat. Se străduia să întreţină cu gazda o conversaţie galantă, fără să se simtă însă tocmai la largul lui. Aştepta.

Abatele stătea în faţa portretului *doñei* Lucía, de Goya. La început, Miguel voise să aşeze tabloul într-un loc aparte, dar apoi găsi că însuşirile lui deosebite ar ieşi şi mai mult în evidenţă dacă ar fi înconjurat de alte lucruri preţioase. Era deci atîrnat printre numeroasele tablouri ale încăperii. *Don* Diego îşi dădu seama că nu mai putea sta mult timp neclintit şi mut în faţa tabloului. Vorbăreţ, înfrumuseţînd conversaţia cu citate latine şi franceze, lăuda noutatea şi superioritatea operei, ceea ce suna ca o declaraţie de dragoste către *doña* Lucía. *Don* Miguel asculta cu îndoită bucurie preamărirea Lucíei celei vii şi a celei pictate ; şi totodată trebuia să recunoască că *don* Diego lăuda opera şi noua gamă de culori cu o pricepere de cunoscător, care îl depăşea chiar şi pe el însuşi.

Pepa sosi. Purta o rochie verde cu un şal strălucitor de dantelă şi, ca unică bijuterie, o cruce încrustată cu pietre preţioase — un cadou de la amiralul ei. Aşa o văzuse Goya cînd *don* Manuel îi făcuse propunerea sa neruşinată, aşa ar fi voit s-o picteze în noua lui manieră. Pepa, calmă, se scuză că venise atît de tîrziu; *dueña* găsise cu greu o litieră. Goya admira calmul ei îndrăzneţ. Despre ceea ce trebuia să se petreacă în seara aceea vorbiseră numai prin uşoare aluzii. Aşteptase, sperase că ea îl va copleşi cu tînguiri şi blesteme. Nimic asemănător nu se petrecuse; spusese doar fraze uşoare, ironice, cu multe înţelesuri. Felul în care se purta ea acum era dinainte studiat, premeditat. Căci intenţionat venise prea tîrziu, intenţionat arăta cît de restrînse îi erau mijloacele materiale. Voise să-l facă de ruşine în faţa ducelui, arătîndu-i cît de prost o întreţinea. N-ar fi trebuit decît să deschidă gura şi el ar fi fost mai darnic, deşi bineînţeles că ar fi mormăit. Era o infamie.

Don Manuel abia auzise ceea ce spusese Pepa. Se uita ţintă la ea, necuviincios, totuşi plin de un respect de care ceilalţi nu-l crezuseră niciodată capabil. Cînd, în sfîrşit, *doña* Lucía îl prezentă, se înclină mai adînc decît se înclinase vreodată în faţa reginei sau a infantelor. Îi spuse, fără ezitare, cît de entuziasmat a fost din primul moment de tabloul lui Goya şi că, deşi pictat de un mare maestru, de data aceasta portretul rămîne totuşi cu mult în urma realităţii. Privirea lui exprima devotament şi servilism.

Pepa era obişnuită cu omagiile exagerate. În această privinţă spaniolii semănau toţi între ei; nu era nici o deosebire între un *majo* din Madrid, un *hidalgo* din provincie sau un nobil de la curte. Ea avea însă simţul nuanţelor şi-şi dădu repede seama că acest mare *señor* se îndrăgostise mai puternic decît amiralul Mazarredo, a cărui întoarcere era iminentă, şi poate chiar mai puternic decît bărbatul care zăcea în fundul mării, locote-

nentul de marină Tudó. Deoarece Francisco o trădase şi o vînduse, trebuia să-l facă să simtă că se lipseşte de ceva preţios şi hotărî să se vîndă foarte scump. Gura ei largă, cu dinţi mari, albi, strălucitori, surîdea amabil şi distant, iar evantaiul ei nu refuza, ce-i drept, dar nici nu invita, şi era mulţumită că Francisco urmăreşte cu interes şi silă amabilitatea lui *don* Manuel.

Pajul anunţă că masa e servită. Porniră spre sufragerie. Şi aici pereţii erau acoperiţi de sus pînă jos cu tablouri, cu naturi moarte şi scene de gen, de maeştri flamanzi, francezi, spanioli. Într-unul se vedeau bărbaţi foarte preocupaţi în jurul unui cămin, pictaţi de Velázquez, altul era o *Nuntă din Cana,* al lui Van Dyck [1], altele reprezentau păsări de curte, vînat, peşti şi fructe, atît de savuros pictate, încît celui ce le privea îi lăsa gura apă. Chiar şi meniul era ales, totuşi nu prea îmbelşugat ; erau servite salate, peşti, cozonaci şi dulceţuri, Malaga şi Jerez, *punch* şi apă îndulcită ţinută la gheaţă. Nici un servitor nu era de faţă ; numai pajul ; bărbaţii serveau femeile.

Don Manuel se ocupa intens de Pepa. O asigură că era plină de acea linişte senină pe care-o răspîndea portretul lui Francisco. Nu bănuia însă cîtă agitaţie se ascundea dincolo de această aparentă linişte. Cît era ea de provocătoare, de *émouvante* [2], *bouleversante* [3] *!* O întrebă dacă vorbeşte franţuzeşte.

— *Un peu* [4], răspunse ea cu un accent greoi.

Asta şi aşteptase, ca ea să fie mai instruită decît celelalte femei madrilene. Celorlalte, doamnelor de la curte, unor *petimetras* [5] sau *majas,* li se puteau spune numai galanterii uşoare ; cu ea însă putea discuta despre problemele vieţii şi ale spiritului. Pepa mînca, bea şi

[1] *Van Dyck* (1599—1641) — renumit pictor flamand.
[2] Impresionantă (fr.).
[3] Tulburătoare (fr.).
[4] Puţin (fr.).
[5] Filfizoane (span.).

asculta ; prin dantela mănuşii lucea, albă şi delicată, carnea braţului.

Mai tîrziu, prin jocul evantaiului, îl lăsă să înţeleagă că nu-i este indiferent. *Don* Manuel spuse apoi impetuos că Goya trebuie să-i picteze un tablou mai mare, aşa cum arată ea acum, că trebuie să-şi concentreze toate forţele şi s-o picteze : trebuie s-o picteze pentru el, pentru Manuel.

Pe el, pe Goya, îl atrăsese într-o conversaţie *doña* Lucía, care se uita liniştită şi cu superioritate cum *don* Manuel se agita în jurul Pepei. Din felul cum o privea, după cum se apleca spre ea, oricine era silit să recunoască pasiunea care-l înflăcăra, şi *doña* Lucía gusta spectacolul.

Cu totul întîmplător, sorbind cîte puţin din băutura ţinută la gheaţă, spuse :

— Mă bucur că Pepa noastră se amuză. Sărmanul copil ! O văduvă atît de tînără şi pe deasupra fără părinţi ! A suportat suişurile şi coborîşurile soartei cu o linişte admirabilă, nu găsiţi ? Şi, privind mereu spre *don* Manuel, continuă : Ce ciudat, *don* Francisco, că în fond tabloul dumneavoastră a fost cel care a stîrnit interesul lui *don* Manuel pentru sărmana Pepa ! Făuriţi destine, *don* Francisco. Cu tablourile dumneavoastră, vreau să spun.

Goya crezuse că ştia mai mult despre femei decît toţi ceilalţi bărbaţi pe care-i cunoştea. Dar iată, acum, această Lucíe, plăcută, subţire, înaltă, artificială şi infamă se purta ca o doamnă şi îşi bătea joc de el cu obrăznicie. În ureche îi răsunau frazele neruşinate, stridente, cu care odinioară o vînzătoare de migdale din Prado, o *avellanera*, o haimana, asmuţise asupra lui pe celelalte fete din clica ei şi i se părea că e un prostănac. Nu ştia măcar cît era de iniţiată Pepa în această chestiune ; şi dacă nu cumva, împreună cu Lucía, îşi bătea joc de el. Îl cuprinse mînia, totuşi se stăpîni, răspunse monosilabic, năucit, sus-

ţinînd cu o expresie inertă privirea ochilor ei voalaţi şi depărtaţi unul de celălalt.

— Astăzi sînteţi mai morocănos ca de obicei, *don* Francisco, spuse ea amabil. Nu vă bucuraţi de loc de norocul Pepei ?

Îi păru bine cînd abatele veni spre el, dîndu-i prilejul să scape de această neplăcută conversaţie.

Dar de-abia o părăsi pe Lucía, că Pepa îl şi strigă. Îi ceru să-i aducă un pahar cu *punch*. *Don* Manuel observă că doreşte să rămînă singură cu Goya ; o înţelese şi nu voi s-o indispună. Se îndreptă spre ceilalţi.

— Cum arăt ? întrebă Pepa, tolănită languros în fotoliul ei.

Francisco şovăi ; fusese totdeauna gata să vorbească deschis cu ea ; era vina ei dacă se despărţeau acum fără nici o explicaţie şi nu atît de amical cum s-ar fi putut. Dacă avea cineva vreun motiv de supărare, atunci el era acela.

— N-aş dori să rămîn mult, continuă ea. Să vin eu la tine, sau vii tu la mine ?

Figura lui Goya deveni stupidă de uimire. Ce voia Pepa ? Atît de neroadă doar nu era încît, fiind invitată la această serată, să nu-şi dea seama despre ce e vorba. Sau poate, totuşi, Lucía n-o lămurise ? Poate că doar el îşi închipuise totul pe dos ?

De fapt, Pepa aflase de cîteva zile despre ce era vorba, dar nu putea să se decidă atît de uşor cum îşi închipuise el. Zile întregi se întrebase de ce nu-i vorbeşte şi dacă nu era cazul să provoace ea o explicaţie. Cu tot calmul caracterului ei, era îndîrjită că Goya o părăsea atît de uşor, fie de dragul carierei lui, fie pentru că voia să scape de ea, să nu-i mai stea în cale. În toiul tuturor acestor frămîntări, îşi dădu seama cît de mult ţine la el.

În ciuda celor ce i se întîmplaseră în viaţă, avea încă sentimente curate. Făcuse ocheade bărbaţilor şi flirtase, dar Felipe Tudó al ei fusese primul cu care se culcase.

Cînd, mai tîrziu, mai ales în timpul studiilor sale de teatru, bărbaţii îndrăzneţi concurau pentru *viudita,* faptul mai mult o dezgustase decît o atrăsese. Apoi, amiralul navigase cu pînzele desfăşurate în viaţa ei, ceea ce îi sporise mult încrederea în sine. Dar bucuria adîncă, adevărata bucurie o simţise de-abia prin Francisco Goya. Era păcat că el nu o mai iubea ca altădată. Atunci cînd Lucía i-a spus că atotputernicul ministru ţine mult să facă cunoştinţă cu ea, a înţeles, desigur, că în faţă i se deschide un drum larg, foarte luminos, şi că visul romanţelor sale, cu castele minunate şi cu slugi smerite, se poate înfăptui. Se pierduse în visare, gîndindu-se cum va fi atunci cînd ducele de Alcudia, *cortejo*-ul reginei, va deveni *cortejo*-ul ei şi, la jocul de cărţi, se lăsă înşelată de *dueña* mai mult ca de obicei.

Cu toate acestea, şi dacă bineînţeles el voia, fusese hotărîtă să rămînă prietena lui Francisco, şi nu-şi schimbase această hotărîre.

Aşadar, îi pusese o întrebare precisă : „Să vin eu la tine în noaptea asta, sau vii tu la mine ?" Şi el făcea o mutră atît de stupidă, cum numai el putea s-o facă.

Fiindcă tăcea, îl întrebă mai departe, amabil :

— Ai găsit o alta, Francho ? Şi cum el tăcea într-una : Te-am incomodat ? De ce mă arunci ducelui ?

Vorbea prieteneşte, nu tare ; ceilalţi trebuiau să creadă că duc o conversaţie fără importanţă.

O vedea înaintea lui, frumoasă, atrăgătoare, plăcută ochiului său de bărbat şi de pictor şi, oricît ar fi fost de supărător, avea şi dreptate : găsise o alta, sau mai bine zis n-o găsise, îi intrase pur şi simplu în viaţă, acaparîndu-l cu totul, şi de aceea o ceda pe Pepa ducelui. Dar ea avea dreptate numai în parte. Despre sacrificiul pentru Jovellanos şi Spania nu bănuia nimic. Deodată se simţi cuprins de o furie sălbatică. Mereu e neînţeles. Mai bine ar fi bătut-o.

Agustín Esteve se uita de la Pepa la Lucía şi de la Lucía la Pepa. Bănuia situaţia. Francisco era în încurcătură. Francisco avea nevoie de el ; altfel nu l-ar fi adus astă-seară aici, şi asta îi arăta cît de strîns erau legaţi. Totuşi, Agustín avea puţine bucurii în seara aceasta. Stătea pierdut şi îl invidia pe Francisco pentru necazurile lui. Lucía poruncise să se aducă şampanie. Agustín, contrar obiceiului, începu să bea. Bea alternativ — cînd Malaga, care nu-i plăcea, cînd şampanie, care de asemenea nu-i plăcea, şi era trist.

Don Manuel găsi că a respectat destul cerinţele bunei-cuviinţe şi că putea să se consacre din nou *viuditei,* ceea ce ei nu-i displăcu. Se oferise lui Francisco, limpede şi desluşit, se înjosise şi, dacă Francisco o refuza cu dispreţ, bine, atunci va merge pe drumul pe care o îndrepta el. Dar atunci lucrurile trebuiau să se petreacă la fel ca în romanţele ei. Va fi defăimată, poate, dar demnă de admiraţie şi deasupra tuturor. Să nu se creadă că un mare *señor,* ca acest duce, ar putea pur şi simplu să vină şi s-o culeagă. Dimpotrivă, va pretinde de la acest Manuel un preţ bun, un preţ extrem de ridicat, mai ales că pare a fi gata să-l plătească.

Pepa Tudó se împrietenise cu Lucía Bermúdez şi apăruse des la *tertulia* ei, dar nu asistase niciodată la seratele reprezentative pe care *señor* şi *señora* Bermúdez le dădeau din cînd în cînd. Ea era rezonabilă şi înţelegea că înalta societate nu primeşte în cercul ei pe văduva unui mic ofiţer de marină. Dar acum trebuia să fie altfel. Dacă stabilea legături cu *don* Manuel, atunci nu voia să fie una din micile sale prietene secrete, ci metresa lui oficială, rivala reginei.

Don Manuel băuse, era înfierbîntat, stimulat de şampanie şi de apropierea *viuditei.* El voia să i se dăruiască. O întrebă dacă ştie să călărească. Era o întrebare cu totul nepotrivită : acest lucru nu-l făceau decît soţiile nobililor şi ale bogătaşilor. Ea răspunse cu sînge rece,

povestind că pe plantaţiile tatălui ei încălecase uneori pe cîte un cal, dar aici, în Spania, numai pe măgari şi pe catîri. El îi răspunse că în această chestiune sînt multe de îndreptat. Va trebui să călărească. Va arăta dumnezeieşte pe cal. Şi el este un bun călăreţ.

Pepa folosi prilejul :

— Spania întreagă ştie, replică ea, ce călăreţ bun sînteţi, *don* Manuel. Şi adăugă : N-aş putea să vă văd călărind ?

Această nevinovată întrebare era însă peste măsură de cutezătoare, era o adevărată îndrăzneală, chiar în gura celei mai frumoase *viudita* din ţară ; căci la exerciţiile de călărie ale lui *don* Manuel obişnuia să asiste regina şi deseori chiar şi regele. Oare nu trebuia să ştie şi *señora* Tudó ceea ce ştia fiecare om din Madrid ? O clipă ducele şovăi, dar se dezmetici repede ; văzu că se deschide o colivie mare, în care o gură frumoasă îl roagă să intre. Apoi privi această gură frumoasă, senzuală, ademenitoare, văzu ochii verzi ai Pepei aţintiţi asupra lui, liniştiţi, aşteptînd, şi îşi dădu seama : dacă acum ar spune „nu", dacă acum ar da înapoi, atunci ar pierde femeia, această femeie splendidă, cu părul roşu, cu pielea albă, cu parfumul ei, care îl ameţea atît de plăcut. Sigur, se va putea culca cu ea, chiar dacă ar spune „nu" ; dar el voia mai mult, voia s-o aibă mereu în jurul lui, totdeauna cînd ar fi dorit-o, întotdeauna ; voia s-o aibă cu totul pentru sine. Înghiţi în gol, bău, înghiţi din nou şi spuse :

— Desigur, *señora !* Fireşte, *doña* Josefa ! Va fi o onoare pentru mine să călăresc în faţa dumneavoastră. Curtea pleacă peste cîteva zile spre Escorial. Dar va veni o zi cînd devotatul dumneavoastră servitor, Manuel Godoy, se va întoarce la Madrid, la vila lui, se va scutura pentru cîteva ore de grijile şi treburile statului şi va călări în faţa dumneavoastră, va călări pentru dumneavoastră, *doña* Pepa.

Era pentru prima oară cînd îi dezmierda numele.

Pepa Tudó triumfa în sinea ei. Se gîndea la romanţele cunoscute: ceea ce-i spusese acum *don* Manuel suna poetic, ca şi în romanţele ei. Multe se vor schimba pentru ea în viaţă, şi multe chiar şi în viaţa lui *don* Manuel. Şi unele, chiar şi în viaţa lui Francisco. Ea va fi în stare să-i facă servicii sau să i le refuze. Natural, nu i le va refuza. Dar — şi-n ochii ei verzi se aprinse o clipă dorinţa de răzbunare — îl va lăsa să simtă că ea e aceea care-l ajută în viaţă.

Señor Bermúdez vedea cît se străduieşte *don* Manuel să fie pe placul Pepei şi îl cuprinse teama. Adesea se arătase vijelios ducele său, dar niciodată nu se frămîntase ca acum. Trebuia să bage bine de seamă, să nu facă vreo prostie. Ducele era uneori prea sigur de regină. *Doña* María Luisa nu avusese nimic împotrivă ca, din cînd în cînd, *don* Diego să aibă vreo aventură, dar nu era ea femeia care să-i tolereze o legătură serioasă. Chestia aceasta cu văduva Tudó nu părea să fie dintre acelea care să rămînă doar o desfătare duminicală. Cînd *doña* María Luisa se înfuria, nu cunoştea nici o limită; era în stare să lucreze împotriva politicii lui *don* Manuel, a politicii ei, a politicii lui Miguel. Dar el nu voia să-şi facă griji premature. Îşi întoarse faţa de la Manuel şi Pepa şi se uită la *doña* Lucía. Cît de frumoasă era! Ce aer distins avea! Bineînţeles, de cînd printre tablourile sale atîrna portretul pe care i-l făcuse Francisco, frumuseţea ei feminină nu-i mai părea atît de limpede ca odinioară. În anii îndelungaţi de nesfîrşit studiu, găsise reguli bine stabilite: citise pe preferatul său Shaftesbury [1] şi înţelegea uşor ce era frumos şi ce nu. Acum, însă, limitele începeau să se contopească, şi din amîndouă

---

[1] *Anthony Ashley Cooper, conte de Shaftesbury* (1671—1713) — politician şi moralist englez, autor al mai multor lucrări în care leagă noţiunea de moralitate de noţiunea de frumos.

Lucíile, din cea pictată şi din cea în viaţă, radia o sclipire care îl umplea de nelinişte.

De cînd obţinuse consimţămîntul de a-l vizita pe *don* Manuel la manej, Pepa devenise mai apropiată. Îi povesti despre copilăria ei, despre plantaţiile de zahăr, despre sclavi, şi chiar despre buna ei cunoştinţă, da, despre prietena ei Tirana, marea artistă cu care luase lecţii.

Desigur că arăta minunat pe scenă, îi declară îndată *don* Manuel, înflăcărat : gesturile ei măsurate şi totuşi elocvente, figura ei expresivă, vocea ei, care îţi intră în sînge, îl convinseseră din primul moment că era într-adevăr destinată scenei.

— Desigur că şi cîntaţi ? întrebă el.

— Puţin, răspunse ea.

— Îmi veţi permite să vă aud o dată cîntînd ? se rugă el.

— Cînt numai pentru mine, spuse ea.

Şi deoarece *don* Manuel făcu o figură dezamăgită, Pepa adăugă cu vocea ei plină, leneşă, privindu-l :

— Cînd cînt pentru cineva, simt că l-aş lăsa să se apropie foarte mult de mine.

— Pentru mine cînd veţi cînta, *doña* Pepa ? ceru el încet, cu lăcomie.

Ea nu răspunse însă nimic ; dimpotrivă, închise evantaiul refuzînd.

— Pentru *don* Francisco aţi cîntat ? întrebă *don* Manuel gelos.

Pepa se întunecă la faţă. Cuprins de o aprigă căinţă, el se rugă :

— Iertaţi-mă, *doña* Pepa. N-am voit să vă jignesc. Dar îmi place muzica. N-aş putea să iubesc o femeie care nu simte muzica. Eu însumi cînt puţin. Permiteţi-mi să cînt pentru dumneavoastră ! se rugă el.

În Madrid se povestea că cea mai mare plăcere a *doñei* María Luisa era să-şi audă favoritul cîntînd, dar *don* Manuel se lăsa mult timp rugat şi, de trei ori din

patru, refuza. Pepa arătă o amabilitate rece; în sinea ei, însă, era foarte mîndră că de la prima lor întîlnire îl făcuse pe duce atît de supus.

— Închipuiește-ți, Lucia, strigă ea, ducele vrea să cînte pentru noi!

Toți fură surprinși.

Pajul aduse chitara. *Don* Manuel puse un picior peste celălalt, acordă chitara și începu să cînte.

Prima bucată pe care o cîntă, acompaniindu-se singur, fu vechea și sentimentala romanță a flăcăului, care, chemat sub arme, trebuia să plece la război:

Înainte, înainte se duce armada,
Și Rosita mea rămîne,
O, Rosita mea!

Cînta bine și cu sentiment; avea o voce exersată.

— Mai cîntați-ne! Mai cîntați-ne! se rugau doamnele măgulite.

Și *don* Manuel cîntă un cuplet, o *seguidilla bolera*[1], aria sentimental ironică a toreadorului, care, compromis în arenă, nu mai poate să se arate în fața lumii, cu atît mai puțin așadar în fața taurilor. Mai înainte, două sute de madrilene, *majas*, *petimetras*, frumoase și elegante, chiar și două ducese s-au încăierat pentru el; acum trebuia să fie mulțumit dacă o fată din satul lui natal îl mai primea în cocioaba ei. Asistența aplaudă puternic, și *don* Manuel se bucură. Puse chitara deoparte. Dar doamnele îl rugară să mai cînte.

Ministrul ezită la început, dar apoi, ademenit, se declară dispus să execute o adevărată *tonadilla*[2]; avea însă nevoie pentru aceasta de un al doilea cîntăreț și se uită la Francisco. Goya iubea cîntecul și, stimulat de vin, era numai bine dispus pentru o *tonadilla*. Amîndoi se înțele-

---

[1] Cîntec popular spaniol.
[2] Un fel de cuplet.

seră şi, murmurînd încet, în surdină, făcură o probă. Apoi îi dădură drumul : cîntară, jucară şi dansară *tonadilla* catîrului. Păzitorul de catîri îl insultă pe clientul lui, iar acesta devine tot mai pretenţios. Călătorul goneşte nebuneşte şi pe animal, şi pe păzitor, şi nu vrea să descalece la urcuş ; în sfîrşit, mai este şi calic, şi la preţul convenit nu vrea să mai adauge nici un *cuarto* [1]. În mijlocul certei şi înjurăturilor continue ale celor doi, răsuna zbieretul catîrului, reprodus cu naturaleţe cînd de Manuel, cînd de Francisco.

Cîntau şi dansau cu pasiune primul-ministru şi pictorul curţii maiestăţilor-lor catolice. Cei doi mari *señori*, elegant îmbrăcaţi, îi imitau atît de bine pe păzitorul care înjura şi pe călăreţul zgîrcit, încît păreau că sînt aceste personaje în carne şi oase. Se depăşiseră şi unul, şi celălalt.

Doamnele îi priveau, însă abatele şi *señor* Bermúdez se întreţineau în şoaptă. Pe măsură ce *don* Manuel şi Goya se aprindeau tot mai mult, amuţiră şi ei, uimiţi de tot ceea ce vedeau şi, zîmbind, simţiră pentru amîndoi un uşor dispreţ, provenit din conştiinţa superiorităţii şi educaţiei lor. Cum se mai osteneau barbarii să placă femeilor, cum se mai înjoseau şi cum nu-şi dădeau seama ce fac !

Apoi, în sfîrşit, Manuel şi Francisco, care cîntaseră şi săriseră destul, răsuflară istoviţi, fericiţi.

Atunci, însă, spre surprinderea tuturor, se produse un altul, *don* Agustín Esteve.

Beţia trecea la spanioli drept ceva de dispreţuit ; ea îi lua omului demnitatea. *Don* Agustín nu-şi amintea să-şi fi băut vreodată minţile. Astăzi, totuşi, băuse mai mult decît ar fi trebuit şi era ostenit de ceea ce făcuse. Era întărîtat contra lui însuşi, dar şi împotriva celorlalţi oaspeţi. Iată-i pe aceşti doi bărbaţi, pe Manuel Godoy, care se intitula duce de Alcudia şi îşi atîrna pe burtă scînteie-

---

[1] Monedă spaniolă de aramă.

toarele podoabe de aur, şi pe Francisco Goya, care-şi risipea ca pe nişte lături arta şi talentele! Norocul îi ridicase pe amîndoi foarte de jos la cea mai mare înălţime şi le dăduse tot ce putuseră visa: bogăţie, putere, stimă, femei dorite. Şi în loc să aducă mulţumiri smerite cerului şi ursitei, se făceau de rîs, mugind şi dansînd ca nişte porci înjunghiaţi, în prezenţa celei mai minunate femei din lume. Şi Agustín trebuia să asiste, să privească şi să bea şampanie de care era sătul pînă-n gît. Acum avea cel puţin curajul cuvenit să le spună pe şleau părerea sa, atît abatelui, cît şi lui Miguel, măgarul ăsta savant, cu faţa ca de pergament, care nu-şi dădea seama cine era *doña* Lucía.

Cu vocea lui bolnăvicioasă, Agustín începu să vorbească pe larg despre savantlîcul sec al anumitor domni, pe care-i auzi trăncănind despre un grec şi despre un neamţ, despre Aristotel al lor şi despre Winckelmann al lor. Mare lucru, de vreme ce avuseseră destui bani pentru studii şi timp suficient în calitate de *colegiales* [1] cu gulere de filfizon şi ghete încătărămate, nu ca un oarecare Agustín Esteve, care trebuia să se spetească ca *manteista* [2], muncind ca să-şi cîştige sau să cerşească supa pentru seară. Da, anumiţi domni avuseseră cei douăzeci de mii de reali necesari pentru banchetul lor, pentru lupta lor de tauri şi pentru diploma lor de doctori. Şi alţii, care n-au nici un doctorat, dar au în degetul cel mic mai multă înţelegere pentru artă decît cele patru universităţi la un loc şi întreaga academie cu diverşii ei doctori, sînt siliţi să înghită şampanie pînă nu mai pot şi să picteze cai sub fundurile generalilor învinşi.

Paharul de vin al lui Agustín se răsturnă; se întinse şi el peste masă, respirînd greu.

Abatele spuse însă amabil:

---

[1] Bursieri ai unui colegiu select

[2] Cei care audiază cursurile unei şcoli publice obişnuite.

— Aşa, acum s-a produs şi *don* Agustín cu *tonadilla* lui !

Don Manuel avea înţelegere pentru uscăţivul tovarăş al pictorului.

— E beat ca un elveţian ! îşi dădu cu părerea, binevoitor, ducele, soldaţii din garda elveţiană fiind cunoscuţi prin faptul că în serile de permisie cutreierau străzile, în şiruri lungi, braţ la braţ, beţi, răcnind şi legîndu-se de trecători.

Don Manuel observă satisfăcut deosebirea între beţia grea, răutăcioasă, iritabilă a lui Agustín şi propria lui beţie, uşoară, binevoitoare, plăcută. Agustín se aşeză lîngă Goya, pentru ca, bînd mai departe, să-şi descarce inima faţă de pictor, faţă de prietenul înţelept şi mai în vîrstă, care simţea ca şi el.

Don Miguel se ocupa de Pepa. Deoarece ea avea să aibă, fără îndoială, cîtva timp influenţă asupra ducelui, socotea nimerit ca, în interesul Spaniei şi al progresului, să-şi asigure prietenia ei.

Don Diego se aşezase lîngă *doña* Lucía. Era convins că se pricepe la oameni şi îşi închipuia că o cunoaşte şi pe *doña* Lucía. Ea păţise multe, trebuia să fie blazată, îşi ajunsese scopul ; era greu să cîştigi o astfel de femeie. Dar el era învăţat, filozof, teoretician şi îşi pusese la punct sistemul, strategia lui. Dacă uneori *doña* Lucía arăta un uşor dispreţ, greu de înţeles, în împrejurări în care ar fi fost de aşteptat să fie mulţumită, aceasta se datora desigur faptului că era conştientă şi mîndră de originea ei. Aparţinea păturii de jos a poporului, era o *maja*, lucru pe care nu-l uita niciodată şi care îi dădea toată tăria. *Majos* şi *majas* din Madrid se simt spanioli tot atît de curaţi ca şi nobilii, dacă nu chiar mai curaţi. Abatele îşi spunea că această mare doamnă Lucía Bermúdez e în fond o revoluţionară, care la Paris ar fi jucat fără îndoială un rol. Iată pe ce îşi întemeia el planurile. Abatele nu ştia dacă *don* Miguel discuta cu soţia lui afaceri de stat, nici măcar dacă Lucía manifesta vreun

interes pentru ele. Totuşi procedă ca şi cînd Lucía ar fi fost aceea care, de pe estrada ei, din salonul ei, conducea destinele Spaniei. Primele tatonări pentru pace avuseseră puţin succes. Parisul se arăta neîncrezător. Era de bănuit însă că un preot cu trecere pe lîngă mai-marii Inchiziţiei şi o doamnă elegantă, amfitrioana unuia dintre cele mai de seamă saloane ale Europei, ar fi putut trata cu cei din Paris mult mai liber, şi tocmai de aceea cu mai mult succes decît oamenii de stat, reprezentanţii curţii spaniole. *Don* Diego arătă că avea o anumită influenţă la Paris şi acces la persoane inaccesibile pentru alţii. Cu precauţie, presărînd multe galanterii, îi ceru sfatul şi-o invită să încheie împreună o alianţă. Inteligenta Lucía îşi dădu bine seama că scopurile lui depăşeau caracterul politic. Totuşi, răsfăţata doamnă se simţea măgulită de încrederea acestui bărbat instruit, rezervat, şi de rolul greu, subtil, pe care i-l oferea. Pentru prima dată îşi îndreptă spre abate ochii ei pieziși şi expresivi, privindu-l cu un interes vădit.

Puţin după aceea Lucía dădu semne de oboseală ; era tîrziu şi ţinea să mai aibă timp de dormit. Se retrase şi o luă şi pe Pepa, care voia să-şi mai aranjeze ţinuta.

Don Manuel şi Goya rămaseră. Nu observau nimic din ceea ce se petrecea în jurul lor ; beau şi se ocupau de ei înşişi.

— Sînt prietenul tău, Francho, îl asigură ducele pe pictor, prietenul şi protectorul tău. Noi, nobilii spanioli, am fost totdeauna sprijinitorii artelor şi eu am avut înţelegere pentru artă. Ai văzut ce fel de cîntăreţ sînt. Noi ne potrivim, tu şi cu mine, pictorul şi omul politic. Tu te tragi din ţărani, nu-i aşa ? din Aragón, se cunoaşte după vorba ta. Mama mea e nobilă, dar, între noi fie zis, mă trag tot din ţărani. Am ajuns cineva prin propriile mele forţe şi voi face şi din tine un om mare. Te poţi bizui pe mine, Francho. Sîntem bărbaţi, şi tu, şi eu.

Nu se mai găsesc mulţi bărbaţi la noi în ţară. „Spania naşte mari bărbaţi, dar îi consumă repede“ — aşa spune un proverb şi aşa şi este. Acest lucru se întîmplă din pricina numeroaselor războaie ; rămîn din ce în ce mai puţini bărbaţi. Tu şi cu mine, doar noi am rămas. De aceea se ceartă şi femeile pe noi. La curte se găsesc o sută nouăsprezece nobili ; bărbaţi se găsesc doar doi. Tatăl meu mă striga : „Manuel, tăurelul meu !“ Tăurel mi-a zis şi a avut dreptate. Dar nu s-a ivit încă toreadorul pentru acest taur ; trebuie mai întîi să se nască. Ascultă-mă pe mine, *don* Francisco, Francho dragă : cu norocul trebuie să te naşti, trebuie să-l ai, nu pică din cer. Norocul e ca şi nasul, ca piciorul, ca posteriorul şi altele : îl ai sau nu-l ai. Îmi eşti simpatic, Francho. Sînt un om recunoscător şi ţie îţi sînt îndatorat. N-am ochi prost de la natură, dar tu m-ai învăţat mai întîi să privesc limpede. Cine ştie dacă fără tabloul tău mi-ar fi ieşit *viudita* în cale ? Şi cine ştie dacă, fără ajutorul tabloului tău, aş fi putut recunoaşte zeiţa din această femeie. Dar unde e ? Se pare că nu e aici. Nu face nimic, se întoarce iar. Nu mă părăseşte norocul. Îţi spun, această *señora* Josefa Tudó mi se potriveşte. E pentru mine. Dar tu o ştii bine, nu trebuie să ţi-o spun. Isteaţă e, inteligentă e, vorbeşte franţuzeşte... Dar nu numai atît, e şi artistă, prietenă cu Tirana. Şi nu se înghesuie, e rezervată, una dintre foarte puţinele doamne. Numai acela care se apropie de ea cu adevărat poate să afle cîtă muzică are în ea. Dar va veni o zi, sau mai curînd o noapte, cînd voi avea voie s-o cunosc. A şi sosit această noapte. Poate nu eşti de aceeaşi părere ?

Goya îl asculta cu simţurile învrăjbite, nu fără dispreţ, dar nici fără simpatie, pe bărbatul care se îmbătase. Ceea ce spunea era adevărul ieşit din cel mai ascuns colţ al inimii sale. Şi, în plină beţie, Manuel se simţea sigur de Goya, îl socotea prieten, era prietenul lui. Cît de ciudat se înlănţuiau lucrurile ! Voise să-l recheme pe

Jovellanos şi se învinsese pe sine. Pentru aceasta o părăsise pe Pepa. Şi acum *don* Manuel, cel mai puternic bărbat din Spania, devenise prietenul lui. Acum nu mai avea nevoie de pedantul şi trufaşul Bayeu, fratele soţiei sale. Cu mult mai sigur era acum că va deveni primul pictor al regelui, împotriva oricărei adversităţi, datorită legăturii cu ducele. Negreşit, n-ai voie să-ţi provoci ursita, şi ceea ce spusese mai înainte *don* Manuel despre noroc fusese destul de îndrăzneţ. El, Francisco, nu era îndrăzneţ. El era conştient de puterile necunoscute care plutesc mereu în jurul fiecăruia. Îşi făcu cruce în sinea lui şi se gîndi la vechiul proverb : „Norocul are picioare iuţi, nenorocul are aripi". Multe i se mai puteau întîmpla înainte de a deveni primul pictor al regelui. *Don* Manuel avea desigur dreptate : se potriveau amîndoi, erau bărbaţi. Şi de aceea, în ciuda puterilor obscure, era sigur pe sine. Astăzi pentru el exista numai un singur noroc : nu era o diplomă cu pecete regească, ci avea o figură ovală, brun-deschis, mîini subţiri, cărnoase, de copil, şi era *chatoyante*, sclipea ca o pisică. Şi chiar dacă l-a lăsat să aştepte deznădăjduit atîta timp, l-a invitat pînă la urmă la Moncloa, la Palatul Buenavista, scriind aceasta cu propria ei mînă.

Don Manuel flecărea mai departe. Deodată se întrerupse. Pepa reveni proaspăt fardată.

Lumînările arseseră cu totul şi în încăpere era miros de vin stătut, iar pajul, pe jumătate adormit, şedea pe scaunul lui, mort de oboseală. Agustín, sforăind, se ghemuise pe marginea mesei, peste farfurie, cu capul mare ca o movilă aşezat pe braţ, cu ochii închişi. Şi *don* Miguel părea obosit. Ea însă, Pepa, şedea leneşă ca totdeauna, dar cu carnaţia proaspătă şi strălucitoare.

Señor Bermúdez se apucă să aprindă noi lumînări. Dar *don* Manuel, surprinzător de treaz acum, îl împiedică.

— Lăsaţi, *don* Miguel, zise el, nu vă osteniţi ! Şi cea mai frumoasă petrecere trebuie să aibă un sfîrşit.

Se îndreptă spre Pepa uimitor de sprinten și se înclină adînc.

— Acordați-mi onoarea, *doña* Josefa, spuse cu voce lingușitoare, să vă conduc acasă.

Pepa îl privi cu ochii ei verzi, prietenoși, indiferentă, jucîndu-se cu evantaiul.

— Mulțumesc mult, *don* Manuel! răspunse ea și dădu din cap.

Și pe dinaintea lui don *Francisco*
Trecură Manuel și Pepa.
Afară, ațipită, ședea chircită
Dueña, *surîzînd.*
Pepa o deșteptă, și serero[1]
Sări să deschidă.
În tropotul cailor,
Mîndrul cupeu al lui don Manuel
Trase în fața porții. Slujitorul
Cu ciorapi roșii deschise portiera.
Duduind plecară cu trăsura
Manuel și Pepa, pe străzile Madridului
Nocturn, spre casă.

10

Cîteva zile mai tîrziu, în timp ce Goya lucra, de altfel fără nici o tragere de inimă, la tabloul lui *don* Manuel, se înfățișă un vizitator neașteptat, *don* Gaspar Jovellanos. Ministrul își îndeplinise promisiunea fără întîrziere.

Cînd îl văzu intrînd în atelier pe admirabilul bărbat de stat, figura uscățivă a lui Agustín se umbri de jenă, de bucurie și de venerație. Chiar Goya se simțea încurcat,

[1] Paznic (span.).

mîndru şi ruşinat de faptul că marele bărbat venise să-i mulţumească atît de grabnic.

— Pot să spun, începu *don* Gaspar, că în tot timpul surghiunului meu nu m-am îndoit o clipă că, pînă la urmă, adversarii mei vor trebui să mă recheme. Progresul este mai tare decît voinţa tiranică a cîtorva corupţi. Dar, fără intervenţia dumneavoastră, *don* Francisco, ar mai fi durat multă vreme. Este o confirmare şi o mîngîiere cînd prietenii, apărînd interesele patriei, îndrăznesc să rostească o vorbă temerară. Şi e de două ori mai plăcut cînd o asemenea vorbă e rostită de un bărbat de la care, la drept vorbind, nu te aşteptai la aşa ceva. Primiţi mulţumirile mele, *don* Francisco!

Jovellanos vorbea cu demnitate. Faţa sa severă, încreţită şi osoasă rămase posomorîtă. Cînd termină, se înclină.

Goya ştia că în cercul liberalilor erau obişnuite cuvintele mari; lui, însă, nu-i plăcea patetismul. Frazele ceremonioase ale vizitatorului îl indispuseră şi răspunse vag. Apoi, mai însufleţit, îşi exprimă părerea că *don* Gaspar arată îmbucurător de sănătos şi puternic.

— Da, răspunse mînios Jovellanos, dacă unii oameni au crezut că în exilul meu am să mă consum în mîhnire şi necaz, s-au înşelat. Îmi iubesc munţii. M-am căţărat, am vînat, am studiat în linişte şi, după cum bine spuneţi, nu mi-a mers rău.

— Se vorbeşte, spuse Agustín plin de respect, că în acest timp de linişte aţi conceput multe cărţi importante.

— Aveam timp liber, răspunse Jovellanos, şi am aşternut pe hîrtie cîteva din ideile mele. Sînt încercări asupra unor teme filozofice şi de economie politică. Prieteni apropiaţi au socotit aceste manuscrise destul de importante pentru a le trece prin contrabandă în Olanda. Dar, evident, la Madrid n-au ajuns decît puţine sau de loc.

— Cred că vă înşelaţi, *don* Gaspar, spuse Agustín surîzînd, răguşit şi entuziasmat. Există, de pildă, un manuscris, nu prea voluminos, dar de preţ, cu titlul *Pîine*

şi circul de tauri. Ca autor, ce-i drept, semnează un anume *don* Candido Nocedal, dar cine a citit o dată o operă a lui Jovellanos ştie cine este acest Nocedal. Numai unul scrie în Spania în acest fel.

Obrazul uscăţiv, brăzdat al lui Jovellanos se roşi. Agustín, însă, entuziasmat, continuă :

— Inchiziţia a vînat lucrarea, şi cine se lăsa surprins citind-o, aceluia nu-i mergea bine. Dar madrilenii noştri nu s-au lăsat speriaţi. Au copiat-o încă o dată şi mulţi o ştiu pe dinafară.

Şi începu să citeze : „Madridul are mai multe biserici şi capele decît case de locuit, mai mulţi preoţi şi monahi decît laici. La fiecare colţ de stradă sînt oferite moaşte false şi ştiri scornite despre minuni. Religia constă din formalităţi absurde, dar din cauza frăţiilor numeroase a pierit fraternitatea. În fiecare ungher al Spaniei putrede, descompuse, ignorante, superstiţioase atîrnă cîte-o icoană murdară. Ne ducem în fiecare lună la spovedanie, dar ne bălăcim zilnic, pînă la moarte, în imoralitate. Nici un păgîn nu e atît de barbar şi criminal cum sîntem noi, creştinii spanioli. Ne temem de temniţele Inchiziţiei, dar nu ne este frică de judecata de apoi."

— *Don* Candido Nocedal are dreptate, răspunse Jovellanos zîmbind.

În acest timp, Francisco asculta înciudat şi cu teamă frazele răsunătoare şi furioase rostite de Agustín sub acoperişul lui. Goya nu iubea biserica şi autoritatea ei, dar asemenea vorbe îndrăzneţe şi nelegiuite erau periculoase ; ele puteau să asmută Inchiziţia pe urmele oricui. De asemenea, ele constituiau o provocare a destinului. Se uită la Fecioara de Atocha şi se închină. Dar, în sinea lui, pictorul se văzu obligat să observe schimbarea care se petrecuse cu Jovellanos : faţa aspră îi devenise blîndă, gusta umorul situaţiei ; cineva îi cita frumoasele fraze, trimise din surghiun la Madrid sub nume străin, prin contrabandă. Goya văzu ce se petrece sub trăsăturile dure

şi ştia acum, în ciuda asprimii capricioase a virtuţilor lui Jovellanos, cum îl va picta pe acest mare bărbat.

Jovellanos începu să depene tihnit, fără înconjur, amintiri din trecutul său politic. Povesti cîte ocoluri viclene trebuie să facă pentru a obţine unele măsuri progresiste. Dăduse de exemplu o dispoziţie prin care se interzicea aruncarea gunoaielor Madridului pe străzi. După aceasta, adversarii prezentaseră un aviz medical, prin care arătau că aerul rarefiat al Madridului, dacă nu va fi îngroşat prin exalările gunoaielor, va cauza boli primejdioase. El însă, Jovellanos, îi bătu prin alte avize medicale ; aerul Madridului este într-adevăr prea rarefiat ; dar, prin fumul şi funinginea întreprinderilor industriale, pe care le adusese el la Madrid, aerul se va îndesi îndeajuns.

Don Gaspar îşi pierdu însă curînd dispoziţia prietenoasă şi alunecă pe panta unor acuzaţii din ce în ce mai sălbatice împotriva regimului.

— Cîndva, susţinea el cu patimă, noi, prin micşorarea impozitelor, am îmbunătăţit viaţa clasei de jos. Am realizat ca măcar un copil din opt să poată merge la şcoală. Iar cînd ne soseau corăbiile cu aur din America, făceam şi unele mici rezerve. Regimul actual a risipit iarăşi totul. Aceşti domni şi doamne n-au înţeles că risipa Mariei Antoinette a fost una din cauzele principale ale revoluţiei. Ea a risipit în mod sălbatic. Ei ţin favoriţi şi cai englezeşti şi arabi, în loc să întărească armatele. Noi încurajam cultura şi prosperitatea ; ei au semănat ignoranţă şi mizerie, şi acum culeg pustiire şi înfrîngere. În timpul nostru, culorile spaniole erau galben şi roşu ; sub ei, ele sînt aur şi sînge.

Lui Francisco cuvintele lui Jovellanos îi părură caraghioase şi exagerate. Pentru anumite cazuri poate că are dreptate, dar ura îi falsifica imaginea de ansamblu, şi dacă Goya l-ar fi pictat acum, ar fi trebuit să înfăţişeze un posedat sumbru, cu frunte îngustă, şi nimic altceva. În acelaşi timp, însă, acest Gaspar Jovellanos, era, fără

îndoială, unul dintre bărbaţii cei mai înţelepţi şi cei mai virtuoşi ai ţării. Cine activa în politică trebuia neapărat să exagereze într-un fel sau într-altul. Goya era bucuros că personal n-avea nimic de-a face cu politica.

Tot timpul Jovellanos cercetase cu priviri întunecate tabloul lui *don* Manuel. Acum ridică degetul şi arătă în mod acuzator spre duce, care, pe jumătate terminat, îl privea trufaş de pe pînză.

— Dacă acest domn şi doamna sa, se înfurie el, n-ar fi nişte risipitori atît de sălbatici, s-ar găsi mai mulţi bani pentru şcoli. Dar tocmai acesta este lucrul pe care ei nu-l doresc. Încurajează ignoranţa, pentru ca poporul să nu afle unde se află cauzele suferinţelor sale. Cum vă explicaţi faptul că sărmana Franţă e victorioasă în faţa lumii întregi? Am să vă spun eu, domnii mei. Pentru că poporul francez iubeşte raţiunea şi virtutea, pentru că are caracter. Dar noi ce avem? Un rege fără creier, o regină care nu admite altceva în afara poftelor ei dezmăţate, şi un prim-ministru care prezintă o unică dovadă a capacităţii sale: picioare viguroase.

Francisco era revoltat. Carlos al IV-lea, fapt bine cunoscut, nu era peste măsură de deştept şi *doña* Maria Luisa era capricioasă şi pornită spre desfrîu; dar regele era binevoitor şi demn în felul său, iar regina diabolic de inteligentă. Ea dăruise ţării un şir întreg de infanţi şi infante plini de viaţă. Şi chiar cu *don* Manuel, atunci cînd nu este întărîtat, te poţi înţelege foarte bine. În orice caz, Francisco se bucura că aceste personalităţi l-au socotit demn de prietenia lor. Era convins că puterea era acordată regilor prin graţia lui Dumnezeu şi, dacă Jovellanos credea cu adevărat în ceea ce spusese, însemna că nu e spaniol şi n-avea decît să se cărăbănească în Franţa, în ţara celor fără Dumnezeu şi a răzvrătiţilor.

Dar Goya se înfrînă, mărginindu-se să spună:

— *Don* Gaspar, nu sînteţi puţin nedrept cu ducele?

— Puţin? întoarse întrebarea Jovellanos. Cred că

foarte mult. Nu vreau să fiu drept cu această secătură. Faptul că a fost nedrept cu mine e unul dintre numeroasele lui păcate şi i-l iau cel mai puţin în nume de rău. Nu se poate face politică aplicînd strict ideea de justiţie. Virtutea nu este identică cu dreptatea. Virtutea cere ca uneori să fii nedrept.

Continuînd să fie calm şi gustînd ironia şi echivocul situaţiei, Goya spuse :

— Dar, pînă la urmă, *don* Manuel şi-a dat totuşi osteneala să repare răul ce vi l-a făcut. Altfel de ce v-ar fi rechemat ?

Aţintindu-şi privirea mînioasă asupra portretului pe jumătate terminat, Jovellanos răspunse :

— Faptul că trebuie să fiu recunoscător acestui om mă face să-mi pierd somnul. Totuşi, cu una din acele schimbări bruşte care făceau să i se uite pentru totdeauna multe izbucniri pline de asprime, colţuroase şi respingătoare, Jovellanos continuă : Dar să nu mai vorbim despre aceasta, să vorbim despre artă, despre arta dumneavoastră. Vă sînt îndatorat, *don* Francisco, şi cînd mă gîndesc la arta dumneavoastră, mă bucur. După cîte am auzit, sînteţi acum unul dintre cei mai mari pictori-portretişti ai ţării.

În timp ce vorbea astfel, figura lui *don* Gaspar era strălucitoare, seducător de amabilă. Goya se bucură din inimă de spusele lui, dar bucuria îi fu de scurtă durată, căci imediat *don* Gaspar deveni din nou nesuferit şi comentă :

— Mi se spune că unele dintre lucrările dumneavoastră se ridică chiar la înălţimea lui Bayeu şi Maella.

Pînă şi Agustín tresări.

Jovellanos, plimbîndu-se prin atelier, privi în tăcere, îndelung scrupulos, şi cu toată seriozitatea tablourile şi studiile lui Goya.

— Tocmai fiindcă vă sînt îndatorat, *don* Francisco, spuse el, în cele din urmă, sînt obligat să fiu sincer. Pu-

teţi mult, poate cu adevărat tot atît de mult cît Bayeu şi Maella, dacă nu chiar mai mult. Dar dumneavoastră jonglaţi prea mult cu adevărurile tradiţionale, vă jucaţi cu culoarea, desfiinţaţi linia. Cu asta vă stricaţi talentul. Luaţi-vă ca model pe Jacques-Louis David. De un asemenea pictor am avea noi nevoie aici, la Madrid. Un Jacques-Louis David s-ar fi aprins de mînie împotriva curţii şi putreziciunii ei. El n-ar picta dame elegante, ci pe Jupiter tunînd şi fulgerînd.

„Bătrîn smintit!" gîndi Francisco, şi-l văzu aşa cum spune proverbul: „Repede se duce buna dispoziţie a omului cînd îl cuprinde furia".

Cu glas tare şi fără să-şi ascundă sarcasmul, întrebă:

— Să vă fac un portret, *don* Gaspar?

Un moment păru că Jovellanos va izbucni. Dar se reţinu şi răspunse aproape amabil:

— Păcat că nu luaţi în serios obiecţiunile mele, *don* Francisco! Vă rog să credeţi că vorbesc cu toată seriozitatea. În afară de politică, nimic nu-mi place mai mult decît arta. Talentul artistic unit cu pasiunea politică ar putea să realizeze cea mai înaltă culme pe care omul e în stare s-o atingă. Un Jacques-Louis David n-ar fi pentru această ţară mai puţin folositor decît un Mirabeau[1].

La început, după plecarea lui Jovellanos, Franscisco dădu din umeri; apoi se înfurie. Fusese nevoit să asculte mult timp absurdităţile de dascăl ale acestui moralist.

— Ar fi trebuit lăsat să stea în munţii lui! izbucni el, întorcîndu-se spre Agustín. Tu eşti vinovat! Tu m-ai privit cu ochii tăi neghiobi, fanatici, plini de reproş, din cauza ta mi-am pierdut minţile şi am acceptat. Şi acum, cine ştie cît timp trebuie să-l suport pe acest pedant plictisitor în jurul meu! Cînd se uită la paletă, se usucă vopselele pe ea.

[1] *Honoré-Gabriel Mirabeau* (1749—1791) — figură proeminentă a revoluţiei burgheze din Franţa, orator de seamă.

De data aceasta, Agustín nu mai tăcu.

— Nu vorbiţi astfel ! replică el ursuz şi provocator. Fireşte că e greşit ceea ce spune *don* Gaspar despre dumneavoastră şi despre David. Dar are dreptate în dorinţa de a pune astăzi, aici în Spania, arta în slujba politicii. Şi de acest lucru ar trebui să ţineţi seama şi dumneavoastră.

În loc să ţipe, aşa cum se aşteptase Agustín, Goya spuse cu un glas reţinut, dar totuşi dispreţuitor şi înveninat :

— Cine s-a găsit să-mi facă morală ! Omul care, dacă are o zi bună, realizează un fund de cal. Unde e politica la fundurile tale de cal ? David-ul Spaniei ! Ce imbecilitate ! David-ul Spaniei, asta poţi tu să devii, *don* Agustín Esteve. Pentru acest lucru e de ajuns talentul tău.

Totuşi, Agustín, cu părul răvăşit pe capul lui mare, prelung şi repezit înainte, continuă posomorît şi înverşunat :

— Să vă spun ceva, *don* Francisco, să-ţi spun ceva, Francho, domnule pictor al curţii şi membru al Academiei. El, *don* Gaspar, are de o mie de ori dreptate, oricît te-ai strîmba şi ai împroşca venin. Tablourile tale, cu tot talentul pe care-l ai, sînt un spanac, *don* Francisco Goya ! Pînă şi fundurile mele de cal au mai mult sens şi valoare politică decît mutrele lascive ale marilor tale doamne. Şi atîta timp cît rămîi neutru în mod atît de laş, atîta timp cît n-ai nici o părere şi nu manifeşti nici una, întreaga ta pictură nu face două parale. Şi arătînd spre portretul lui *don* Manuel : ai curaj să te uiţi la tabloul acesta ? E o ruşine, o adevărată ruşine. *Qué vergüenza !*[1] Mîzgăleşti de o săptămînă la el şi nu iese nimic. Ştii prea bine ! Ai pictat o minunată uniformă şi minunate decoraţii în culori minunate, dar figura e searbădă, totul e searbăd. Ai minţit, nu ai pictat. Şi de ce ? Pentru că vrei să-l faci frumos pe *don* Manuel al tău. Pe Manuel al tău, care e de acelaşi soi cu tine ! arogant, va-

[1] Ce ruşine ! (Span.).

nitos şi jalnic de preocupat de mica lui reputaţie. De aceea nu îndrăzneşti să-l pictezi aşa cum este. Ţi-e teamă de adevăr, de adevărul lui şi de adevărul tău. Eşti un căcăcios!

Paharul se umpluse, însă. Goya, întinzînd înainte capul său rotund, leonin, de ţăran, se repezi la Agustín cu pumnii strînşi. Oprindu-se în faţa lui, la un pas, îi porunci periculos de încet:

— Ţine-ţi botul, paiaţă nenorocită!

— Nici nu mă gîndesc! răspunse Agustín. Mînjeşti şi mîzgăleşti zece ore pe zi şi eşti mîndru de silinţa şi de multele tale sute de tablouri. Nu eşti decît un leneş uşuratic, imoral şi neglijent. Te fereşti, eşti laş, nu-ţi meriţi talentul! Ai făcut portretul acela al *doñei* Lucía şi ai găsit lumina şi atmosfera ta nouă. Dar ce folos? În loc să te concentrezi, în loc să te lupţi, pînă vei stăpîni ceea ce ai descoperit, te bizui pe mîna ta şi mîzgăleşti înainte, cu încăpăţînare, după vechiul tipic.

— Tacă-ţi gura, cîine! se răsti Goya atît de ameninţător, că oricine s-ar fi dat înapoi.

Dar nu şi Agustín. Văzîndu-l că respiră greu, înţelese că, din pricina mîniei, prietenul care pentru o clipă îi devenise duşman va cădea imediat în surzenie, şi ridică vocea:

— Manuel al tău, strigă el, va fi probabil mulţumit cu porcăria asta. Dar e o porcărie, o porcărie de efect, deci o porcărie cu atît mai mare. Ştii bine acest lucru. Şi de ce ai dat greş atît de lamentabil? Pentru că eşti un leneş împuţit. Pentru că nu vrei să te mai concentrezi. Ce ruşine! *Qué vergüenza!* Pentru că aştepţi o femeie care nu-ţi spune imediat „da" şi care, probabil, nici nu merită s-o aştepţi.

Cele din urmă cuvinte pe care le auzi Goya fură „*Qué vergüenza!*" Apoi îl cuprinse un nor roşu întunecat de mînie, simţi ca o lovitură în urechi şi în creier şi nu mai auzi nimic.

— Afară ! răcni el. Du-te la Jovellanos al tău ! Pictează-l pe el ! Pictează-l, precum David al tău l-a pictat pe Marat, în baie ucis ! Afară, îți spun ! Afară ! Şi pentru totdeauna !

Francisco nu mai auzi ce răspunse Agustín. Îl vedea numai mişcînd buzele. Voi să se repeadă la el, însă Agustín plecă. Ieşi afară grăbit, stîngaci, cu mersul țeapăn.

Francisco Goya rămăsese buimac
Şi singur cu portretul lui Manuel
Pe jumătate terminat. „Qué vergüenza !"
Spuse el, ca pentru sine. Şi încă,
Şi încă o dată :
„Qué vergüenza, qué vergüenza !"
Fugi apoi grăbit, alergă
După celălalt, strigînd tare, țipînd,
Căci el nu mai putea să-şi mai audă
Sunetul vocii, urechea
Încă îl refuza : „Stai,
Striga el, rămîi, măgarule,
Lasă-mă să vorbesc pînă la
Capăt. Da, aşa eşti tu.
Îmi spui cele mai ordinare lucruri
Şi, dacă eu îți răspund ceva,
Atunci te superi ca o
Bătrîioară mătuşă-infantă."

11

La aproape jumătate din cei o sută nouăzeci nobili ai Spaniei, Francisco Goya le făcuse portretele. Le cunoştea defectele, micile lor slăbiciuni omeneşti, se învîrtea printre ei ca printre ai lui. Cu toate acestea, acum, în

drum spre Moncloa, unde fusese invitat la ducesa de Alba, simţea o teamă pe care o mai simţise atunci cînd, foarte tînăr, trebuise să apară în faţa contelui de Fuendetodos, atotputernicul stăpîn al tatălui său.

Făcea haz pe propria lui socoteală. De ce se temea şi ce nădăjduia? Mergea la o femeie care îi făcuse avansuri vădite; nu încăpea nici o îndoială. Dar, atunci, de ce nu dăduse atîta timp nici un semn de viaţă?

E drept, fusese foarte ocupată în ultimele săptămîni. Auzise multe despre ea: tot oraşul vorbea de ceea ce făcea şi dregea Alba.

Oriunde se afla, era cu neputinţă să nu-i audă numele şi, cu toate că-i era teamă de acest lucru, îl dorea totuşi.

Ştia că acest nume produce acelaşi efect în cîrciumile frecventate de *majos* şi *majas*, ca şi în saloanele nobililor. Era ocărîtă, se clevetea pe socoteala ei, punîndu-i-se în seamă cele mai desfrînate fapte, dar în acelaşi timp toată lumea era încîntată că strănepoata celui mai sîngeros bărbat al Spaniei, a mareşalului Alba, e atît de strălucitor de frumoasă, atît de copilăroasă, atît de trufaşă, atît de capricioasă şi de glumeaţă. Uneori intra în vorbă cu tinerii de pe stradă despre viitoarele lupte de tauri, iar alteori trecea orgolioasă fără să răspundă la vreun salut. Avea momente cînd îşi manifesta în mod provocator înclinaţia pentru tot ce era francez, pentru ca deodată să se arate în cel mai înalt grad o spaniolă, o adevărată *maja*. Şi căuta mereu gîlceavă cu regina, italianca, străina.

Pe scurt, Cayetana de Alba nu trăia mai puţin măreţ şi extravagant decît regina: avea capricii tot atît de costisitoare şi nu era cu nimic mai virtuoasă. Cînd *torero* Costillares închina reginei taurul lui, era linişte, dar cînd îl închina Albei, întreaga arenă jubila.

Din partea ei era o sfidare că pusese să i se clădească noul castel tocmai acum, cînd, din pricina războiului, ţara trecea prin cele mai mari lipsuri. Oare nu risipa cu

care Marie Antoinette îşi construise Trianon-ul fusese unul din motivele care o aduseseră la ghilotină? Totuşi, surîzătoare şi semeaţă, în neînfrînata ei trufie, caracteristică unei Alba, *doña* Cayetana continua — de acolo unde aceasta trebuise să le sfîrşească — faptele nesocotite ale Mariei Antoinette. Şi puţini oameni, ca şi Francisco de altfel, ar fi putut spune dacă o admirau sau o urau pentru faptele ei. Acestea erau relaţiile permanente dintre madrileni şi Alba. Erau supăraţi pe ea. Făceau haz de ea. O iubeau.

Palatul era mic; fuseseră invitaţi numai cei mai apropiaţi prieteni ai Cayetanei şi nobilii de cel mai înalt rang. Francisco era mîndru şi voios că îl numărase printre ei. Dar ducesa era imprevizibilă, ca şi vremea anului viitor; poate că nici ea nu mai înţelegea de ce-l invitase? Cum îl va primi? Va purta evantaiul lui? Ce-i va da de înţeles prin evantai? Şi îl va numi Goya, *don* Francisco sau, simplu, Francisco?

Cupeul intră în curtea de la Buenavista şi urcă rampa. Sobră, în *estilo desornamentado*[1] al lui Herrera[2], de-o unitate impunătoare, faţada apărea monumentală. Uşa cu două canaturi se deschise. Scara interioară urca într-o pantă maiestuoasă, iar de sus de tot, de la capătul scării, privea distins şi mîndru peste vizitatori portretul unui bunic îndepărtat al ducesei. Goya nu-şi putea reţine o strîngere de inimă în faţa numelui Alba, cel dintîi nume din Spania, mai vechi, mai vestit, mai ilustru decît cel al Bourbonilor. Îmbrăcat în costumul de curte, dar cu sufletul de ţăran, Goya urcă scara cea mare, printre două rînduri de slujitori, condus de intendent. Precedîndu-l, numele lui, şoptit uşor şi cu importanţă, zbura din gură-n

---

[1] Stil lipsit de ornament (span.).

[2] *Juan de Herrera* (1530—1597) — arhitect spaniol. Continuă şi termină Escorialul, reşedinţa regilor Spaniei, început de Juan-Baptiste de Toledo. Creează un stil caracteristic spaniol, sever şi puternic, rece şi greoi.

gură : „*Señor* de Goya, pictor al regelui". Iar sus, ușierul anunță cu voce tare : „*Señor* de Goya, pictor al regelui".

Încă în timp ce urca scara, acest *señor* de Goya, cu toată sfiala și demnitatea lui, observă că interiorul micului castel forma un contrast îndrăzneț, batjocoritor cu exteriorul său riguros clasic. Aici totul era luxos și vesel, în stilul creat mai înainte cu o generație de curtea franceză, curtea lui Ludovic al XV-lea [1] și a doamnei Dubarry [2]. Voia oare stăpîna acestui palat să arate că era și una și alta : purtătoarea celui mai mîndru și mai nebulos nume din Spania și, în același timp, partizana unei concepții galante asupra vieții, caracteristică aristocrației franceze apuse ?

Pe pereții palatului ei, Alba atîrnase însă cu totul alte tablouri decît acelea care împodobeau castelele asemănătoare ale nobililor francezi : nici un tablou al lui Boucher [3] sau al lui Watteau [4], nimic din ce-ar fi corespuns gobelinului lui Goya sau al cumnatului său Bayeu. Dimpotrivă, pe pereți atîrnau numai tablouri ale vechilor, marilor maeștri spanioli, un portret de nobil întunecat, crunt, pictat de mîna lui Velázquez, un sfînt posomorît al lui Ribera [5] și un călugăr fanatic, și mai întunecat încă, al lui Zurbaran [6].

---

[1] *Ludovic al XV-lea* (1715—1774) — rege al Franței, strănepotul regelui Ludovic al XIV-lea.

[2] Doamna Dubarry — favorita regelui Ludovic al XV-lea ; a exercitat o mare influență asupra lui. A murit ghilotinată, în anul 1793, sub acuzarea că i-a sprijinit pe emigranții contrarevoluționari.

[3] *François Boucher* (1703—1770) — cunoscut pictor francez, autor al unor pînze reprezentînd scene pastorale și mitologice.

[4] *Antoine Watteau* (1684—1721) — pictor și gravor francez, care a înfățișat de preferință scene cîmpenești ; reprezentant al genului rococo în pictură.

[5] *José Ribera (Spagnoletto)* (1588—1656) — cunoscut pictor și gravor spaniol.

[6] *Francisco Zurbaran* (1598—1662) — pictor spaniol, autor de tablouri cu subiecte religioase.

Alături de aceste tablouri şedeau invitaţii, care nu erau prea numeroşi. Dintre cei doisprezece mari demnitari care aveau privilegiul ca în prezenţa regelui să păstreze pălăria pe cap, se aflau aci cinci, împreună cu soţiile lor. Era de faţă şi veşnicul datornic al lui Goya, *monsieur* de Havré, ambasadorul moştenitorului Franţei şi al regentului său, care stătea, reprezentativ, puţin jerpelit şi provocator, alături de fiica lui, în vîrstă de şaisprezece ani, drăgălaşa, plăpînda Geneviève. Dar mai era şi abatele *don* Diego. Şi, mai departe, un domn blond, chipeş, cu o figură cu trăsături aspre, dar calmă. Goya îşi dădu seama, încă înainte de a-i fi fost prezentat, că e doctorul Peral, odiosul medic, bărbierul.

Dar cine mai apăru aici, demn, posomorît, virtuos, o negare vie a tuturor nimicurilor drăgălaşe, nefolositoare, de care era plin palatul ? Da, chiar el, *don* Gaspar Jovellanos, adversarul bisericii şi al tronului, rechemat în silă, căruia regele nu-i îngăduise încă să-i sărute mîna drept mulţumire pentru noua sa favoare. Era o îndrăzneală fără seamăn din partea *doñei* Cayetana să-l invite acum, cînd erau aşteptate maiestăţile catolice. Domnii şi doamnele nu ştiau prea bine cum trebuie să se poarte faţă de *don* Gaspar. Îl salutau politicos şi rece şi evitau conversaţia cu el. Lui i se părea normal acest lucru. Faptul că prima doamnă nobilă a imperiului îl invitase într-o asemenea împrejurare era o biruinţă a cauzei lui. De altfel, nici nu prea îl trăgea inima să se amestece în clica nobililor. Stătea singuratic şi semeţ pe un scăunel de aur, şi Goya avu senzaţia că mica mobilă e gata să se prăbuşească sub atîta demnitate.

Ducele de Alba şi mama lui, marchiza de Villabranca, salutară oaspeţii. Ducele era mai plin de viaţă ca de obicei.

— Veţi avea o mică surpriză, iubitul meu, îi spuse lui Goya.

Abatele îi explică apoi că ducesa intenţionează să inaugureze sala de teatru de la Buenavista cu un concert de muzică de cameră şi că ducele însuşi va cînta. Goya nu manifestă un prea mare interes. Era nervos, simţea lipsa amfitrioanei. I se părea ciudat că nu e de faţă să-şi primească oaspeţii. Şi pentru acest lucru abatele avea o explicaţie. Vrînd-nevrînd, trebuia să se aştepte cu vizitarea casei pînă soseau maiestăţile-lor. *Doña* Cayetana însă nu voia să aştepte nici chiar perechea regală. De aceea îşi organizase un bun serviciu de informaţii şi urma să intre în sală imediat sau simultan cu maiestăţile-lor.

Iat-o ! De multe ori îşi impusese Francisco să rămînă liniştit la vederea ei, dar i se întîmplă la fel ca atunci cînd o văzuse pe estradă. Toate celelalte lucruri, oaspeţii, aurăriile, tablourile, oglinzile, policandrele, totul pieri, şi în faţa lui nu rămase decît Cayetana. Era de o simplitate extremă, provocatoare. Avea o rochie albă, neîmpodobită, aşa cum purtau pesemne la Paris doamnele din republică ; din talia subţire, încinsă cu o eşarfă lată, rochia îi cădea spre pămînt largă, cu un tiv auriu pe poale. În afară de o brăţară lucioasă de aur, purtată la încheietura mîinii, nu avea nici o podoabă. Părul negru, într-o masă compactă, cădea în bucle nedisciplinate peste umerii ei goi.

Goya încremeni. Fără a ţine seama de alţii, care aveau dreptul s-o salute mai înaintea lui, voi să înainteze spre ea. Atunci, însă, aşa precum fusese plănuit, se auzi din vestibul, tot mai tare, strigătul :

— Maiestăţile-lor catolice.

Cei prezenţi se rînduiră de o parte şi de alta, şi Cayetana porni în întîmpinarea celor sosiţi.

Majordomul, lovind cu bastonul, anunţă pentru ultima dată :

— Maiestăţile-lor catolice şi alteţa-sa ducele de Alcudia.

Intrară. Regele Carlos al IV-lea, impunător, pîntecos, voluminos, suveranul în vîrstă de 46 de ani, purta un frac roşu, brodat cu argint, peste care era încins cu un cordon lat, bareta unei decoraţii şi Ordinul Lînei de Aur ; sub braţ ţinea pălăria triunghiulară, în mînă un baston, iar faţa lui roşie, grăsulie şi jovială, cu nasul mare, cărnos, cu gura senzuală, şi cu o frunte prelungită printr-o mică chelie, se ostenea să pară impunătoare. Lîngă el, la o jumătate de pas înapoia lui, apăru *doña* María Luisa de Parma, regina, ocupînd cu malacovul ei larg toată uşa cu două canaturi, supraîncărcată de bijuterii, ca statuia unei sfinte, cu evantaiul mare în mînă ; penele pălăriei i se legănau măreţ, aproape atingînd boltitura înaltă a uşii. În urma lor apăru *don* Manuel, cu surîsul obişnuit pe figura lui frumoasă, uşor blazată, puţin gravă.

Făcînd o reverenţă, Cayetana sărută întîi mîna regelui, apoi pe a *doñei* María Luisa. Aceasta, ascunzîndu-şi cu greu uimirea, cercetă cu ochii săi mici, negri, pătrunzători rochia sfidător de simplă în care trufaşa Alba se încumetase să primească pe maiestăţile-lor catolice.

Toţi se strînseră laolaltă. Printre ei se găsea, ca şi cînd aici i-ar fi fost locul, Gaspar Jovellanos, rebelul. Regele, care era încet la minte, nu-l recunoscu imediat. Apoi, tuşind uşor, spuse :

— Nu ne-am văzut de mult. Ce mai faceţi ? Arătaţi excelent.

Doña María Luisa, în schimb, nu putu să-şi ascundă pentru moment penibila ei surprindere ; apoi îşi spuse că, de vreme ce bărbatul fusese rechemat, trebuia cel puţin să fie folosită priceperea lui financiară. Astfel că primi cu îngăduinţă sărutarea de mînă a rebelului.

— În aceste timpuri grele, *señor*, spuse ea, sărmana noastră ţară are nevoie de serviciile fiecăruia, oricine ar fi el. Aşa că noi, regele şi cu mine, ne-am hotărît să vă dăm şi dumneavoastră prilejul să vă afirmaţi.

Vorbea tare, cu vocea-i nicidecum dezagreabilă, aşa încît toţi putură admira amabilitatea echivocă cu care ieşi din această penibilă încurcătură.

— Vă mulţumesc, maiestate! răspunse Jovellanos, folosindu-se şi el în aşa fel de vocea sa exersată de orator, încît să fie auzit în toată încăperea. Sper că aptitudinile mele n-au ruginit în timpul îndelungat în care am fost constrîns să mă odihnesc.

„Toate acestea va trebui să mi le plăteşti!" reflectă María Luisa, gîndindu-se la Alba.

Apoi vizitară casa.

— Foarte drăguţ, foarte drăguţ! zicea *don* Carlos.

Regina, însă, privea cu invidie şi cu un aer de cunoscător detaliile preţioase ale mobilierului elegant şi vesel. Arătînd spre capodoperele vechilor pictori spanioli, care, înşirate de jur împrejur, priveau, ciudat de rece şi de impunător, în jos, spre amabila deşertăciune, spuse:

— Bizare lucruri v-aţi atîrnat pe pereţi, iubita mea! M-ar trece fiorii printre aceste tablouri.

Cînd ajunseră în sala de teatru, chiar şi nobilii cei mai indiferenţi şi tăcuţi izbucniră în exclamaţii care dădeau glas admiraţiei. Fastuoasă şi totuşi discretă, încăperea albastră cu ornamente de aur strălucea în lumina nenumăratelor lumînări. Loji şi fotolii, confecţionate din cel mai ales material, ademeneau ceremonios şi discret. Coloanele care susţineau balconul aveau capiteluri cu blazoane antice şi aminteau că erai oaspetele unei doamne ce reunea titlurile a şapte nobili ai Spaniei.

Acum sosi şi momentul de care ducele de Alba se bucurase cu săptămîni înainte. Majordomul invită doamnele şi domnii să se aşeze. Pe scenă apărură ducele, cumnata sa *doña* María Tomasa şi mica Geneviève, fiica lui *monsieur* Havré. Cumnata ducelui, o doamnă cu părul negru, bine făcută, părea robustă pe lîngă Geneviève şi duce, şi tocmai ea cînta la cel mai mic dintre instrumente, la violă. În schimb, Geneviève stătea în

fața violoncelului, subţire, drăgălaşă, puţintică la trup şi sărăcăcios îmbrăcată. Ducele cînta la un instrument care astăzi se aude şi se vede din ce în ce mai rar, la *baryton*, o *viola di Bardone*, un fel de *viola da gamba*[1] cu multe coarde, nu prea mare, cu un ton profund, amestec de sunete grave şi dulci.

Își acordară toţi trei instrumentele, își făcură semn cu capul şi începură un *divertimento* de Haydn. *Doña* María Tomasa cînta la viola ei cu calm şi siguranţă. Geneviève se muncea la enormul ei violoncel, cu ochii mari, plini de ardoare şi sfială. Ducele, de obicei atît de nepăsător şi absent, se însufleţea în timp ce cînta : cînd apăsau şi atingeau coardele, degetele sale se transformau în fiinţe cu o viaţă proprie ; ochii, frumoşi şi melancolici, îi străluceau ; corpul întreg, de altfel atît de stăpînit, în timp ce smulgea instrumentului viaţa lui ascunsă, îi era în mişcare, se legăna înainte şi înapoi. Bătrîna marchiză de Villabranca își privea emoţionată şi încîntată fiul iubit.

— Nu este un artist José al meu ? îl întrebă pe Goya, care stătea lîngă ea.

El însă vedea numai cu jumătate ochi şi asculta numai cu jumătate ureche. Nu schimbase încă nici un cuvînt cu Cayetana şi nici nu ştia măcar dacă ea îl observase.

Oaspeţilor le plăcu muzica, şi elogiile cu care-l acoperiră pe surîzătorul şi istovitul duce de Alba erau sincere. Chiar regele Carlos uitase că *don* José refuzase de mai multe ori, sub pretexte nu prea bine mascate, să cînte în cvartetul său şi se pregătea să-i spună ceva binevoitor. Burduhănos şi greoi, monarhul stătea în faţa firavului său prim-nobil.

— Sînteţi un adevărat artist, *don* José, declară el. Aceasta de altfel nu se potriveşte cu un *señor* care are o situaţie importantă ca a dumneavoastră. Dar, ceea ce

---

[1] Instrument de coarde (un fel de violă care se ţine pe genunchi) folosit în perioada preclasică.

este adevărat trebuie să fie spus : împotriva *baryton*-ului dumneavostră nu pot să mă ridic cu modesta mea vioară.

Alba declară că scena ei aparţine diletanţilor şi invită să cînte pe oricare dintre oaspeţi. Regina întrebă în treacăt, totuşi în aşa fel, ca fiecare să poată auzi :

— Cum, *don* Manuel, nu vreţi să vă produceţi cu una din romanţele dumneavoastră sau cu o *seguidilla bolera* ?

Don Manuel şovăi o clipă. Apoi, supus, răspunse că se teme : într-un mediu atît de rafinat şi după o manifestare atît de preţioasă, sărmana lui artă nu mai are nici o valoare.

Doña María Luisa stărui însă :

— Lăsaţi fasoanele, *don* Manuel ! îl îndemnă ea, şi cea care se ruga nu mai era regina, ci o femeie care voia să prezinte cunoştinţelor feluritele talente ale iubitului ei.

Don Manuel însă — poate cu gîndul la Pepa — nu era dispus să se producă.

— Vă rog credeţi-mă, *madame*, răspunse el, nu sînt în voce şi nu pot să cînt.

Fu o ieşire neaşteptată. Un nobil nu avea voie să răspundă în felul acesta reginei sale şi nici un *cortejo* doamnei lui, mai ales în prezenţa altora.

Pentru o clipă se răspîndi în sală o tăcere apăsătoare. Dar ducesa de Alba avu tactul să guste înfrîngerea reginei numai cîteva secunde. Apoi, amabil, invită pe oaspeţi la masă.

Goya stătea la masa nobilimii de rang mic, cu Jovellanos şi abatele. Altfel nici nu se putea. Cu toate acestea, era prost dispus, vorbi puţin şi mîncă mult. Încă nu vorbise cu ducesa. După masă — ducele se retrăsese imediat — Francisco se ghemui singur într-un colţ. Nu era mînios ; îl cuprinsese însă o dezamăgire paralizantă.

— De-a dreptul mă evitaţi, *don* Francisco, auzi el o voce cam dură, care-l răscoli însă mai adînc decît o făcuse muzica maeştrilor austrieci. Mai întîi nu vă arătaţi săptămîni întregi, continuă ducesa, apoi mă ocoliţi pur şi simplu.

El o privi fix, cu îndrăzneală, ca şi data trecută ; ea se uită însă prietenos, altfel decît atunci. Se juca cu evantaiul ; nu era al lui, dar cel puţin spunea ceva plăcut.

— Aşezaţi-vă lîngă mine ! îi porunci ea. N-am prea avut timp în ultimele săptămîni ; am fost ocupată cu construirea acestei vile. Nu voi avea mult timp nici acum, trebuie să plec cu curtea la Escorial. Dar îndată ce mă reîntorc trebuie, în sfîrşit, să-mi faceţi un portret în noul dumneavoastră stil. Toată lumea e entuziasmată de noile dumneavoastră portrete.

Goya ascultă, se înclină şi tăcu.

— Nu mi-aţi spus nici un cuvînt despre casa mea, continuă Alba. Nu sînteţi politicos. Ce credeţi despre micul meu teatru ? Aveţi desigur o părere proastă. Dumneavoastră vă place o scenă pentru lucruri grosolane, bărbăteşti, pentru femei pieptoase şi voci puternice. Şi mie îmi place cîteodată aşa ceva. Dar pe scena mea doresc să se joace altceva, care poate fi desigur chiar foarte îndrăzneţ, dar, în acelaşi timp, delicat şi elegant. Ce părere aveţi, spre exemplu, de piesa lui Calderon [1] : *Vai de cel care glumeşte cu dragostea* ? Sau găsiţi mai bună *Fata lui Gómez Arias* ?

Goya nu mai auzi nimic, iar privirea i se împăienjeni. *Fata lui Gómez Arias* era o comedie dulceagă, pestriţă şi barbară, în care un bărbat se îndrăgosteşte ca un nebun de o fată, o răpeşte, se satură numaidecît de ea şi o vinde apoi maurilor. Inima lui Francisco încetă să

[1] *Calderon de la Barca* (1600—1681) — celebru dramaturg spaniol, autorul a 120 de opere dramatice.

mai bată. Alba știa așadar ceea ce se întîmplase între el, *don* Manuel și Pepa, și îl lua peste picior. Bîlbîi ceva, se ridică, se înclină stîngaci și plecă.

Turba. Își repetă cele auzite. Cîntări bine fiecare amănunt. Gómez era, desigur, un ticălos, dar un ticălos de mare anvergură, un ticălos căruia îi cădeau în brațe toate femeile. Ceea ce îi spusese Alba îi confirma așadar că avea față de ea toate șansele. Dar nu se putea lăsa tratat în felul acesta ; nu era un băiețel cu care te puteai juca.

Don Manuel se apropie de Goya, intră în vorbă cu el și începu o conversație intimă, ca între bărbați. Vorbi pe larg despre gluma pe care și-o permisese față de regină, și încă în casa ducesei de Alba.

— Nu mă las constrîns de nimeni, spuse el. Cînt numai cînd am poftă. Cînt pentru oamenii care au înțelegere pentru mine, nu pentru acești nobili, din care fac parte de altfel. Dar ce fel de societate mai e și asta ? Dumneavoastră, Francisco, și cu mine, ne aprindem ușor, dar pe cîte din femeile de aci ați dori să le aveți în pat ? Eu, nici măcar cinci. Această micuță Geneviève e destul de drăguță, dar e un copil, și nu sînt încă atît de bătrîn să mă distrez cu copiii. De altfel pot trăi și fără amabila noastră gazdă. Pentru mine e prea complicată, prea capricioasă, prea pretențioasă. Are pretenția să umbli după ea săptămîni și luni. Asta nu e pentru *don* Manuel. Nu-mi plac uverturile lungi ; îmi place cînd cortina se ridică imediat.

Goya asculta posomorît, consimțind cu amărăciune. *Don* Manuel avea dreptate. Alba nu era altceva decît o păpușă capricioasă și trufașă. Se săturase de ea ; avea să și-o smulgă din inimă. Atîta timp cît maiestățile-lor erau încă prezente trebuia să mai rămînă. Dar îndată ce se vor retrage, va pleca și el, iar Alba și castelul Buenavista, smintit ca și ea, vor dispărea pentru totdeauna în urma lui.

Deocamdată se alătură unui grup format în jurul celor două doamne care cîntaseră în trio. Se vorbea despre muzică, şi doctorul Peral, medicul, cu vocea lui liniştită, nu prea tare, totuşi perceptibilă pînă departe, se exprima ca un cunoscător despre *baryton*, acest instrument care, din păcate, ieşea din ce în ce mai mult din uz, şi despre *señor* José Haydn, compozitorul austriac, care compusese foarte multe bucăţi pentru acest instrument.

— Ascultaţi, doctore, răsună vocea *doñei* Cayetana, există oare ceva la care să nu vă pricepeţi ?

Tonul puţin aspru al Albei era uşor batjocoritor, totuşi Goya recunoscu în el o gingăşie, o intimitate cu medicul, care îl făcu să turbeze. Deodată, cu o linişte anevoie dobîndită, povesti o anecdotă despre un tînăr domn, o cunoştinţă de-a lui, care îşi cîştigase în toate saloanele, printr-o simplă reţetă, reputaţia unui mare învăţat. Acest tînăr domn ştia doar trei lucruri savante, dar se pricepea să le folosească în orice împrejurare. Cita o frază dintr-o lucrare a sfîntului Hieronymus [1]. Apoi, ca din întîmplare, povestea că Vergil [2] îl făcuse pe eroul său Eneas [3], plîngăreţ şi superstiţios, numai pentru a-l linguşi pe împăratul August [4], care avea aceleaşi însuşiri. Şi, în sfîrşit, vorbea de curioasa compoziţie a sîngelui dromaderului. Prin utilizarea înţeleaptă a acestor trei chestiuni, tînărul domn dobîndise faima unui mare învăţat.

Toţi tăcură surprinşi. Doctorul Peral, cu vocea lui calmă, îl întrebă pe abate cu jumătate glas :

— Cine e domnul acesta corpolent ? Apoi, cu un mic suspin, amuzat, spuse : Domnul pictor al curţii are drep-

---

[1] Sfîntul *Hieronymus* (aprox. 331—420) — pater şi doctor al Bisericii latine, traducătorul *Bibliei* în limba latină *(Vulgata)*, autorul unor studii de apologie creştină.

[2] *Vergil* (70—19 î.e.n.) — vestit poet latin, autorul *Eneidei*, *Georgicelor* şi *Bucolicelor*.

[3] Eneas — eroul principal din epopeea lui Vergil : *Eneida*.

[4] *Octavian August* (63—14 î.e.n.) — împărat roman.

tate : ştiinţa omului este o cîrpăceală. În profesia mea, de pildă, pînă şi cel mai învăţat ştie cu certitudine foarte puţine lucruri. Există abia patru sau cinci sute de lucruri care sînt deasupra tuturor îndoielilor. Dar cu tot ce nu ştie un medic serios şi deocamdată nici nu poate şti s-ar putea umple biblioteci întregi.

Medicul vorbise fără pretenţie, dar cu superioritatea prietenoasă a cunoscătorului care poate induce uşor în eroare pe un ignorant.

Violenţa cu care pictorul îi ataca prietenii o amuza pe Alba.

Apoi voi să-i arate ce putere are asupra bărbaţilor. Şi, fără nici o tranziţie, amabilă, se întoarse spre ducele de Alcudia.

— Mi-am dat seama imediat, *don* Manuel, spuse ea, de ce aţi refuzat puţin mai înainte să cîntaţi în micul meu teatru. Dar aici nu e o scenă pretenţioasă ; sîntem între noi, unde nu trebuie să ne jenăm. Cîntaţi-ne acum un cîntec, *don* Manuel, făceţi-ne plăcerea ! Cu toţii am auzit vorbindu-se atît de mult despre vocea dumneavoastră !

Pe cînd ceilalţi se uitau încordaţi şi uşor jenaţi la *don* Manuel, *don* Carlos se gîndi : „O idee admirabilă. Acum atmosfera devine plăcută."

Don Manuel şovăi o clipă : era imprudent s-o întărîte mai departe pe regină. Dar nu se compromitea oare în faţa tuturor acestor doamne şi domni dacă da înapoi ? Nu era sub papuc. Surîse îngăduitor şi măgulit, se înclină în faţa Albei şi luă poză. Îşi drese glasul şi începu să cînte.

Ochii mici, negri ai *doñei* María Luisa priveau răutăcios. Totuşi suportă cu demnitate şi cea de a doua umilire în casa rivalei ei. Şedea într-o ţinută frumoasă, în rochia ei largă, supraîncărcată de bijuterii, cu bărbia ascuţită îndreptată în sus, mişcînd alene uriaşul evantai. Buzele ei surîdeau amabil.

Goya, care o pictase adesea pe María Luisa, cunoştea cu de-amănuntul fiecare cutişoară a figurii ei consumate de pofte nepotolite şi de lăcomia de a gusta plăcerile vieţii. Frumoasă nu fusese niciodată ; tînără, însă, iradiase o vitalitate sălbatică, desfrînată, care-i atrăgea pe bărbaţi. Apoi, era bine făcută ; acum, bineînţeles, din cauza numeroaselor naşteri, corpul i se lăbărţase, nu-i rămăseseră frumoase decît braţele. Goya privea amuzat, cu amărăciune şi oarecum înduioşat, la felul deplorabil în care arăta regina, cu aerul ei mîndru, plină de podoabe, alături de înfloritoarea Alba şi de simplitatea ei preţioasă. Îmbătrînită, María Luisa avea totuşi mintea ageră şi o putere nelimitată, dar cealaltă era neliniştitor de frumoasă. Răutăcioase erau amîndouă, ca vrăjitoarele, şi se punea întrebarea care din ele era mai periculoasă : cea frumoasă, sau cea urîtă ? Cît de inutil, de stupid şi de crud o umilise Alba pe rivala ei a doua oară ! Îşi dădea seama că nu era bine pentru el să se mai uite la această femeie. Întunecat şi hotărît, îşi porunci pentru a zecea oară să plece de îndată ce va pleca regele.

Ştia totuşi că va rămîne. Ştia că această femeie frumoasă, răutăcioasă era ispita şi primejdia cea mai mare a vieţii lui ; ceva unic, cum nu va mai întîlni niciodată, izvorul nesfîrşitelor bucurii şi al marii suferinţe. El însă se numea Francisco Goya, şi nu se temea de aşa ceva.

Don Manuel cîntă de data aceasta numai trei cîntece. Abia sfîrşise cu al treilea, cînd regina spuse :

— Carlos, voiaţi ca mîine să porniţi devreme la vînătoare. Cred că ar trebui să plecăm.

Regele îşi desfăcu luxoasa vestă ; dedesubt se ivi o alta simplă, pe care se vedeau mai multe lanţuri de ceas. Scoase două ceasuri, le examină, le ascultă, le compară ; îi plăceau ceasurile şi preciziunea.

— E abia 10 şi douăsprezece minute, constată el. Aşeză ceasurile la loc, se încheie la vestă şi continuă să şadă.

voluminos şi leneş, digerînd tihnit. Putem să mai rămînem o jumătate de oră. E o seară atît de plăcută !

Cuvintele regelui fură pentru abatele *don* Diego binevenite. Fiind din toată inima un adversar al războiului, îşi dădea seama că şi *don* Manuel şi regina voiau să facă pace, dar că, din prudenţă, ezitau să-şi dea pe faţă sentimentele. Acum, înţeleptul abate socoti că *doña* María Luisa, plină de temperament, umilită şi rănită în orgoliul ei de femeie, va fi bucuroasă de un prilej în care să-şi arate calităţile de om politic şi să strălucească într-un domeniu în care rivala ei nu putea s-o urmeze. El profită de-un moment oportun şi spuse :

— Maiestatea-voastră a binevoit să laude buna dispoziţie pe care o avem astăzi, în această „seară atît de plăcută", după cum aţi binevoit să vă exprimaţi, sire. Maiestatea-voastră poate observa că pretutindeni unde se întrunesc astăzi spaniolii, fie ei de condiţii înalte sau de rînd, domneşte o asemenea destindere ; căci toţi simt cum, datorită înţelepciunii maiestăţii-voastre, acest război neîndurător e pe sfîrşite.

Don Carlos se uită mirat la domnul greoi, butucănos, care-şi purta totuşi cu atîta eleganţă haina lui preoţească lungă, neagră. Cine era această pasăre ciudată, un curtean sau un preot ? Regele nu înţelesese rostul curioaselor fraze spuse de el. *Doña* María Luisa înşfăcă momeala, aşa după cum prevăzuse abatele, şi folosi prilejul să strălucească, dacă nu ca femeie, cel puţin ca regină. Ea se pronunţa ca o suverană plină de înţelepciune, care preferă o pace cumpătată continuării glorioase a războiului atît de costisitor în aur şi sînge.

— Ceea ce spuneţi, domnule abate, declară cu vocea ei sonoră, ne umple de satisfacţie. Noi, regele şi cu mine, am apărat mai mult şi mai înfocat decît toţi ceilalţi, împotriva revoluţionarilor francezi, sfîntul principiu al monarhiei. Noi am implorat şi am ameninţat pe aliaţii noştri să stea neclintiţi la datorie pentru a aduce din nou Franţa

sub domnia stăpînitorilor ei voiţi de Dumnezeu. Dar, din păcate, domnitorii şi popoarele aliate nouă sînt mai puţin gata de jertfe ca noi şi spaniolii noştri. Ei sînt gata să recunoască Republica Franceză şi fără noi. Dar, dacă rezistăm singuri, trebuie să ne aşteptăm ca o anumită naţiune lacomă, invidioasă pe puterea noastră maritimă, să se arunce asupra Spaniei, în timp ce noi sîntem încurcaţi la graniţele ţării într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte. Aşa că noi, regele şi cu mine, am ajuns la concluzia că am făcut destul pentru onoarea noastră şi a naţiunii noastre şi că sîntem îndreptăţiţi în faţa lui Dumnezeu şi a lumii să redăm popoarelor noastre pacea. Va fi o pace cinstită.

Aşa vorbi María Luisa de Parma de Bourbon. Ea nu se ridicase, ci trona în îmbrăcămintea ei largă, încărcată de bijuterii şi de pene, întocmai ca un idol. Copiase din portretele străbunilor ei ţinuta regească ; avea o voce minunată, exersată, cu un uşor accent italienesc care mărea distanţa protocolară dintre ea şi auditori.

Pe sărmanul *monsieur* de Havré, ambasadorul moştenitorului tronului Franţei şi al regentului său, îl cuprinsese deznădejdea la auzul acestor cuvinte. Se bucurase de seara aceasta. Fusese o satisfacţie pentru el că ducesa de Alba îl invitase şi că sărmanul său copil, frumos şi atît de talentat, avusese ocazia să participe la acest *divertimento*. Scurta apariţie a Genevièvei pe scenă fusese pentru el unica lumină în bezna acestei seri. Mai întîi, trebuise să suporte figura vicleanului abate, a acestui şarpe gros, care-şi împroşca veninul împotriva stăpînului său regal ; apoi, figura urîtă a lui Jovellanos, a acestui rebel abject, al cărui cap nu ducesa de Alba trebuia să-l prezinte maiestăţilor-lor catolice, ci mai curînd călăul. Şi, pe deasupra, îl supărase şi întîlnirea cu neruşinatul pictor, care îi cerea mereu, în mod grosolan, banii, în loc să fie bucuros de onoarea de a fi fixat pe pînză pe ambasadorul micii, înduioşătoarei maiestăţi a Franţei. Iar acum supor-

tase cea mai îngrozitoare lovitură. Cu propriile lui urechi trebuise să audă cum regina acestei țări, în prezența nobililor ei, prin cuvinte brutale, nerușinate, trăda principiul monarhiei, al cărei prim apărător trebuia să fie. Și era obligat să asiste la toate acestea calm și în ținută protocolară, fără să-și poată lua capul în palme și să urle. Oh, mai bine ar fi rămas în Parisul răzvrătit, să moară cu regele său sub tăișul ghilotinei !

Dar cu atît mai mare fu bucuria abatelui și a lui Jovellanos. Abatele era mîndru de faptul că profitase de momentul potrivit, cu talentul unui cunoscător de suflete. În fond, era unicul om politic de partea aceasta a Pirineilor. Faptul că, după toate probabilitățile, istoria nu va menționa niciodată meritele lui față de progres nu-l făcea mai puțin mîndru de victoria dobîndită. La rîndul lui, Jovellanos știa, firește, că nu din considerație pentru buna stare a țării această María Luisa, această Messalină [1], prostituata încoronată, s-a hotărît să anunțe intenția ei de-a face pace, ci numai de teamă că, în cazul cînd cheltuielile de război vor crește, ea și tovarășul ei de pat nu vor avea destul aur să-și satisfacă patima de a risipi peste măsură. Dar oricare ar fi fost motivele, ea declarase tuturor, în mod limpede, hotărîrea de a pune capăt războiului. Pacea va veni, și o dată cu ea va veni și timpul cînd un bărbat bine intenționat va putea să impună reforme binefăcătoare pentru poporul lui.

Pentru cei mai mulți dintre oaspeți, declarația *doñei* María Luisa nu era cu totul neașteptată. Totuși îi surprinse. Nu găsiră vrednică de laudă, ci rezonabilă hotărîrea coroanei. Erau mulțumiți că se termina războiul ; continuarea lui ar fi însemnat, pentru fiecare în parte, restrîngeri economice. Totodată trebuiau să-i acorde reginei meritul că luase asupra ei, cu demnitate și înțelepciune, povara unei hotărîri puțin glorioase.

---

[1] Messalina — prima soție a împăratului roman Claudius (sec. I), prototipul femeii desfrînate.

Doña María Luisa plăcu astfel nobililor ei. Dar nu plăcu şi *doñei* Cayetana de Alba. Ducesa nu voia ca această femeie, rivala ei, să aibă un ultim cuvînt, mare şi hotărîtor, şi pe deasupra în noua ei casă. Aşadar, o contrazise :

— Desigur, spuse ea, foarte mulţi spanioli vor admira înţelepciunea hotărîrii regeşti. Dar personal şi, o dată cu mine, probabil că mulţi alţi spanioli vor fi în acelaşi timp adînc întristaţi că se reflectează la încheierea păcii, în timp ce pe pămîntul nostru se află încă trupe duşmane. Îmi amintesc cum cei mai săraci şi-au dat ultimul ban pentru înarmare ; îmi amintesc cum a pornit poporul la război, entuziasmat, cîntînd, dansînd, bătînd din picioare. Sînt, desigur, o tînără fără judecată, dar n-am ce să fac : acest sfîrşit, după atîta entuziasm, mi se pare — cum să spun ? — cu totul nelalocul lui.

Se ridicase. Stătea albă şi subţire, cu o distinsă simplitate, în faţa reginei atît de bogat împodobite.

Sărmanului ambasador francez, *monsieur* de Havré, îi crescu inima. Tot mai răsunau voci în Spania pentru ceea ce e nobil şi sfînt, tot mai existau în această ţară oameni care apărau regalitatea de răzvrătire şi nelegiuire. Privi cu emoţie la această iberică fecioară din Orléans [1] şi mîngîie delicat mîna Genevièvei sale.

Nici ceilalţi nu scăpară de influenţa Cayetanei. Desigur, regina avea dreptate, iar ceea ce spunea Alba era romantic, o absurditate luminoasă, eroică. Dar cît era de frumoasă şi de îndrăzneaţă ! Se afla un al doilea în Spania, bărbat sau femeie, care să fi îndrăznit să deschidă gura în faţa reginei catolice, aşa cum făcuse ea ? Alba cîştigase inimile întregii adunări.

Nici unul nu vorbi cînd ea termină. Numai *don* Carlos îşi scutură capul enorm şi spuse împăciuitor :

— Ei, ei, draga mea !

---

[1] Fecioara din Orléans — referire la cunoscuta eroină franceză *Jeanne d'Arc* (1412—1431).

Doña María Luisa simţi dureros de limpede că şi această biruinţă se schimbă într-o umilire. Ar fi putut s-o pedepsească pe neruşinata-i adversară, avea puterea, dar nu avea voie să-şi iasă din fire; cuvintele altora nu trebuiau s-o atingă. Nu-i era îngăduit să se înfurie.

— Noua dumneavoastră casă, draga şi tînăra mea prietenă, spuse ea cu sînge rece, are, ce-i drept, o faţadă în cel mai bun şi vechi stil spaniol, dar înăuntru aţi mobilat-o după ultima modă. Poate că şi în ceea ce vă priveşte ar trebui să procedaţi la fel.

Cu greu se putea găsi o replică mai potrivită; regina o admonestase cu demnitate pe prima ei doamnă nobilă. Dar *doña* María Luisa îşi dădu seama că totul era în zadar, că ea rămînea pentru toţi bătrîna urîtă, şi că celeilalte i se da dreptate, chiar cînd nu avea.

Evident, aceasta o ştia şi Alba. Ea făcu o reverenţă în faţa reginei şi spuse cu o smerenie sfidătoare:

— Regret adînc că am provocat o nemulţumire maiestăţii-voastre. Sînt orfană de tînără şi crescută destul de liber. Din această cauză uneori, neintenţionat, păcătuiesc împotriva ceremonialului sever şi înţelept al curţii spaniole.

Dar, în timp ce vorbea astfel, se uita cu o privire piezişă în sus, la portretul bunicului ei, al sîngerosului duce de Alba, mareşalul care, atunci cînd regele i-a cerut să dea socoteală, i-a trimis lista: Pentru coroana Spaniei, cucerit: 4 regate; cîştigat prin lupte: 9 victorii decisive; condus cu succes: 217 asedii; servit: 60 ani.

Goya ascultase disputa celor două mari doamne plin de nehotărîre. Credea în originea divină a regalităţii, şi datoria supuşilor de a-i da ascultare îi era sfîntă ca şi veneraţia Fecioarei; tocmai de aceea cuvintele Albei îi părură nelegiuit de îndrăzneţe; îşi făcuse cruce în gînd, ascultînd-o; atîta aroganţă avea să-i aducă nenorocire. Totuşi inima i se strînse aproape dureros de încîntare pentru mîndria şi frumuseţea Albei.

Maiestăţile-lor se retraseră curînd, pompos, nu prea bine dispuse. Goya şi cei mai mulţi dintre oaspeţi rămaseră.

Şi acum *don* Jovellanos socoti că e necesar s-o lămurească pe ducesă. Voise să înceapă îndată după peroraţia ei, dar mîndra şi frumoasa doamnă îi apăruse, atît prin patriotismul ei arzător, cît şi prin neghiobia ei, ca o alegorie a patriei şi nu-l lăsase inima să-şi spună părerea în prezenţa rivalei. Acum, însă, se porni să vorbească plin de importanţă.

— *Señora*, spuse el, înţeleg durerea dumneavoastră la vestea că războiul trebuie să se termine, fără a fi cîştigat. Credeţi-mă, *doña* Cayetana, inima mea nu bate mai puţin pentru Spania decît a dumneavoastră ! Totuşi, creierul meu gîndeşte după regulile logicii. De data aceasta, sfetnicii coroanei au dreptate. Continuarea războiului ar putea să aducă numai prejudicii, şi nu există o crimă mai îngrozitoare decît un război inutil. Îmi vine greu să rog pe o doamnă să-şi imagineze ororile războiului. Dar lăsaţi-mă să citez cîteva fraze dintr-un scriitor, cel mai mare al acestui secol. Şi cită :

„Trecu peste mormane de morţi şi de muribunzi şi ajunse într-un sat de prin apropiere, care era numai cenuşă... Într-un loc nişte bărbaţi potricăliţi de lovituri se uitau cum mureau soţiile lor înjunghiate, cu copii la sînul plin de sînge ; mai încolo nişte fete cu pîntecele spintecat, după ce îndestulaseră nevoile naturale ale cîtorva eroi, îşi dădeau sufletul ; altele pe jumătate arse se rugau să le omoare. Bucăţi de creier erau împrăştiate pe jos, alături de braţe şi picioare tăiate." [1] Iertaţi-mi, doamnele şi domnii mei, dezagreabila descriere. Vă pot spune totuşi din proprie experienţă bărbatul care a scris-o are dreptate.

---

[1] Citat din romanul *Candid sau Optimismul* de Voltaire.

Şi eu pot să vă confirm că lucrurile pe care le descrie el se petrec acum, chiar acum, în noaptea aceasta, în provinciile noastre de nord.

Señor Jovellanos dovedea lipsă de tact, dar nu era lipsit de picanterie să-l auzi cum, fără teamă de Inchiziţie, îl cita pe cel mai prohibit scriitor al lumii, pe *monsieur* de Voltaire, şi asta în palatul ducesei de Alba.

Fu o seară plină de însufleţire, care ţinu pînă tîrziu. Totuşi Goya simţi în cuvintele lui Jovellanos un fel de avertisment în ceea ce o privea pe Alba. Tot ce făcea această femeie, tot ce vorbea era fatal. Nu mai voia de loc să aibă de-a face cu ea. Se hotărî să plece definitiv.

Dar chiar în clipa aceea Cayetana se întoarse spre el. Uşor, cu o mînă, îi atinse mîneca, iar cu cealaltă se juca cu evantaiul, invitînd.

Şi ea spune :
„— Ascultaţi,
Am făcut o greşeală. Vă rugasem
Să mă pictaţi cînd voi reveni
De la Escorial."
Uimit şi încurcat, el o privea
Aşteptîndu-se la o nouă,
Drăcească maşinaţie. Totuşi ea,
Confidenţial, grabnic, lîngă
El, spuse mai departe :
„Greşisem, era o eroare ;
Regret şi vă rog
Să mă iertaţi. Nu pot
Să aştept atît de mult, don
Francisco. Ascultaţi, sau
Vă procur o invitaţie
La curte, sau
Mă reîntorc curînd aici.

Trebuie, şi încă imediat, să mă
Pictaţi. Înţelegeţi, Francisco?
Noi doi trebuie să înfăptuim
Ceva uimitor, încît prietenii să
Rămînă cu gura căscată."

12

Cînd lua masa de prînz în mijlocul alor săi, cum se întîmpla aproape în fiecare zi, Goya era din cap pînă-n picioare tată de familie. Îl încîntau soţia lui, Josefa, copiii săi, mîncarea, băutura şi conversaţia. Acum, însă, prînzul se desfăşurase trist; comesenii, Goya, Josefa, cei trei copii şi asprul Agustín rămaseră tăcuţi. Sosise vestea că Francisco Bayeu, fratele Josefei, de mult timp suferind, mai avea de trăit cel mult două sau trei zile.

Goya îşi privea soţia dintr-o parte. Stătea dreaptă ca de obicei, iar faţa-i prelungă nu trăda nimic din sentimentele pe care le încerca. Ochii senini, vioi priveau sincer, gura cu buzele subţiri sub nasul mare era strîns închisă, muşcînd puţin din buza de sus, iar bărbia era probabil mai ascuţită ca de obicei. Părul roşu-auriu era împletit în cozi grele; şi-l aranjase ca un coc deasupra frunţii înalte şi, asemenea unui antic potcap preoţesc, îi fugea pieziş îndărăt. La începutul căsătoriei lor, în Zaragoza, o pictase o dată ca Sfînta Fecioară, strălucind de graţie, cu cei doi copii ai ei, unul închipuindu-l pe pruncul Isus, iar celălalt pe micul Ioan. De atunci trăise cu ea douăzeci de ani, trecînd prin speranţe şi decepţii, prin timpuri grele şi bune. Şi ea îi născuse copii, vii şi morţi. Dar aşa cum o văzuse odinioară o mai vedea uneori şi acum, în ciuda numeroşilor copii pe care-i născuse. La cei 43 de ani ai ei era încă de o gingăşie feciorelnică, copilărească, şi de-o drăgălăşenie austeră.

Goya știa precis ceea ce se petrecea astăzi în sufletul Josefei și o compătimea. Pierderea pe care o încerca acum o costa mult. Dacă se îndrăgostise de el, de Goya, se îndrăgostise numai de bărbat, de puterea lui, de îndîrjirea lui, de plenitudinea ființei sale ; pe pictorul Goya, însă, nu-l apreciase niciodată prea mult. Cu atît mai profund credea în geniul fratelui ei : pentru ea, el, Francisco Bayeu, prim-pictor al regelui, președintele Academiei, cel mai renumit artist al țării, rămînea capul familiei. De la el venea toată vaza, chiar a casei Goya, și faptul că Goya se răzvrătea împotriva lui și a teoriilor lui era pentru Josefa o durere neîncetată.

Evident, semăna mult cu fratele ei. Dar ceea ce Goya găsea nesuferit la acesta îi plăcea la Josefa. Pe cumnat îl găsea încăpățînat și provocator de înfumurat ; dar faptul că ea era mîndră de stima de care se bucura familia ei, că era îndărătnică și închisă, nu făcea decît să-i mărească farmecul. O iubea pentru că era așa cum era, pentru că era o Bayeu din Zaragoza. Acceptase adeseori comenzi neplăcute numai pentru că voia să-i dovedească că e capabil să-i procure mijloacele pentru o viață comodă, cum se cuvenea unei Bayeu.

Josefa nu i-a reproșat niciodată deficiențele artistice, nici numeroasele relații cu femeile. Iar devotamentul ei riguros îl socotea de la sine înțeles. O femeie care se măritase cu un Francisco Goya trebuia să-și dea seama că nu s-a întovărășit cu un om al datoriei, ci cu un bărbat.

În schimb, Bayeu încercase destul de des să se amestece în viața lui. Goya, însă, energic, îl trimise la plimbare pe cumnat, pe domnul prim-pictor al regelui, pe domnul învățător și om al datoriei. Ce voia cumnatul ? Nu se culca el, Goya, cu soția lui, de cîte ori o dorea aceasta, ba chiar mai des ? Nu-i făcea în fiecare an cîte-un copil ? Nu lua masa cu ea ? Nu o ținea mai bine decît îi cerea rangul ? Ea era econoamă, se putea spune

chiar zgîrcită, ceea ce nu era de mirare pentru sora acestui domn plin de simţul datoriei. N-a trebuit chiar el s-o silească să ia dejunul în pat? Ciocolată, ca aristocraţii! Cea mai bună ciocolată, ciocolata Moho din Bolivia, pisată de către comerciant în casă, în faţa ochilor Josefei! Bayeu răspunsese arogant, făcuse aluzie la originea lui ţărănească, numise cu un cuvînt dispreţuitor pe o doamnă cu care Goya avusese de-a face, încît se văzuse nevoit să-l apuce pe cumnat de guler şi să-l scuture bine, rupîndu-i cu această ocazie fracul brodat cu argint.

Doña Josefa era acum pe cale să-şi piardă fratele; o dată cu el, din viaţa ei dispărea o mare lumină. Stătea însă cu faţa nemişcată, într-o atitudine demnă; de aceea o iubea Goya şi o admira.

Treptat, începu să-l apese tăcerea şi întristarea adîncă a comesenilor. Deodată, spuse că vor trebuie să isprăvească prînzul fără el, deoarece vrea să meargă la Bayeu. *Doña* Josefa se uită la el. Apoi crezu că înţelege. Era mulţumită; evident, Francisco voia ca, într-o convorbire fără martori, să-i ceară iertare muribundului pentru toate necazurile pe care i le pricinuise.

Goya îşi găsi cumnatul culcat pe un pat scund, rezemat de multe perne. Faţa slabă, pămîntie, posomorîtă, aspră, suferindă era şi mai zbîrcită ca de obicei.

Goya observă că tabloul cunoscut de pe perete, reprezentînd pe sfîntul Francisco, atîrna cu capul în jos; o veche credinţă populară spunea că numai asemenea măsuri violente puteau să stimuleze pe sfînt la un ajutor mai eficace. Cu greu putea să aştepte cumnatul său, acest om cult, dar opac, vreun ajutor de la astfel de mijloace. Consultase pe cei mai buni medici şi totuşi pentru a-şi păstra viaţa în folosul familiei, al ţării şi al artei nu se dăduse în lături de la cele mai obscurantiste practici.

Goya îşi porunci să-l compătimească pe muribund; era doar fratele soţiei lui, avusese intenţii bune cu el şi uneori îl ajutase chiar. Dar nu se putu forţa să-i fie milă.

Acest bolnav îi amărîse viaţa cît putuse. Acest Bayeu îl dăscălise ca pe-un şcolar, odinioară, în faţa întregii adunări a canonicilor, cînd pictaseră împreună frescele catedralei din Zaragoza. Şi acum îl mai ustura ocara, scîrba acelei întîmplări. Şi apoi, acest muribund voise să-i îndepărteze soţia, voise să-i arate Josefei cît de dispreţuit era bărbatul ei şi cît de cinstit îi era fratele. Din cauza lui adunarea canonicilor îi zvîrlise onorariul la picioare şi îl gonise cu ocări ; tot atunci, aceiaşi domni ecleziaşti îi conferiseră soţiei lui o medalie de aur : „Surorii marelui nostru maestru Bayeu". Înverşunat, privind în jos, la suferinţa muribundului, Goya îşi spuse bunul şi vechiul proverb : „Un cumnat şi un plug sînt buni de ceva numai atunci cînd sînt în pămînt".

Tare ar fi dorit să picteze un portret al lui Bayeu. Nu i-ar fi ştirbit nimic din demnitate, din sîrguinţă şi tenacitate, nici din inteligenţă, dar i-ar fi pictat rigiditatea, mărginirea.

Între timp, Bayeu începu să vorbească, obosit, totuşi în fraze bine închegate, ca totdeauna :

— Eu am să mor, spuse el. Îţi las drumul liber. Ai să devii preşedintele Academiei ; aşa am hotărît cu ministrul, cu Maella şi cu Ramón. Maella ar fi meritat preşedinţia înaintea ta, fratele meu Ramón de asemenea, îţi sînt dator această francheţe. Ce-i drept, eşti mai talentat, dar eşti prea nedisciplinat şi ai prea multă şi neruşinată încredere în tine însuţi. Pe de altă parte, cred că pot să răspund în faţa lui Dumnezeu de faptul că, de dragul surorii mele, am preferat pe cel mai rău dintre toţi.

Făcu o pauză. Vorba îl obosea. Gîfîia.

„Nebunul, gîndi Goya. Aş fi ajuns preşedintele Academiei şi fără el. Mi-ar fi ajutat *don* Manuel."

— Îţi cunosc firea neînfrînată, Francisco Goya, vorbi mai departe Bayeu, şi probabil e mai bine pentru tine că nu există în lume nici un portret de al tău pictat de mine.

Dar va veni vremea cînd vei regreta că nu mi-ai urmat sfatul, care te-a supărat atît de mult. Te mai îndemn pentru ultima oară : ţine-te de tradiţia clasică ! Citeşte în fiecare zi cîteva pagini din teoria lui Mengs ! Îţi las moştenire exemplarul meu cu dedicaţia lui şi cu multe însemnări de ale mele. Vezi ce am realizat atît el, cît şi eu. Înfrînează-te ! Poate vei ajunge şi tu la ceva asemănător.

Goya simţea o compătimire batjocoritoare. Acest sărman om îşi încorda pînă şi ultima şi puţina lui energie ca să se amăgească pe sine şi pe alţii că e un mare pictor. Aspirase neîncetat după „arta adevărată“ şi totdeauna spicuia în cărţi să vadă dacă a înţeles bine. Avea un ochi bun şi o mînă dibace, dar teoriile îi stricaseră totul.

„Tu şi Mengs al tău — reflectă Goya — m-aţi aruncat cu ani înapoi. O privire piezişă, o strîmbătură a lui Agustín al meu îmi sînt mai de preţ decît toate regulile şi principiile voastre. Ţi-ai îngreunat ţie şi celorlalţi calea, sărmane prim-pictor ! Ne va fi mai uşor să trăim cînd vei fi sub pămînt.“

Parcă atît aşteptase Bayeu, să-i ţină cumnatului său o ultimă prelegere. Imediat intră în agonie.

Prietenii şi rudele cele mai apropiate ale lui Bayeu — Josefa, Ramón, pictorul Maella — stăteau trişti în jurul patului scund. Francisco Goya îl privea pe muribund cu ochi critici. Acest nas nu presimţise nimic, aceste zbîrcituri coborînd spre gură vorbeau de o străduinţă care nu era binecuvîntată, aceste buze puteau să pronunţe doar aspre cuvinte pedagogice. Nici apropierea morţii nu transfigura această figură uscăţivă.

Regele Carlos îl preţuise foarte mult pe primul său pictor ; dădu ordin să i se facă funeralii ca unui nobil al imperiului. Decedatul Francisco Bayeu fu înmormîntat în cripta bisericii San Juan Bautista, alături de cel mai mare pictor pe care-l dăduse peninsula, *don* Diego Velázquez.

Rudele mortului şi puţinii lui prieteni se întruniră în atelierul răposatului, chibzuind ce trebuie să se facă cu lucrările rămase. Se găseau acolo o mulţime de tablouri terminate şi neterminate. Privirile asistenţei erau atrase de un autoportret în faţa şevaletului. Deşi unele detalii, paleta, pensula, jiletca, erau executate deosebit de îngrijit, tabloul nu era totuşi terminat ; conştiinciosul bărbat nu venise de hac figurii sale. Capul, pe jumătate terminat, se uita ţintă la privitori, cu ochi morţi, putreziţi înainte de vreme.

— Ce păcat, spuse după un răstimp Ramón, că nu i-a fost îngăduit fratelui nostru să termine tabloul acesta !

— Îl voi termina eu, spuse Goya.

Ceilalţi ridicară privirea surprinşi, nu fără oarecare îndoială. Dar Goya şi puse stăpînire pe pînză.

Pictă îndelung, sub ochii lui Agustín, la tabloul lui Bayeu. Lucra cu pietate, fără a îndrepta mult la portret. Numai puţin mai întunecate deveneau sprîncenele, puţin mai adînci şi mai obosite zbîrciturile de la nas spre gură, puţin mai încăpăţînată bărbia şi puţin mai morocănoase se lăsau în jos colţurile gurii. Ura şi iubirea lucraseră la această operă, dar nu tulburaseră cu nimic ochiul rece, îndrăzneţ şi incoruptibil al pictorului. Ceea ce realiză pînă la urmă fu portretul unui domn morocănos, bolnăvicios, bătrîior, care se trudise o viaţă întreagă şi care acum, obosit de demnitate şi de veşnică trudă, era totuşi prea conştient de datoria lui ca să se odihnească.

Agustín Esteve stătea lîngă Goya şi cerceta cu privirea opera terminată. De pe pînză privea cu importanţă un bărbat care cerea de la lume mai mult decît i se cuvenea şi de la el însuşi mai mult decît putea să dea. Totul însă era scăldat într-o seninătate argintie, provenind din cenuşiul nou descoperit, luminos şi inefabil al lui Francisco Goya. Agustín observă malițios că această strălucire argintie, suverană sublinia asprimea feţei şi cumpătarea pedantă a mîinii care ţinea pensula.

Pe cît de puţin atrăgător era bărbatul pe care-l reprezenta portretul, pe atît de atrăgător era tabloul.

— E măreţ, Francho! izbucni Agustín, admirînd tabloul.

Mult timp stătu Josefa mută
În faţa tabloului fratelui ei. Goya
Întrebă :
„— L-am făcut destul de bine pe mort?"
Josefa îşi sugea
Buza de sus.
„— Ce se va
Întîmpla cu tabloul?" întrebă
Ea.
„— Este al tău, personal",
Dădu el răspuns, şi Josefa spuse :
„— Mulţumesc."
Ea chibzui
Unde să atîrne tabloul.
Mult timp nu-i găsi nici un
Loc potrivit şi, în cele din urmă, îl
Trimise fratelui ei Manuel
Bayeu, la Zaragoza.

13

Goya aştepta neliniştit o veste de la Escorial, dar Cayetana tăcea, şi plictiseala săptămînilor de doliu îi sporea nervozitatea.

În acest timp, apăru pe neaşteptate un oaspete sosit de prin părţile lui de baştină : Martín Zapater.

Cînd Goya îl zări pe iubitul său prieten Martín, îl îmbrăţişă furtunos, îi luă pe toţi sfinţii ca martori ai bucuriei sale, îl sărută, îl ghemui într-un fotoliu, îl smuci din nou în sus, îl tîrî de braţ prin atelier. În ciuda îngîmfă-

rii sale, Goya avea o fire comunicativă. Adesea îşi deschidea inima cu plăcere în faţa Josefei, a lui Agustín, a lui Miguel. Totuşi, cel mai intim lucru, cea mai tainică vanitate şi cea mai ascunsă nemulţumire putea s-o discute numai cu prietenul său de totdeauna, cu Martín. Sute de întrebări îi puse bărbatul acesta chipeş, corpolent, blînd, demn, care povesti şi el fel de fel de lucruri, în timp ce Agustín asculta invidios şi plin de gelozie.

Francisco se împrietenise cu Martín Zapater de la vîrsta de şase ani, de cînd plecase din satul său, Fuendetodos, la Zaragoza. Învăţaseră împreună să citească şi să scrie la şcoala lui *fray* [1] Joaquín, dar aparţinuseră la două congregaţii diferite : Goya aparţinea Congregaţiei Sfintei Fecioare del Pilar ; Zapater, aceleia a Sfîntului Luis. O dată, după ce micul Goya l-a snopit în bătaie pe micul Zapater, acesta, plin de admiraţie, a trecut în congregaţia lui Goya, şi de atunci au rămas prieteni intimi. Francisco îi oferea lui Martín apropierea tonifiantă a personalităţii sale puternice, impresionante, iar rezonabilul Martín dăruia sfaturi practice şi făcea servicii concrete. Francisco se trăgea dintr-o familie săracă ; Martín, dintr-o casă de cetăţeni cu vază, bogaţi. Martín crezu în chemarea artistică a lui Goya din cea mai fragedă tinereţe ; la îndemnul tatălui lui Zapater, contele Pignatelli, un mecena al Zaragozei, hotărî să i se dea micului Francisco lecţii de desen şi pictură.

— Nu te-ai schimbat de loc, micuţule, îi spuse acum Goya lui Zapater, care îl întrecea cu o lungime de cap ; numai nasul uriaş, *el narigón,* crescuse şi mai mult. Eşti impunător, demn, se văd în tine toate marile familii ale Zaragozei, familiile Salvadores, şi Grasas, şi Aznárez.

— Sper, izbuti să spună Martín, că şi castelul, şi *lonja* [2], şi *puenta* [3].

[1] Fratelui ; în textul de faţă, denumire cu caracter religios.

[2] Bursa (span.).

[3] Podul (span.).

— Totul, răspunse Francisco din inimă, şi vedea într-adevăr limpede în mintea lui oraşul tinereţii lui, Zaragoza, cu măreţia lui obositoare, cu noroiul şi praful lui, cu turnurile bisericilor lui în stil maur, cu podurile străvechi peste fluviul Ebru, leneş, verde-cenuşiu, cu şesul prăfuit, fără culoare şi cu munţii îndepărtaţi la orizont.

Acum, alături, se simţiră din nou tineri. Din nou stătea în faţa lui viaţa aventuroasă, plină de farmec, cînd după fiecare colţ pîndea ceva nou ce trebuia descoperit, cu care trebuia să te încaieri, pe care trebuia să-l cucereşti. Amîndoi simţeau cît de mult aveau nevoie unul de celălalt. Francisco avea nevoie de judecata sănătoasă a prietenului său, de serviabilitatea lui nedezminţită, iar pentru Martín lumea tulbure prindea culoare, cînd Goya îl lăsa să privească ceea ce descoperiseră privirea şi inima sa.

În zilele care urmară, Goya îşi pictă prietenul ; fură zile binecuvîntate. Era o mare plăcere să vezi cum lua fiinţă Martín pe pînză, aşa cum era el : înţelept, demn, vrednic de a fi iubit, puţin înţepat, sincer. Ochii şireţi priveau inteligent, cu o voioşie tihnită, peste fălcile cărnoase şi nasul mare.

— Deci, acesta sînt eu, spuse Martín şi plescăi din limbă.

Francisco nu ştia ce era mai frumos : munca la tablou sau lungile pauze în care stăteau împreună la taifas. Sub un pretext oarecare îl expedia cu plăcere pe Agustín şi îşi dădea drumul la vorbă. Îşi rechema vechile amintiri, de-a valma, fără nici o alegere : fete, lipsuri de bani, certuri cu poliţia, fuga aventuroasă din faţa Inchiziţiei, provocări neînfrînate, încăierări periculoase cu cuţite şi săbii, discordiile cu trufaşa familie Bayeu. Vorbea cu lăudăroşenie naivă despre deosebirea dintre tinereţea lui sărăcăcioasă şi înfloritoarea lui situaţie actuală. Acum stătea în casa lui solidă din Madrid, cu mobilă scumpă şi obiecte de artă, cu slugi în livrea, îi veneau în vizită prieteni di-

stinşi, pe care nici măcar nu-i primea întotdeauna, şi avea un cupeu grozav, o berlină aurită, în stil englezesc, cum existau numai trei în Madrid. Da, acest cupeu, această *carozza*[1] era mîndria lui Goya; întreţinerea cupeului, în special a cailor, era scumpă la Madrid, dar Goya nu se da înapoi de la nici o jertfă. Merita osteneala. Şi cu toate că nu se cuvenea în timpul doliului, îşi duse prietenul la plimbare în Prado.

Uneori, Francisco şi Martín făceau muzică şi cîntau *seguidillas*, *tiranas*[2], *boleros*, căci amîndoi iubeau cu pasiune melodiile populare. Adeseori aveau discuţii despre valoarea diferitelor bucăţi muzicale; de obicei, Francisco îl convingea pe Martín, bătîndu-şi joc de gustul lui nesigur. Îl tachina şi pentru că era admiratorul *torero*-ului Costillares. Goya îl prefera pe Ramiro. O dată presără nisip pe masă şi-i desenă pe cei doi *torero*: unul mic, puternicul Ramiro cu figura lui leonină, şi unul mare, trupeşul Costillares, cu un nas enorm, şi amîndoi rîseră zgomotos.

Deodată, însă, în toiul rîsului, Francisco făcu o pauză, şi faţa i se întunecă.

— Cum rîd, spuse el, şi cum fac pe parvenitul în faţa ta, ca să-ţi arăt cît de departe am ajuns! Grozav de departe. Sînt *pintor de cámara* şi, peste cîteva zile, preşedintele Academiei, am ochiul cel mai bun din Spania, mîna cea mai dibace, toţi mă invidiază, dar îţi spun drept, Martín, totul e spoială, e rahat.

Martín cunoştea schimbările bruşte şi izbucnirile violente ale prietenului său.

— Francho, Francho, încercă el să-l liniştească, măsoară-ţi cuvintele, nu vorbi cu păcat!

Francisco se uită repede înapoi, spre Fecioara de Atocha, se închină, dar continuă:

[1] Căruţă, caleaşcă, cupeu (span.).

[2] Vechi cîntec popular spaniol, care-şi trage numele de la cuvintele *Ay tirana*, cu care începe.

— Da, e adevărat, *chico*[1]. Tot ce am eu bun are şi reversul său; în spatele tuturor stau ascunse spiritele vrăjmaşe, care se uită la mine şi rînjesc. Iată, am avut norocul ca dascălul acela morocănos, cumnatul meu, să fi încetat, în sfîrşit, din viaţă, însă Josefa îmi stă zi şi noapte palidă la faţă şi copleşită de tristeţe. Iată, am norocul că *don* Manuel mi-a devenit prieten intim, şi el e doar cel mai puternic om din Spania şi un bărbat tînăr, impozant, dar în acelaşi timp e o secătură şi un om destul de primejdios. Şi, în afară de asta, mă rîcîie felul în care s-a împrietenit cu mine. Nu pot uita ceea ce mi s-a pretins pentru *don* Gaspar, şi pe lîngă asta, nici nu-l pot suferi pe acest virtuos. Şi nimeni nu-mi mulţumeşte. Pepa mă priveşte dispreţuitor, cu ochii ei verzi, şi face pe grozava, ca şi cînd singură ar fi ajuns atît de sus. Toţi vor ceva de la mine, dar nici unul nu-şi dă osteneala să mă înţeleagă.

Şi vorbi în cuvinte violente despre neruşinarea lui Miguel şi a lui Agustín, care veneau la fiecare două săptămîni şi îl plictiseau, stăruind şi făcîndu-l să creadă că e obligat să se amestece în treburile regelui şi ale statului. El era pictorul curţii, el aparţinea curţii şi era bine aşa, el voia asta şi era mîndru de acest lucru. Cu pictura lui aducea ţării servicii mai mari decît toţi reformatorii politici care-şi dădeau importanţă cu palavrele lor.

— Un pictor trebuie să picteze, spuse el răutăcios şi hotărît, exprimînd ideea cu toată faţa lui enormă, întunecată, un pictor trebuie să picteze, asta-i, şi basta! După o pauză continuă: Şi despre afacerile mele băneşti trebuie să vorbesc o dată cu cineva care se pricepe la treaba asta.

Conversaţia luă întorsături surprinzătoare şi vesele. Martín nu aşteptase decît ca Francisco să-i ceară un sfat: avea doar o bancă la Zaragoza şi Francisco îl considera un cunoscător.

---

[1] Tinere (span.).

— Sînt bucuros să-ţi pot da un sfat, spuse Martín din toată inima. Şi adăugă prevăzător: Pe cît îmi pot da seama, finanţele tale nu sînt nicidecum într-o stare alarmantă.

Dar, de fapt, nu asta voia Goya.

— Nu sînt un ipohondru, replică el, şi nu-mi face plăcere să mă jelesc. Nu ţin la bani; trebuie doar să-i am. Aici, la Madrid, se petrec cu adevărat lucrurile cum spune proverbul: „Cine nu are bani, aceluia îi stau deschise doar trei locuri: închisoarea, spitalul şi cimitirul". Trebuie să cheltuiesc al dracului de mulţi bani pentru îmbrăcăminte şi pentru servitorii care mă înşală. Trebuie să fiu prezentabil din toate punctele de vedere. Dacă n-o fac, nobilii mei îmi micşorează numaidecît preţurile. În afară de asta lucrez ca un catîr, aşa că vreau să mă aleg şi eu cu ceva din munca mea. Şi nu poţi face în viaţă nici o ispravă fără bani. Nu e cazul să spun că femeile ar pretinde bani de la mine; dar uneori mă culc cu doamne distinse şi acestea au pretenţia ca amantul lor să se poarte ca un adevărat cavaler.

Don Martín ştia că Francisco ţine mult la fast, că îi place să risipească bani, pentru ca apoi să fie cuprins de remuşcări şi de accese de calicie ţărănească. Prietenul lui, Francisco, avea nevoie de îmbărbătare şi Martín îl îmbărbătă. Francisco Goya, pictorul curţii, cîştiga într-o singură oră cît încasa un cioban aragonez într-un an întreg. Nu primea el pentru un portret, pe care putea să-l isprăvească în două zile, patru mii de reali? Un om care cîştigă banii atît de uşor nu trebuie să aibă nici o teamă de viitor.

— Atelierul tău, îl asigura el pe Goya, este o sursă financiară mai bună decît banca mea din Zaragoza.

Goya voia să audă cît mai multe cuvinte de consolare.

— Toate-s bune şi frumoase, năsosule, spuse el, dar să nu uiţi pretenţiile imense pe care le au faţă de mine cei din Zaragoza, ştii doar, fraţii mei, mai înainte de

toate. „De caşcavalul gros se bucură viermii", cită el cu amărăciune vechiul proverb. Mama mea, fireşte, nu trebuie să ducă lipsă de nimic : mai întîi pentru că o iubesc, şi în al doilea rînd pentru că e mama unui *pintor de cámara*. Fratele meu Tomás este însă neruşinat ca un şobolan. Nu i-am înzestrat eu atelierul de aurărie în Calle de Moreria ? Nu i-am procurat comenzi ? Nu i-am dăruit la cununie o mie de reali şi trei sute la naşterea fiecărui copil ? Iar cu Camillo e şi mai rău. Îmi muşc buzele cînd e vorba să cer ceva pentru mine, dar pentru el m-am umilit şi i-am obţinut prin rugăminţi slujba de preot în Chinchón. Cu toate acestea, e veşnic nemulţumit. Azi vrea ceva pentru biserică, mîine pentru locuinţa preotului. Dacă mă duc cu el la vînătoare, un iepure mă costă tot atît de mult cît un cal.

Toate acestea le auzise de multe ori Martín.

— Nu vorbi prostii, Francho ! spuse el cu blîndeţe. N-ai tu venituri de arhiepiscop ? Să examinăm odată contul tău, propuse el.

— Vei vedea că nu am nici treizeci de mii de reali, proroci Goya.

Martin zîmbi ; prietenul lui avea obiceiul să urce sau să coboare cifrele după cum i se părea lui că e potrivit.

Reieşi că Goya, în afară de casă şi mobilier, poseda optzeci de mii de reali.

— Şi atîta-i puţin, găsi el.

— Oricum, îl consolă Martín, se pot umple cu ei cîteva găuri.

Stătu un răstimp pe gînduri.

— În cazul cînd contele Cabarrús ia din nou în primire banca, şi aceasta numai prin intervenţia lui *señor* Jovellanos, de a cărui rechemare tu n-ai fost chiar străin, încheie el surîzînd, s-ar putea ca Banca Spaniei să-ţi acorde acţiuni preferenţiale.

Goya voi să ridice obiecţiuni, dar îl întrerupse Martín :

— Bizuie-te pe mine, Francho! îl asigură el. O fac cu pricepere și cu abilitate.

Francisco se simți ușurat și fericit că Martín îl ascultase atît de atent și îl sfătuise atît de inteligent. Era gata să-i destăinuiască și ultimul lucru, cel mai intim, visurile lui despre Cayetana. Dar nu mergea, nu găsea cuvintele. Așa cum nu știuse ce e culoarea înainte de a fi descoperit griul său, tot astfel nu știuse ce e pasiunea înainte de a fi descoperit-o pe Alba. Pasiune era un cuvînt nepotrivit; nu exprima nimic din acel ceva de care era plin. Nu se putea spune în cuvinte și nu se găsea nimeni nici măcar Martín al lui, care i-ar fi putut pricepe bîlbîiala.

În timp ce Martín era încă la Madrid, se produse, spre bucuria lui Goya, numirea sa ca președinte al Academiei. În casa lui apărură pictorul curții, *don* Pedro Maella, și alți doi membri ai Academiei, pentru a-i înmîna documentul. De cîte ori nu-l priviseră cu dispreț acești bărbați, pentru că nu picta destul de clasic, după tipic! Iar acum veniseră la el și îi citeau de pe pergamentul lor măreț, pecetluit, fraze solemne de venerație și mărire. Goya îi ascultă cu plăcere.

Îndată după ce reprezentanții se depărtară, Goya, care ascunsese față de soția lui, Josefa, și față de prietenii lui, Agustín și Martín, sentimentele pe care le încerca, spuse disprețuitor:

— Afacerea îmi aduce douăzeci și cinci de dubloni pe an. Atît primesc pentru un singur tablou. Și pentru acest preț trebuie de acum înainte ca cel puțin o dată pe săptămînă să-mi pun ținuta de curte, să pierd cîteva ore plictisitoare alături de niște neisprăviți, să ascult absurditățile lor solemne și să debitez la rîndul meu aceleași prostii. „Multă cinste, puțin cîștig", cită el vechiul proverb.

Apoi, însă, cînd rămaseră singuri, Martín îi spuse din toată inima:

— Noroc şi prosperitate! Noroc şi prosperitate, *señor don* Francisco de Goya y Lucientes, pictor al regelui şi preşedinte al Academiei de San Fernando! Şi fie ca Fecioara del Pilar să te aibă în paza ei!

— Şi Fecioara de Atocha, adăugă grabnic Goya, şi privi înapoi spre Fecioara lui, închinîndu-se.

Apoi începură din nou să rîdă împreună, şi de bucurie făcură tărăboi, bătîndu-se unul pe altul pe spate. Apoi cîntară *seguidilla* ţăranului care a primit o moştenire neaşteptată, *seguidilla* cu refrenul: „Şi acum dansăm, dansăm! Dansăm, *fandango*[1], dansăm noi acum. / Da, cine are bani, acela poate să danseze, / poate să danseze *fandango*, / chiar dacă ştie şi chiar dacă nu ştie." Şi ei dansară *fandango*.

Cînd terminară şi se aşezară sleiţi de puteri, Goya avu o rugăminte. Îi povesti lui Martín că are mulţi duşmani, abaţi şi oameni glumeţi, care, la *lever*-ul distinselor doamne, făceau haz pe socoteala originii lui obscure. Nu demult, pînă şi neruşinatul său servitor, Andrés, îi prezentase cu subînţelesuri, ca din întîmplare, documente care dovedeau că el, Andrés, era un *hidalgo*, un *hijo de algo*, fiul cuiva, un nobil. Martín ştia foarte bine că puritatea sîngelui şi originea veche creştină a familiei Goya nu puteau fi puse la îndoială şi că mama lui Francisco, *doña* Ingracia de Lucientes, se trăgea dintr-o familie ai cărei strămoşi puteau fi identificaţi pînă în vremurile îndepărtate ale domniei goţilor. N-ar fi rău dacă ar avea în casă un document care să-i confirme această origine curată. Martín ar putea să-i facă plăcerea şi să-l convingă pe *fray* Jerónimo, care, avînd la îndemînă condicile parohiilor din Fuendetodos şi Zaragoza, putea să-i schiţeze un arbore genealogic al mamei lui, pentru ca în viitor să i-l bage în ochi oricui s-ar îndoi de originea lui.

Zilele următoare veniră o mulţime de persoane să-i prezinte felicitări.

---

[1] Dans vesel, foarte popular în Spania.

Îl vizitară, însoţite de abatele Diego, şi cele două doamne, Lucía Bermúdez şi Pepa Tudó. Goya fu surprins, nu se simţi de loc bine şi vorbi puţin, contrar obiceiului său de odinioară. Zapater flecări voios şi respectuos. Agustín, tulburat de sentimente contradictorii, privea posomorît la frumoasele femei. Pepa folosi prilejul să vorbească cu Francisco între patru ochi. Cu vocea ei înceată, puţin ironică, îi povesti că locuieşte acum în micul palat de pe Calle de Antorcha, „Strada Făcliei", pe care *don* Manuel i-l cumpărase din succesiunea decedatei *condesa*[1] Bondad Real. *Don* Manuel venise de mai multe ori de la Escorial la Madrid s-o viziteze ; o invitase, de asemenea, la manejul vilei sale, pentru a-i arăta cît de priceput e la călărie. Goya auzise de ascensiunea *señorei* Tudó, dar ar fi vrut să nu ia în seamă aceste veşti. Acum, însă, era nevoit să le asculte.

Mai departe, Pepa spuse că *don* Manuel îi vorbise de invitarea iminentă a lui Goya la Escorial.

— Am sprijinit foarte mult această propunere, spuse ea ca din întîmplare, şi se bucură văzînd cît de greu se stăpîneşte Goya să nu tabere cu pumnii pe ea.

„— Eu, spuse ea cu voce prietenoasă,
Înceată, am şi fost la Escorial.
Şi întrucît el, galben la faţă şi turbat,
Rămase mut, continuă : Noi amîndoi facem carieră,
Don *Francisco.*"
„Hombre[2] !" *exclamă* don *Martin*
Cînd plecară doamnele.
A doua zi
Apăru un curier cu ciorapi roşii.
Solul invita pe preşedintele don *Francisco Goya*
La Escorial, la curte.

---

[1] Contesă (span.).
[2] Textual : Omule ! Exclamaţie frecventă în conversaţia spaniolă.

14

La treizeci de mile nord-vest de Madrid se ridică în depărtare, detaşîndu-se de pe fondul întunecat al Sierrei Guadarrama, palatul El Escorial, asemănător cu o masă de piatră enormă, impunătoare, prin măreţia lui rece, posomorîtă, prea puţin atrăgătoare.

După Vatican şi Palatul de la Versailles, Escorialul era cea mai vestită operă arhitectonică a Europei. Pentru spanioli, el trecea drept a opta minune a lumii.

Palatul fusese clădit în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Filip al II-lea [1], domnitor cu mult gust pentru artă, dar întunecat, fanatic, desfrînat, bănuitor şi birocrat. Palatul fusese construit într-un triplu scop. Cînd soldaţii lui înfrînseră armata franceză la Saint-Quentin, distruseră fără să vrea, cu lovituri de tun, o mănăstire a sfîntului Laurenţiu ; deoarece Laurenţiu fusese spaniol prin naştere, martiriul plin de cruzime la care fusese supus — arderea de viu — îl făcu spaniolilor deosebit de drag, şi, spre împăcare, regele Filip voi să ctitorească un lăcaş sfînt cum nu se afla un al doilea pe pămînt. Apoi voi să împlinească o poruncă a împăratului Carol, tatăl lui, care dispusese în testament ca pentru rămăşiţele pămînteşti ale lui şi ale împărătesei să se clădească un demn monument funerar. Şi, în sfîrşit, Filip voi ca ultimii săi ani să şi-i petreacă retras, singur, doar în tovărăşia lui Dumnezeu, înconjurat de călugări şi de rugăciuni.

Nimic nu i se păru prea scump pentru a face ca singurătatea lui să fie demnă de un suveran al lumii. Din insulele pe care le stăpînea în vestul Indiei îşi comandă lemnul cel mai rar, din pădurile lui din Cuenca, cei mai buni arbori. Din munţii Granadei şi Aracenei, porunci

---

[1] *Filip al II-lea* (1527—1598) — rege al Spaniei ; a luptat împotriva Franţei, obţinînd victoria de la Saint-Quentin (1557).

să i se taie marmură brună, verde, cu pete roşii ; din munţii Filabrés, marmură albă şi jasp din carierele din Burgo de Osma. Nu numai în Spania lucrară pentru el cei mai buni pictori şi sculptori, ci şi în Flandra, şi la Florenţa şi Milano. Transporturile pentru palatul lui goneau pe şoselele îndepărtate, pluteau peste cele şapte mări. Cu mîna şi cu ochiul, regele examina fiecare amănunt. Dacă era pe cîmpul de luptă, trebuia să i se trimită rapoarte zilnice. Cheltuise veniturile tuturor provinciilor de dincolo de ocean.

Planul Escorialului fu astfel întocmit, încît palatul în totalitatea lui exprima printr-un simbol instrumentul de care se servise Dumnezeu pentru martirajul sfîntului Laurenţiu : grătarul pe care fusese ars. Clădirea masivă, pătrată, cu cele patru curţi ale ei, urma să fie imaginea acestui grătar. Cele patru turnuri din colţuri trebuiau să reprezinte cele patru picioare ale grătarului, iar Palacio de Infantes, care ieşea în afară, mînerul.

Splendidă, severă şi pioasă se înălţa acum clădirea semeaţă, plănuită şi ridicată pentru viitorul îndepărtat, asemănătoare piramidelor, dar din material mai durabil, din granitul gri-albicios din Peralejos. Escorialul avea 16 *patios*[1], 2673 ferestre, 1940 uşi, 1860 încăperi, 86 scări, 89 fîntîni arteziene, 51 clopote. El poseda o bibliotecă splendidă cu 130.000 de volume şi cu peste 4000 de manuscrise. Manuscrise arabe, deosebit de preţioase, fuseseră găsite pe corăbiile capturate, ce duceau peste ocean comorile lui Zidian, sultanul Marocului. Regele maurilor oferise două milioane de reali pentru restituirea manuscriselor, dar spaniolii pretinseseră în schimb punerea în libertate a tuturor prizonierilor creştini. Deoarece sultanul nu consimţise, manuscrisele se găseau acum la Escorial.

---

[1] Curţi (span.).

În palat se aflau 204 statui şi 1563 tablouri, printre care capodopere de ale lui Leonardo [1], Veronese [2] şi Rafael, Rubens şi Van Dyck, El Greco [3] şi Vellázquez.

Mai mult însă decît de toate aceste opere de artă, spaniolii erau mîndri de comorile adăpostite în *relicario* [4]-ul Escorialului. Acolo se aflau 1515 vase de aur, argint, bronz aurit, şi din lemnul cel mai rar, multe dintre ele bogat încrustate cu pietre preţioase. Înăuntru erau păstrate 10 schelete de sfinţi şi de martiri, perfect conservate, 144 cranii, 366 oase de braţe şi picioare, 1427 diferite degete de la mîini şi de la picioare. Acolo se afla un braţ al sfîntului Antoniu, un picior al sfintei Tereza, scheletul unuia dintre sugacii măcelăriţi de Irod. Se găsea apoi o parte din funia cu care fusese legat Isus Hristos, doi spini din coroana lui, o parte din buretele îmbibat cu oţet, pe care i-l întinsese soldatul, şi o bucăţică de lemn din crucea pe care pătimise. De asemenea, vasul de lut care conţinuse apa pe care Isus o prefăcuse în vin, călimara sfîntului Augustín şi, în sfîrşit, o piatră din băşica sfîntului părinte Pius al V-lea.

Un zvon răutăcios pretindea că odată, un călugăr a cărui minte o zăpăcise diavolul, deşertase conţinutul mai multor vase splendid ornate, aruncîndu-l de-a valma, aşa încît nu s-a mai putut deosebi care era braţul lui Isidro şi care al Veronicăi.

Într-o capelă specială erau păstrate cele mai măreţe relicve ale Escorialului, „Santa Forma", ostia prin care divinitatea se manifestase în chip uluitor şi sublim. Nişte eretici, *zuinglianos*, puseseră mîna pe această ostie, o aruncaseră la pămînt şi o călcaseră în picioare. Ostia

---

[1] *Leonardo da Vinci* (1452—1519) — celebru pictor al şcolii florentine, autorul *Giocondei* şi al *Cinei cea de taină*.

[2] *Paul Caliari Veronese* (1528—1588) — pictor italian din şcoala veneţiană.

[3] *El Greco* (1548—1625) — pictor de origine greacă ; a trăit şi a pictat în Spania.

[4] încăpere subterană în care se păstrează relicvele (span.).

însă începuse să sîngereze şi se văzuseră desluşit şuviţe de sînge; divinitatea dovedise că trăia în ostie. Aceasta se întîmplase în Olanda. De la o mănăstire de acolo fusese adusă la Viena, mai tîrziu la Praga, la împăratul Rudolf al II-lea. De la acesta o cumpărase Filip, suveranul lumii, plătind un preţ ridicol pentru ea: trei oraşe din Ţările de Jos şi importante privilegii comerciale. Aşa că acum „Santa Forma" se odihnea în Escorial şi nici un ochi de eretic n-avea voie s-o privească.

Ceremonialul curţii, tot atît de sever şi de măreţ ca şi Escorialul, prescria suveranilor Spaniei timpul strict pe care trebuiau să-l petreacă în fiecare din palatele lor. Regele şi curtea lui aveau de stat la Escorial 63 de zile, datele fiind riguros stabilite. Carlos al III-lea, tatăl regelui care domnea acum, murise din cauza acestor prescripţii. Contrar avertismentului medicilor săi, se mutase la Escorial la data fixată, în ciuda unui început de pneumonie.

Pe comodul Carlos al IV-lea îl apăsa măreţia sumbră a palatului. De aceea, pentru cele două săptămîni pe care trebuia să le petreacă acolo, îşi aranjase apartamentele după propria-i plăcere şi, în timp ce jos, camerele în care Filip al II-lea trăise ultimii săi zece ani arătau sever şi monahal de sărăcăcioase, sus, Carlos al IV-lea locuia în încăperi confortabile, între covoare de perete şi tablouri vesele, care reprezentau copii jucîndu-se, păstoriţe glumind, spălătorese zburdalnice flecărind.

O dată pe săptămînă, însă, după cum cerea obiceiul, acest monarh se ducea şi el la biserica Escorialului, să-şi viziteze străbunii decedaţi. Trecea prin *Patio de los reyes* [1], unde stăteau tăiaţi în granit regii regatului lui Iuda: David cu harfa şi sabia; Solomon cu cărţile; Ezechias cu un berbece de sfărîmat ziduri; Manase cu un instrument de măsurat; Josaphat cu o secure. Erau sculele cu care aceşti regi construiseră templul din Ieru-

[1] Curtea regilor.

salim. Acum Escorialul continua tradiţia şi era pentru lumea creştină ceea ce Templul lui Solomon fusese pentru poporul *Vechiului Testament.*

Pe lîngă aceşti regi trecu Carlos al IV-lea. În faţa lui apăru poarta mare a bisericii, care era deschisă numai pentru persoanele de rang regesc, vii şi moarte. Masivul rege, indispus, cu figura demnă şi posomorîtă, trecu pe lîngă armonia splendidă şi semeaţă a nobilei construcţii şi, cu toate că era atît de impozant, părea în uriaşa încăpere, sub gigantica cupolă, un pitic.

Între pereţi şi arcade de marmură aleasă, el coborî în primul rînd în *Panteón de los infantes,* cavoul prinţilor, prinţeselor şi al soţiilor de regi, ai căror copii nu ajunseseră la tron. Apoi coborî mai jos, tot pe trepte de granit, în *Panteón de los reyes*[1]. Aici, în încăperea octogonală, se opri în mausoleul cel mai măreţ şi mai pompos din Europa, printre pereţii acoperiţi cu jasp şi marmură neagră. Cavoul fusese înălţat sub altarul principal al *Capellei mayor*[2], aşa încît preotul, cînd ridica ostia, stătea tocmai deasupra regilor decedaţi, care puteau astfel să se împărtăşească şi ei din har.

Aici, deci, printre sarcofagele de bronz în care se odihneau rămăşiţele predecesorilor săi, se opri cel de al patrulea Carlos.

El se uită la literele simple
Şi de-o sobrietate distinsă
Care alcătuiau numele lor şi
La cele două sicrie care aşteptau
Goale : inscripţia
Unuia era : „Don Carlos al IV-lea",
Şi a celuilalt :
„Regina Maria Luisa".
Rămase cinci minute : aşa cerea

---

[1] Panteonul regilor.
[2] Capela mare.

Datina. Numără pînă la trei sute.
Atunci părăsi cripta, urcă scările
Repede, din ce în ce mai repede.
Trecu zgomotos prin biserică,
Prin curte, pe lîngă regii
Din Iudeea, grăbit,
Fără să privească. Urcă în încăperile
Sale luminoase, vesele. Aici,
Printre tablourile plăcute,
Își lepădă ținuta greoaie, întunecată,
Și se schimbă pentru vînătoare.

15

Goya nu fu găzduit chiar în Escorial, ci în Posada de San Lorenzo[1]. Trebuia să se aștepte de altfel la aceasta, fiindcă Escorialul, cu toată mărimea lui, era neîncăpător pentru toți oaspeții curții. Faptul îl indispuse totuși.

Don Miguel sosi. Goya îl întrebă de *doña* Lucía. Da, era și ea acolo, se simțea bine: Miguel părea cam rezervat. Cînd veni vorba de politică se mai însufleți însă. Spuse că tratativele de pace duse la Basel cu francezii nu avansau. Franța refuza să predea pe micul fiu și pe fiica decedatului Ludovic al XVI-lea. Spania însă își pusese mîndria în joc pentru eliberarea copiilor regelui Franței, și *don* Manuel nu voia să cedeze de loc.

Mai tîrziu, Goya îi întîlni pe abatele *don* Diego și pe *doña* Lucía. Abatele îi dădu mai pe larg știri despre delicata situație politică. Războiul era pierdut din punct de vedere militar; regina era rezonabilă și dispusă să renunțe la copiii regelui Franței, pentru ca să se facă în sfîrșit pace, dar Carlos mai ezita încă, ațîțat de *don*

[1] Palatul San Lorenzo, destinat oaspeților.

Manuel. Se zicea că acesta nutrea gîndul să se căsătorească cu mica principesă franceză, pentru a dobîndi astfel titlul de principe suveran.

— Şi Pepa îl încurajează în planurile lui, spuse Lucía, iar ochii ei voalaţi, depărtaţi unul de celălalt, îi păreau lui Goya îndoit de batjocoritori şi de şireţi.

— Pepa este încă aici? întrebă el neplăcut surprins.

Abatele îl lămuri :

— De la demiterea amiralului Mazarredo, *señora* Tudó are greutăţi cu pensia ei. A venit aici cu gîndul de a prezenta o petiţie la curte.

— Regina se miră, completă Lucía, că *señora* Tudó nu aşteaptă decizia la Madrid. Dar o cunoaşteţi pe Pepa. E aici şi nu vrea să plece. Şi-a băgat în cap că Manuel al ei trebuie să se căsătorească cu fiica regelui Franţei. Îi cîntă la fiecare două zile balada tînărului Ramiro care răpeşte eroic pe infantă.

— Un lucru e sigur, spuse abatele, prezenţa *señorei* Tudó la Escorial nu uşurează cu nimic sarcina delegaţiei noastre de pace.

Lui Goya îi displăcea faptul că Pepa lui de altădată se amesteca în treburile prinţilor. Nu se cuvenea. Păcătuia faţă de ordinea voită de Dumnezeu.

— Trebuie s-o vizitaţi, *don* Francisco, spuse Lucía cu o amabilitate răutăcioasă. Locuieşte în Posada de Jos.

Francisco se hotărî însă s-o evite.

În dimineaţa următoare se duse la Escorial să asiste, după cum cerea datina, la *lever*-ul reginei. Nu ştia dacă *doña* Cayetana era de serviciu la regină şi nu-şi dădea seama dacă dorea s-o vadă sau dacă se temea de acest lucru.

Anticamera era plină de doamne şi domni spilcuiţi. Se aflau de faţă abatele, ambasadorul Franţei regaliste, *monsieur* de Havré, apoi — şi Francisco îşi pierdu buna dispoziţie — Carnicero, colegul lui de breaslă, cîrpaciul,

care nu se pricepea la nimic altceva decît la efecte ieftine şi la preţuri sărate.

Uşa cu două canaturi a dormitorului se deschise. Regina Spaniei stătea la masa ei de toaletă. Ceremonios, cu mişcări riguros prescrise, doamnele din înalta nobilime îşi executau serviciul : o ducesă îi înmîna fusta, o contesă jacheta, o marchiză panglicile. Cu gesturi măsurate, cu feţele sulemenite ca nişte măşti, cu surîsul lor îngheţat pe buze, aceste păpuşi strălucitoare umblau încoace şi încolo, melancolice. Privindu-le, Goya se întrebă nedumerit : „Oare aceste comportări vechi de secole, pitoreşti şi solemne, sînt caraghioase sau mărețe ?"

Alba era de faţă, şi lui îi bătea inima cu putere. Gătită ca o păpuşă, îşi mişca membrele ca şi celelalte. Dar dacă ceilalţi practicau aici, la Escorial, peste mormîntul răposaţilor stăpîni ai lumii, obiceiurile moştenite, jucînd doar o comedie şi făcîndu-se ridicoli, *doña* Cayetana era născută pentru a fi aici, şi ceea ce făcea părea a fi un drept cîştigat prin tradiţii înrădăcinate.

Don Manuel îl chemă la el. Îi spuse că se bucura la gîndul că-i va poza pentru un nou portret. Din nenorocire, însă, îi lipsea deocamdată timpul. Tratativele de pace, şi aşa anevoioase, se complicau cu probleme particulare.

— Prietena noastră comună, *señora* Tudó, spuse el, m-ar dori eroic. Aceasta e drăguţ şi patriotic, dar, în sfîrşit, nu pot să las ţara să sîngereze numai pentru a face pe eroul faţă de mine şi de prietena noastră Pepa. Sînt om de stat. Trebuie să ascult de raţiune, de necesităţile politice, nu de sentimente.

Goya îl asculta indispus. Desigur, din nou se punea la cale ceva înjositor, vreo tîrguială odioasă.

— În afară de aceasta, continuă ministrul, regina e nervoasă, simţind răspunderea hotărîrilor pe care le are de luat şi se scandalizează de nimicuri nevinovate, spre exemplu de prezenţa prietenei noastre Tudó. *Señora* se

supune, natural, voinţei coroanei, totuşi se simte pe drept cuvînt jignită. Aş dori aşadar, înainte de a se reîntoarce la Madrid, să-i fac o mică plăcere. Ce-ar fi să repetăm acea seară atît de reuşită, în care, datorită ajutorului dumneavoastră, am avut plăcuta ocazie să fac cunoştinţă cu *señora*?

— Este ideea Pépei? întrebă Goya, ascunzîndu-şi cu greu neplăcerea.

— Jumătate a ei, jumătate a mea, adăugă *don* Manuel. Pepa ar dori să aranjăm serata aici, în apartamentul meu de la Escorial. Speră că vom petrece minunat împreună.

Goya era acum indispus în cel mai înalt grad. Ce-i mai trecea prin cap Pepei? De ce îşi aranja această serată echivocă în cea mai ilustră casă a Spaniei? „Găina nu are ce căuta în catedrală", se gîndi el, posomorît, la vechea zicală. Şi de ce trebuia să fie şi el de faţă? Voia să-i arate cît de departe ajunsese? Dar nu vedea nici o posibilitate de a refuza invitaţia ministrului.

În seara următoare, aşadar, pe scara impunătoare, prin coridoarele lungi, austere, se ducea din nou la *don* Manuel.

În anticameră era ghemuită *dueña* Pepei, aspra Conchita. Ea îl salută pe Francisco cu umilinţă, însă pe figura uscăţivă i se citi un surîs obraznic, vulgar şi prea familiar.

Societatea lui *don* Manuel era aceeaşi ca odinioară la *doña* Lucía: lipseau doar Agustín şi prevăzătorul *don* Miguel. Pepa, într-o rochie simplă, verde, era foarte frumoasă, lucru pe care Francisco trebuia să-l recunoască, pe jumătate în silă. Pricepea foarte bine atît triumful ei, cît şi ce se petrecea în sinea ei, ce o rodea. N-a trebuit decît să-l părăsească, şi a căpătat tot ce o femeie putea să-şi dorească. Pepa Tudó şedea cutezătoare, mîndră în cel mai mîndru palat al imperiului, peste mormîntul re-

gilor, şi-şi ţinea *tertulia* ei acolo unde-l chemase şi pe el, fără s-o poată refuza.

Trágalo, perro ! „Na, cîine, mănîncă !"

Pepa îl salută simplu, cu o prietenie distantă.

— Îmi pare bine, *don* Francisco, că în sfîrşit vă văd. Aud că sînteţi aici pentru a face portretele maiestăţilor-lor. Îmi pare rău că vă lasă să aşteptaţi. Şi eu sînt aici cu diverse treburi. Ceea ce voiam să rezolv e ca şi rezolvat şi mîine pot să mă înapoiez la Madrid.

Goya ar fi apucat-o cu plăcere de umeri, ar fi scuturat-o bine, i-ar fi zvîrlit în faţa ei obraznică cîteva cuvinte tari, ordinare, dar în prezenţa lui *don* Manuel era nevoit să se reţină.

Acesta se purta ca şi cînd faptul că i-a pus Pepei Tudó la dispoziţie pentru serată locuinţa sa din Escorial ar fi fost lucrul cel mai natural din lume ; era vesel, vorbăreţ, zgomotos. Calmul lui nu era însă natural. Ce-i drept, *doña* María Luisa îi trecuse multe cu vederea, însă, de data aceasta, nu mersese oare prea departe ? Dar abatelui, această serată îi făcea o adevărată bucurie. Era încîntat de prezenţa Lucíei. Încet, cu multe ocoluri înţelepte, se apropiase de ea, făcînd-o să vadă chestiunile politice cu ochii lui şi acum simţeau împreună o plăcere ştrengărească, privind la ironicul sacrilegiu al acestei *tertulia.* Filip al II-lea, marele, clarvăzătorul rege, nu şi-ar fi închipuit niciodată că peste mormîntul lui se va distra primul-ministru al imperiului cu amanta sa.

Pepa cîntă o romanţă de a ei, apoi încă una şi încă una. Cîntă romanţa regelui *don* Alfonso, care se îndrăgostise la Toledo de o evreică, *Raquel la fermosa,* frumoasa Raşela, şi care-şi petrecu şapte ani cu ea, lăsînd-o singură pe regina lui, pe englezoaica Leonora. Atunci nobilii se revoltară şi o uciseră pe evreică. Regele se întristă peste măsură. „Pe evreica lui — cînta Pepa —

i-au smuls-o, pe evreica lui. Alfonso stătea tulburat, se tînguia şi i se topea inima de dor nestins şi de durere după Raşela. El se căi, şi ca ispăşire ucise o mie de mauri."

Aşa cînta Pepa. Ceilalţi ascultau gînditori.

— Pepa noastră, spuse *don* Manuel, în aparenţă fără legătură, vrea cu tot dinadinsul să mă facă un vechi erou spaniol.

Şi Pepa tot atît de fără legătură răspunse :

— Eu n-am nici o picătură de sînge evreiesc sau maur în vine. Sînt de origine veche, castiliană pură.

Şi-şi făcu cruce.

— Ştiu, se grăbi *don* Manuel să răspundă, e un lucru cunoscut.

— Cînţi azi mai bine decît altă dată, Pepa, spuse Goya, cînd avură ocazia să vorbească numai ei amîndoi.

Pepa îl privi drept în faţă, cu ochii ei verzi, fără pic de ruşine, aşa cum îi era felul.

— Romanţele mele sînt mai frumoase decît realitatea, spuse ea.

— Te interesezi acum de politică, mi se pare ? spuse Goya.

Pepa îi răspunse amabil :

— Mă interesez pentru Spania. Şi pentru *don* Manuel. Cînd trăia încă răposatul meu Felipe, chiar şi pe vremea petrecută cu amiralul, mă interesam de marină. Cînd am fost prietenă cu dumneavoastră, de pictură. Amintiţi-vă cum v-am făcut atent că braţul *señorului* Mazarredo din portretul dumneavoastră ieşise prea scurt. Acum mă interesez de *don* Manuel. E cel mai mare om politic din Spania. De ce să nu devină şi cel mai mare din lume ? Dar să nu credeţi că-mi uit vechii prieteni ! La sugestia mea, *don* Manuel a dat să înţeleagă regelui că ar putea să numească pe cineva în locul primului pictor. Din nenorocire, însă, *don* Carlos e deocam-

dată încăpățînat și vrea să economisească tocmai acest salariu.

Goya rămase calm.

— În locul tău, Pepa, spuse el, aș lăsa în grija regelui Spaniei și a Adunării Republicii Franceze hotărîrea cu privire la copiii lui Ludovic al XVI-lea.

Ca și mai înainte, ea nu-și întoarse privirea de la el.

— Sînteți prevăzător, *don* Francisco, răspunse. Nu sînteți ca bărbații romanțelor mele. Totdeauna v-ați priceput să trageți cît mai mult folos de pe urma operei dumneavoastră. Probabil că și sfatul pe care mi l-ați dat e bun. De altfel, am ascultat de el chiar înainte de a mi-l fi dat.

Goya reflectă : „Ajută unei femei să iasă din apă și va pretinde că tu ai căzut înăuntru". În același timp, cu instinctul lui sănătos, țărănesc, bărbătesc își dădea seama exact ce simțea Pepa, deși cu greu ar fi putut-o spune în cuvinte. Tocmai pentru că-și dădea osteneală să-l jignească, ea-i dovedea cît de mult ține la el. Nu avea nevoie să-i facă decît un semn și, cu toată nepăsarea ei, i-ar fi sărit în pat. Fie că-l lua în bătaie de joc, fie că se credea superioară, Goya o compătimea.

Aștepta să vadă cum vor încheia seara Manuel și Pepa. Vor îndrăzni oare să rămînă în timpul nopții împreună în Escorial, sub un acoperiș cu regina, deasupra mormintelor lui Carol Quintul și al lui Filip al II-lea ?

Lucía și abatele își luară rămas bun. Pepa nu făcea nici o pregătire de plecare. Pînă la urmă, și Goya trebuì să plece.

— Noapte bună, *don* Francisco ! spuse Pepa cu vocea ei languroasă, plăcută. Noapte bună, Francho ! repetă ea, și îl privi drept în față.

Prin anticameră trecu Francisco.
Bătrîna guvernantă dormita ghemuită,
Rînjind ; dădu din cap,
Se sculă și se înclină adînc.

El se închină. Prezența uscățivă
a bătrînei sub acoperișul Escorialului i se păru
Și mai nelegiuită decît noaptea
Lui don Manuel și a Pepei lui.

16

La Posada fu predată o scrisoare de la Escorial pentru pictorul curții, *don* Francisco de Goya y Lucientes. Ea suna: „Mîine nu sînt de serviciu la regină. De ce nu vă văd niciodată la *lever*-ul meu? Prietena dumneavoastră, Cayetana de Alba."

Așteptase această solie cu inima plină de amărăciune. Acum se risipeau toate sentimentele neplăcute. „Prietena dumneavoastră, Cayetana de Alba". „*Elle est chatoyante*", reflectă Goya încîntat.

A doua zi, cum îl văzu, îi și făcu semn cu mîna.

— Bine că ați venit, în sfîrșit, *don* Francisco, zise ea, avem o mulțime de discutat. Rămîneți după plecarea celorlalți!

Cu vocea scăzută, puțin aspră și plină de o cordialitate neprefăcută, vorbi nepăsător de tare, așa încît și ceilalți îi auziră cuvintele.

Din păcate, erau destui aceia pe care Goya îi întîlni acolo fără nici o plăcere. Printre ei, bineînțeles, blondul, înaltul doctor Peral, colegul de breaslă, cîrpaciul Carnicero, frumușelul, spilcuitul *marqués*[1] de San Adrián, în a cărui amabilitate Goya adulmeca totdeauna o urmă de desconsiderare și, pe deasupra, și *torero* Costillares, pentru care Escorialul ar fi trebuit să rămînă închis.

Dar Alba avea pentru fiecare priviri amabile. În timp ce aștepta, bucuria lui Francisco se evaporă. Îi expedie monosilabic pe toți cei care i se adresau.

[1] Marchiz (span.).

Întoarse spatele societății și privi feluritele gobelinuri care atîrnau pe pereți.

Familia Alba ocupa unul din puținele apartamente pe care regele le mobilase în stilul vesel al ultimului deceniu. Printre gobelinuri era și unul executat după o schiță a lui, pe vremea cînd picta fără grijă, fericit. Era o scenă veselă, din popor. Patru fete se delectau azvîrlind în sus, pe o pătură ținută de patru colțuri, o *pelele*, o paiață. Compoziția nu era de loc rea, mișcările naturale. Cu toate acestea, îi displăcea lucrarea lui de odinioară. Aceste *majas*, aceste fete din popor, care azvîrleau în sus paiața, erau false. Nu erau *majas*, erau doamne de onoare care jucau numai rolul unor *majas*, și voioșia lor era acea voioșie sulemenită, înghețată, pe care o observase la *lever*-ul reginei. Mișcările caraghioase, dureroase ale paiaței erau mult mai autentice decît ale fetelor.

Îi plăcuse foarte mult, pe timpuri, vesela maimuțăreală și participase din plin la ea. Era o modă. Colegii lui de breaslă din Paris pictaseră domnii și doamnele de la Versailles, îmbrăcați în păstori și păstorițe, tot atît de țeapăn și de artificial cum pictase și el flăcăii și fetele din popor. Unora dintre acești galanți păstori și frumoase păstorițe le fuseseră între timp tăiate capetele elegante de păpuși. Și el, căruia îi mergea mai bine acum decît odinioară, învățase multe, iar veselia scenei lui populare i se păru acum stupidă, artificială, supărătoare.

Figurile voioase, inexpresive ale gobelinurilor nu erau chiar portretele unor anumite persoane, și cu toate acestea așa păreau. Goya putea să tăgăduiască, dovedind că cea de a treia doamnă, cu figura de păpușă, nu era Alba. Totuși ea era. În această tehnică de a sugera o figură și a o lăsa totuși anonimă se dovedea superior tuturor. Această Alba îl zvîrlea cu bucurie pe *pelele* al ei.

— Domnii şi doamnele mele, sînt gata, spuse Alba şi, neaşteptat de repede şi de amabil, dar hotărît, îi expedie pe vizitatori.

— Rămîneţi, *don* Francisco! repetă ea.

— Ne ducem să ne plimbăm, Eufemia, spuse ea *dueñei* după ce plecară ceilalţi, şi i-o prezentă lui Goya: Aceasta e *doña* Luiza María Beata Eufemia de Ferrer y Estala.

El se înclină adînc şi spuse:

— Mă simt onorat şi bucuros să fac cunoştinţă cu dumneavoastră, *doña* Eufemia.

Într-o intrigă amoroasă cu o mare doamnă, *dueña* era o persoană importantă, care ştia să aducă multe servicii.

Se aduseră pe o masă de toaletă noi borcănaşe cu creme şi sticle cu apă de toaletă; plimbarea plănuită cerea măsuri de protecţie contra soarelui. Goya văzu cum faţa ovală, palid-oacheşă a Cayetanei se făcu foarte albă, dar şi aşa, cu sprîncenele ridicate a mirare, figura Albei rămase unică. Unde i-au fost ochii cînd a pictat-o pe a treia fată pentru gobelinul cu *pelele?*

— Şi ce rochie porunceşte mieluşelul meu pentru plimbare? întrebă *dueña* Cayetanei. Aceea verde de la Paris, aceea andaluză, sau aceea albă de muselin de la Madrid?

— Cea albă, natural, porunci Alba. Şi eşarfa roşie.

Şi tăcu pentru a-şi putea concentra toată atenţia asupra îmbrăcării. Doamnele din Madrid erau deprinse să fie îmbrăcate în prezenţa bărbaţilor; îşi arătau cu dărnicie braţele, umerii, spatele şi bustul, dar ţineau, după vechiul obicei, ca picioarele să nu fie văzute. *Doña* Cayetana nu ascundea nici picioarele. „De piciorul fetei spune da, în curînd va fi a ta“, îi trecu lui Goya prin minte refrenul unei vechi *tonadilla.*

În ciuda pasiunii şi a dorinţei, el participă cu toată atenţia la ceremonia amănunţită a îmbrăcării dirijate cu

grijă de *dueña*. *Doña* Eufemia era uscăţivă şi înaltă, avea un cap mare aşezat pe un gît în formă de fus, fruntea piezişă, nasul plat şi gura cărnoasă. Alba o trata pe respectabila bătrînă îmbrăcată în negru cînd aspru, ca pe o sclavă, cînd cu o familiaritate glumeaţă, aproape vicioasă. Rochia albă de muselin era mai scurtă ca de obicei, nu se tîra pe jos, era rochia potrivită pentru o plimbare. Acum fu legată şi eşarfa roşie, iar părul, negru, bogat, şi-l strînse într-o plasă subţire.

Însoţitorii pe care *doña* Cayetana obişnuia să-i ia cu sine se prezentară : pajul Julio, un băiat cu faţa ca brînza, cu nasul ascuţit, cu ochii îndrăzneţi, care nu putea să aibă mai mult de zece ani, şi micuţa negresă María Luz, în vîrstă probabil de cinci ani. *Dueña* luă umbrela de soare, pajul, vasele cu pudră şi parfumuri, şi negresa ridică în braţe pe *don* Juanito, micuţul cîine alb, lînos.

Mica procesiune, cu Cayetana şi Goya înainte, ieşi prin coridoarele impunătoare, pe marile scări, în jos, afară în grădină. Călcau pe alei aşternute cu prundiş, întortocheate printre straturi de flori şi tufişuri, în spate profilîndu-se în imensa lui severitate castelul. *Doña* Cayetana părăsi apoi parcul, o apucă pe o cărare ce se îngusta repede şi urcă spre *Silla del rey*, „Locul regelui", o stîncă ce oferea vestita panoramă a Escorialului.

Aerul era încîntător de proaspăt, vîntul adia uşor, iar pe cerul strălucitor se înălţa un soare palid. Alba, cu încălţămintea ei elegantă, călca bine dispusă, hotărîtă şi, după cum cerea moda, cu vîrful picioarelor depărtate ; evantaiul îl purta închis în mîna stîngă, agitîndu-l uşor. Aşa, mică, graţioasă şi hotărîtă, mergea pe poteca îngustă, presărată cu prundiş, care, încet, prin deşertul cenuşiu, ducea în sus, spre Munţii Guadarrama.

Alături de ea, ceva mai în spate, mergea Goya. Protocolul cerea ca fiecare oaspete ce intra în Escorial să vină îmbrăcat în costum de curte ; el mergea ţeapăn

într-o haină puţin prea strîmtă, iar pălăria, spada şi peruca îl stînjeneau. În faţa lui vedea corpul mic al Albei, cu mijlocul strîns înfăşurat în eşarfa roşie, cu şoldurile delicat rotunjite. În faţa lui, mică, dreaptă şi subţire, ea nu călca, nu umbla, nu sălta ; era greu să găseşti cuvîntul potrivit pentru felul în care se mişca.

Lui Goya îi păru lung drumul care urca, albicios, luminat de soare, prin pustiul de piatră cenuşiu. *Dueña*, îmbrăcată în negru, îşi mişca bătrînele membre cu demnitate şi fără să se tînguie, pajul Julio purta plictisit parfumurile şi vasele cu pudră, María Luz, micuţa negresă, alerga cînd înainte, cînd înapoi, iar căţeluşul lătra rău dispus, poruncitor, cerînd mereu să fie pus jos, pentru a-şi face nevoile. Goya era conştient de ridicolul micii procesiuni, care mergea colorată, modernă şi spilcuită prin străvechiul pustiu.

Alba îi vorbi peste umăr.

— *Señora* Tudó locuieşte în aceeaşi Posada cu dumneavoastră ? se interesă ea.

— *Señora* Tudó a plecat, după cîte ştiu, răspunse el, dîndu-şi silinţa să pară indiferent.

— Am auzit, continuă ea, că aţi dat o frumoasă serbare pentru *señora* Tudó. Dumneavoastră sau *don* Manuel ? Povestiţi-mi şi mie cîte ceva ! Nu fiţi atît de discret ! *Don* Manuel este perseverent, dar nici italianca nu cedează uşor. Cine credeţi că va ucide taurul ?

— Sînt prea puţin iniţiat, doamnă ducesă, răspunse el rece.

— Cel puţin nu-mi spuneţi doamnă ducesă, ceru ea.

Ajunseră la stînca numită *Silla del rey*, locul favorit al regelui Filip, de pe care văzuse crescînd palatul lui, piatră cu piatră. Alba se aşeză, cu evantaiul închis în poală. *Dueña* şi cei doi copii se aşezară înapoia ei. Goya rămase în picioare.

— Aşezaţi-vă şi dumneavoastră ! porunci ea peste umăr.

El se ghemui la pămînt, neîndemînatic, împiedicîndu-se de spadă, împuns de pietricelele ascuţite.

— *Cubrios!* Acoperiţi-vă! porunci ea apoi, şi Francisco nu înţelese dacă întrebuinţa cu sau fără intenţie, în serios, glumeţ sau ironic, formula uzuală, cu care regele distingea pe cei doisprezece primi-nobili ai săi.

Stătea ca o figurină pe o piatră, capricioasă, gingaşă, şi se uita la palat peste deşertul care sclipea. Aşa trebuie să fi stat şi străbunul ei, pe care, uneori, fanaticul rege Filip îl poftise aici; tot aici poate să fi reflectat străbunul Alba la ordinele pe care regele i le dădea, în felul lui domol, politicos, de a ataca pe neaşteptate un imperiu recalcitrant, de a nimici o provincie eretică.

Alba stătea cu totul liniştită şi chiar şi ceilalţi parcă înmărmuriseră. Sclipirea marelui pustiu, din care răsărea castelul, încremenit şi mort ca şi pustiul, îi paraliza.

Goya, ca şi ceilalţi, privea fix peste deşertul de piatră. Deodată, în mijlocul pustiului, pe deasupra lui, parcă văzu mişcîndu-se ceva, o creatură fantastică, şi totuşi foarte desluşită, albicioasă, gri-brună ca şi deşertul, o broască uriaşă sau poate o broască ţestoasă. Ceva cu chip de om, din care se holbau nişte ochi enormi. Încet, dar perseverent, făptura se tîra tot mai aproape. Rînjind larg, binevoitor, diabolic, sigură de sine şi de prada ei, înainta spre ei. Ar fi trebuit să plece. De ce mai continuau să şadă? Existau duhuri care apăreau numai noaptea, iar altele care aveau putere peste zi. Acestea erau rare, dar mai periculoase. Goya cunoştea duhul necurat care se tîra spre ei ziua în amiaza mare, auzise de el încă de mic copil, purta un nume inofensiv, chiar plăcut, se chema *el yanter*, „prînzul", sau încă şi mai plăcut, *la siesta*. Şi era un duh viclean, cu rînjetul lui, cu licărirea lui, cu bunăvoinţa lui; se arăta numai în soare şi trebuia să ai putere să te scoli şi să pleci.

Alba începu să vorbească, năluca dispăru şi pustiul rămase gol.

— De astă dată, în timpul şederii mele la Escorial, mi se va întîmpla ceva extraordinar, spuse Alba.

— De unde ştiţi? întrebă Goya.

— De la Eufemia, răspunse Cayetana. Şi pe ea te poţi bizui. Ştie multe despre viitor. Are legături cu vrăjitoarele. O dată, dacă mă supără, am s-o denunţ Inchiziţiei.

— Nu vorbiţi atît de nelegiuit, mieluşelul sufletului meu! o rugă *dueña*. Domnul pictor al curţii e un bărbat inteligent şi înţelege o glumă. Dar dacă nu vă stăpîniţi, o dată o să vorbiţi aşa şi în faţa altora.

— Povesteşte-ne ceva, Eufemia! porunci Alba. Povesteşte despre cel îngropat de viu la temelia Escorialului!

— Sînt întîmplări vechi, răspunse *dueña*, şi probabil că *don* Francisco le cunoaşte.

— Nu face fasoane! ordonă Cayetana.

Şi Eufemia începu să povestească.

Un tînăr din satul San Lorenzo, un oarecare Mateo, un adevărat eretic, îi înjura pe călugării care pretindeau dări ridicate de la ţărani. Călugării îl denunţară. Atunci Mateo se prefăcu într-un cîine negru, care urla în timpul nopţilor, pentru a-i asmuţi pe săteni împotriva călugărilor. În cele din urmă, fraţii spînzurară cîinele de streaşina mănăstirii. Atunci cîinele se transformă din nou şi apăru în sat sub înfăţişarea unui soldat tînăr, impunător, care pretindea că ucisese o sută douăzeci şi şapte de mauri şi care instiga de asemenea împotriva călugărilor. Dar un monah învăţat descoperi că soldatul, cîinele şi Mateo de altădată erau unul şi acelaşi, şi îl denunţă Inchiziţiei. Cînd sosiră agenţii, soldatul se transformă din nou în cîine. Atunci călugării prinseră cîinele şi îl îngropară de viu la temelia construcţiei ridicate pentru a mări clădirea, căci era pe timpul cînd mănăstirea se transforma în Escorial.

— Şi astăzi, încheie bătrîna, se mai aude uneori, cînd e lună plină, cîinele urlînd.

— Interesantă povestire! spuse Francisco.

— De altfel, se adresă Alba peste umăr lui Francisco, mai am pe cineva care îmi prezice: o subretă a bunicii mele. Purta numele de Brígida şi a fost arsă, pe timpuri, ca vrăjitoare. Mulţi spuneau că a fost nevinovată, dar cînd călăul i-a cerut sărutarea de iertare, nu i-a dat-o, semn sigur că era vrăjitoare. Vine uneori la mine şi îmi povesteşte ce se va întîmpla. Este o foarte bună prezicătoare.

— Şi ce v-a prezis? întrebă el.

Alba răspunse pe un ton indiferent:

— Că nu voi apuca să îmbătrînesc şi că nu trebuie să-mi pierd timpul, dacă vreau să mă aleg cu ceva în viaţă.

Îşi întoarse atunci faţa spre el,
Îl privi cu ochii mari, metalici, şi îl întrebă:
„— Credeţi în vrăjitoare?"
„— Natural, cred în vrăjitoare",
Spuse Goya rău dispus,
Şi vorbi acum în dialectul
Vulgar, natal, pe care-l
Folosea uneori.
„— Bineînţeles,
Spuse el încă o dată, cred în
Vrăjitoare."

17

Trecură mai multe zile şi Francisco nici n-o văzu, nici nu auzi nimic despre ea. Sta în camera lui din Posada şi aştepta. Desena fantoma de la amiază, o desena

pentru a doua, a treia oară. „*Elle est chatoyante*“, reflectă el.

Pe neaşteptate, fu invitat să se mute la castel. Cu o spaimă plină de ardoare şi de bucurie îşi închipui că ea îi obţinuse favoarea. Dar nu ea, ci regele însuşi îl dorea la palat. Penibila încordare politică trecuse. Discordia dintre *doña* María Luisa şi *don* Manuel se terminase, şi regele avea timp şi plăcere să-i pozeze lui Goya pentru un portret.

Carlos îl preţuia pe Goya. În ciuda firii sale nepăsătoare, regele avea simţ pentru ceea ce era reprezentativ. Şi nu considera ca o povară tradiţionala datorie a suveranilor spanioli de a încuraja arta şi în special pictura. Îi făcea plăcere gîndul că va continua să trăiască în tablourile pictorilor buni.

Chibzuiră împreună cum să i se facă de data aceasta portretul. El dorea trei tablouri foarte reprezentative, pictate astfel încît fiecărui supus ele să-i amintească imediat semnătura regelui *Yo, el rey*. Eu, regele.

Goya admirase întotdeauna felul în care, în portretele lui Filip, Velázquez reuşise să oglindească măreţia mantiei regale pe figura purtătorului ei. Învăţase de la Velázquez să creeze legătura dintre oameni şi hainele lor. Îl pictase pe Carlos în haină roşie, albastră şi brună, brodată cu aur şi cu argint, cu cordoane, decoraţii şi stele, în purpură şi hermină, ca şi în uniforma regimentului *Garde du corps*, pe jos şi călare. De mai multe ori izbutise ca din figura blîndă, puţin butucănoasă, de o demnitate artificială, a regelui său Carlos, şi din hainele pline de măreţie, din guşa revărsată pe piept, din pîntecele plin şi din strălucirea decoraţiilor să închege ceva nou, ceva organic, care dădea privitorului noţiunea regalităţii, fără a falsifica totuşi corpolenţa placidă a lui Carlos. Îi făcea plăcere să găsească noi variante, caracteristice pentru o temă atît de familiară.

Carlos își dădea seama de datoria lui de a-și ajuta pictorul și rezista de multe ori cînd poza în poziții obositoare. Nu propunea pauze, totuși era recunoscător cînd pictorul i le acorda. În asemenea cazuri, flecăreau prietenește, ca doi spanioli. *Don* Carlos își scotea greaua haină regească, se așeza cît era de voluminos într-un fotoliu larg, sau umbla în vestă și pantaloni prin încăpere. Atunci apăreau lanțurile de la ceasornice și adeseori regele îi vorbea lui Goya despre ceasornicele lui.

Într-o privință, spunea el jumătate în glumă, jumătate în serios, era superior marelui său predecesor, împăratul Carol : reușise ca ceasornicele lui să se potrivească la secundă. Și, mîndru, își scotea ceasurile, le compara, le asculta, i le arăta lui Goya, punîndu-l și pe el să le asculte.

— Lucrul principal este, îi explică el, să porți ceasurile necontenit. Ceasul, ca să meargă cum trebuie, are nevoie de apropierea imediată a corpului omenesc, trebuie să fie una cu corpul omenesc.

De aceea ținea să fie purtate neîncetat ceasurile lui favorite ; pe acelea pe care nu le purta el însuși le dădea cameriștilor lui să le poarte.

Goya ar fi avut nevoie numai de trei sau patru ședințe pentru portretele comandate. Cu ajutorul schițelor făcute și al hainelor și uniformelor care i se puteau trimite la atelier, ar fi lucrat probabil mai repede și mai bine. Carlos se plictisea însă singur la Escorial, ședințele îi făceau plăcere, și poza pictorului său cinci, chiar opt zile la rînd, în fiecare dimineață, timp de două pînă la trei ore. Și conversația cu Francisco îi făcea în mod vădit plăcere. Îi punea întrebări privitoare la copiii lui, povestindu-i apoi lucruri în legătură cu ai săi, sau vorbea despre vînătoare, sau discuta despre mîncarea lui favorită, cu care prilej nu uita niciodată să laude grozava calitate a șuncilor aduse din Estramadura, patria iubitului său Manuel.

În cele din urmă, regina declară că Goya lucrase destul pentru rege şi că acum ar voi să-i pozeze şi ea.

Doña María Luisa era bine dispusă. Nu primise ştirea despre „orgia" Pepei în Escorial cu atîta indignare cum era de aşteptat. Pentru ea cel mai important lucru era acum faptul că Pepa plecase, aşa că se putea bucura din nou, fără să se compromită, de prezenţa lui Manuel. La rîndul lui, Manuel se simţi uşurat de faptul că María Luisa nu-i făcuse scenele de temut şi îi părea bine că pentru cîtva timp nu trebuia s-o asculte pe Pepa, îmboldindu-l la gesturi eroice. În afară de aceasta, înţeleapta María Luisa îi arăta o supremă generozitate. Proceda ca şi cînd el s-ar fi străduit de mult să ajungă la o împăcare cu Republica Franceză, îl lăuda în faţa nobililor şi miniştrilor ca pe bărbatul care va aduce Spaniei pacea. Prietenia dintre regină şi primul ei ministru era mai strînsă ca oricînd.

Goya găsi, deci, o María Luisa veselă şi foarte indulgentă. O mai pictase cu aproape un deceniu în urmă, pe vremea cînd era încă prinţesă moştenitoare. Atunci, cu toată asprimea şi urîţenia ei, ar fi putut fermeca un bărbat. Acum îmbătrînise şi se urîţise, dar tot se mai silea să fie impunătoare şi ca regină, şi ca femeie. Îşi comanda din toate capitalele Europei rochii, lenjerie, cele mai scumpe creme, uleiuri, parfumuri, purta peste noapte măşti din aluat şi grăsimi ciudate, se antrena la dans cu un profesor şi mergea în sus şi în jos, în faţa oglinzii, cu un lănţişor la articulaţiile picioarelor pentru a-şi îmbunătăţi mersul. Cu o lipsă de pudoare suverană, îi vorbea lui Goya despre ostenelile pricinuite de dorinţa de a se menţine femeie. Îi impunea apriga ei energie şi voia s-o picteze aşa cum era : urîtă şi interesantă.

Simţea lipsa atelierului şi, mai mult încă, pe a lui Agustín, cu sfatul lui, cu mustrarea lui ursuză si cu numeroasele servicii pe care i le făcea. În spaţiul limitat

al Escorialului, însă, cu greu putea să ceară îngăduința de a-l aduce.

Don Manuel, ca semn al împăcării, îi dăruise acum reginei armăsarul Marcial, mîndria grajdurilor lui, iar ea voi să fie pictată pentru el pe acest cal. Ca să duci la capăt tablouri de asemenea proporții fără ajutor și, pe lîngă aceasta, în termenul scurt acordat, era aproape imposibil. Așa că Goya putea să ceară învoirea de a-l chema pe prietenul și elevul său *don* Agustín Esteve.

Agustín sosi. Rînjind cu gura pînă la urechi, își salută prietenul. Îi dusese teribil lipsa și era satisfăcut că Francisco obținuse pentru el o invitație la Escorial.

Curînd observă că Goya, în toiul lucrului, se gîndea deodată la altceva și aștepta în mod chinuitor ceva ce nu venea. Din cuvintele Lucíei, ale lui Miguel, ale abatelui, făcu legătura și își dădu seama cît de adînc se încurcase Francisco de data aceasta.

Începu să critice lucrul prietenului. Portretele regelui nu erau nici pe departe ceea ce ar fi trebuit să fie. Desigur, Goya dăduse dovadă de mult meșteșug, dar de prea puțină concentrare lăuntrică. Tablourile reprezentau pur și simplu personajele, ceea ce era prea puțin pentru Goya.

— Știu și de ce ați eșuat, îi spuse el. Sînteți preocupat de alte lucruri. Nu puneți inimă în ceea ce faceți.

— Moralistule, invidiosule, student ratat ce ești! i-o reteză Goya, vorbind totuși destul de liniștit. Știi destul de bine că aceste tablouri sînt la fel de bune ca și toate celelalte portrete pe care i le-am făcut lui *don* Carlos.

— Exact, răspunse Agustín, și, prin urmare, sînt proaste. Acum puteți mai mult decît înainte. Vă repet: sînteți prea leneș.

Se gîndi la Lucía și se înfurie.

— Sînteți prea bătrîn pentru a vă mai pierde timpul cu femeile, spuse el dușmănos. Mai aveți încă o mulțime de învățat, și timpul de care dispuneți e scurt. Dacă veți

continua să lucraţi aşa, tot ce aţi făcut pînă acum nu va fi decît o cîrpăceală, iar dumneavoastră personal, nimic mai mult decît un sac gol.

— Zi-i mai departe! răspunse Goya domol şi răutăcios. Astăzi aud bine, astăzi pot, în sfîrşit, să-ţi aud părerea în întregime.

— Ai un noroc neaşteptat, nemeritat, răspunse aprig *don* Agustín. Regele îţi pozează mereu, într-una, ţi se arată numai în vestă şi-şi pune ceasornicele să-ţi facă tic-tac la ureche. Şi cum foloseşti tu această unică posibilitate de a privi adînc în sufletul lui? Ai pictat în figura lui *don* Carlos ceea ce vedem noi, patrioţii, în ea? Orbit de o senzualitate deşartă, nu vezi nici măcar ceea ce vede orice profan. *Qué vergüenza!* Pentru că regele a vorbit prieteneşte cu tine despre şuncile din Estramadura îl socoteşti un mare rege şi completezi cu o figură demnă fracul lui de gală împodobit cu Lîna de Aur.

— Ei, ai terminat? întrebă Goya, continuînd a vorbi surprinzător de liniştit. Acum, că ai spus tot ce-ai avut de spus, poţi să pleci acasă. Am să te expediez călare pe cel mai bătrîn catîr din San Lorenzo.

Se aştepta să primească un răspuns furios. Se aştepta ca Agustín să plece, trîntind uşa în urma lui, în aşa fel încît să răsune întregul Escorial. Nu se întîmplă însă nimic asemănător. Agustín ţinea în mînă o foaie de hîrtie, pe care Francisco o luase din greşeală atunci cînd scosese din sertar schiţele pentru tablourile regelui. Era acel desen *El yanter*, fantoma de la prînz.

Agustín încremenise şi se uita fix la desen.

Goya însă, contrar obiceiului, spuse aproape încurcat:

— Asta nu-i nimic. O mîzgălitură, o toană, un *capricho.*

De aci înainte, Agustín nu mai pomeni nimic despre noile probleme sentimentale ale lui Francisco şi despre nepăsarea cu care lucra. Dimpotrivă, chiar cînd era vorba

despre tehnica lucrării, își alegea cuvintele cu delicatețe și prudență. Francisco nu-și dădea seama dacă îi plăcea sau nu faptul că Agustín scruta atît de adînc complicațiile prietenului său.

Regina María Luisa, ca proprietară a regimentului *Garde du corps*, călărea în ținută de paradă prin fața lui Goya pe focosul armăsar Marcial. Stătea în șa bărbătește, era o foarte bună călăreață, și capul se ridica din uniforma militară distins, mîndru și semeț. Ar fi fost de ajuns dacă la ședințele următoare i-ar fi pozat pe capra de lemn. Lui Goya îi făcea însă o nespusă plăcere s-o lase de repetate ori să-și arate arta de a călări și mai ales în prezența lui Agustín. O rugă pe regină să sucească într-un fel sau altul calul, să țină capul așa sau așa. Îi dădea lui Agustín mai multă importanță, îl făcea să participe mai intens la lucrarea ce trebuia să fie pictată. Îl întrebă :

— Ce crezi, Agustín : trebuie s-o lăsăm așa, sau o găsești mai bine așa ?

Cînd, pentru prima dată,
Cu mulți ani în urmă, pictase pe
Un mare domn, în planul al doilea
Se zugrăvise pe sine însuși.
Mic, ca o umbră, prezentînd
Nobilului lucrarea comandată.
Astăzi, cînd voia să facă
Prietenului său, elevului și
Ajutorului său o plăcere,
O puse pe regina Spaniei
Să călărească cu artă prin fața lui,
Înainte de a binevoi să o
Picteze. Păcat că tatăl lui,
Că bătrînul Goya, nu mai
Trăia s-o vadă și pe aceasta.
O, cum ar fi holbat el ochii !

18

Mergea de-a lungul coridorului care ducea de la încăperile *doñei* María Luisa spre camera lui. Venea de la regină, și un lacheu cu ciorapi roșii purta sculele și materialul de pictură. Spre el venea Alba — mică, grațioasă, cu pași hotărîți — însoțită de *doña* Eufemia.

Genunchii îi tremurară, pămîntul de sub picioare se clătină. Ea se opri :

— Bine că te întîlnesc, *don* Francisco ! spuse ea. Și într-o franceză lentă, clară, continuă : Nu mai pot sta aici în Escorial. Mă duc pentru două sau trei zile la Madrid. Plec miercuri. Veți fi și dumneavoastră acolo ?

Pe Goya îl cuprinse o spaimă imensă, plină de fericire. Era împlinirea visului, promisă la data fixă, pentru miercuri, pentru miercuri noaptea. Imediat, însă, în același moment, judecata lui țărănească îi aminti că tocmai acest timp nu-i aparține. Regina îl aștepta la ședință joi dis-de-dimineață. Dacă nu era prezent, viitorul i se năruia. Niciodată nu va mai avea voie să picteze vreun membru al curții, niciodată nu va mai deveni primul-pictor al regelui. Era distrus, totul se învîrtea cu el. Și dacă atîta timp cît încă mai plutea în aer ultimul ei cuvînt nu va spune un „da“ fericit trufașei, ironicei, minunatei femei din fața lui, ea va pleca mai departe pe coridor și se va îndepărta pentru totdeauna de el. Cayetana și schițase o mișcare abia perceptibilă care arăta că e gata să plece, iar expresia ironică de pe buzele ei batjocoritoare se accentuase puțin. Știa că această femeie neliniștită a înțeles perfect ce se petrece în sufletul lui. Îl cuprinse teama să nu fi pierdut jocul. Repede, răgușit, poticnindu-se, spuse în spaniolă :

— Am înțeles bine ? Am voie, miercuri seara, să vă fac o vizită la Madrid ?

Ea răspunse tot în franțuzește :

— Ați înțeles bine, domnul meu.

Se trezi în camera lui fără să știe prea bine cum a ajuns acolo. Stătu un timp îndelungat înmărmurit, dus pe gînduri. Simțea doar atît, că s-a hotărît, s-a hotărît !

Apoi, însă, începu să calculeze țărănește, șiret. Găsea de cuviință că soarta îi cerea un preț prea ridicat pentru o noapte petrecută cu Alba. Trebuia oare să pună în joc chiar întreaga lui carieră ? Mai bine să găsească un motiv nimerit, întemeiat, pentru a contramanda ședința la regină. Dacă, de pildă, se îmbolnăvea cineva, grav, pe moarte, cineva mai apropiat din familia lui ? O astfel de depeșă ar trebui să prezinte el primului-șambelan al reginei.

— Cînd pleci la Madrid, la Ezquerra ? îl întrebă pe Agustín, o oră mai tîrziu, cu o asprime puțin forțată. Cît timp vrei să mă mai lași să aștept culorile ?

Agustín se uită la el mirat.

— Avem destule culori pentru cel puțin trei sau patru zile, spuse el. În afară de asta, și curierul zilnic poate să le aducă. Dacă îi voi da instrucțiuni precise, Ezquerra va pricepe.

Goya, însă, întunecat susținu :

— Ai să pleci la Madrid ! Chiar astăzi !

— Ești nebun ? întrebă Agustín. Ai promis categoric că termini tabloul de ziua onomastică a lui *don* Manuel. Tu însuți ai pretins reginei cele patru ședințe. Și acum vrei să mă expediezi ?

— Ai să pleci la Madrid ! porunci Goya. Și, răgușit și încă mai morocănos și mai hotărît, adăugă : Vei afla acolo că mica mea Elena e serios bolnavă și că Josefa stăruie să mă întorc imediat.

Agustín, și mai profund mirat, spuse :

— Nu înțeleg nici un cuvînt.

— Nu trebuie să înţelegi, răspunse nemulţumit Goya. Trebuie să-mi aduci doar ştirea că Elenita mea s-a îmbolnăvit. Asta e totul.

Agustín, consternat, se agita încoace şi încolo, gîndind cu încordare.

— Vrei deci s-o contramandezi pe regină. Şi, în sfîrşit, înţelese: Vrei să pleci la Madrid.

Goya, chinuit, aproape implorînd, spuse:

— Trebuie să plec la Madrid. E în joc viaţa mea.

— Şi nu găseşti nici un alt pretext? întrebă Agustín cu întîrziere.

De astă dată Goya se simţea şi el neliniştit pentru că născocise tocmai acest motiv, dar nu găsea un altul.

— Nu mă părăsi acum! îl rugă stăruitor. Ştii cum lucrez eu cînd avem un termen. Tabloul va fi gata şi va fi bun. Nu mă părăsi însă acum.

De cînd văzuse desenul „fantomei de la prînz", Agustín ştia că Francisco avea de gînd să facă o nebunie, una din cele mai mari pe care le făcuse vreodată şi că nimeni nu-l va putea împiedica.

— Mă duc la Madrid, spuse el deznădăjduit. Vei primi scrisoarea de care ai nevoie.

— Mulţumesc, spuse Goya. Şi continuă rugător: Încearcă să mă înţelegi!

După ce Agustín plecă, Goya se strădui să lucreze. Era disciplinat, totuşi nu putea să-şi adune gîndurile, care se învîrteau în jurul nopţii de la Madrid şi al felului în care o va petrece. În mintea lui apăreau amanţi fanatici, dar apoi îşi reamintea şi îşi imagina scenele cele mai obscene de care auzise sau pe care le văzuse la cîrciumile din mahala.

Era împreună cu Lucía şi cu abatele. Simţea aţintită asupra lui privirea atotştiutoare, uşor ironică, a Lucíei. Îşi însuşise bine tehnica comportării cu femeile, atît cu ducesele, cît şi cu prostituatele, dar în noaptea de

miercuri se temea că se va purta ca un nerod. Îl invidia pe abate pentru rutina lui, pentru eleganța lui, pe care le disprețuise adeseori. I se făcea frică de rîsul Albei și mai mult încă de surîsul ei.

Tîrziu, după miezul nopții, pe cînd Goya se zvîrcolea în somn neliniștit, sosi Agustín. Apăru în ușă prăfuit, cu hainele de pe drum. La spatele lui un fecior ținea o faclă în mînă.

— Iată scrisoarea! spuse el.

Scrisoarea părea că atîrnă greu în mîna lui. Francisco se ridică pe jumătate. Luă scrisoarea, o ținu în mînă fără s-o deschidă, ca și cînd ar fi cîntărit cine știe cît.

— E scrisoarea de care aveți nevoie, spuse Agustín.

— Mulțumesc, Agustín! spuse Goya.

În dimineața următoare, Goya explică primului-șambelan al reginei, marchizul de Vega Inclán, că, spre cel mai mare regret al lui, se vede nevoit să renunțe la ședințele *doñei* María Luisa, acordate cu atîta bunăvoință, și, expunîndu-i motivul, îi înmînă scrisoarea. Marchizul luă scrisoarea, o puse pe masă necitită și spuse:

— Maiestatea-sa ar fi trebuit oricum să contramandeze ședințele. Infantele Francesco de Paula s-a îmbolnăvit grav.

Palid, Goya se holbă la
Marchiz. Spuse bîlbîind cîteva cuvinte
Și părăsi camera necuviincios de repede,
Clătinîndu-se.
Șambelanul, ușor dezgustat,
Îl urmări cu privirea. „Ce fel
De maniere au acești artiști,
Reflectă el. Și așa ceva
Trebuie să tolerez în Escorial.
Haimanale, se gîndi el,
Chusma, *mîrlani."*

— Mergem la teatru, la Gruz, spuse Alba cînd se duse la ea. Se reprezintă *Fraţii înduşmăniţi*. E o piesă proastă, după cum am auzit, dar Coronado joacă pe nebunul şi Gizmana pe subreta, iar *tonadillas* sînt cu siguranţă bune.

Pe Goya îl necăji tonul indiferent cu care îi vorbea. Să fi fost acesta preludiul unei nopţi de dragoste? Ce avea ea de gînd? O grămadă de băieţi aşteptau la intrarea teatrului să vadă femeile dîndu-se jos din trăsuri şi litiere: era unica ocazie în care erau vizibile picioarele femeilor. Alba se dădu jos din litieră. „Ce picioare delicate! i se strigă. Gingaşe, rotunde, să le muşti, nu altceva!"

Goya era posomorît. Ar fi lovit cu plăcere, dar se temea de scandal.

Ca să ajungi în interior, trebuia să treci printr-un coridor lung, întunecos. Era gălăgie şi înghesuială, negustori ambulanţi ofereau apă, dulciuri, texte de cîntece, mirosea urît şi era murdar. Erau împinşi încoace şi încolo, şi doar anevoie îşi puteau feri ghetele şi hainele de murdărie. Puţinele loji — femeile însoţite de bărbaţi erau admise numai în loji — fuseseră date, şi Goya se văzu nevoit să poarte îndelungi tratative şi să plătească un bacşiş neruşinat pentru a obţine o lojă.

De-abia luaseră loc, cînd din *patio*, de la parter, se auzi gălăgie. Oamenii de acolo, *mosqueteros*[1], o recunoscuseră imediat pe Alba. Ei o aclamau, băteau din palme. Un interes şi mai viu, deşi mai puţin zgomotos, manifestau femeile: stăteau în partea teatrului rezervată lor, în *gallinero*, coteţul de găini, toate îmbrăcate la fel, în rochii negre obligatorii şi cu marame albe, toate întoarse cu faţa spre lojă, cotcodăcind şi făcînd haz.

[1] Spectatori care asistau în picioare, în fundul sălii.

Goya făcea eforturi să nu-şi clintească fața masivă, înnourată. Cayetana proceda ca şi cînd gălăgia privea pe altcineva şi flecărea cu el prieteneşte, calm.

Frații înduşmăniți era într-adevăr un spectacol prost ; o parafrazare a unei piese de Lope[1]. Un tînăr ticălos se poartă în aşa fel, încît personajul cel generos, fratele lui mai mare, pierde iubirea tatălui şi dragostea fetei la care ține. Încă din primul act avu loc un duel într-un cimitir, apărură diferite fantome, fratele cel rău îl alungă pe cel cinstit în codru şi-şi închise tatăl într-o închisoare pentru cei condamnați să moară de foame. Țăranii se răzvrătiră împotriva noului stăpîn, publicul de asemenea, şi atunci cînd interpretul căpitanului de poliție, al *alguacil*-ului, se ivi dintre spectatori pentru a-l ajuta pe fratele cel rău, spectatorii îl scuipară şi voiră să-l bată ; el trebui să afirme cu tărie că nu e decît actorul Garro.

— Ce sînteți de fapt : un *chorizo* sau un *polaco*? îl întrebă Alba pe pictor.

Publicul Madridului, pasionat după teatru, era de o jumătate de secol dezbinat în două partide : unii se numeau după un comic decedat de mult timp, *chorizos* („cîrnăciori“), ceilalți, *polacos*, după numele unui abate care publicase o scrisoare cu caracter polemic împotriva trupei rivale. Goya mărturisi că e un *chorizo.*

— Mi-am închipuit, spuse Alba răutăcios. Noi, familia Alba, sîntem *polacos* încă de pe vremea bunicului meu.

Tonadilla care se cînta după primul act fu veselă şi reuni cele două partide într-o bucurie zgomotoasă. Apoi începu actul al doilea, care se petrecea în închisoare, cu zăngănit de lanțuri şi paie foşnitoare. Un înger masculin, contemporan, cu pantaloni pînă la genunchi, doar la umeri înaripat, îl consola pe moşneagul încarcerat. Fata, bănuind că fratele cel ticălos e vinovat de această defăi-

---

[1] *Lope de Vega* (1562—1635) — poet şi dramaturg spaniol, autorul a peste 2000 de piese de teatru.

mare, se întîlni cu contele în mijlocul pădurii sălbatice, şi publicul, încordat, înduioşat, se linişti. Alba socoti că acum ar putea pleca fără să facă vîlvă.

Traseră în piept aerul proaspăt de seară.

— Să mergem într-una din tavernele pe care le preferaţi ! ceru Alba.

Goya, înţelegînd intenţionat greşit, propuse un restaurant elegant.

— La „Ceferino" ? întrebă el.

— Într-una din tavernele dumneavoastră, spuse Alba.

— În toaletă de seară nu ne putem duce la „Manoleria", făcu Goya indispus.

„Manoleria" era în mahalaua în care locuiau *majos* şi *majas*.

— Nu e nevoie să-mi explicaţi, spuse Alba, cu vocea ei joasă, repezită. Mă duc acasă, mă schimb şi vă aştept.

Plecă acasă descurajat. Pentru atîta lucru se chinuise atît de mult, născocise scrisoarea periculoasă despre micuţa Elena, pentru asta îşi riscase cariera ? *„Qué vergüenza !"* se gîndi el şi-şi aminti vocea răguşită a lui Agustín.

Înainte de a se schimba, intră în vîrful picioarelor în camera copiilor şi privi în jur după mica Elena. Dormea liniştită.

Îşi puse vechiul lui costum de *majo*. Supărarea îi dispăru şi speranţa apăru din nou. Singurele lui haine erau serios uzate, şi pantalonii, vesta de un verde puternic, haina scurtă, roşie de-abia îl mai încăpeau. Dar păţise multe în acest costum şi întîmplările trăite nu erau de dispreţuit. Chiar în timp ce-şi înfăşura eşarfa lată şi îşi lua *navaja*, cuţitul, se simţi un alt om, tînăr, dornic de aventuri. „Îmbracă rasa şi ai să vorbeşti latineşte", se gîndi el la vechiul proverb. Apoi se înfăşură în mantaua uriaşă, în *capa* care era de fapt interzisă, şi îşi puse pe cap pă-

lăria cu boruri largi, *chambergo*, care îi umbrea puternic fața.

Astfel înfășurat încît nu mai putea fi recunoscut, porni la drum. Zîmbi cînd ușierul Albei nu voi să-l lase să intre. Își arătă fața și bărbatul rînji. Alba surîse și ea la apariția lui. Și, după cum i se păru, era satisfăcută. Ea se îmbrăcase într-o fustă foarte pestriță, cu un corset decoltat, garnisit cu broderii colorate. Părul și-l strînsese într-o plasă. Arăta bine și putea fi ușor luată drept o *maja*.

— Unde mergem? întrebă ea.

— La cîrciuma lui Rosalio, în Barquillo, răspunse Goya. Dar veți avea neplăceri cu *mantilla* [1], aminti el. Căci Eufemia îi pusese *mantilla*, iar *tapadas*, femeile voalate, nu erau văzute cu ochi buni în Manoleria. Cayetana, fără să răspundă, trase *mantilla* mai mult peste față.

— Lăsați-mă să vă însoțesc, mielușelul meu! o rugă *dueña*. Voi muri de teamă știindu-vă în Manoleria.

— Prostii, Eufemia! spuse sever Cayetana. *Don* Francisco e în stare să mă apere și singur.

Cîrciuma era plină. Lumea bea și fuma, în tăcere, cu gravitate castiliană. Majoritatea tinerilor aveau pe cap pălăriile cu boruri largi. Femeile se arătau fără jenă, multe drăguțe, toate nevoalate. Un fum gros plutea în toată încăperea. Cineva cînta la chitară.

Noii oaspeți fură priviți cu curiozitate reținută, nu prea prietenoasă. Unul îi oferi lui Goya tutun de contrabandă.

— Cîți bani? întrebă Goya.

— Douăzeci și doi de reali, pretinse bărbatul.

— Mă iei drept un *gabacho*? întrebă Goya.

Cu acest cuvînt disprețuitor se caracteriza străinul și în special francezul.

---

[1] Voal, năframă (span.).

— Dau şaisprezece reali, ca oricine.

Una dintre fete se băgă în vorbă:

— Nu cumpăraţi măcar doamnei o ţigară, domnul meu? întrebă ea.

— Eu nu fumez, se auzi vocea Albei de sub voal.

— Dar ar trebui, spuse fata.

Şi băiatul de lîngă ea dădu lămuriri:

— Fumatul curăţă creierul, excită pofta de mîncare şi păstrează dinţii sănătoşi.

— Bineînţeles că doamna ar trebui să-şi dea jos *mantilla*, zise fata zeflemitor.

— Potoleşte-te, Zanca, picior de barză! spuse băiatul. Nu face pe nebuna!

Dar Zanca nu se lăsă:

— Spuneţi totuşi doamnei dumneavoastră, *señor*, că trebuie să-şi scoată *mantilla*. În grădini nu se umblă voalat, cu atît mai puţin aici.

Iar un tînăr de la altă masă presupuse:

— Poate că doamna e o *gabacha*.

Francisco îi prezisese Cayetanei că *mantilla* va stîrni nemulţumire. Îi cunoştea pe *majos*, era doar de-al lor. Aceştia nu înghiţeau nici o privire indiscretă, se considerau cei mai buni spanioli, cei mai spanioli, şi nu erau dispuşi să îndure curiozitatea dispreţuitoare a străinilor. Cine venea la ei, în cîrciumile lor, trebuia să se supună obiceiurilor lor şi să-şi arate faţa. Cel cu chitara încetase să mai cînte. Toţi se uitau la Goya. Nu trebuia să cedeze acum cu nici un preţ.

— Cine a pronunţat cuvîntul *gabacha*? întrebă el.

Nu ridică tonul, vorbea liniştit, între două fumuri de ţigară.

Se făcu o mică pauză. Cîrciumăreasa, voinica Rosalía, spuse celui cu chitara:

— Nu fi leneş, cîntă un *fandango*!

Dar Francisco repetă:

— Cine a pronunţat cuvîntul *gabacha*?

— Eu, zise tînărul.

— Roag-o pe *señora* să te ierte! îi ceru Goya.

— N-are de ce s-o facă, spuse un altul, că nici ea nu şi-a dat jos *mantilla.*

Era adevărat, dar Goya nu putea să recunoască.

— Cine ţi-a cerut părerea? spuse el şi continuă: Ţine-ţi gura, că de nu, îţi arăt acum că pot să dansez *fandango* pe cadavrul oricui.

Era o întorsătură tocmai aşa cum se cuvenea în Manoleria, care îi învioră pe cei de faţă.

Dar tînărul care o numise pe Alba o *gabacha* spuse:

— Număr pînă la zece. Dacă pînă atunci n-ai convins-o încă să-şi dea jos vălul ăla înfumurat, află, mărinimosule, care m-ai cruţat pînă acum, că ai să primeşti o lovitură de picior, de ai să ajungi în Aranjuez [1].

Goya îşi dădu seama că e momentul să acţioneze. Se ridică, lunga mantie, *capa,* îi alunecă în jos şi duse mîna la cuţit, *navaja* lui.

Atunci, însă, se înălţă un strigăt puternic de surpriză.

Alba îşi scosese *mantilla.*

„Alba! se auzi strigîndu-se. Alba noastră!" Şi tînărul spuse:

— Scuzaţi-mă, *señora!* Pe Dumnezeul meu, nu sînteţi nici o *gabacha, señora!* Sînteţi de-a noastră.

Omagiul şi ploconirea îi fură lui Goya şi mai neplăcute decît cearta de mai înainte. Căci, din nenorocire, ceea ce spusese tînărul nu era adevărat: Alba nu era de-a lor. Era, în cel mai bun caz, o doamnă de la curte travestită în *maja.* Îi era ruşine de veritabilele *majas* că o adusese acolo. În acelaşi timp, îşi aminti că nu pictase nici o *maja* pentru scenele populare ale gobelinurilor lui, ci doar ducese costumate, şi se necăji şi mai mult.

Ea flecărea cu cei dimprejur, pe limba lor. Cuvintele îi zburau din gură sincer, amabil, dar, în afară de el, se

[1] Aranjuez — palatul regal din Madrid.

părea că nimeni nu-şi dădea seama că întreaga scenă nu e decît o farsă amabilă.

— Să mergem ! spuse el deodată, mai poruncitor decît voise.

Alba, surprinsă pentru moment, se uită lung la el. Imediat însă, politicoasă, cu un aer de superioritate, puţin ironică, explică celorlalţi :

— Da, *señores*, din păcate trebuie să plecăm. Domnul pictor al curţii aşteaptă un mare *señor*, căruia vrea să-i facă portretul.

Se rîse. Absurditatea acestei scuze îi amuză pe toţi. Goya simţea o furie oarbă.

Se aduse o litieră.

— Să veniţi curînd înapoi ! se strigă după ei cu multă recunoştinţă, din inimă.

— Unde mergem ? întrebă Goya cu amărăciune.

— La atelierul dumneavoastră, fireşte, răspunse ea, unde vă aşteptaţi modelul.

Promisiunea ei îi tăie respiraţia. Dar era atît de nestatornică ! Se putea ca încă pe drum să-şi schimbe hotărîrea.

Mergea prin noapte, pe lîngă litiera ei, enervat din pricina celor petrecute mai înainte, plin de mînie neputincioasă din pricina capriciilor ei şi a neputinţei lui, zbătîndu-se între supărare, aşteptare şi pasiune. În clipa aceea se auzi un sunet de clopoţel : un preot venea cu sfînta împărtăşanie. Purtătorii opriră litiera. Alba coborî, el întinse batista pentru ea şi, pînă trecură preotul şi băiatul, toţi îngenuncheară.

În sfîrşit, ajunseră la casa lui. *Serero*, paznicul, deschise. Urcară în atelier. Goya, nu prea îndemînatic, aprinse lumînări. Alba stătea leneş într-un fotoliu.

— E întuneric aici, constată ea, şi frig.

Goya îl trezi pe feciorul Andrés. Acesta aduse două candelabre de argint cu multe lumînări şi, plictisit, îm-

bufnat, făcu focul. Alba, nevoalată, se uita la el. Amîndoi tăcură cît timp Andrés fu în cameră.

În sfîrşit, băiatul plecă. Încăperea era acum scăldată într-o lumină caldă, nu prea vie. Gobelinul cu procesiunea sfinţilor gigantici şi a mulţimii agitate nu se vedea încă desluşit ; tulbure apărea şi posomorîtul cardinal cu barbişon al lui Velázquez. Alba se apropie de tablou.

— Cine a avut acest Velázquez înaintea dumneavoastră ? întrebă ea, adresîndu-i-se.

— E un dar al ducesei de Osuna, răspunse el.

— Da, spuse ea, îmi amintesc că l-am văzut la Alameda. V-aţi culcat cu ea ? întrebă Alba ca din întîmplare, cu vocea ei de copil, puţin aspră, prieteneşte.

Goya nu răspunse. Ea stătea încă în faţa tabloului.

— Am învăţat multe de la Velázquez, spuse el după un răstimp. Mai mult decît de la oricare altul.

Ea continuă :

— Am şi eu un Velázquez la vila mea de la ţară, în Montefrio, un tablou mic, ciudat, aproape necunoscut. Dacă vreodată veţi fi în Andaluzia, *don* Francisco, veniţi, vă rog, să-l vedeţi ! Cred că s-ar potrivi bine aici.

Cayetana privi apoi schiţele care erau pe masă — schiţe pentru portretul reginei.

— Se pare, spuse ea, că intenţionaţi s-o pictaţi pe italiancă aproape la fel de urîtă cum e în realitate. Vă îngăduie ?

— Deoarece *doña* María Luisa e inteligentă, răspunse Goya, doreşte ca portretele ei să-i semene.

— Da, socoti Alba, cînd o femeie arată aşa, trebuie să fie cel puţin inteligentă.

Se aşeză pe divan. Stătea comod, sprijinită pe spate, mică, cu faţa mat-brună, dar uşor pudrată.

— Cred că vă voi picta ca *maja*, spuse el. Sau totuşi nu. N-aş dori să risc din nou, pictîndu-vă în travesti. Trebuie să aflu care e adevărata Cayetana.

— Nu vei afla niciodată, replică Alba. De altfel, nici eu nu ştiu. Cred însă serios că sînt mai curînd o *maja*. Nu-mi pasă de părerea altora. Nu-i tocmai aceasta firea unei *maja*?

— Vă supără dacă vă privesc aşa? întrebă el.

Ea spuse:

— Nu v-o iau în nume de rău, deoarece sînteţi pictor. Sînteţi de altfel numai pictor? Totdeauna numai pictor? Aţi putea fi puţin mai vorbăreţ.

Goya continua să tacă. Ea reveni la cuvintele de mai înainte:

— Am fost crescută ca o *maja*. Bunicul meu m-a educat după principiile lui Rousseau[1]. Dumneavoastră, *don* Francisco, ştiţi cine era Rousseau?

Goya era mai mult amuzat decît jignit.

— Prietenii mei, răspunse el, îmi dau cîteodată să citesc *Enciclopedia*[2].

Ea ridică ochii repede. *Enciclopedia* era în mod deosebit urîtă de Inchiziţie; era dificil şi periculos să ţi-o procuri şi s-o citeşti. Dar Cayetana nu se lăsă antrenată în această discuţie, ci istorisi mai departe:

— Tatăl meu a murit foarte de timpuriu şi bunicul mi-a acordat libertate deplină. În afară de aceasta, mă vizitează din cînd în cînd decedata subretă a bunicii

---

[1] *Jean-Jacques Rousseau* (1712—1778) — eminent iluminist francez, unul din precursorii ideologici ai iacobinilor. Principiile sale educative sînt expuse în cartea *Emile* sau *Despre educaţie* (1762), în care Rousseau critică cu asprime vechiul sistem feudal de educaţie şi cere ca scopul educaţiei să fie pregătirea de cetăţeni activi, care să respecte munca.

[2] Precursorii ideologici ai revoluţiei burgheze franceze de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea — Diderot, d'Alembert, Voltaire, Helvetius, Holbach, Condillac, Rousseau ş.a. s-au unit în jurul editării unei *Enciclopedii* (1751—1780), care a constituit o puternică armă de luptă împotriva temeliilor feudale.

mele şi îmi spune ce trebuie să fac şi ce nu. Serios, *don* Francisco, ar trebui să mă pictaţi ca *maja*.

Goya scormoni focul din cămin.

— Nu cred o iotă din toate astea, spuse el. Nici nu vă socotiţi o *maja*, nici nu conversaţi în timpul nopţii cu subreta moartă. Se întoarse şi i se uită provocator în ochi. Eu spun sincer ceea ce gîndesc, dacă îmi convine. Eu sînt un *majo*, deşi din cînd în cînd citesc *Enciclopedia*.

— E adevărat, întrebă Alba liniştit, prieteneşte, că o dată aţi ucis, la o răfuială, din gelozie, patru sau cinci oameni? Şi a trebuit într-adevăr să fugiţi în Italia deoarece vă căuta poliţia? E adevărat că la Roma aţi răpit o călugăriţă, încurcătură din care numai ministrul nostru plenipotenţiar a putut să vă scape? Sau aţi pus totul în circulaţie numai pentru a vă face interesant şi a primi mai multe comenzi?

Goya îşi spunea că e greu de presupus că femeia venise atît de tîrziu în atelierul lui numai ca să-l necăjească. Voia desigur să-l facă să se simtă mic, pentru ca mai tîrziu, după aceea, să nu se simtă ea mică. Se stăpîni şi răspunse liniştit, amabil, glumeţ:

— Unui *majo* îi plac cuvintele mari şi lăudăroşeniile. E bine să ştiţi aceasta, doamnă ducesă.

— Dacă îmi mai spuneţi o dată doamnă ducesă, plec, răspunse Alba.

— Nu cred că veţi pleca, doamnă ducesă, spuse Goya. Cred că aveţi de gînd să mă... — căută cuvîntul — să mă distrugeţi.

— De ce să te distrug, Francho? întrebă blajin Alba.

— Asta n-o ştiu, spuse Goya. De unde să ştiu eu ce aveţi de gînd să faceţi?

— Aceasta sună a filozofie şi a erezie, spuse Alba. Mă tem că eşti un eretic, Francho. Mă tem că tu crezi mai mult în Satana decît în Dumnezeu.

— Dacă de unul din noi doi ar trebui să se ocupe Inchiziţia, răspunse Goya, atunci ar trebui să se ocupe de dumneavoastră.

— Inchiziţia nu se ocupă de ducesa de Alba, răspunse ea atît de natural, încît nici măcar nu sună trufaş. De altfel, continuă ea, nu trebuie să mă iei prea în serios, dacă uneori îţi spun lucruri supărătoare. De mai multe ori m-am rugat Fecioarei del Pilar să te ajute şi să te blagoslovească, Francho, cu mila ei, pentru că Satana pare a te chinui tare rău. Dar — şi ea se uită spre icoana *Señorei* de Atocha — tu nu mai ai încredere în Fecioara del Pilar. Totuşi altădată credeai mai mult decît alţii. Doar eşti din Zaragoza. Eşti aşadar şi infidel.

În timpul acesta ea se ridică şi păşi în faţa străvechii sculpturi brun-negricioase din lemn, privind-o de sus pînă jos.

— Dar nu vreau să vorbesc necuviincios despre Fecioara de Atocha, spuse ea, cu atît mai mult cu cît e patroana dumneavoastră. Desigur, are şi ea multă putere şi nu trebuie nicidecum s-o supărăm.

Şi ea acoperi cu grijă, delicat,
Cu şalul ei negru, mare,
Icoana neagră a Señorei
De Atocha, pentru ca aceasta
Să nu vadă
Ceea ce se va întîmpla.
Din părul negru
Ea-şi scoase pieptenele
Înalt şi apoi se descălţă.
Acuma
Arăta şi mai mică
În faţa vîlvătăii focului din cămin.
Ea îşi scoase apoi
Serios, firesc, fără pudoare
Fusta grea şi corsetul împestriţat.

PARTEA A DOUA

1

În anul 1478 suveranii catolici Ferdinand și Isabella instituiseră un tribunal special pentru urmărirea oricărei crime împotriva religiei. Acest lucru se întîmplase după înfrîngerea arabilor, cînd, prin unitatea credinței religioase, trebuia să fie apărată unitatea imperiului, cu greu restabilită. „O turmă, un păstor, o credință, un rege, o sabie", cîntase pe atunci poetul Hernando Acuña [1].

Acest tribunal clerical, Inchiziția, Sfîntul Oficiu, își făcuse datoria. Arabii și evreii, ca și toți cei care încercaseră să păstreze sub masca religiei catolice credințele lor subversive, maurii și evreii ascunși, *moriscos*, iudaizanții, *maranii*, fuseseră spionați, alungați, nimiciți.

Dar după ce Inchiziția își împlinise această datorie, ajunsese în stat o putere de sine stătătoare. E drept că, formal, ea își limita activitatea doar la descoperirea și pedepsirea ereziei. Dar ce nu era oare socotit drept erezie ? În primul rînd, orice părere care păcătuia împotriva vreunei dogme a bisericii catolice, așa că Inchiziției îi revenea sarcina să cenzureze tot ce se scria, se tipărea, se vorbea, se cînta și se dansa. Erezie mai era apoi și orice activitate publică importantă depusă de descendentul vreunui eretic. Sfîntul Oficiu avea sarcina de a veri-

[1] *Hernando Acuña* — poet spaniol de origine portugheză, mort în 1580.

fica puritatea sîngelui tuturor acelora care solicitau un serviciu. Orice aspirant trebuia să dovedească *limpieza*[1] lui, descendenţa din părinţi şi străbuni creştini: printre străbuni nu trebuia să fi fost nici un maur sau evreu. Asemenea avize nu putea să elibereze decît Inchiziţia. Ea putea să prelungească după poftă verificarea, putea să fixeze taxe cît poftea de ridicate şi avea ultimul cuvînt în chestiunea ocupării vreunui serviciu public. Erezie erau socotite însă şi blestemul, reprezentarea nudului, bigamia, desfrîul. Erezie era şi camăta, interzisă în *Biblie*. Pînă şi negoţul de cai cu nespaniolii era socotit erezie, pentru că asemenea comerţ putea să aducă foloase necredincioşilor de dincolo de Pirinei.

Prin asemenea interpretare a sferei ei de activitate, Inchiziţia răpea tot mai multe drepturi coroanei şi submina autoritatea statului.

În fiecare an Sfîntul Oficiu decreta o sărbătoare pentru á proclama cu acest prilej aşa-numitul edict de credinţă. În acest decret, cei care se simţeau vinovaţi de înclinaţii eretice erau sfătuiţi ca, în intervalul unui termen de graţie de treizeci de zile, să se învinovăţească în faţa Sfîntului Tribunal. Mai departe, se cerea tuturor credincioşilor să denunţe fiecare erezie pe care ar afla-o. O listă lungă enumera acţiunile suspecte. Toate obiceiurile evreieşti, aprinderea de lumînări vineri seara, schimbarea rufăriei de *sabbat*, nemîncarea cărnii de porc, spălarea mîinilor înaintea fiecărui prînz, erau considerate erezii ascunse. Lectura cărţilor în limbi străine, ca şi, în special, citirea frecventă a lucrărilor profane erau indicate ca porniri eretice. De îndată ce observau ceva suspect, copiii trebuiau să-şi denunţe părinţii, soţul soţia, sau invers, căci altfel atrăgeau asupra lor excomunicarea.

Apăsătoare era mai ales taina cu care îşi înconjura Tribunalul activitatea. Învinovăţirea se făcea în ascuns;

[1] *Limpieza* — Limpezimea, puritatea de sînge (span.).

cel care încunoştinţa pe inculpat de învinuirea adusă se făcea pasibil de grea pedeapsă. Justiţiei îi erau de ajuns indicii neînsemnate pentru a dispune arestarea, şi nimeni nu îndrăznea să întrebe de cei care dispăreau în temniţele Inchiziţiei. Denunţător, martor, acuzat erau constrînşi cu jurămînt la tăcere, o călcare a jurămîntului fiind pedepsită la fel ca erezia.

Dacă incriminatul tăgăduia sau persista în greşeală, era aplicată tortura. Pentru a economisi plata călăilor, Inchiziţia chema uneori înalţi funcţionari civili să exercite fără plată această activitate plăcută lui Dumnezeu. Tortura se executa, ca şi toate fazele procedurii, după instrucţiuni riguroase, în prezenţa unui medic şi a unui secretar care trecea în procesul-verbal fiecare amănunt. Secole de-a rîndul judecătorii clericali au accentuat cu energie că întrebuinţau mijlocul dezgustător al torturii din milă, adică pentru a-l scăpa pe îndărătnic de erezie şi a-l călăuzi pe drumul adevăratei cunoaşteri.

Dacă acuzatul recunoştea şi se căia, atunci era „împăcat cu biserica". Împăcarea era legată de ispăşire; penitentul putea să fie bătut cu biciul, purtat în haine de ocară în procesiune publică prin oraş sau predat autorităţilor laice pentru ispăşirea unei munci silnice pe galere pe timp de trei pînă la opt ani, cîteodată şi pe viaţă. Averea penitentului era confiscată, iar casa uneori distrusă; el şi urmaşii lui, pînă la a cincea spiţă, deveneau nedemni să ocupe o slujbă sau să exercite o profesie de vază.

Sfîntul Tribunal nu renunţa la principiul blîndeţii chiar atunci cînd ereticul nu recunoştea sau îşi mărturisea parţial vina. Biserica nu-l omora pe păcătos, dar pe criminalul îndărătnic sau recidivist îl excludea din comunitatea ei şi îl preda autorităţilor laice. Ea recomanda şi acestora să evite paloşul călăului, dar invita să fie luat în considerare versetul din *Sfînta Scriptură*: „Dacă unul nu rămîne întru mine, este lepădat ca o mlădiţă ce

s-a uscat; şi o adună lumea şi o aruncă în foc şi arde". Aşadar, autoritatea laică ardea mlădiţele lepădate, pe izgoniţii din comunitate, şi încă de vii. Cînd era vorba de un eretic mort, i se dezgropa cadavrul şi i se ardea. Dacă ereticul îşi recunoştea vina după condamnare, era sugrumat şi ars după aceea. Dacă ereticul izbutea să dispară, se ardea o efigie a lui. Întotdeauna averea îi era confiscată: o parte din bunurile confiscate reveneau statului, altă parte Inchiziţiei.

Inchiziţia era foarte bogată. Sentinţe de achitare se dădeau rareori. Numărul total al acelora care fuseseră arşi sau cărora li se aplicase cea mai severă pedeapsă de către Inchiziţia din Spania, de la înfiinţarea ei pînă la încoronarea lui Carlos al IV-lea, se ridica la 348907.

Pe cît de secretă era procedura Inchiziţiei, pe atît de răsunător erau anunţate şi executate sentinţele ei. Pronunţarea şi executarea sentinţei erau numite acte de credinţă, manifestare de credinţă, *auto da fé*. A lua parte la o astfel de execuţie trecea drept o acţiune plăcută lui Dumnezeu. Se desfăşurau procesiuni măreţe, steagul Inchiziţiei era descoperit în chip solemn, iar pe tribuna uriaşă stăteau demnitarii civili şi ecleziastici. Fiecare criminal, îmbrăcat în cămaşă de ocară şi cu pălăria de eretic, înaltă şi ascuţită pe cap, era strigat şi prezentat, iar sentinţa îi era adusă la cunoştinţă cu glas tare. La *guemadero*, la locul de ardere, osîndiţii erau conduşi cu mari forţe militare. Mulţimea privea arderea ereticului cu o lăcomie care întrecea desfătările luptelor cu tauri, şi atunci cînd, după condamnare, cei care se căiau aşa încît scăpau doar cu sugrumarea şi nu trebuiau arşi de vii erau prea mulţi, spectatorii murmurau.

Asemenea „acte de credinţă" erau păstrate pentru sărbătorirea unor evenimente deosebite: la suirea pe tron a unui rege, la nunta lui sau la naşterea unui urmaş la domnie. Atunci rugul era aprins de un membru al familiei regale.

Despre fiecare autodafeu erau publicate dări de seamă redactate de scriitori bisericeşti versaţi. Aceste rapoarte plăceau foarte mult. De pildă, *padre* Garau povestea de un autodafeu de pe insula Mallorca [1]. Şi anume, cum trei păcătoşi îndărătnici îşi găsiră moartea prin foc, şi cum, atunci cînd îi ajunseră flăcările, disperaţi, voiră să se desprindă de pe stîlp. Ereticul Benito Terongi se smulse într-adevăr, dar căzu în flăcările din stînga lui. Sora lui, Catalina, care se lăudase mai întîi că se va arunca singură în flăcări, ţipa şi gemea acum, cerînd să fie dezlegată. Ereticul Rafael Valls stătu nemişcat, ca o statuie, în fum, dar cînd flăcările îl atinseră, se suci şi se încovoie. Era gras şi rumen ca un purcel durduliu, iar cînd nu se mai văzu nici o flacără în afara corpului, el continuă să ardă pe dinăuntru, apoi abdomenul îi plesni şi intestinele căzură afară, ca acelea ale lui Iuda. Cărticica lui *padre* Garau, *La Fé Triumfante (Credinţa triumfătoare)*, a avut un succes deosebit, atingînd patrusprezece ediţii, ultima apărută chiar în vremea lui Francisco Goya.

Unii dintre închizitori puneau adevărată rîvnă pentru credinţă, alţii foloseau autoritatea lor pentru satisfacerea setei de putere, a lăcomiei şi senzualităţii. Povestirile victimelor scăpate ar putea fi exagerate, dar *Manualul Inchiziţiei*, codul ei de procedură, arăta cît le era de lesne judecătorilor bisericeşti să procedeze după poftă ; şi actele dovedesc cît de despotic lucrau.

Inchiziţia se fălea că i-a unit pe toţi spaniolii în credinţa catolică, că a apărat peninsula de războaiele religioase care bîntuiau în restul Europei. Dar acest lucru a fost scump plătit. Inchiziţia impusese spaniolilor convingerea că mai important decît o viaţă morală e credinţa neclintită în dogmă. Străinii care vizitau Spania declarau aproape într-un glas că tocmai în ţara Inchiziţiei religia avea puţin de-a face cu morala şi că zelul arzător pentru

[1] Insula Mallorca — cea mai mare dintre Baleare, insule spaniole din Mediterana occidentală.

dogmă era adesea unit cu o purtare imorală. Adesea Sfîntul Tribunal pedepsea cu indulgenţă crime care pentru o lume întreagă treceau drept respingătoare: anume, ademenirea celor ce se spovedeau. În schimb, cele mai mici greşeli de aplicare a dogmei erau pedepsite cu cea mai mare asprime. La Córdoba, de pildă, la o singură dezbatere, au fost condamnaţi la arderea pe rug o sută şapte oameni, bărbaţi, femei şi copii, pentru că asistaseră la predica unui anumit Membreque, socotit eretic.

Cam pe vremea cînd se născuse Goya, fuseseră arşi, la un autodafeu deosebit de fastuos, o serie de iudaizanţi, printre care o fată de 18 ani, pentru practicarea cîtorva obiceiuri evreieşti. Montesquieu [1], cel mai mare scriitor al Franţei din acea vreme, puse în gura unuia dintre acuzaţi o pledoarie compusă de el: „Îi învinuiţi pe mahomedani, spunea acesta, că au răspîndit religia lor cu sabia: de ce o răspîndiţi pe a voastră cu focul? Pentru a dovedi caracterul divin al religiei voastre vă referiţi într-una la sîngele martirilor voştri; acum însă aţi preluat voi înşivă rolul lui Diocleţian [2], şi rolul de martir ni-l cedaţi nouă. Ne cereţi să devenim creştini şi voi înşivă renunţaţi să fiţi creştini. Dar, dacă nici chiar voi nu sînteţi creştini, atunci procedaţi măcar ca şi cum aţi poseda puţinul simţ al dreptăţii cu care natura a înzestrat şi cele mai josnice fiinţe cu chip de om. Un lucru e sigur: activitatea voastră va servi viitorilor istorici ca argument pentru a arăta că Europa epocii noastre a fost locuită de sălbatici şi de barbari."

---

[1] *Charles-Louis Montesquieu* (1689—1755) — sociolog francez, exponent al concepţiilor politice ale burgheziei franceze de la jumătatea secolului al XVIII-lea. Operele lui s-au bucurat de mare popularitate, în special în rîndurile personalităţilor revoluţiei burgheze franceze din 1789.

[2] *Diocleţian* — împărat roman, care a domnit între anii 284—305; i-a persecutat cumplit pe creştini, care au denumit ultimii ani ai domniei lui *era martirilor* (303—311).

Chiar şi în Spania, în timpul celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea, circulau lucrări care aruncau asupra Inchiziţiei cea mai grea învinuire pentru decăderea ţării, pentru depopularea ei, pentru despiritualizarea, pentru neputinţa ei. Şi suveranii acelor vremuri, Bourboni de origine franceză, recunoscuseră că ţara e condamnată la pieire fără anumite reforme moderne „eretice". Evlavioşi şi plini de veneraţie în faţa tradiţiei, ei lăsară deci Sfîntului Oficiu, în sensul riguros al cuvîntului, toată autoritatea, lipsindu-l însă de funcţiunile şi privilegiile cele mai importante.

Cu toate acestea, influenţa Inchiziţiei se menţinea neştirbită în popor, iar întunericul şi taina care înconjurau puterea ei îi sporeau atracţia. Era măreaţă şi atrăgătoare ziua în care se proclama edictul de credinţă şi aceasta tocmai prin ameninţările întunecate ale decretului. Şi mai ademenitoare, prin amestecul lor de groază, cruzime şi senzualitate, erau autodafeurile.

Pretutindeni, în întuneric, pîndea
Inchiziţia, şi deasupra fiecăruia
Ea atîrna ca o fatalitate.
Trebuia să te prefaci,
Să spui numai celor de încredere, şi numai
În şoaptă ceea ce simţeai, ceea ce aveai
Pe inimă. Dar
Această ameninţare veşnică dădea
Vieţii farmec. Spaniolii nu voiau
Să se lipsească de Inchiziţia lor,
Căci ea dădea poporului
Pe Dumnezeul lui, care, fără
Îndoială, era Dumnezeul
Tuturor popoarelor, dar îndeosebi
Acela al spaniolilor. Şi spaniolii
Ţineau dîrz şi cu tărie la Inchiziţia
Lor, aşa cum ţineau dîrz şi cu
Încăpăţînare la regele lor.

2

Tratativele de pace pe care curtea din Madrid le ducea la Basel cu Republica Franceză se tărăgănau. Spaniolii, deşi hotărîţi în taină să renunţe la cererea de a li se preda copiii regelui Franţei, socoteau ca o datorie de onoare să susţină pînă în ultimul moment tocmai această condiţie. Dar cei de la Paris nu voiau ca prin predarea moştenitorului Capeţilor [1] să se creeze un centru al rezistenţei regaliste, de aceea rămaseră pe poziţia unui refuz categoric. Cu toate acestea, şi împotriva oricărei raţiuni, *monsieur* de Havré, ambasadorul Franţei regaliste la Madrid, spera că presiunea violentă a spaniolilor va repurta pînă la urmă victoria. În visurile lui, îl şi vedea pe micul rege salvat şi adus la Madrid, iar pe sine însuşi profesorul şi tutorele acestuia, regent secret al marii, puternicei, dulcii, iubitei Franţe.

În timpul acesta sosi o veste îngrozitoare : moştenitorul regal, Ludovic al XVII-lea, murise. *Monsieur* de Havré se îndoia de această moarte. Poate că regaliştii răpiseră băiatul şi îl ţineau ascuns. Dar *doña* María Luisa şi *don* Manuel erau gata să ia drept fapt real moartea micului Ludovic, ba chiar, în taină, curtea din Madrid răsuflă uşurată cînd primi vestea cea rea. În felul acesta, fără a-şi compromite onoarea, scăpaseră de supărătorul punct litigios.

Cu toate acestea, tratativele de pace nu făcură nici un progres. Republica, fălindu-se cu izbînzile armatelor ei, pretindea cedarea provinciei Guipúzcoa cu capitala San Sebastián şi o despăgubire de război de patru sute de milioane.

— Eu socotesc, îi spunea *doña* María Luisa primului său ministru, că pacea ne va permite o viaţă ceva mai largă.

---

[1] *Capeţi* — dinastie regală franceză.

Şi *don* Manuel pricepu că nu avea voie să plătească cele patru sute de milioane.

La rîndul ei, Pepa spunea :

— Sper, *don* Manuel, că din război veţi face să se ridice o Spanie mai mare.

Şi Manuel recunoscu că nu poate părăsi provincia bască[1].

— Sînt spaniol, îi declara el tare şi posomorît lui *don* Miguel. Nu voi ceda nici San Sebastián, nu voi plăti nici acest tribut monstruos.

Miguel cel plin de vicleşug tatonase la Paris, fără să-i compromită pe stăpînii lui, şi fu curînd în situaţia de a aduce veşti interesante : Directoratul din Paris tindea, în afară de pace, la o alianţă cu Spania. Dacă se garanta o asemenea alianţă, Republica era dispusă să uşureze în mod considerabil condiţiile de pace.

— După cîte aud, încheie *don* Miguel prevăzător, Parisul ar fi mulţumit dacă dumneavoastră personal aţi promite să înfăptuiţi alianţa dorită.

Don Manuel privi mirat.

— Eu personal ? întrebă el plăcut surprins.

— Da, *señor*, confirmă *don* Miguel. În cazul cînd dumneavoastră aţi adresa, desigur în mod confidenţial, o scrisoare redactată personal, cu o asemenea asigurare, unuia dintre directori, să zicem abatelui Sieyès[2], Republica n-ar mai insista atîta asupra celor două clauze supărătoare.

Importanţa care se atribuia la Paris persoanei lui îl măguli pe *don* Manuel. S-ar încumeta, îi spuse reginei, să înfăptuiască o pace suportabilă, ba chiar onorabilă, dacă l-ar autoriza să intre într-un schimb de păreri personale, neoficiale, cu domnii de la Paris. María Luisa era sceptică.

---

[1] Provincia bască (în spaniolă, Vascongadas) se află în regiunea Pirineilor occidentali şi cuprinde provinciile Vizcaya, Guipúzcoa şi Alava.

[2] *Abatele Sieyès* (1748—1836), unul din membrii Directoratului, formă a puterii de stat în Franţa anilor 1795—1799.

— Cred că te supraestimezi, *pico*, micuţule! răspunse ea.

Don Manuel se simţi jignit.

— Bine, *doña* Luísa, spuse el, atunci las în grija dumneavoastră salvarea imperiului.

Şi, cu toate îndemnurile lui *don* Miguel, nu trimise scrisoarea abatelui Sieyès.

Francezii, plictisiţi de lunga tocmeală, dădură ordin generalului Perignon să înainteze. Ca într-un marş triumfal, rapid, armata republicană ocupă Bilbao, Miranda, Vitoria, ajungînd pînă la graniţele Castiliei. La Madrid era panică. Se zvonea că întreaga curte se pregăteşte de fugă în Andaluzia.

— Vă voi salva, *madame*, spuse *don* Manuel, pe dumneavoastră şi Spania.

Şi se hotărî să scrie.

O săptămînă mai tîrziu tratatul provizoriu de pace era semnat. Franţa se mulţumea cu cedarea părţii spaniole a insulei San Domingo din Antile şi renunţa la provincia bască. Republica consimţea, de asemenea, la propunerea spaniolă, ca despăgubirile de război să fie eşalonate pe zece ani şi să poată fi plătite prin predări în natură. Mai departe, republica se obliga să predea pe principesa Marie Thérèse, fiica lui Ludovic al XVI-lea, Austriei, bineînţeles.

În ţară fu o uimire imensă şi o mare bucurie, datorită faptului că se ieşise atît de uşor şi aproape fără cedare de teritorii dintr-un război pierdut. Acest Manuel Godoy era într-adevăr cineva!

— Eşti grozav! spuse *don* Carlos, şi-l bătu cu putere pe umăr.

— Pot să-ţi spun cum am înfăptuit acest lucru? o întrebă Manuel pe regină.

— Nu, nu! refuză ea.

Bănuia împrejurările şi nu voia să le cunoască. Cum pacea favorabilă se datora numai lui *don* Manuel, acesta

primi onoruri, cum de mult timp nu mai fuseseră acordate cuiva. I se transcrise în dar un domeniu al statului în Granada, fu numit principe de la Paz, principe al păcii, şi generalissim al tuturor armatelor imperiului.

Îmbrăcat în uniforma de generalissim, Manuel mulţumi perechii domnitoare. Pantalonii albi îi stăteau strînşi în jurul coapselor, vestonul, bombat pe piet ; din pălăria pe care o ţinea sub braţ, se legănau din abundenţă penele.

— Eşti impozant, spuse *don* Carlos, şi adăugă repede : Acoperă-te !

Numai cei doisprezece primi-nobili ai imperiului aveau dreptul să pună pălăria pe cap înainte de a răspunde. Nobilii de rangul al doilea aveau voie să se acopere abia după răspuns, iar cei din al treilea, numai cînd erau invitaţi să şadă.

Doña María Luisa bănuia că nu Manuel adusese această pace, ci sfetnicii lui, suspecţii, iluminaţii, răzvrătiţii, *afrancesados* [1], filofrancezii, şi că rezultatul, atît de strălucitor în aparenţă, va aduce după sine noi războaie cu urmări imprevizibile, probabil rele. Oricum, deocamdată era o pace strălucitoare şi onorabilă, iar Manuel semnase pentru ea. Ea însăşi îl vîrîse pe tînărul bărbat în această uniformă, dar n-avea ce să facă, îi impunea în noua lui splendoare bărbătească, şi inima îi zbura spre el.

Mai existau încă doisprezece nobili de rangul întîi, descendenţi ai generaţiilor care domneau în peninsulă de pe timpul lui Sancho cel Mare, deci de nouă sute de ani şi mai bine ; ei se adresau unul altuia cu frăţescul „tu". Acum, deoarece graţia regelui li-l dădu acestor înalţi nobili ca tovarăş şi pe el, principele de la Paz, ca al treisprezecelea, Manuel îşi învinse profundul respect strămoşesc şi spuse „tu" ducilor de Arcos, Béjar, Medina, Sidonia, Infantedo şi celorlalţi. Aceştia manifestară o mică surprindere, apoi răspunseră tot cu „tu". Manuel era fericit.

---

[1] Filofrancezi (span.).

El spuse și ducelui de Alba :

— Mă bucur, José, că arăți astăzi atît de bine.

Fața plină, liniștită a elegantului și subțirelului domn rămase nemișcată, ca și ochii săi frumoși, întunecați, gînditori.

— Vă mulțumesc pentru interesul dumneavoastră, *excelentísimo señor,* răspunse el amabil.

Da, spusese *excelentísimo señor,* nu-i răspunsese cu „tu".

Și Manuel se adresă lui *don* Luis María de Bourbon, conte de Chinchón, arhiepiscop de Sevilla :

— Nu te-am mai văzut de mult timp, Luis.

Domnul foarte tînăr și serios se uită la el de parcă ar fi privit în gol și plecă mai departe.

Și, culmea, acest *don* Luis María de Bourbon era numai pe jumătate Bourbon : era el, într-adevăr, fiul unui infante de Castilia și văr bun cu regele, dar mama lui fusese o simplă *doña* María Teresa de Vallabriga, din mica nobilime aragoneză, și regele nu-i acordase titlul de „infante". Așadar, cu toate că *don* Luis María era de sînge regesc, *don* Manuel avea acum un titlu mai mare și drepturi mai însemnate. El nu era desigur vanitos, dar bastardului, acestui Bourbon pe jumătate nu-i va ierta aroganța.

María Luisa, ca să repare ofensa adusă favoritului ei, născoci noi onoruri. Astrologul curții întocmi calcule amănunțite, care dovediră înrudirea casei Godoy cu casa electorului [1] din Bavaria și cu cea regală a Stuarților [2]. Genealogul regelui arătă, cu tabele lungi în mînă, că *don* Manuel Godoy se trăgea din vechii regi ai goților. Chiar numele lui o dovedea : căci numele Godoy venea din cuvintele : *Godo soy* („Sînt got").

Carlos ordonă că de aci înainte principele de la Paz, de cîte ori se va înfățișa în misiuni oficiale, să fie pre-

[1] *Elector* — prinț german avînd privilegiul de a-l alege pe împărat.

[2] *Stuart* — mare familie scoțiană, din rîndul căreia s-au recrutat numeroși suverani ai Scoției și Angliei.

cedat de un crainic, care să ducă un cap al lui Ianus[1], ca semn că tălmăcise corect trecutul şi viitorul.

Don Manuel se înfăţişă pentru prima dată cu această nouă distincţiune la deschiderea Academiei de Ştiinţe.

Dar el nu se duse pe drumul
Drept, ci cupeul lui cu patru cai
Făcu un ocol, aşa încît
Dintre prietenii lui
Pepa Tudó
Îl văzu prima în noua lui
Strălucire bicefală. Ea stătea
La fereastră, şi el
Salută cu profund respect. Ea
Era însă plină de mîndrie
Că îl făcuse pe el, un
Bărbat asemenea acelora
Din cîntecele şi romanţele
Ei, salvatorul Spaniei şi
Primul bărbat al imperiului.
Şi aşa cum arată în strălucirea lui,
Hotărî ea, aşa trebuie
Să-l picteze don *Francisco, pentru*
Ea.

3

Îmboldit de prietenii şi sfetnicii săi luminaţi, *don* Manuel folosi surprinzătoarea lui popularitate pentru a ordona măsuri progresiste. El ţinuse întotdeauna să fie considerat ca protector al artelor şi ştiinţelor şi, în afară de aceasta, arăta guvernanţilor din Paris, printr-o anumită

[1] *Ianus* — personaj mitologic, avînd, după legendă, darul de a cunoaşte întotdeauna trecutul şi viitorul ; reprezentat cu două feţe.

politică liberală, întreaga lui bunăvoinţă în ceea ce privea pregătirea alianţei promise.

Dar dispoziţiile lui rămaseră fără efect, deoarece biserica le combătea cu toată influenţa ei. Prietenii îl sfătuiră să restrîngă jurisdicţia Sfîntului Oficiu şi să ceară pentru stat o parte mai mare din veniturile Inchiziţiei. Da, fiind sigur de dragostea şi admiraţia poporului, putea să anuleze scutirea de impozite a bisericii, şi astfel, realizînd un vechi vis, să însănătoşească în acelaşi timp finanţele statului şi să înfrîngă pentru totdeauna rezistenţa bisericii faţă de modernizarea ţării.

Era însă împotriva firii lui *don* Manuel de a porni un asemenea război deschis. Şi Pepa făcea tot ce-i sta în puteri să-l împiedice de la măsuri energice. Asistase în copilărie la un autodafeu şi solemnitatea sălbatică, întunecată, steagurile şi preoţii, cei condamnaţi la moarte şi flăcările în care ardeau constituiau una din amintirile ei cele mai puternice. Duhovnicul ei îşi dădea multă osteneală să-i preocupe mintea cu mistica obscură a Sfîntului Tribunal. Domni de la Inchiziţie intrau şi ieşeau de la ea. Pînă şi arhiepiscopul Despuig de Granada, care era un amic intim al Marelui Inchizitor, o primise în timpul ultimei ei şederi la Madrid.

În cel de-al şaptelea şi al optulea deceniu, influenţa Inchiziţiei scăzuse. Totuşi, cînd dincolo de Pirinei răscoala şi nelegiuirile luaseră proporţii, ea se întărise din nou. Liberalul Mare Inchizitor Sierra căzuse, fiind înlocuit cu fanaticul cardinal-arhiepiscop de Toledo, întunecatul Francisco de Lorenzana. Cu aprobarea guvernului, Sfîntul Oficiu persecutase ca nelegiuită, ca „filozofism", orice înclinaţie intelectuală de simpatie faţă de teoriile franceze şi deschisese proces împotriva a numeroşi *afrancesados*. Acum însă, cînd se încheiase pacea cu Republica, plănuindu-se o alianţă, liberii-cugetători ajunseră din nou

influenţi, iar puterea recîştigată a Inchiziţiei fu primejduită.

Lorenzana, un politician inteligent şi intrigant, luă măsuri de prevedere. Aproape toţi miniştrii şi înalţii consilieri, cu *don* Manuel în frunte, erau suspecţi de „filozofism" şi de „naturalism", adică de confundarea substanţei lui Dumnezeu cu natura. Lorenzana culese material împotriva lor, iar în arhivele tribunalelor lui se adunau denunţurile. Asistenţi voluntari şi plătiţi spionau viaţa principelui de la Paz, iar prietenia anumitor prelaţi cu Pepa Tudó completa restul. Fiecare zi şi fiecare noapte a primului ministru era însemnată cu grijă în registrele Sfîntului Oficiu. Marele Inchizitor cerceta şi cîntărea cu precizie cît de calde sau cît de reci deveneau relaţiile favoritului cu regina, după temperatura relaţiilor lui de dragoste cu Pepa Tudó. Ajunse la concluzia că poziţia lui *don* Manuel nu e atît de nezdruncinat şi că cea a Sfîntului Oficiu nu e nicidecum atît de slabă, cum se credea în general.

El porni ofensiva împotriva nelegiuitului preşedinte al consiliului de miniştri şi dădu lovituri ereticilor. În mai multe capitale de provincii Inchiziţia intentase proces pentru „filozofism" unor bărbaţi de mare vază : profesori, înalţi funcţionari de stat. Fu arestat şi condamnat fostul ambasador în Franţa, Contele de Azora, filologul Yeregui, care sub Carlos al III-lea fusese intendent al infanţilor regali, vestitul matematician al Universităţii din Salamanca, Luis de Samaniego.

Marele Inchizitor aştepta încordat să vadă dacă primul-ministru va interveni, dacă va încerca să-şi salveze tovarăşii liber-cugetători. *Don* Manuel nu cuteză s-o facă. El înaintă Sfîntului Oficiu petiţii timide, rugînd ca pedeapsa împotriva acestor bărbaţi să se execute cu blîndeţe, întrucît au adus mari servicii coroanei.

Lorenzana ridică braţul pentru lovitura decisivă, pentru nimicirea unui conducător al liber-cugetătorilor, vestit

pretutindeni în Europa, a scriitorului şi bărbatului de stat Olavide.

Don Pablo Olavide se născuse la Lima, în Peru. Trecuse drept copil minune şi foarte de tînăr fusese numit judecător. Cînd un cutremur de pămînt înspăimîntător distruse oraşul Lima, i se încredinţă administrarea bunurilor devenite litigioase prin dispariţia proprietarilor. Banii ai căror moştenitori nu se putură legitima îndeajuns preatînărului domn îi întrebuinţă la zidirea unei biserici şi a unui teatru. Aceasta supără clerul. Cu sprijinul unor însemnaţi preoţi peruvieni, moştenitorii ale căror pretenţii fuseseră respinse se adresară cu plîngeri Madridului. Olavide fu chemat la Madrid, dat în judecată şi destituit din serviciu, iar în mai multe cazuri fu declarat răspunzător de paguba pricinuită şi condamnat la închisoare. Curînd, cînd fu pus în libertate ca urmare a stării lui bolnăvicioase, fu sărbătorit de către oamenii luminaţi ai ţării ca martir. O văduvă bogată se căsători cu el. Olavide obţinu iertarea pedepsei încă neispăşite. Începu să călătorească. Vizită de mai multe ori Parisul. Cumpără un palat în capitala spaniolă, altul în cea franceză. Se împrieteni cu Voltaire şi cu Rousseau, întreţinînd corespondenţă cu amîndoi. Susţinea materialiceşte un teatru la Paris, unde erau reprezentate piese moderne franţuzeşti în propria lui traducere. Aranda, primul-ministru liberal al lui Carlos al III-lea, îi cerea sfatul în treburile importante. Europa vedea în Pablo Olavide unul din spiritele conducătoare progresiste.

În această vreme, pe versantul de sud al Sierrei Morena existau întinse suprafeţe de pămînt, care odinioară fuseseră cultivate, dar care acum, prin izgonirea maurilor şi a celor numiţi *moriscos,* rămăseseră pustii. Mesta, o asociaţie a crescătorilor de vite, obţinuse ca aceste moşii să le fie atribuite gratuit, ca locuri de păşune pentru marile şi pribegele lor turme de oi. Acum, la îndemnul lui Olavide, guvernul retrase asociaţiei Mesta acest privilegiu şi-l îm-

puternici pe Olavide să întemeieze pe locurile pustii noi aşezări omeneşti, *nuevas problaciones*. Cu ajutorul colonelului bavarez Thürriegl coloniză acolo zece mii de ţărani, majoritatea germani, crescători de viermi de mătase, şi ţesători de mătase din Lyon. Fu numit guvernator al provinciei şi obţinu mari privilegii. I se îngădui să dea coloniei o constituţie liberală, iar noilor colonişti li se dădu posibilitatea de a-şi aduce cu ei preoţi din fosta lor patrie, chiar şi protestanţi. În cîţiva ani, Olavide transformă pustiul într-o provincie înfloritoare, cu cătune, sate, orăşele, hoteluri, ateliere, fabrici.

Coloniştii din Palatinat aduseră cu ei, pentru mîntuirea sufletelor, un călugăr capuţin, pe fratele Romuald din Freiburg. Acesta nu se împăcă cu liberalul Olavide. Cînd certurile se înteţiră, Romuald îl denunţă Sfîntului Tribunal drept ateu materialist. Şi, în taină, după cum era regulamentul, fără ca Olavide să ştie ceva, Inchiziţia ascultă martori şi strînse material. Totuşi nu îndrăzni să formuleze acuzarea împotriva acestui bărbat de vază. Dar Mesta avea un puternic protector în arhiepiscopul de Granada, Despuig. El şi duhovnicul regelui, episcopul de Osma, se străduiră să obţină de la regele Carlos o declaraţie că nu va sta în calea Inchiziţiei dacă, pentru a împiedica înrăutăţirea stării lucrurilor, l-ar aresta pe Olavide.

Acestea toate se întîmplaseră înainte ca *don* Manuel să vină la putere. Un mare inchizitor sever a fost înlocuit cu un liberal, iar acesta cu şi mai liberalul Sierra ; dar Olavide rămăsese în tot acest timp în temniţele Inchiziţiei. Sfîntul Oficiu nu voise să se discrediteze prin eliberarea lui, dar nici nu-l condamnase.

Al patruzeci şi treilea Mare Inchizitor, tocmai acest *don* Francisco Lorenzana, era un bărbat din alt aluat decît predecesorii lui. El hotărî să pronunţe sentinţa în cazul ereticului Olavide. Avea să fie un avertisment chiar şi pentru cei ce ocupau cele mai înalte funcţiuni şi-şi în-

găduiau să batjocorească Inchiziţia, care mai fiinţa şi era încă puternică. Lorenzana îşi dădu seama de şovăiala lui *don* Manuel. Cu toate acestea, se gîndi că nu i-ar strica o acoperire şi din partea Vaticanului, încredinţat fiind că va găsi înţelegere la energicul Pius al VI-lea[1]. Considera că e datoria lui, scria el papii, să facă în aşa fel încît Olavide să-şi ispăşească crimele într-un autodafeu. Pe de altă parte, în starea de nelegiuire a lumii, osîndirea publică a unui eretic atît de preţuit şi de ocrotit de filozofaştri va provoca negreşit atacuri împotriva Inchiziţiei spaniole şi probabil chiar împotriva bisericii întregii lumi. În acest sens, îi cerea sfîntului părinte instrucţiuni.

Abatele, unul dintre secretarii Sfîntului Oficiu, află despre planul Marelui Inchizitor. Împreună cu *don* Miguel, îl asaltară pe principele de la Paz, rugîndu-l să ia măsuri şi să-l înştiinţeze la timp pe Lorenzana că guvernul nu va îngădui un asemenea autodafeu.

Pentru o clipă Manuel încremeni. Tot mai dorea să evite lupta deschisă cu Lorenzana. Pablo Olavide, declară el, fusese arestat sub primul-ministru progresist Aranda, şi regele aprobase procedura Inchiziţiei. Aşa fiind, nu intra în atribuţiile lui să împiedice condamnarea. De altfel, era încredinţat că Lorenzana voia doar să intimideze cîrmuirea şi că, dacă va ordona pronunţarea sentinţei, o va face în dosul uşilor închise şi nicidecum în cadrul unui autodafeu. El se gîndi la Pepa, rămase surd la rugăminţile stăruitoare ale lui Miguel şi persistă într-o nepăsătoare siguranţă de sine.

Don *Miguel şi* don *Gaspar şi*
Don *Diego, abatele,*
Stăteau plini de griji, plini de supărare
Şi se sfătuiau. Ei hotărîră

---

[1] *Pius al VI-lea* — papă din 1775 pînă în 1799 ; a fost arestat din ordinul Directoratului şi adus în Franţa, unde a murit.

Să recurgă la pictorul don *Francisco.*
Prietenul lor; căci în aceste
Săptămîni el lucra la un tablou
Al prințului de la Paz pentru
Pepa Tudó.

4

Goya era copleşit de pasiunea lui pentru Cayetana. Se temuse şi sperase că pasiunea ce izbucnise atît de uluitor de repede va trece tot atît de iute; i se întîmplase de mai multe ori să se creadă peste măsură de îndrăgostit, pentru ca după două sau trei săptămîni să se mire singur ce a putut să găsească la acea femeie. Cayetana îi apărea însă de fiecare dată ca o noutate; nu reuşise încă s-o cunoască. Îi spionase cu ochiul lui sigur de pictor toate amănuntele ființei exterioare, aşa că acum o putea desena din memorie. Cu toate acestea, îi părea altfel ori de cîte ori o întîlnea; rămînea pentru el o enigmă.

Orice făcea — cînd gîndea, picta sau vorbea cu alții — Cayetana era necontenit prezentă în mintea lui. Legătura cu ea era cu totul de altă natură decît legătura calmă şi sigură dintre el şi Josefa şi cu totul alta decît înclinațiile pline de fericire sau chinuitoare pe care le simțise altă dată pentru vreo femeie.

Schimbările ei se petreceau brusc şi erau fundamentale. Avea multe fețe; le vedea aproape pe toate, dar nu-şi dădea seama cum e în realitate. O vedea, o simțea, o ştia, totuşi nu găsea în dosul măştilor exasperant de diferite trăsătura comună. Era cînd o statuie, cînd alta, dar totdeauna redevenea piatra pe care n-o putea cuprinde şi înțelege. Se îndeletnici cu vechiul lui joc: desenă în nisip cînd una, cînd alta din înfățişările ei; adevărata ei față, însă, se risipea ca nisipul.

O pictă. O aşeză în aer liber şi pictă peisajul cu fidelitate, dar în aşa fel încît nu se vedea pe pînză decît Cayetana. Sta albă, mîndră şi graţioasă, cu sprîncenele neverosimil de ridicate, cu părul negru revărsat, cu eşarfa legată pînă sus, cu o fundă roşie pe piept, iar înaintea ei era un cîine alb, ca de lînă, nespus de prostuţ şi de mic, cu o fundă roşie legată la piciorul din spate. Ea, însă, ţeapănă, delicată şi trufaşă, arăta în jos, unde se puteau citi, scrise cu litere subţiri, fine, cuvintele: „Ducesei de Alba, Francisco de Goya". Şi literele erau întoarse, în semn de omagiu, spre ducesă.

Apoi o pictă aşa cum o zărise prima oară pe estrada ei, apoi aşa cum o văzuse la plimbarea din faţa Escorialului. O picta des şi în diferite feluri. Nu era mulţumit. Ceea ce-l copleşise odinioară pe estradă, ceea ce-l zăpăcise atunci la plimbare, ceea ce-l necăjea şi îl atrăgea fără încetare spre ea nu se afla în nici unul din aceste tablouri.

Cu toate acestea, era fericit. Cayetana se arăta fără sfială cu el în lume. Era mîndră că el, bărbatul gras, nu prea tînăr, care pornise de jos, ajunsese *cortejo*-ul ei. Se îmbrăca foarte elegant şi cînd picta, mai ales cînd picta. Aşa făcuse de cînd venise la Madrid, dar Josefa stăruise să nu-şi murdărească hainele scumpe, să se folosească de bluza obişnuită de lucru şi, treptat, îndemnul ei şi propria lui socotinţă l-au băgat cu forţa în bluză. Acum bluza dispăru iarăşi. Pe de altă parte, îşi dădea seama că era caraghios în costumul la modă, strîmt, şi făcea haz pe socoteala lui. Pictă un fel de filfizon care se privea în oglindă: gulerul enorm îl strîngea, nu putea să-şi mişte capul, şi nici încheieturile mîinii în mănuşa enormă, sau braţul în mîneca strîmtă, iar în ghetele joase, cu vîrfurile ascuţite, nu putea merge decît cu multă greutate.

Era îngăduitor cu sine şi cu ceilalţi. Tolera pedanteriile lui Miguel, preocupările erudite, elegante ale abatelui, mina îngrijorată a lui Agustín. În mijlocul familiei era

atent şi bine dispus. Dorea ca toată lumea să ia parte la fericirea lui.

Cayetana era ea copilăroasă, dar el putea fi şi mai mult. Dacă venea pe neaşteptate, o saluta cu picioarele, stînd în cap. Se folosea cu plăcere de arta lui pentru a o face să rîdă. Îşi desena propria figură ca pe-o caricatură trăsnită, desena mutra deosebit de schimonosită a *dueñei* Eufemia, a filfizonului *marqués* de San Adrián, a blîndului, nătîngului, vrednicului rege. Se duceau adesea la teatru şi rîdea fericit de glumele naive din *tonadillas* şi *sainetes*[1]. Adesea se duceau în Manoleria, unde erau primiţi cu plăcere în cîrciumi de către *majos*.

Simţea în pragul bătrîneţii o nouă tinereţe.

Înainte totul, binele ca şi răul, fusese uzat, totul fusese neschimbat, cunoscut, ca şi gustul mîncărurilor. Acum lumea îi apărea bogată şi nouă, era o a doua tinereţe, mai versată în dorinţe şi plăceri.

În acelaşi timp, era conştient că spiritele rele îi dau tîrcoale şi că această mare fericire trebuia să aducă o mare nenorocire. Nu văzuse el stafia de amiază ? Dar pentru fericirea fără măsură de-a o avea pe Cayetana era gata să plătească oricît.

Fericirea lui se manifesta şi în lucru : picta mult şi cu plăcere. Mîna îi era uşoară, privirea ageră, pătrunzătoare, precisă. Pictă un portret al ducelui de Castro Terreno, un tablou al lui *don* Miguel, un tablou al abatelui ; şi *don* Manuel comandase încă două portrete, în alte poziţii.

Apoi pictă un tablou pe care nimeni nu i-l comandase, numai pentru plăcerea lui personală, un tablou dificil, care pretindea detalii obositoare, o *romería*, un pelerinaj în cinstea sfîntului Isidro, patronul capitalei.

Pelerinajele vesele la pajiştea şi la ermitajul sfîntului Isidro erau o petrecere mult îndrăgită de locuitorii Madridului. Însuşi Francisco, cu ocazia ultimei naşteri feri-

[1] Mici piese dramatice hazlii (span.).

cite a Josefei, dăduse o serbare pentru trei sute de prieteni pe pajiştea lui Isidro. Se mîncase curcan şi se asistase la liturghie, conform obiceiului. Pictarea unor asemenea *romerías* ispitise întotdeauna în mod deosebit pe artiştii capitalei. Maella avea un tablou cu acest subiect; cumnatul lui, Bayeu, de asemenea; şi chiar el reprezentase cu zece ani înainte, cînd lucrase pentru Manufactura de tapiţerii a regelui, o serbare populară a sfîntului Isidro. Dar veselia sărbătorească a acelui gobelin rezulta din voioşia artificială a cavalerilor şi a doamnelor mascate; acum picta veselia strămoşească şi aceea a Madridului său.

Departe, în fund, se înalţă
Oraşul iubit, o amestecătură
De case albe, cu castelul
Cu turnuri, cupole de biserici;
În faţă însă, în pace,
Străluceşte Manzanares[1],
Şi pe malurile lui se bucură
Madridul de patronul protector[2].
Acolo sînt mulţi
Care se plimbă comod
Şi în trăsuri, şi călare,
O mulţime de figuri mici,
Pictate fiecare în parte, cu
Îngrijire. Unele şedeau, altele erau culcate.
Mîncau, beau, flecăreau, cochetau,
Fete, băieţi, burghezi corpolenţi şi înstăriţi,
Cavaleri, şi peste ei
Plutea, uşoară,
Limpede, lumina zilei.
Goya picta în tablou

---

[1] *Manzanares* — rîu în Spania, pe malurile căruia se află Madridul.
[2] *San Isidro.*

Toată bucuria inimii lui
Netulburate, toată
Arta sigură a mîinii, a
Ochiului său ager. El se
Scuturase de acea severă
Disciplină a liniei, care îl
Stînjenise atît de mult timp.
Acum era liber, acum era
Fericit, și în romeria lui
Totul devenea transparență,
Lumină și culoare.
În față poporul, fluviul,
Orașul Madrid, alb, întins,
Se contopeau laolaltă ; atmosferă
Și oraș, și oameni se amestecau,
Colorați, liberi, ușori, limpezi
Și fericiți.

5

Francisco primi o scrisoare de la *don* Gaspar Jovellanos, cu o invitație politicoasă, dar stăruitoare „la ceai". Liberalii preferau ceaiul ciocolatei aristocratice, reacționare. Predilecția pentru ceai și revolta împotriva scumpirii lui în timpul absolutismului aduseseră doar coloniilor americane ale Angliei revoluția și libertatea.

Lui Goya nu-i plăcea nici băutura căldicică, nici pedantul și înflăcăratul Jovellanos. Dar nu se cădea să refuzi, cînd un bărbat ca Jovellanos te invită cu o politețe ce nu admite replică.

La Jovellanos găsi mai multă lume. Erau de față *don* Miguel Bermúdez, contele Cabarrus, marele financiar, și bineînțeles *don* Diego, abatele. Singurul oaspete pe care Goya nu-l cunoștea era avocatul și scriitorul José Quin-

tana[1]. Totuşi versurile lui Quintana îi erau cunoscute şi lui, ca tuturora. Se spunea că poetul le-ar fi scris la vîrsta de şaisprezece ani. Şi astăzi părea încă foarte tînăr; cu greu îi dădeai mai mult de douăzeci-douăzeci şi unu de ani. Goya, care se maturizase încet, privea cu neîncredere realizările oamenilor tineri, dar modestul şi totuşi vioiul José Quintana îi plăcu.

Pe perete atîrna un portret mare al stăpînului casei, pictat de Goya cu vreo douăzeci de ani în urmă, îndată ce venise la Madrid. Un Jovellanos îndatoritor, pomădat, stătea la o masă de scris, simplă şi elegantă. Omul, îmbrăcămintea, mobila aveau ceva studiat, afectat; nimic nu amintea de virtutea sumbră a lui Jovellanos de astăzi. Poate că pe vremea aceea fusese mult mai blînd, totuşi atît de plat şi de amabil desigur că nu fusese nici pe-atunci, iar tînărul Francisco Goya n-ar fi trebuit nici el să-l vadă atît de plat şi de fals. După cum se şi aşteptase pictorul, se vorbea despre politică. Se critica violent atitudinea principelui de la Paz. Desigur că ministrul era peste măsură de încrezut. Goya avea acum prilejul să-l observe din imediata apropiere, în timp ce-i poza. Era vanitos, fără griji, şi-şi dădea aere, mîndru de noua lui situaţie importantă. Dar ţara păgubea oare de pe urma acestei înfumurări? Nu arăta *don* Manuel, dimpotrivă, buna intenţie de a încuraja ceea ce era progresist? Nu-şi folosea el popularitatea pentru reforme binefăcătoare? Jovellanos socotea că măsurile principelui de la Paz porneau doar pe jumătate din inimă. Lucru esenţial era şi trebuia să rămînă lupta împotriva Inchiziţiei, împotriva bisericii, dar ministrul se dădea înapoi din faţa clerului cu aceeaşi teamă superstiţioasă pe care o arăta şi plebea în faţa Sfîntului Oficiu.

— Orice încercare serioasă de reformă însă, protestă

[1] *Manuel José Quintana* (1772—1857) — poet şi om politic spaniol.

Jovellanos cu vocea lui zgomotoasă, fanatică, trebuie să aibă ca prim scop tocmai slăbirea puterii clerului. Căci pricina tuturor relelor este ignoranţa maselor, apărată şi încurajată de biserică. Ceea ce se vede aici la Madrid e destul de sumbru, dar neştiinţa şi superstiţia din provincii îţi sfîşie inima. Ar fi bine, *don* Francisco, să-l rugaţi pe doctorul Peral să vă arate colecţia lui de statuiete de ceară reprezentîndu-l pe Isus ; doctorul le-a obţinut prin intermediul unui grădinar de mănăstire. Călugăriţele, povesti el, se jucau cu figurile sfinte de parcă ar fi fost păpuşi. Îl îmbrăcau pe micul lor Isus cînd ca preot, cînd ca judecător, cînd ca doctor cu perucă şi baston cu măciulie de aur. Cum să introduci în această ţară măsuri de igienă, cînd pînă şi o ducesă de Medina Coeli a dat fiului ei bolnav un deget pisat al sfîntului Ignatius, jumătate în supă, jumătate ca clistir ? Inchiziţia ia măsuri aspre, neînduplecate, împotriva oricui îndrăzneşte să se îndoiască de caracterul miraculos al unui asemenea leac. Se întrerupse deodată şi spuse surîzînd : Scuzaţi-mă, sînt o gazdă neîndemînatică ! Vă ofer băutura amară a supărării mele în loc de vin şi ceva mîncare.

Şi porunci lui Hipocrás să aducă *Pajarete*[1], fructe, pateuri şi prăjituri.

Începură apoi să vorbească despre tablouri şi despre cărţi. Abatele ceru tînărului Quintana să-i citească cîteva din poeziile lui. Acesta nu făcu multe fasoane. Preferă însă să citească o bucată în proză, scrisă într-o manieră nouă, cam îndrăzneaţă.

— Este o scurtă biografie, explică el auditorilor, corespunzătoare acelor mici portrete, acelor „miniaturi" ce se puneau altădată la începutul cărţilor şi care sînt acum din nou la modă.

[1] Vestit soi de vin (vin de Xeres).

Şi, deoarece toţi consimţiră, citi un portret biografic al dominicanului Bartolomé Carranza, arhiepiscopul de Toledo, cel mai strălucit martir al Inchiziţiei.

Acum, încă, după trei sute
De ani de la moartea lui,
Era interzis a-l preamări.
Cu toate acestea,
Peste tot în popor se vorbea
Despre el, despre cuvintele lui
Sfinte, şi era preaslăvit.
Negreşit se vorbea
Numai în şoaptă.

6

Don Bartolomé Carranza se distinsese din anii tinereţii ca profesor de teologie şi fusese preţuit curînd ca cel dintîi teolog al Spaniei. Carlos al V-lea îl trimise ca reprezentant al lui la Conciliul din Trient [1], unde aduse ţării şi bisericii servicii extraordinare. Urmaşul lui Carlos, regele Filip al II-lea, pe care îl sfătuise, în Anglia şi în Flandra, în probleme de ordin religios şi politic, îl făcu arhiepiscop de Toledo şi, prin aceasta, primat al imperiului. Ideile severe pe care Carranza le avea despre îndatoririle preoţiei, precum şi extraordinara şi binefăcătoarea lui activitate, îi aduseră în Europa renumele celui mai demn cleric al timpului.

Dar nu era politician. Poziţia lui înaltă, reputaţia, sentinţele lui severe şi neîndurătoare, atunci cînd erau în joc datoriile înaltului cler, stîrneau invidia şi duşmănia. Cel mai cumplit adversar al lui era *don* Fernando Valdés,

---

[1] *Conciliul din Trient* (1545—1563), în care s-a luat atitudine împotriva reformei protestante.

arhiepiscop de Sevilla. Printr-o hotărîre bisericească, Carranza îl constrînsese — în mod indirect, desigur — să plătească regelui Filip, din venitul arhiepiscopatului său, cincizeci de mii de ducați, drept contribuție de război, și *don* Fernando Valdés era un bărbat lacom de bani. Iar mai tîrziu, Carranza îi înhățase cea mai bogată sursă de venituri bisericești a țării : arhiepiscopatul Toledo, cu renta lui anuală de opt pînă la zece milioane. *Don* Fernando Valdés nu aștepta decît prilejul de a-l umili pe Carranza.

Acest prilej se ivi cînd Valdés fu numit Mare Inchizitor. Arhiepiscopul Carranza redactase un comentariu la catehism, lucrare mult lăudată, dar și mult defăimată. Eruditul dominican Melchor Cano, pe care Carranza îl jignise prin divergențe în chestiuni teologice, declară suspecte de erezie nouă pasaje ale acestei cărți. Soseau noi avize asemănătoare și chiar denunțuri despre unele declarații suspecte ale lui Carranza. Marele Inchizitor citi declarațiile, le studie și găsi că materialul e suficient pentru formularea acuzației.

Carranza, prevenit că ar fi în curs o anchetă împotriva cărții lui, începu să culeagă părerile unor teologi de vază, care lăudau în cuvinte categorice exemplara cucernicie și ortodoxie a operei lui și se adresă, pentru apărare, elevului său, regele Filip, care se afla pe-atunci în Flandra. Marele Inchizitor Valdés știa că după întoarcerea regelui n-ar mai putea să-i facă nimic lui Carranza. Așa că se hotărî să dea acum lovitura.

Carranza se găsea la Torrelaguna, în călătorie de serviciu. Inchiziția ordonă ca timp de două zile nici un locuitor să nu-și părăsească casa și înconjură cu o puternică forță armată micul palat în care locuia arhiepiscopul. Se auzi porunca :

— Să se deschidă Sfîntului Oficiu !

Cu lacrimi în ochi, inchizitorul de Castro îngenunche în fața palatului arhiepiscopal și îi prezentă mandatul de

arestare, cerîndu-i iertare. Carranza se închină şi se lăsă arestat.

Dispăru din ochii oamenilor ca şi cum ar fi dispărut de pe faţa pămîntului.

Marele Inchizitor porni în grabă spre Flandra, la regele Filip, şi îi prezentă un raport. Prelaţii de la arhiepiscop în sus nu erau subordonaţi jurisdicţiei Inchiziţiei, ci aceleia a papii. Dar Valdés obţinu de la sfîntul părinte puteri depline ca în cazurile cu deosebire periculoase să poată întreprinde cercetări fără să ceară mai întîi încuviinţarea Romei. Un asemenea caz, explică el regelui, era cel de faţă. Şi îi prezentă materialul. Accentuă că şi pusese sub sechestru veniturile arhiepiscopatului Toledo şi că Inchiziţia intenţionează să le cedeze coroanei, după acoperirea cheltuielilor de judecată. Filip înţelese atunci că sfetnicul, profesorul lui spiritual, Carranza, e suspect de erezie şi aprobă acţiunea Marelui Inchizitor.

Carranza fu adus la Valladolid, în mahalaua San Pedro, şi închis cu un singur însoţitor în două încăperi lipsite de aer şi lumină.

Începu o îndelungată anchetă. Fură interogaţi nouăzeci şi trei de martori şi fu scotocită întreaga, imensa arhivă a arhiepiscopatului Toledo. Se găsiră însemnări pentru predici, pe care studentul Carranza le făcuse cu patruzeci de ani în urmă, pasaje din cărţi eretice, pe care el, în calitate de expert al Conciliului din Trient, le copiase pentru a le combate, nenumărate documente asemănătoare, suspecte.

Împuternicirea pe care sfîntul părinte o acordase Inchiziţiei nu-l autoriza pe Valdés decît cu deţinerea inculpatului şi a materialului. Papa Paul [1] cerea să-i fie trimis la Roma arestatul şi actele. Marele Inchizitor se eschivă, spunînd că regele foloseşte veniturile arhiepiscopatului

[1] E vorba de *Paul al IV-lea*, care a fost papă între anii 1555 şi 1559.

Toledo. Papa Paul muri. Îi urmă Pius al IV-lea [1]. Împuternicirea pe care o acordase Roma fusese numai de doi ani. Papa Pius pretinse şi el predarea arestatului şi a materialului procesului. Marele Inchizitor se eschivă din nou, iar din veniturile arhiepiscopatului regele plăti o pensie nepotului papii. Papa Pius prelungi împuternicirea pentru doi ani ; apoi, încă o dată, pentru un an.

În timpul acesta, cazul Carranza se transformase într-un scandal european. Conciliul din Trient văzu în grava nedreptate ce se făcea arhiepiscopului Carranza o insultă adusă bisericii şi un atac al Inchiziţiei spaniole împotriva imunităţii prelaţilor. Conciliul nu numai că nu trecu în lista cărţilor interzise comentariul la catehism al lui Carranza, lucrare pe care Inchiziţia spaniolă o socotise drept argument principal al ereziei sale, ci, dimpotrivă, găsi că opera corespunde cerinţelor catolice şi merită să fie citită şi luată în considerare de toţi oamenii evlavioşi.

După aceasta, papa Pius înştiinţă Conciliul şi întreaga lume că Sfîntul Scaun se simte umilit de atitudinea îndărătnică a regelui catolic. Împuternicirea Inchiziţiei de a cerceta cazul Carranza expira o dată pentru totdeauna la întîi ianuarie a anului următor, cînd arhiepiscopul prizonier, împreună cu materialul procesului trebuiau predaţi autorităţilor de la Roma. Numai regele Filip apăra Inchiziţia. El nu voia să renunţe la veniturile arhiepiscopatului Toledo şi considera că faptul de a ceda în acest moment presiunilor papii ar însemna o slăbire a prestigiului său. Carranza rămase în detenţiune severă la Valladolid.

Papa declară solemn : dacă predarea arhiepiscopului continuă să se tărăgăneze, toţi vinovaţii cad *ipso facto* [2] sub anatemă şi-şi pierd rangurile şi funcţiunile, fiind consideraţi criminali şi nedemni să fie vreodată reintegraţi în posturile lor. Carranza urma să fie predat fără întîrziere

---

[1] *Pius al IV-lea* a fost papă din 1559 pînă în 1565.

[2] Prin însuşi faptul, de la sine (lat.).

nunţiului apostolic. Regele Filip nu răspunse. Carranza rămase mai departe în închisoarea din Valladolid.

Căzură în cele din urmă de acord ca o delegaţie papală să cerceteze împreună cu inchizitorii spanioli cazul Carranza, pe pămînt spaniol. Roma trimise patru nunţi apostolici de asemenea prestigiu, cum nu trimisese încă niciodată Sfîntul Scaun vreunui suveran. Primul dintre aceştia avea să ajungă apoi papă sub numele de Gregor al XIII-lea, al doilea sub numele de Urban al VII-lea, al treilea era cardinalul Aldobrandini, fratele viitorului papă Clemens al VIII-lea, iar al patrulea, cel care avea să devină mai tîrziu papa Sixtus al V-lea[1]. Marele Inchizitor primi pe înalţii demnitari cu profundul respect ce li se cuvenea ; ceru însă cu stăruinţă ca aceştia să judece cazul în cadrul Supremei, al celui mai înalt Tribunal al Inchiziţiei, împreună deci cu cincisprezece spanioli, ceea ce însemna că aveau numai patru voturi din nouăsprezece. În timpul tratativelor, papa Pius al IV-lea muri. El declară pe patul de moarte că, pentru a se împăca cu nesăţiosul rege catolic, păcătuise în cazul arhiepiscopului Carranza împotriva legilor canonice şi a voinţei conciliilor şi a cardinalilor. Nimic nu-i împovăra mai greu conştiinţa decît eşecul lui în cazul Carranza.

Succesorul decedatului papă fu Pius al V-lea[2], un stăpîn dificil. Foarte curînd, chiar trimisul spaniol Zúñiga se plînse regelui că sfîntul părinte n-are nici o experienţă în afacerile statului şi nici un fel de interese particulare ; din nenorocire, în afară de ceea ce socoteşte el că e drept, nu face nimic. Noul papă declară, de asemenea, că jurisdicţia Marelui Inchizitor şi a domnilor lui încetează de a exista cu efect imediat. Că Marele Inchizitor Valdés urmează

[1] *Gregor al XIII-lea* a fost papă între anii 1572—1585 ; *Urban al VII* a fost papă în anul 1590 ; *Clemens al VIII-lea* a fost papă între anii 1592—1605 ; *Sixtus al V-lea* a fost papă între anii 1585—1590.

[2] *Pius al V-lea*, papă între anii 1566—1572.

să elibereze fără zăbavă pe arhiepiscopul prizonier, pentru ca acesta să plece la Roma şi să fie judecat de papă în persoană. Dosarele cazului să fie transportate la Roma pînă în trei luni. Acestea toate sub pedeapsa mîniei dumnezeieşti, a indignării apostolilor Petru şi Pavel şi a excomunicării.

Bătrînul Valdés, lacom de bani, de putere şi setos de răzbunare, era dispus să rişte lupta şi cu noul papă. Regele catolic, însă, încurcat în neînţelegeri politice interne şi externe, se temu de interdict. Carranza fu predat legatarilor papali şi plecă în Italia.

Opt ani petrecuse arhiepiscopul în captivitatea spaniolă ; acum locuia confortabil în castelul Sant Angelo, totuşi în stare de arest. Căci Pius al V-lea, scrupulos cum era, dispusese ca cercetările să înceapă din nou. Imensul material fu tradus în întregime în italiană şi latină. O curte de judecată specială, şaptesprezece prelaţi, dintre care patru spanioli, se întrunea săptămînal sub preşedinţia papii. Regele catolic urmărea discuţiile cu cel mai mare interes şi trimitea mereu material nou.

Procesul se tărăgăna. Celor opt ani de închisoare spaniolă îi urmară cinci ani de captivitate italiană.

După aceea, însă, sfîntul părinte cumpăni fiecare argument pro şi contra. El şi tribunalul lui nu-l găsiră pe arhiepiscopul Carranza vinovat de erezie. Sub supravegherea directă a papii, verdictul fu întocmit cu îngrijire, aducînd o mulţime de argumente. Totuşi sfîntul părinte nu pronunţă încă sentinţa, ci o comunică mai întîi, din politeţe, regelui Filip.

Dar imediat după primirea conceptului judecăţii, care fonda şi pronunţa sentinţa de achitare, sosi în Spania vestea că papa Pius al V-lea a murit. Sentinţa nu se rostise. Ea dispăru.

Succesorul lui Pius al V-lea, Gregor al XIII-lea, ştia, fireşte, de sentinţa de achitare. Dar, ca unul dintre cei patru delegaţi pe care Sfîntul Scaun îi trimisese mai îna-

inte în Spania în cazul Carranza, făcuse cunoştinţă cu tenacitatea regelui catolic. El declară că va examina din nou, personal, întreaga afacere.

Regele Filip trimise din nou material. Apoi, foarte curînd, scrise papii că e convins pînă în adîncul sufletului de erezia lui Carranza şi cere condamnarea urgentă a acestuia. Trei săptămîni mai tîrziu, scrise pentru a doua oară papii, cu propria-i mînă, violent şi elocvent, cerînd ca ereticul să fie ars pe rug. Orice pedeapsă mai mică ar face cu putinţă ca mai tîrziu Carranza să fie din nou instalat în arhiepiscopatul lui ; dar pentru regele Spaniei gîndul că un eretic se află în posesia celei mai înalte demnităţi spirituale a imperiului era de nesuportat.

Între timp, înainte ca această scrisoare să ajungă la papă, acesta pronunţase sentinţa asupra arhiepiscopului, o sentinţă diplomatică. Carranza fu găsit vinovat de uşoară erezie în şaisprezece cazuri. El trebuia să se lepede de erezie prin jurămînt public şi să fie suspendat pe cinci ani din arhiepiscopatul lui. Pe toată durata suspendării, trebuia să trăiască într-o mănăstire din Orvieto, cu o leafă lunară de o mie de coroane aur. În afară de aceasta, i se impuse o uşoară penitenţă spirituală.

Papa Gregor comunică sentinţa regelui Filip printr-o scrisoare personală. „Regretăm, scria el, că a trebuit să condamnăm pe acest bărbat distins prin purtările, învăţătura şi binefacerile lui şi că n-am putut să-l achităm, aşa după cum speraserăm.“

Don Bartolomé Carranza, arhiepiscop de Toledo, socotit de toată lumea drept cel mai sfînt bărbat care a trăit vreodată pe pămîntul Peninsulei Iberice, petrecuse şaptesprezece ani în închisorile spaniole şi italiene. Papii Paul al IV-lea, Pius al IV-lea şi Pius al V-lea muriseră mai înainte de a-i pronunţa sentinţa.

După ce episcopul abjură greşelile lui la Vatican, se supuse canonului bisericesc pe care i-l dase sfîntul părinte şi porni să viziteze şapte biserici romane. Pentru a-i

dovedi atenţia şi simpatia, papa Gregor îi puse la dispoziţie, pentru aceste vizite, propria lui litieră şi cai pentru escortă. Carranza refuză, însă, preferînd să meargă pe jos. Zeci de mii de oameni veneau, mulţi de foarte departe, ca să-l vadă trecînd şi să-i arate veneraţia lor. Canonul lui se transformă într-un triumf cum rareori i-a fost dat chiar unui papă.

Cînd Carranza se întoarse din pelerinajul de pocăinţă, simţi dureri violente şi căzu la pat. După puţine zile toţi îşi dădură seama că e pierdut. Papa îi trimise indulgenţa totală pentru iertarea păcatelor şi binecuvîntarea apostolică. Carranza pofti la el şapte înalţi demnitari bisericeşti. În prezenţa lor, după ce primi iertarea păcatelor şi înainte de luarea ultimei împărtăşanii, declară solemn :

— Jur pe ceea ce în scurt timp va trebui să dau socoteală Atotputernicului şi pe regele tuturor regilor care apare în tainele bisericeşti, pe care sînt gata să le primesc, că eu, cît timp am învăţat teologia şi, după aceea, cît timp am scris, am predicat, am dus discuţii şi am îndeplinit funcţii în Spania, Germania, Italia şi Anglia, am avut totdeauna intenţia să aduc victoria religiei lui Isus Hristos şi să-i combat pe eretici. Prin graţia lui Dumnezeu am şi convertit pe mulţi la religia catolică. Regele Filip, care a fost mult timp penitentul meu, a fost martor la aceasta. L-am iubit şi îl iubesc din inimă. Nici propriul lui fiu nu i-ar putea fi mai sincer devotat. Declar apoi că niciodată n-am căzut în vreuna din greşelile de care am fost suspectat. Cuvintele mi-au fost răstălmăcite şi li s-a atribuit un sens fals. Cu toate acestea, pentru că a fost pronunţată de locţiitorul lui Hristos, recunosc ca dreaptă sentinţa dată în procesul meu. În ceasul morţii mele, iert pe toţi aceia care în acest proces s-au ridicat împotriva mea. N-am nutrit niciodată ură împotriva lor, şi cînd mă voi duce acolo unde nădăjduiesc să ajung prin îndurarea stăpînului, mă voi ruga pentru ei.

Fu ordonată autopsia cadavrului. Medicii declarară că a murit din pricina unui cancer la vîrsta de 73 de ani. Dar nimeni nu le dădu crezare. Toţi presupuseră că regele catolic, căruia îi convenea atît de bine această moarte, nu era străin de ea.

Un om atît de mîndru n-ar fi suportat, aşa cum scrisese el însuşi, să fie instalat din nou Carranza în arhiepiscopatul lui. Regele şi arhiepiscopul nu mai puteau trăi sub acelaşi cer, şi regele socoti că e un drept al lui, acordat de Dumnezeu, de a scăpa de adversar, în orice fel, pentru totdeauna.

Şi el scrise papii că sentinţa
Părea multor preoţi spanioli
Cu experienţă şi înţelepţi
Prea îndurătoare. Totuşi recunoştea
Truda serioasă a papii
Pentru o judecată blîndă şi dreaptă.
Aceasta, în special, pentru că mîna
Lui Dumnezeu a şi folosit
Mijlocul potrivit pentru a împiedica
Noi rele, pe care ar fi putut
Să le pricinuiască sentinţa
Blîndă a papii.

7

Povestea pe care o citea tînărul Quintana pentru Jovellanos şi oaspeţii săi, redactată în forma uneia dintre „miniaturile" lui, era chiar povestea arhiepiscopului, a evlaviosului şi ereticului *don* Bartolomé Carranza.

Toţi cunoşteau întîmplarea, dar, aşa cum o citea Quintana, ea părea nouă şi necunoscută. Nu se temea să prezinte ca fapte reale întîmplări necunoscute, care se puteau

cel mult presupune. Dar, ciudat, lucrurile nici nu puteau să se fi petrecut altfel decît aşa cum le presupunea el.

Goya, ca şi ceilalţi, asculta entuziasmat. Evenimentele, aşa cum le prezenta acest tînăr, nu se întîmplaseră cu un sfert de mileniu în urmă; erau întîmplări recente, emoţionante, care-ţi stîrneau revolta. Dar, tocmai de aceea, ceea ce se petrecea în casa lui Jovellanos nu era oare o răzvrătire, un lucru extrem de primejdios? Şi nu era nesăbuit din partea lui ca acum, cînd viaţa îi oferea satisfacţii şi promisiuni, să se învîrtă în cercul acestor rebeli şi fanatici? Îi plăcea totuşi tînărul acela smintit, care-şi spusese povestea cu o revoltă anevoie stăpînită. Şi ar fi ascultat mai departe, chiar dacă i-ar fi fost cu putinţă să plece.

Cînd tînărul Quintana termină, se aşternu o tăcere plină de încordare. În sfîrşit, Jovellanos tuşi uşor şi spuse:

— Greşelile dumneavoastră împotriva limbii pure castiliene sînt nenumărate, dragul meu *don* José. Dar în frazele dumneavoastră e multă forţă, şi apoi, sînteţi încă foarte tînăr, unele lucruri se vor mai rotunji.

Abatele se ridicase. Poate că, dintre toţi, el fusese cel mai mişcat de cele citite de Quintana.

— Noi, cei de la Inchiziţie, sîntem deştepţi, spuse el. Era îndreptăţit să spună: „Noi, cei de la Inchiziţie", căci, deşi protectorul lui, Marele Inchizitor Sierra, căzuse în dizgraţie şi fusese dat în judecată pentru abateri grave teologice, purta încă titlul de „Secretar al Sfîntului Oficiu".

În timp ce-şi ţinea mica prelegere, abatele se plimba în lung şi-n lat prin camera spaţioasă a lui *don* Gaspar şi ridica de ici, de colo cîte un obiect ca să-l privească.

— Noi, cei de la Inchiziţie, continuă el, am fost totdeauna deştepţi. Nu noi am fost aceia care l-am băgat în închisoare şi l-am ucis pe arhiepiscopul Carranza, ci papa şi regele Filip. Şi dacă acum Marele Inchizitor Lorenzana grăbeşte, în fine, deznodămîntul în cazul Olavide, el e oare cel care a pus să fie arestat marele bărbat?

Nu trebuie el, în sfîrşit, să lămurească un caz care e în suspensie de atîta timp ?

Goya era numai urechi. Îl cunoscuse în treacăt pe *don* Pablo Olavide. Fusese adînc emoţionat cînd, cu ani în urmă, acest bărbat viteaz, scînteietor de inteligent, fusese arestat, şi marea sa aşezare din Sierra Morena primejduită. Auzise şi el în ultimele săptămîni că Inchiziţia voia acum să-l distrugă definitiv şi pe Olavide, dar nu voia să dea crezare veştilor, nu voia ca fericirea lui să fie tulburată de zvonuri. Acum, sub impresia lecturii lui Quintana, nu se putu reţine să nu întrebe :

— Sînt chiar în stare s-o facă ?

— Sigur că da, răspunse abatele şi ochii lui inteligenţi, de obicei plini de voioşie, se întunecară. Lorenzana a avut de la început ambiţia să devină, în lupta pentru adevărata învăţătură, tot atît de renumit ca şi Marele Inchizitor Valdés. El a şi obţinut binecuvîntarea sfîntului părinte pentru nimicirea lui Olavide. Dacă *don* Manuel mai persistă în letargia lui, dacă regele nu face, în sfîrşit, uz de autoritatea lui faţă de Inchizitor, atunci această capitală va vedea un autodafeu cum nu s-a mai văzut de secole.

Goya simţi lămurit că sumbra prorocire a abatelui şi poate chiar lectura tînărului Quintana fuseseră pregătite anume pentru el. În timpul acesta, Jovellanos i se adresă direct, fără înconjur :

— Dumneavoastră *don* Francisco lucraţi la un portret al principelui de la Paz. *Don* Manuel trebuie să fie foarte accesibil în asemenea şedinţe. Ce-ar fi dacă aţi discuta o dată cu el cazul Olavide ?

Deşi Jovellanos se trudea să vorbească aşa, ca şi cum discuţia ar fi fost începută în treacăt, fiecare cuvînt cădea greu. Se făcu linişte. Toţi aşteptau răspunsul lui Goya.

El spuse stingherit :

— Mă îndoiesc că *don* Manuel mă va lua în serios în chestiuni ce nu privesc pictura. La drept vorbind, con-

tinuă el, glumind în silă, nici nu mi se pare important să fiu luat în serios atunci cînd nu e vorba de pictura mea.

Ceilalţi tăcură contrariaţi. Jovellanos spuse însă aspru şi fără înconjor :

— Vreţi să păreţi mai fluşturatic decît sînteţi, *don* Francisco. Sînteţi talentat, şi cine e dotat de la natură e un om înzestrat în toate domeniile. Cezar n-a fost numai un mare om de stat, ci şi un mare comandant de oşti şi un mare scriitor. Socrate [1] era filozof, întemeietor de religie, ostaş, era de toate. Leonardo, în afară de pictor, era un erudit, un tehnician, a construit fortăreţe şi aparate de zburat. Şi, referindu-mă la modesta mea persoană, aş dori să fiu luat în serios nu numai în domeniul economiei politice, ci şi în probleme de pictură.

Chiar cu riscul de a face o figură lamentabilă în faţa acestor domni, Goya nu-şi putea permite să se lase pentru a doua oară ademenit a se amesteca în treburi politice.

— Regret că trebuie să vă spun, totuşi, *don* Gaspar, răspunse el, acţiunea întreprinsă împotriva lui *don* Pablo Olavide nu mă revoltă mai puţin decît pe dumneavoastră, dar, declară el cu energie sporită, nu voi vorbi cu *don* Manuel despre acest lucru. Desigur că prietenul nostru, *don* Miguel, a discutat această gravă chestiune cu el. Desigur că şi dumneavoastră, *don* Diego, se adresă el abatelui, aţi pus toată măiestria dumneavoastră şi toată puterea de convingere în discutarea acestei probleme. Dacă dumneavoastră amîndoi, nişte politicieni experimentaţi, n-aţi reuşit, ce pot face eu, un biet pictor din Aragón ?

Don Miguel primi provocarea.

— Dacă multor domni mari, spuse el, le place să te vadă în preajma lor, n-o fac numai de dragul portretelor

[1] *Socrate* (469—399 i.e.n.) — filozof idealist din Grecia antică ; s-a ridicat împotriva materialismului, cunoştinţelor naturalist-ştiinţifice şi ateismului, propagînd teoria moralo-religioasă.

tale. Au într-una în jurul lor specialişti — economişti, tehnicieni, politicieni — aşa cum sînt şi eu. Artistul însă e mai mult decît un specialist, el îi influenţează pe toţi, cunoaşte firea tuturor, vorbeşte pentru toţi, vorbeşte în numele poporului, luat în totalitatea lui. *Don* Manuel ştie şi el aceasta, de aceea te ascultă. Iată de ce trebuie să discuţi cu el despre acest proces infam şi înverşunat al lui Pablo Olavide.

Modest şi totuşi înfocat, tînărul Quintana interveni.

— Ceea ce spuneţi, *don* Miguel, izbucni el, am simţit-o adesea şi eu. Nu noi, sărmani scriitori, ci dumneavoastră, *don* Francisco, dumneavoastră vorbiţi limba pe care toţi o înţeleg, idiom universal. Înaintea tablourilor dumneavoastră, fiinţa omenească se înclină mai adînc decît înaintea eroilor şi cuvintelor scriitorilor.

— Faceţi artei mele multă cinste, tinere domn, răspunse Goya. Dar, din păcate, se insistă prea mult ca eu să vorbesc cu *don* Manuel şi iată că tocmai cu acest prilej sînt lipsit de idiomul meu universal. Eu sînt pictor, *señores*, spuse el aproape nepoliticos de tare. Înţelegeţi ? Sînt pictor, nimic altceva decît pictor.

Cînd rămase singur, căută să se scuture de penibila amintire a lui Jovellanos şi a societăţii lui. Îşi repetă motivele refuzului ; fuseseră pe deplin întemeiate. *Oir, ver y callar*, „a asculta, a vedea, a tăcea din gură“, era unul dintre cele mai înţelepte proverbe vechi. Dar indispoziţia nu-l părăsi.

Trebuia să-şi deschidă inima unui confident, să se justifice. Îi povesti lui Agustín că Jovellanos şi ceilalţi îi ceruseră din nou să se amestece în treburile regelui şi că, bineînţeles, refuzase.

— Omul, încheie el cu o voioşie puţin silită, are nevoie de doi ani pentru a învăţa să vorbească şi de şaizeci ca să înveţe să-şi ţină gura.

Agustín era mîhnit. Îşi dădea seama despre ce era vorba.

— *Quien calla otorga,* răspunse cu graiul lui bolovănos, „cine tace consimte".

Goya nu răspunse. Agustín se stăpînea, nu striga, se ostenea să vorbească liniştit.

— Mă tem, Francho, spuse el, că, dacă nu vei ţine pas cu vremea, vei rămîne într-o bună zi de căruţă.

— Nu spune absurdităţi ! exclamă energic Francisco. Pictez acum mai prost ca înainte ?

Şi el se silea, totuşi, să fie calm.

— Uneori virtuosul tău Jovellanos îmi impune cu încăpăţînarea şi cu vorbele lui mari, admise el obiectiv. Dar adeseori îl găsesc ridicol.

„Ridicol este acela care
Trăieşte într-o lume cum ar trebui să fie,
Şi nu în aceea care este.
Trebuie să se adapteze, altfel nu merge !"
Strigă el cu violenţă.
„— Dar dumneavoastră
Nu faceţi aşa,
Don *Francisco ?" spuse cu blîndeţe*
Agustín. Francisco însă rosti
Fără să strige :
„— Între ambele lumi
Trebuie să fie un drum,
Şi eu vreau să-l găsesc şi-l voi găsi,
Agustín. Ai numai răbdare,
Iubitul meu."

8

Goya picta la veselul tablou al pelerinajului la San Isidro. Picta cu fervoare şi cu voie bună. Era singur. Deodată, simţi că în atelier se mai află cineva.

Da, intrase cineva fără să bată la uşă, un bărbat în costum de *nuncios*, trimisul Sfîntului Oficiu.

— Lăudat fie Isus Hristos, spuse bărbatul.

— În vecii vecilor, amin, răspunse *don* Francisco.

— Binevoiţi, vă rog, *don* Francisco, spuse foarte politicos trimisul, să-mi confirmaţi primirea unei scrisori din partea Sfîntului Oficiu.

Îi întinse adeverinţa de primire. Goya semnă. Bărbatul îi predă scrisoarea, Goya o luă şi se înclină.

— Binecuvîntată fie Sfînta Fecioară, spuse *nuncios*.

— De trei ori binecuvîntată, răspunse *don* Francisco şi trimisul se îndepărtă.

Goya, cu scrisoarea sigilată, nedesfăcută în mînă, se aşeză. În ultimul timp se vorbise mult despre faptul că Inchiziţia intenţiona să nu pronunţe în mod public sentinţa lui *don* Pablo Olavide, ci printr-un *auto particular*, printr-o comunicare făcută numai în prezenţa anumitor oaspeţi invitaţi. A fi fost invitat la această solemnitate era o cinste, dar şi o primejdie ; echivala cu un avertisment. Goya era sigur că scrisoarea din mîna lui conţine o invitaţie de acest fel. De-abia acum simţea întreaga spaimă pe care i-o pricinuise apariţia neaşteptată a trimisului, care intrase pe nesimţite. Se ghemui sleit de puteri într-un fotoliu, cu picioarele moi, şi trecu destul de mult timp pînă deschise scrisoarea.

Josefa se sperie nespus cînd îi vorbi despre invitaţie. Se împlinise deci ceea ce îi prezisese fratele ei. Din pricina vieţii sale imorale, Francho era socotit eretic. Desigur, nu atît relaţiile lui obişnuite cu nelegiuiţii, cît neruşinatele lui legături amoroase cu Alba, pe care nici nu-şi dădea silinţa să le ascundă, îi determinaseră pe domnii de la Inchiziţie să-i facă această primejdioasă invitaţie. Mai dureros era însă că Francho se purta într-adevăr ca un eretic. Dar ea ţinea nespus de mult la el şi, chiar dacă Inchiziţia ar fi schingiuit-o, tot n-ar fi scos de la ea nici un cuvînt împotriva lui. Ca o adevărată Bayeu, temperată

și orgolioasă, își dădu silința să nu i se citească tulburarea pe față. Strînse doar ceva mai mult din buze și spuse :

— Fecioara să te aibă în paza ei, Francho.

Chiar și Alba, cînd îi povesti despre invitație, tresări neplăcut surprinsă. Dar se stăpîni îndată.

— Acum se vede, *don* Francisco, spuse ea, ce bărbat important sînteți.

Marele Inchizitor Lorenzana invitase pe cei mai de seamă bărbați ai imperiului să asiste la triumful Inchiziției, îi poftise nu numai pe *don* Miguel, Cabarrús, Jovellanos, ci chiar și pe *don* Manuel. Roma îi recomandase stăruitor ca, în cazul lui Olavide, să nu facă un *auto publico*, pentru a nu provoca intervenția coroanei, dar să facă, totuși, multă publicitate în jurul condamnării ereticului. Dispusese, așadar, un *auto particular* cu „porțile deschise", pentru ca, în ciuda înlăturării publicității, întreaga populație a Madridului să poată asista la umilirea ereticului. Cu o săptămînă înainte de solemnitate, slujitori și notari ai Inchiziției străbăteau călare orașul Madrid, cu tobe, goarne și trompete, și un crainic făcea cunoscut întregului popor că, spre slava lui Dumnezeu și a religiei catolice, Sfîntul Oficiu va celebra în biserica San Domingo El Real un *auto particular* „cu porțile deschise". Toți credincioșii erau invitați să asiste la sfîntul spectacol : era un serviciu divin.

În ajunul festivității fură duse în biserică crucea mare, verde, și steagul Sfîntului Oficiu. Egumenul dominicanilor[1] purta crucea verde, înconjurat de călugări cu făclii, care cîntau psalmul *Îndură-te de noi.* Pe steagul de damasc purpuriu, încărcat de broderii, se vedeau pajura regală și emblema Sfîntului Oficiu, crucea, sabia și nuiaua. După steag urmau sicriele ereticilor morți, dezgropați, ale căror sentințe trebuiau să fie pronunțate, cît și efigiile fugarilor. O mulțime imensă umplea străzile și îngenunchea înaintea steagului și a crucii verzi.

---

[1] *Dominicani* — ordin călugăresc, înființat în 1215.

În dimineaţa următoare, în zorii zilei, se adunară în biserica San Domingo El Real oaspeţii — miniştri, generali, rectorul Universităţii, scriitori de seamă — toţi bărbaţii de vază care erau suspectaţi de concepţii progresiste. A nu da urmare unei invitaţii la o asemenea solemnitate ar fi echivalat, chiar în cazul unei îmbolnăviri, cu mărturisirea ereziei.

Fuseseră invitaţi, ca să se bucure de izbînda lor, şi cei care îl răsturnaseră pe Olavide, arhiepiscopul Despuig de Granada, episcopul de Osma, Fratele Romuald din Freiburg, oameni din Mesta, care din pricina aşezărilor lui Olavide îşi pierduseră păşunile gratuite.

Toţi laolaltă, prieteni şi duşmani, stăteau într-o tribună mare. În faţa lor, o a doua tribună îi aştepta pe conducătorii Inchiziţiei. Deasupra lor atîrna vestitul tablou al sfîntului Domingo; sfîntul zăcea la pămînt, istovit de asceză, iar Sfînta Fecioară îi dădea, milostivă, lapte de la sînul ei.

În mijlocul bisericii se ridicase o estradă pe care stăteau sicriele decedaţilor, iar de o cruce acoperită cu pînză neagră erau legate efigiile ereticilor fugari. O a doua estradă îi aştepta pe ereticii în carne şi oase.

În acest timp, se apropie de biserică procesiunea judecătorilor şi a criminalilor. În fruntea convoiului venea regimentul de cavalerie din Murcia, iar la urmă, cavaleria africană. Restul garnizoanei Madridului se înşiruia pe margini. În două coloane lungi păşeau funcţionarii Inchiziţiei, iar între ei, păcătoşii.

Preoţii bisericii San Domingo îl întîmpinară la intrare pe Marele Inchizitor şi suita lui. Imediat înapoia lui Lorenzana mergeau preşedintele Sfîntului Tribunal al capitalei, doctor *don* José de Quevedo, şi cei trei secretari de onoare, toţi trei nobili de rangul întîi, apoi veneau cei şase secretari ai oficiului, printre care şi *don* Diego, abatele. În timp ce alaiul intra în biserică, invitaţii îngenunchează.

Cînd privirã din nou în sus, se ocupase şi estrada ereticilor în viaţă. Ei şedeau pe o bancă joasă, aşezată tot la picioarele unei cruci învelite în negru, în faţa estradei cu sicriele morţilor.

Erau patru şi purtau *sambenito, zamarra,* haina ocării. Atîrna pe ei cămaşa galbenă şi grosolană, ca un sac, cu crucea neagră a sfîntului Andrei ; în jurul gîtului li se bălăbănea funia de grozamă, iar pe cap aveau pălăria înaltă, ascuţită, *coroza.* Picioarele goale le erau vîrîte în ghete galbene, grosolane, din stofă. În mîini purtau lumînări verzi, stinse. Goya, adînc emoţionat, se uita la nenorociţii îmbrăcaţi în *sambenito.* În toate bisericile erau agăţate asemenea cămăşi de ocară, şi în sufletul lui se ivi amintirea acelei *sambenito,* în faţa căreia, ca mic copil, i se explicase ce înseamnă o astfel de haină a ocării. Era o *sambenito* străveche, pictată cu draci înspăimîntători, care îi aruncau pe păcătoşi în iad ; deasupra erau notate numele şi crima ereticului, care o purtase înainte cu o sută de ani sau mai bine. Francisco îşi amintea clar de groaza şi admiraţia pe care i le pricinuise pe atunci gîndul că urmaşii acelui eretic erau încă izgoniţi din societatea celor fără pată.

Aproape cu nesaţ, cu interesul unui posedat, căuta figura lui Pablo Olavide. Căci, în *sambenitele* lor şi sub pălăriile ascuţite, cei patru eretici arătau aproape la fel : ghemuiţi, încovoiaţi, cu figurile cenuşii, şterse. Părea să fie şi o femeie printre ei, dar de-abia se putea deosebi de bărbaţi. Francisco avea o memorie bună a figurilor şi îşi amintea limpede cum arăta Pablo Olavide cu ani în urmă, cînd îl întîlnise ; fusese un domn subţirel, elegant, agitat, cu o figură plăcută, vioaie. Acum Francisco avu nevoie de mult timp pentru a-l recunoaşte printre cei patru, atît de inexpresivă, de ştearsă, de stinsă îi devenise figura.

Un secretar urcă în amvon şi citi formula de jurămînt, prin care cei prezenţi se obligau la supunere strictă faţă

de Sfîntul Oficiu şi la continua prigonire a oricărei erezii. Şi toţi pronunţară : amin.

Apoi vorbi egumenul dominicanilor.

— Ridică-te, o, Doamne, şi fă dreptate ! spuse el. Şi continuă scurt şi sălbatic : Sfîntul Tribunal şi aceşti păcătoşi, care sînt destinaţi să sufere, oferă o imagine fidelă a ceea ce cu toţii va trebui să suferim înfioraţi într-o zi, la judecata de apoi. Dar, întreabă neîncrezătorii, n-ai tu şi alţi duşmani, o, Doamne, decît evreii, mahomedanii şi ereticii ? Nu ofensează, zi de zi, şi nenumăraţi alţii sfinţenia ta, prin alte păcate şi crime ? Fără îndoială, răspunde Dumnezeu, dar acestea sînt păcate mărunte, pe care le iert. Neîmpăcată oroare am numai faţă de evrei, mahomedani şi eretici, căci ei pîngăresc numele şi slava mea. Iată ce voia să spună David cînd implora pe Domnul : „Deşteaptă-te din îndurarea în care mila peste măsură de mare te adoarme ! Scoală-te, o, Doamne, şi fă dreptate ! Doboară la pămînt, cu puterea urgiei tale, păgîni şi necredincioşi !“ Şi astăzi Sfîntul Oficiu judecă îndemnat de aceste cuvinte.

Apoi fură citite sentinţele celor patru eretici. Pablo Olavide fusese pus anume alături de oameni simpli, pentru a se arăta că, în faţa judecăţii Inchiziţiei, nobilul era egal cu cel de rînd.

Primul fu strigat José Ortiz, fost bucătar la seminarul din Palencia. El manifestase îndoială faţă de puterea miraculoasă a icoanei Fecioarei del Pilar. Apoi declarase că lucrul cel mai rău ce i s-ar putea întîmpla după moarte ar fi să fie devorat de cîini. Declaraţia în legătură cu cîinii era privită ca o erezie de mică importanţă, căci şi cadavrele martirilor ajungeau pradă cîinilor, păsărilor răpitoare, chiar şi porcilor. Cealaltă declaraţie, însă, fu găsită ca o tăgăduire monstruoasă a dogmei. Ortiz fu condamnat să fie purtat în procesiune publică prin oraş şi să primească două sute de lovituri de bici, apoi să fie predat

autorităţilor laice, pentru ispăşirea unei pedepse de cinci ani pe galere.

După el fu strigată librăreasa Constancia Rodríguez. În depozitul ei se găsiseră şaptesprezece cărţi care figurau pe lista publicaţiilor interzise, trei dintre ele fiind în legături false, cu titluri care să nu dea de bănuit. Femeia fu condamnată, în afară de obişnuitele „pedepse secundare", la exil cu confiscarea averii şi la *vergüenza*, adică avea să fie purtată prin oraş cu partea de sus a corpului despuiată, în timp ce un crainic avea să vestească vina şi pedeapsa ei.

Licenţiatul Manuel Sánchez Velazco făcuse în biserica San Cayetano declaraţii blasfematorii, anume că Dumnezeu n-ar putea să-l ajute şi aşa mai departe. Scăpă cu o pedeapsă uşoară : fu surghiunit din Madrid pe viaţă şi i se luă dreptul de a ocupa posturi de onoare sau de a exercita profesiuni însemnate.

Sentinţele fură citite încet, cu enumerarea pedantă a motivelor şi argumentelor. Oaspeţii ascultau plictisiţi şi iritaţi, aşteptînd sentinţa lui Olavide. Dar nu se puteau opri să nu compătimească neliniştiţi făpturile de plîns îmbrăcate în *sambenitele* groteşti, cărora viaţa le era distrusă pentru totdeauna din cauza vreunui cuvînt imprudent şi nu-şi puteau domoli spaima faţă de Inchiziţie, care spiona cu milioane de urechi, înregistra orice vorbă nesocotită şi avea puterea să distrugă pe oricine.

În sfîrşit, fu strigat Pablo Olavide, şi încă cu toate titlurile lui : fost auditor al provinciei regale Peru, fost guvernator al Sevillei, fost guvernator general al aşezărilor Nuevas Poblaciones, fost comandant al Ordinului de Santiago [1], fost cavaler al Crucii Sfîntului Andrei.

În biserica extrem de încărcată de oameni se făcu linişte deplină în clipa cînd fu adus înaintea tribunalului bărbatul

[1] *Ordinul de Santiago* — ordin militar spaniol, înfiinţat în 1175.

mărunt, ghemuit, pe care scufia de eretic îl făcea cu mult mai înalt decît era. Încercă să meargă, dar trebuiră să-l sprijine şi să-l tragă preotul din dreapta şi paznicul din stînga. Se auzeau tîrîndu-se pe lespezile de piatră ale bisericii picioarele lui încălţate în ghete caraghioase, de stofă galbenă. Şi, fiind limpede că era gata să se prăbuşească, i se ordonă să şadă. Se ghemui din nou. Partea superioară a corpului se sprijinea fără vlagă pe balustrada joasă, care îngrădea tribuna acuzaţilor. Scufia lui înaltă, ascuţită răsărea grotesc din mijlocul martorilor ocării lui, prieteni, ca primul-ministru, rectorul Universităţii şi mulţi domni distinşi, savanţi şi scriitori, precum şi duşmani nemernici.

Sentinţa era amănunţită, bine chibzuită, întocmită cu multă ştiinţă teologică. Vinovatul mărturisise că a făcut declaraţii nesocotite, susţinuse totuşi că n-a renunţat niciodată la dreapta religie catolică şi n-a comis crima ereziei. Sfîntul Oficiu, însă, cercetase lucrările şi cărţile acuzatului, fuseseră interogaţi şaptezeci şi doi de martori, şi vina lui Pablo Olavide era dovedită. Declarase că nu crede în minuni. Contestase că necatolicii sînt sortiţi iadului. Spusese că mai mulţi împăraţi ai Romei păgîne sînt de preferat multor prinţi creştini. Învinovăţise pe sfinţii părinţi şi pe scolastici că ar fi împiedicat progresul spiritului omenesc. Îşi exprimase îndoiala că rugăciunile ar putea preveni recoltele proaste. Şi toate acestea erau mai mult decît declaraţii imprudente, erau chiar erezii. Mai departe, Olavide fusese în posesia multor scrieri interzise şi-l vizitase în Elveţia pe stegarul Antihristului, pe faimosul Voltaire, îi arătase veneraţie şi prietenie, iar printre actele lui găsiseră scrisori pe care i le adresase acest eretic înverşunat. Mai departe, acuzatul declarase înaintea martorilor că sunetul clopotelor nu poate îndepărta primejdia furtunii. Ordonase, de asemenea, în timpul

unei epidemii, ca morţii să nu fie îngropaţi în biserici, ci departe de localităţi, într-un pămînt ce nu era îndeajuns de binecuvîntat. Pe scurt, Pablo Olavide era, fără îndoială, vinovat de erezie în o sută şaizeci şi şase de cazuri.

Citirea cu glas tare a acestor o sută şaizeci şi şase de cazuri dură mai mult de două ore. La sfîrşitul celui de al doilea ceas, Olavide se prăbuşi într-o parte ; se vedea bine că leşinase. Fu stropit cu apă şi, după cîteva minute, cînd îşi reveni, lectura continuă.

În sfîrşit, se ajunse la capăt.

— Din această cauză, îl declarăm un eretic dovedit, un membru descompus al comunităţii creştine şi îl condamnăm să se lepede de erezia lui, pentru a se împăca cu biserica.

Drept pedeapsă i se impuse să petreacă opt ani în mănăstirea capuţinilor [1] din Gerona. O dată cu aceasta, i se aplicau şi obişnuitele pedepse auxiliare. Averea îi era confiscată. Trebuia să rămînă tot restul vieţii departe de Madrid şi de toate reşedinţele regale, de asemenea de regatul Peru şi Andaluzia, cît şi de aşezările din Sierra Morena. De asemenea, nu mai avea voie să poarte nici un titlu onorific şi să ocupe vreo slujbă. Îi erau interzise profesia de medic, farmacist, profesor, avocat, perceptor. Nu mai avea voie să încalece vreun cal, să poarte vreo bijuterie sau vreo îmbrăcăminte de mătase sau de lînă fină, ci numai de acelea din pînză grosolană sau din postav ordinar. La părăsirea mănăstirii din Gerona trebuia ca *sambenito*, cămaşa de eretic, să fie atîrnată în biserica din Nueva Poblacione, împreună cu o listă a ereziilor lui, pentru a fi cunoscute de toată lumea. Efectul pedepselor auxiliare se răsfrîngeau şi asupra urmaşilor lui pînă la a cincea generaţie.

---

[1] *Capuţinii* — ordin călugăresc, înfiinţat în 1525.

În biserică ardeau lumînări multe, şi aerul, deşi răcoros, era greu, înăbuşitor. Preoţii, în patrafirele, rasele şi robele lor străvechi, domnii cei mari, în măreţele lor uniforme de gală, stăteau şi ascultau liniştiţi, obosiţi şi emoţionaţi, foarte adesea respirînd din greu. Abatele, ca unul din secretarii Sfîntului Tribunal din Madrid, stătea printre judecătorii Inchiziţiei. Era prietenul Marelui Inchizitor Sierra, pe care Lorenzana îl doborîse şi îl pusese sub acuzare, şi Lorenzana ştia, natural, că acest Mare Inchizitor căzut în dizgraţie îl însărcinase să compună un memorandum asupra metodelor de adaptare a procedurii Inchiziţiei la spiritul secolului. Abatele îşi dădea aşadar seama că şi el ar fi putut sta ghemuit pe scăunel, în haina ocării, ca şi Olavide. Dacă Lorenzana nu îndrăznise deocamdată să-l înşface, n-o făcuse pentru că era amic intim şi bibliotecarul oficial al lui *don* Manuel. Nu încăpea însă îndoială că numele lui figura pe lista celor aleşi să împărtăşească soarta omului de acolo, de jos, şi că, după acest autodafeu, trebuia să se aştepte în fiecare zi să fie arestat. De mult ar fi putut să fugă, de mult ar fi trebuit să pună Pirineii între el şi Inchiziţie. Pricina pentru care n-o făcuse avea un nume : *doña* Lucía. Nu putea să părăsească Spania înainte de a desăvîrşi educaţia ei politică, nu se putea lipsi de-a o vedea.

Don Manuel şedea în primul rînd al demnitarilor. Ardea de dorinţa de a se ridica şi de a părăsi cu paşi răsunători biserica. Prietenii lui avuseseră dreptate : n-ar fi trebuit să îngăduie acest spectacol ruşinos. Nesocotise cutezanţa lui Lorenzana, iar cînd acesta anunţase autodafeul, era prea tîrziu. Dacă ar fi interzis un autodafeu anunţat, dacă ar fi făcut un asemenea act de împotrivire, ar fi însemnat să provoace o răzvrătire care ar fi dus în mod sigur la răsturnarea lui. Dar rămînea un scandal faptul că acestui Lorenzana, care trona în

fața lui cu toată pompa demnității de judecător divin, îi era îngăduit să se poarte în așa fel față de un bărbat ca Olavide, al cărui deget mic era mai prețios decît capul umflat al Marelui Inchizitor. Pe de altă parte, Pepa avea, firește, dreptate : cel care trona în fața lui, în mare triumf, nu era *señor* Francisco Lorenzana, erau Roma și Altarul, era biserica însăși. Din clipa în care purta roba Marelui Inchizitor, chiar un om ca Lorenzana era personificarea justiției divine, și era destul de primejdios să i te împotrivești. *Don* Manuel se legă totuși solemn să nu-și dezamăgească prietenii. Nu-i va permite lui Lorenzana să meargă dincolo de acest spectacol jalnic. Nu va îngădui să-l mai chinuiască de moarte pe Olavide.

Francisco Goya privea cu toată simpatia la bietul om. Ceea ce i se întîmpla lui i se putea întîmpla oricui. Spiritele rele care pîndeau peste tot l-au silit pe nefericitul Pablo Olavide să îmbrace cămașa ocării, să poarte pe cap pălăria de eretic, și tot ele îl batjocoreau acum, întruchipate în Marele Inchizitor și oamenii lui. *Trágalo, perro!* „Înghite-o, cîine!“ Și Goya privea și observa fiecare detaliu, cît de mic, din tot ce se petrecea în biserica San Domingo El Real. În același timp însă, retrăia întîmplări din copilărie. Pe atunci, în Zaragoza lui natală, asistase la un autodafeu și mai ceremonios, și mai înfiorător, și mai grotesc. Avusese loc în catedrala Fecioarei del Pilar, și apoi ereticul fusese ars înaintea Puertei del Portillo. Astăzi Goya îi vedea mai limpede chiar decît atunci pe judecătorii, păcătoșii și martorii din Zaragoza, simțea mirosul celor arși și ereticii de atunci se contopeau pentru el cu bieții păcătoși de astăzi într-o singură imagine.

Îngenunchind în fața crucii învelite în negru, Olavide abjura cu mîna pe *Biblia* deschisă. Preotul îl învăța ce să spună, și el repeta, lepădîndu-se de orice erezie și,

în special, de ereziile săvîrşite prin intenţie, cuvînt şi faptă. Preotul îl învăţa ce să spună, şi el repeta, jurînd pe Dumnezeu şi pe Sfînta Fecioară să primească cu umilinţă şi răbdare orice canon impus şi să i se supună după puteri. Dacă refuza sau comitea o greşeală ulterioară, avea să se considere el însuşi un eretic nepocăit şi recidivist, atrăgînd fără alt proces severitatea legii canonice şi rugul.

Foarte înăbuşit venea prin poarta
Deschisă a bisericii zumzetul
Mulţimii imense de afară.
În biserica supraîncărcată
De oameni era linişte,
Atîta linişte, că toţi tresăriră
Cînd o halebardă lovi
Uşor podeaua. Dar în ciuda
Liniştii, erau perceptibile
Numai cuvintele pe care
Preotul le rostea pentru a fi
Repetate ; din gura
Lui Olavide nu se auzea
Nici un sunet, se vedea numai
Cum pe faţa lui stinsă, cenuşie,
Se deschideau şi se închideau
Cu anevoie buzele.
Cu aceasta
Sfîntul act se sfîrşi.
Clar şi desluşit răsuna acum
De afară strigătul de comandă şi
Pasul cadenţat al soldaţilor.
Şi, în aceeaşi ordine
În care a intrat,
Procesiunea judecătorilor şi
A bieţilor păcătoşi
Părăsi biserica San Domingo.

9

Goya ardea de dorinţa de a împărtăşi cuiva ceea ce trăise în biserica San Domingo. Agustín nu-l întrebă nimic, dar se vedea că abia aşteaptă să-i povestească.

Goya tăcea. Nu găsea cuvintele. Ceea ce trăise el era prea încurcat. Văzuse mai mult decît durerea lui Olavide şi decît brutalul fanatism al judecătorilor lui. Văzuse demonii care zburau, se tîrau, se tupilau în jurul judecătorilor, al ereticilor, al invitaţilor, văzuse spiritele rele, care erau pretutindeni şi întotdeauna, ca şi ridicola lor bucurie. Da, el însuşi — şi aceasta n-ar înţelege-o Agustín, bravul băutor de ceai — el însuşi, cu toată compătimirea, ura şi dezgustul pe care i le provocase spectacolul acela înspăimîntător şi grotesc, el însuşi simţise plăcere la vederea bucuriei demonilor. Mai mult decît atît : în el se deşteptase din nou plăcerea, copilăros de lacomă, plină de spaimă, pe care o simţise cîndva, ca băieţaş, la vederea ereticilor osîndiţi şi arzînd în flăcări. Toate aceste imagini şi sentimente încîlcite, noi şi vechi, nu puteau fi exprimate în cuvinte.

Ele puteau fi însă pictate. Şi le pictă. Lăsă totul la o parte şi pictă. Contramandă şedinţele pe care i le acordase principele de la Paz. Nu se mai duse pe la Cayetana. Nu lăsă pe nimeni să intre în ateliere, ba îl rugă chiar şi pe Agustín să nu arunce nici o privire la ceea ce picta. Cînd va fi gata, Agustín va fi primul care va vedea ce făcuse.

În timpul lucrului îmbrăcă cele mai scumpe haine, iar uneori, în ciuda incomodităţii, chiar costumul lui de *majo*.

Picta repede, dar cu încordare. Picta chiar şi în timpul nopţii, în cap cu o pălărie joasă, în formă de joben, cu un fel de cozoroc de metal, pe care fixa lumînări, ca să aibă lumina potrivită. Simţea că în puţinul timp de cînd făcuse „Pelerinajul de Sfîntul Isidro", vederea şi

simţul culorii i se ascuţiseră. Era într-o stare de plăcută agitaţie. Cu o modestie triumfătoare, scrise prietenului său intim Martín că pictează acum cîteva tablouri mici numai pentru propria-i plăcere, lăsîndu-se în voia propriei sale inimi, a observaţiilor şi dispoziţiei proprii, dînd frîu liber fanteziei, pictînd lumea aşa cum o vedea, ceea ce nu putea face în cazul tablourilor de comandă. „Va fi ceva cu totul măreţ — scria el — şi voi expune tablourile întîi aici, pentru prieteni, apoi la Academie. Aş dori numai atît, iubitul meu Martín, să vii şi tu curînd să le priveşti." Făcu o cruce mare pe scrisoare, pentru ca astfel spiritele rele să nu vină pe neaşteptate, în ultimul moment, şi din pricina cutezătoarei lui încrederi în sine să-i zădărnicească totul.

Veni, în sfîrşit, ziua cînd îi spuse lui Agustín, cu o satisfacţie aproape sălbatică :

— Aşa, gata ! Acum poţi să priveşti şi, dacă vrei, să-ţi spui şi părerea. Iată tablourile !

Unul reprezenta o luptă de tauri, sărăcăcioasă, de ţară. Se vedea arena cu tauri, cu luptători, cai şi spectatori, iar pe fundal, cîteva case simple. Taurul era hăituit şi însîngerat, un taur fricos, prost, care se lipea de palisadă, făcea pe el şi numai voia să lupte, ci doar să moară. Spectatorii erau revoltaţi de laşitatea taurului, care nu le oferea spectacolul aşteptat, preferînd să se tragă în mod infam la umbră şi să moară, în loc să rămînă pe cîmpul de luptă, în soare. Taurul nu cuprindea mult spaţiu, nu taurul era ceea ce voise Francisco să picteze, ci soarta lui, şi pentru a realiza aceasta avea nevoie şi de ceilalţi — de luptători şi de cai — la fel ca şi de taur. Era un tablou cu foarte multe figuri ; totuşi nu era nimic de prisos, nimic lipsit de importanţă.

Al doilea tablou înfăţişa o droaie de nebuni într-o încăpere spaţioasă, un fel de pivniţă cu ziduri de piatră şi bolţi arcuite. Lumina cade prin arcadele ferestrelor zăbrelite. Deşi închişi în aceeaşi încăpere, nebunii par

izolaţi, fiecare deznădăjduit de singur. În mijloc, un bărbat tînăr, puternic, despuiat, dăscăleşte insistent, cu gesturi fioroase, stăruitor şi ameninţător, pe un potrivnic inexistent. Alţii, pe jumătate goi, sînt împodobiţi cu coroane, coarne de tauri şi pene multicolore de felul celor pe care le poartă pe cap indienii. Stau pe vine, în picioare, culcaţi, ghemuiţi sub bolta de piatră. Dar în jurul lor pluteşte multă lumină difuză.

Al treilea tablou reprezintă o procesiune din Vinerea Mare. Fără să cuprindă prea mulţi oameni, era limpede că se făcea simţită violent toată forfota de drapele, cruci, participanţi, spectatori, penitenţi. Prin faţa caselor cernite trece clătinîndu-se un *podium* greu, purtat de bărbaţi viguroşi, transpiraţi, şi pe el se află icoana uriaşă, sculptată în lemn, a Fecioarei aureolate. În spate, mai departe, se află un *podium* asemănător, cu sfîntul Iosif, şi ceva mai departe, al treilea, iar pe el, uriaş, Hristos răstignit. Drapelele şi crucile sînt departe, în faţa alaiului. Cel mai desluşit se văd însă penitenţii, *disciplinantes,* unii pe jumătate goi şi în alb, cu coifuri de păcătoşi, albe, ascuţite, alţii cu haine şi chipuri de draci negri, toţi agitaţi fanatic, plesnind din bicele lor cu multe cozi.

La autodafeul din Zaragoza, la care luase parte cînd avea 9 ani, văzuse şi ascultase cum fusese condamnat un preot, *padre* Arevalo, pentru că despuia pe cei care i se spovedeau şi le biciua părţile corpului cu care păcătuiseră, lăsîndu-se la rîndul său biciuit. Sentinţa pronunţată împotriva preotului fusese blîndă, dar lungă, cu o expunere detailată de motive şi fusese citită cu glas tare, amănunţit, o descriere pedantă a canonului neregulamentar, interzis, pe care părintele şi-l dase lui şi celor spovediţi. De zeci de ani nu se mai gîndise Goya la această întîmplare. În biserica San Domingo însă trăise din nou, sfios, desluşit, sentimentul impetuos, fierbinte, cu care ascultase pe timpuri citirea acelei sen-

tinţe. Şi îşi mai aminti şi de figurile altor flagelanţi, pe care îi văzuse de atunci la procesiunile acelor ciudaţi penitenţi. Aceşti oameni îşi pricinuiau dureri ca să se apere de suferinţele viitoare, se pedepseau cu bucurie. Bicele lor purtau culorile iubitei şi, cînd treceau prin faţa ei, încercau s-o stropească cu propriul lor sînge. Aceasta era o dovadă de preţuire şi de iubire adusă nu numai Sfintei Fecioare, ci şi iubitei. Aşa îi pictase şi el acum pe penitenţi. În primul plan al tabloului, mergeau, dansau, despuiaţi, cu spatele muşchiulos încovoiat, cu şorţuri albe peste şolduri şi cu coifuri de penitenţi, albe, ascuţite. Peste ei se întindea o lumină orbitoare, în timp ce din imaginea Sfintei Fecioare radia o lumină blîndă şi delicată.

O procesiune de cu totul altă natură era reprezentată în al patrulea tablou, *Înmormîntarea sardelei*, acea serbare sălbatică, cu care se încheia carnavalul, ultima petrecere înainte de lunga şi aspra perioadă a postului. Mulţimea se înghesuie compactă, străduindu-se să se veselească, în mijloc se vede un drapel mare, cu o lună drăcească pe el, cîţiva băieţandri poartă măşti fioroase, adevărate sperietoare de copii, două fete, deghizate în bărbaţi, dansează un dans greoi cu un bărbat mascat. Veselia care se degajă din tablou e forţată, o petrecere de posedaţi, un dezmăţ frenetic. Se simte că, îndată după ea, vine timpul pocăinţei.

Goya pictase şi în acest tablou propriile lui sentimente de ură. Englezii foloseau timpul postului pentru a introduce cu grămada în Spania peşte uscat, şi papa, pentru a reduce profitul odioşilor englezi, acorda acelora cărora medicul sau duhovnicul le elibera un certificat dreptul de a consuma carne şi în timpul postului. Cine voia să se bucure de acest privilegiu trebuia să cumpere o dată pe an un exemplar tipărit al autorizaţiei papale, semnat de preotul parohiei lui, care percepea pentru ea o taxă,

după venitul petiţionarului. Mărimea acestei taxe îl supăra în fiecare an pe Francisco ; de aceea bucuria din *Înmormîntarea sardelei* îi ieşi atît de înverşunată.

Al cincilea tablou, în sfîrşit, reprezenta un autodafeu, care nu avea loc în biserica San Domingo, ci într-o biserică strălucitoare, cu arcade şi bolţi înalte, luminate. În faţă, pe scenă, stă ereticul, în cămaşa ocării. Pălăria lui ascuţită, viu colorată, grotescă, se înalţă pieziş deasupra tuturor. Bietul om e zdrobit, un ghem de mizerie şi de ruşine, iar faptul că e aşezat mai sus face nenorocirea lui îndoit de jalnică. Despărţit de el, mult mai în fund, stau alţi trei păcătoşi ; au, ca şi el, mîinile legate, sînt, ca şi el, îmbrăcaţi în haina ocării şi poartă pălării ascuţite ; unul s-a prăbuşit, ceilalţi se ţin încă tare. În fund, în faţa completului de judecată care tronează, secretarul pronunţă sentinţa. Demnitari clerici şi laici, cu peruci şi căciuliţe pe cap, destul de indiferenţi, graşi, evlavioşi, reprezentativi, cu figuri artificiale, ca de mască, stau în jurul bărbatului pe care l-au prins, înconjurîndu-l pe ereticul căruia i se pronunţă sentinţa.

În faţa acestor tablouri stătea Agustín. Stătea şi privea. Le sorbea. Era uluit. Înspăimîntat.

Dar spaima lui era voioasă. Avea înaintea ochilor o altfel de pictură decît văzuse pînă atunci. Cel care pictase ultimele tablouri era un alt Francisco, şi totuşi acelaşi. Fiecare dintre ele reprezenta scene cu mulţi oameni, dar nimic nu părea inutil. Era o abundenţă calculată. Totul se subordona întregului, nimic nu era de prisos : omul izolat, lucrul izolat nu avea alt rost decît de a întregi tabloul. Şi, ceea ce era mai bizar : toate cele cinci tablouri — Agustín simţea bine acest lucru — toate cele cinci tablouri, oricît de diferit părea conţinutul lor, erau legate între ele. Taurul în agonie, convoiul frenetic de carnaval, flagelanţii, casa de nebuni, Inchiziţia — erau una, erau Spania. Toate sugerau sălbăticia, groaza, nepăsarea, obscurantismul, prezente

pînă şi-n bucuria spaniolă. Totuşi, şi aceasta putea s-o picteze numai un singur om, numai prietenul lui, Francisco, peste întreg ansamblul plutea ceva uşor, diafan, înaripat: groaza scenelor reprezentate era îmblînzită de limpezimea cerului, de lumina gradată, estompată. Şi Agustín simţea acum, în faţa tablourilor, ceea ce Francisco n-ar fi putut niciodată să-i împărtăşească prin cuvinte, anume că acestui ciudat Francho îi erau binevenite pînă şi duhurile rele. Căci, peste întunecimea prezentă în ultimele lucrări, strălucea plăcerea lui de a trăi, de a vedea, de a picta şi imensa lui bucurie de viaţă, oricum ar fi fost ea.

Se ridica această pictură
Împotriva stăpînirii? Se
Revolta ea contra tronului şi a
Altarului? Nimic de felul
Acesta nu se putea vedea cu ochii,
Nu se putea exprima prin cuvinte.
Totuşi aceste mici tablouri
Tulburau mai mult decît
Cuvintele cele mai răzvrătitoare.
Acel taur care urina
Murind şi veselia sălbatică,
Nesimţitoare a întunecatei
Lăsate a secului îţi încălzeau
Inima, dar te făceau să-ţi verşi şi fierea,
Ca şi alaiul pocăiţilor albi şi despuiaţi
Care se biciuiau, ca şi
Judecata ereticilor.
„— Ei? Ce
Spui?" întrebă Goya
„— Nimic, răspunse Agustín, fiindcă
Nu se poate spune nimic."
Şi peste toată faţa lui uscăţivă, osoasă, întunecată,
Străluci din plin un zîmbet.

Josefa privi tablourile şi se trase înapoi. Bărbatul pe care îl iubea i se părea sinistru.

Jovellanos veni cu tînărul poet Quintana. Jovellanos spuse :

— Sînteţi de al nostru, *don* Francisco. Mai lipsea puţin şi v-aş fi nedreptăţit.

Tînărul Quintana se bucură :

— Idiom universal, *don* Francisco. Tablourile dumneavoastră le înţelege oricine, de la catîrgiu pînă la prim-ministru.

Don Miguel, Lucía, *don* Diego examinară tablourile. Era absurd să încerci să judeci asemenea tablouri după normele lui Mengs şi Bayeu.

— Mă tem că va trebui să ne apucăm iar de învăţat, *don* Miguel, spuse abatele.

În dimineaţa următoare, *don* Miguel veni din nou la Goya. Tablourile nu-l lăsaseră să doarmă. Ele îl nelinişteau pe politicianul Bermúdez tot atît de mult, cît pe cunoscătorul de artă Bermúdez. Nu vor simţi oare şi ceilalţi, duşmanii, Marele Inchizitor Lorenzana, de pildă, caracterul instigator al tablourilor ? Pe ei îi va interesa prea puţin arta cu care sînt pictate ; vor găsi, pur şi simplu, că sînt supărătoare, revoluţionare, eretice.

Tocmai acest lucru voia acum Miguel să-l facă a înţelege pe prietenul său. Îi explică deci că arătase îndeajuns, prin aceste tablouri, curajul şi orientarea lui politică. A face mai mult, însă, a expune tablourile ar fi temerar. Dacă un om care a fost invitat de Inchiziţie să asiste la autodafeul din San Domingo ar expune asemenea tablouri, ar fi o provocare pe care Sfîntul Oficiu n-ar tolera-o.

Goya privea tablourile cu surprindere, zîmbind.

— Nu găsesc nimic la aceste tablouri, spuse el, care ar putea oferi prilej Sfîntului Oficiu să intervină împo-

triva mea. Răposatul meu cumnat m-a învăţat bine, cu bătaia, preceptele lui Pecheco. N-am pictat niciodată nuduri. N-am pictat niciodată picioarele iubitei noastre Fecioare. În toată pictura mea nu e nimic care să păcătuiască împotriva interdicţiilor Inchiziţiei. Îşi plimbă încă o dată privirea peste tablouri. Nu găsesc nimic necuviincios, repetă el şi scutură din cap cu convingere.

Miguel oftă, gîndindu-se la naiva şiretenie de ţăran a lui Francisco.

— Răzvrătirea nu e palpabilă, îi explică el răbdător, totuşi tablourile miros de departe a răzvrătire.

Francisco nu pricepu nicidecum ce voia Miguel. Evident, nu putea de loc să fie pe placul prietenului său. Acesta socotise mai întîi că prea e numai artist ; acum îl învinuia că prea e politician. Ce aveau de-a face tablourile lui cu politica ? Nu mai pictaseră şi alţii înaintea lui un tribunal al Inchiziţiei ?

— Dar nu acum ! strigă Miguel. Dar nu aşa !

Goya dădu din umeri.

— Nu pot să-mi imaginez, spuse el, că aceste tablouri ar putea să-mi provoace încurcături. A trebuit să le pictez. Ele dovedesc ceea ce pot, şi nu vreau să le ascund, vreau să le arăt, le voi expune. Observînd grija şi mîhnirea pe faţa prietenului său, de obicei atît de liniştită, adăugă cu căldură : Tu însuţi te-ai expus atît de des primejdiei. E un gest foarte prietenesc că vrei să mă fereşti de imprudenţe. Apoi încheie scurt : Nu-ţi mai toci limba în zadar ! Sînt hotărît să expun tablourile.

Miguel renunţă.

— Voi aranja, spuse el îngrijorat, să vină aici cel puţin *don* Manuel şi să se pronunţe în favoarea tablourilor. Poate ar fi un avertisment pentru Marele Inchizitor.

Don Manuel veni curînd, însoţit de Pepa. După cum se văzu, Pepa se cam temuse cînd Francisco fusese invitat la *auto particular*.

— V-am spus totdeauna, *don* Francisco, zise ea, că vederile dumneavoastră miros a erezie. Dacă *don* Manuel nu e uneori atît de catolic cum mi-ar plăcea mie, are o scuză : e om politic, trebuie să apere anumite prerogative ale coroanei. Dar tu, Francho, eşti doar un pictor.

— Nu vă lăsaţi speriat, *don* Francisco ! îl consolă pe un ton glumeţ Manuel. Vă protejez eu. O dată am îngăduit celor de la Sfîntul Oficiu să-şi desfăşoare marele lor spectacol ; a doua oară n-o mai fac. Şi acum, arătaţi-ne tablourile ! Miguel mi-a vorbit mult despre ele.

Priviră tablourile.

— Măreţ ! făcu Manuel. De fapt, ar trebui să-mi fiţi recunoscător, *don* Francisco, că am îngăduit acest autodafeu. Altfel n-aţi fi pictat niciodată aceste tablouri.

Pepa contemplă în tăcere, mult timp, tablourile. Apoi spuse cam tărăgănat, cu vocea ei plină, leneşă :

— Le-ai făcut într-adevăr admirabil, Francho. E drept că nu înţeleg de ce taurul e atît de mic şi *torero* aşa de mare, dar ai desigur motivele tale. Eşti înfumurat, Francho, şi nu trebuie să ţi se aducă prea multe elogii, dar cred că eşti cu adevărat un mare pictor.

Şi-l privi din plin şi fără ruşine cu ochii ei verzi, ceea ce nu fu pe placul lui *don* Manuel.

— Trebuie să mergem, spuse el. Vă rog, *don* Francisco, trimiteţi-mi tablourile ! Le cumpăr.

Goya fu plăcut surprins că tablourile pe care le pictase doar ca să se distreze îi vor aduce pe deasupra şi bani, mai ales că lui Manuel putea să-i pretindă un preţ ridicat. Numai că nu pictase tablourile pentru *don* Manuel, şi cu atît mai puţin pentru Pepa, şi nu voia să le ştie în posesia unor oameni cu o înţelegere atît de strîmtă. Deşi îşi dădea seama că e cutezător şi imprudent să-l indispună pe principele de la Paz, spuse :

— Îmi pare foarte rău, *don* Manuel, dar nu vă pot ceda tablourile. Sînt făgăduite.

Don Manuel se întunecă la faţă şi spuse :

— Două vor putea fi totuşi cedate : unul *señorei* Tudó, altul mie.

Vorbise atît de poruncitor, încît nu mai era posibilă nici o replică.

La plecare, Pepa îi spuse :

— Taurul e prea mic, trebuie să recunoşti, Francisco. Dar eşti o glorie a Spaniei.

Manuel spuse cam răstit :

— Ei, Pepa noastră vorbeşte totdeauna ca în romanţe.

Toţi prietenii lui Goya văzuseră tablourile, numai Cayetana nu. El aştepta. Şi în valuri mari îl cuprindea pasiunea, iar inima îi era neagră de mînie.

În sfîrşit, veni. Dar nu singură, ci în tovărăşia doctorului Peral.

De cum intră, spuse :

— Mi-ai lipsit, Francho.

Se uitară unul la celălalt arzător, fără pudoare, fericiţi, ca şi cînd nu s-ar fi văzut de-o veşnicie.

Apoi Cayetana se aşeză în faţa tablourilor. Ochii ei mari, cu străluciri metalice sub sprîncenele înalte, mîndre, priveau insistent tablourile. Se uita la ele cu dragoste şi cu o atenţie copilărească. Goya era voios şi mîndru. Viaţa nu putea să dea cuiva mai mult. Adunase laolaltă în spaţiul acela restrîns, între pereţii camerei lui, arta pe care numai el putea s-o facă şi singura femeie ce-i era destinată.

— Aş vrea să fiu şi eu acolo, spuse Cayetana.

Francisco înţelese imediat şi simţi o adîncă bucurie. Tocmai asta simţise şi voise şi el să comunice prin tablourile lui.

Să fie de faţă la lupta de tauri, la carnaval, chiar şi la Tribunalul Inchiziţiei. Mai mult decît atît : dacă cel

care privea casa de nebuni nu simţea dorinţa obscură să fie el însuşi cîndva scăpat de haine, de moravuri, de raţiune, atunci pictase în zadar, atunci tablourile lui nu erau decît împuşcături în gol. „Aş vrea să fiu şi eu acolo." Ea, Cayetana, simţise această dorinţă.

Doctorul Peral, de care şi uitaseră, zise deodată cu vocea lui liniştită :

— Ceea ce aţi spus acum, *duquesita*, e mai înţelept decît scriu în cărţile lor groase învăţaţii în ale artei.

Faptul că omul acesta o numise cu o neruşinată familiaritate *duquesita,* mică ducesă, îl smulse pe Francisco subit din fericirea lui. Care erau relaţiile dintre ei doi ?

— Ceea ce admir mai mult în pictura dumneavoastră, i se adresă acum Peral lui Francisco, e faptul că, în ciuda conţinutului ei sumbru, se înfăţişează atît de uşoară, atît de distinsă, aş putea spune chiar senină. *Doña* Cayetana are dreptate, *don* Francisco : felul în care pictaţi dumneavoastră lucrurile înfiorătoare e totuşi seducător. Şi, pe neaşteptate, încheie : Mi-aţi vinde unul din tablouri, *don* Francisco ?

În sinea lui, Goya zîmbi mînios. Acest Peral îi înţelegea pictura, trebuia să recunoască, nu era un creier tocit ca Pepa. Totuşi dădu un răspuns de-a dreptul grosolan :

— Sînt foarte scumpe, doctore.

Peral, foarte politicos, răspunse :

— Nu sînt chiar atît de sărac, domnule pictor al curţii.

Ducesa porunci însă în felul ei prietenos şi hotărît :

— Cedaţi-mi două din tablouri, Francisco !

Goya turba. Surîzînd deosebit de amabil, spuse :

— Îngăduiţi-mi să vă dăruiesc două din tablourile mele, *amiguita de mi alma.* Cu acest „dragă, mică prietenă intimă", voia să i-o plătească „bărbierului" pentru

duquesita lui. Dumneavoastră puteţi apoi să le dăruiţi cui poftiţi.

— Mulţumesc! spuse încet şi amabil Alba.

Colecţionarul de obiecte de artă Peral, nepăsător la grosolănia lui Goya, bucuros să poată avea unul sau poate chiar două din tablouri, continua să-şi manifeste entuziasmul.

— Aceste tablouri, declară el cu evidentă convingere, sînt primele creaţii ale unei noi arte, primele tablouri ale viitorului secol. Cît de atras te simţi de acest om, spuse el, privind la ereticul Inchiziţiei! E o nebunie, dar, *doña* Cayetana, ai perfectă dreptate, ai vrea să fii în locul lui. Îşi reveni, dar emoţionat totuşi, continuă: Sentimentul dumneavoastră, *don* Francisco, e confirmat de fapte istorice. Au existat iudaizanţi, iudenţi, maranei, care probabil ar mai fi putut să fugă, dar au rămas în sfera Inchiziţiei, aşteptînd să fie înşfăcaţi. Pesemne că erau ademeniţi să rămînă aici, să îmbrace o asemenea *sambenito*.

— Cunoaşteţi foarte bine, spuse răutăcios Goya, sentimentele evreilor. Băgaţi de seamă ca Inchiziţia să nu vă ia şi pe dumneavoastră drept evreu!

— De unde pot să ştiu, spuse doctorul Peral liniştit, dacă n-am şi eu într-adevăr sînge evreiesc în vine? Care dintre noi poate să susţină aceasta cu siguranţă? Un lucru e sigur: evreii şi maurii au dat cei mai buni medici. Eu am învăţat mult din operele lor. Sînt mulţumit că am putut să le studiez în străinătate.

Goya trebui să admită că era un act de mare curaj să spui astfel de lucruri după căderea lui Olavide şi supărarea îi crescu.

Curînd după această vizită, *señora* Josefa Bayeu de Goya primi din vistieria Cayetanei de Alba, o dată cu complimentele ducesei, un dar bogat, format din piese de argintărie veche. Josefa stătea năucită în faţa abundenţei de lucruri preţioase. Ea, o femeie atît de calcu-

lată, se bucura de darul extrem de bogat, dar era şi jignită. Goya o lămuri :

— M-am văzut silit să dăruiesc ducesei două din tablourile mele. Era natural ca să se răspundă la acest cadou. Aşa că, vezi şi tu — încheie el mulţumit — dacă aş fi lăsat să-mi plătească tablourile, cu greu aş fi putut pretinde mai mult de şase mii de reali. Obiectele acestea valorează însă treizeci de mii. Ţi-am spus de atîtea ori : generozitatea e mai bănoasă decît economia.

Goya îşi expuse tablourile la Academie.

Prietenii lui aşteptau, nu fără teamă, să vadă cum va reacţiona Inchiziţia.

Goya fu încunoştinţat că o comisie de experţi ai Sfîntului Oficiu va veni să examineze tablourile. Fu invitat să asiste şi el.

În fruntea reprezentanţilor bisericii apăru arhiepiscopul Despuig. Goya ştia că Pepa se împrietenise cu acest prelat şi bănuia că ea îl trimisese. Ca să-i ajute, sau ca să-l piardă ?

Prelatul privi tablourile.

— Sînt lucruri bune, religioase, găsi el. Din această „Inchiziţie" emană acea groază binefăcătoare la care rîvneşte Sfîntul Oficiu. Trebuie să ne dăruieşti tabloul, fiule, trebuie să-l dai în dar Marelui Inchizitor !

Goya era încurcat şi fericit.

Ca din întîmplare, povesti Josefei că a dăruit Sfîntului Oficiu „Inchiziţia".

Ea, încremenită de asemenea
Îndrăzneală, spuse :
„— Pe
Rug aruncă ei tabloul şi
Pe tine în temniţele lor."
Goya tot cu acelaşi ton
Întîmplător spuse :
„— Marele

Închizitor m-a rugat să-i dăruiesc
Tabloul". Josefa stătea uimită.
„— Cum le mai ticluieşti, Francho,
Spuse ea. Nu pot pricepe,
Francho. Francho, tu vrăjeşti
Oamenii."

11

De cînd abatele îl văzuse pe Pablo Olavide ghemuit pe scaunul bietului păcătos, simţea aproape fizic cum primejdia se tîrăşte spre el, din ce în ce mai aproape, ceas de ceas. Ştia că Lorenzana îl urmăreşte ca prieten al răpusului Sierra, duşmanul intern al Inchiziţiei. Timpul pe care abatele îl mai avea la dispoziţie pentru a fugi trecea repede, dar nu se putea rupe de Madrid şi de Lucia.

Manuel îi promisese cu vorbe mari protecţie, dar abatele nu se bizuia pe această făgăduială. Exista un singur mijloc de a-l putea împiedica pe Lorenzana : *don* Manuel trebuia acum, chiar acum, să-l smulgă pe Olavide din ghearele Inchiziţiei.

Abatele şi Miguel stăruiau să-i ajute lui Olavide să fugă. Pe ministru însuşi îl rîcîia şi îl ardea încă ruşinea spectacolului din biserica San Domingo şi tare ar fi avut poftă să-l smulgă pe Olavide trufaşilor ecleziaşti. Dar era conştient de pericolul acestei acţiuni, în care nu se putea aventura fără aprobarea limpede a reginei şi i se părea cu neputinţă să dobîndească consimţămîntul ei.

Tocmai în acest timp, María Luisa, supărată că legătura lui cu Pepa continuă, îi făcea necontenit scene. Căuta să-l jignească, îşi bătea joc de el pentru înfrîngerea pe care o înregistrase în cazul Olavide. Hotărît

lucru, îi va declara că trebuie să se descurce singur în această afacere.

Pe de altă parte, el spusese prietenilor lui liberali că nu-l va lăsa pe Olavide să se prăpădească în mănăstirea din Gerona. Dar răpirea unui eretic condamnat era o chestiune delicată şi, ca să-l cîştige pe Carlos pentru aceasta, avea nevoie de timp. Deocamdată, ducea lupta împotriva Inchiziţiei pe alt tărîm. Se simţea nevoia ca valuta spaniolă, tot mai şubredă din pricina războiului, să fie întărită, şi oameni de afaceri străini se declaraseră gata să plaseze bani într-un împrumut care nu era de mică importanţă. Din nenorocire, însă, cutezătorii bancheri erau evrei. De secole Inchiziţa ţinuse ca nici un picior de evreu să nu pîngărească pămîntul Spaniei, dar domnii evrei, care aveau intenţia să însănătoşească finanţele Spaniei, socoteau de mare importanţă să se informeze chiar în ţară despre situaţia ei economică. *Don* Manuel raportă reginei, subliniind proporţiile împrumutului : două sute de milioane. María Luisa nu avea nimic împotrivă ca ministrul ei să ceară cu politicoasă energie Marelui Inchizitor autorizaţia respectivă pentru aceşti doi domni.

Lorenzana răspunse, imediat şi hotărît : „Nu !“ El se prezentă la rege şi, în prezenţa lui Manuel, avu loc o convorbire, la care *don* Carlos se arătă mai puţin blajin ca de obicei. Tot ceea ce putuse obţine Marele Inchizitor fu ca numai doi evrei să intre în ţară şi, pe tot timpul şederii lor, să fie puşi sub supravegherea, bineînţeles discretă, a Inchiziţiei.

Domnii evrei, un *monsieur* Böhmer din Anvers şi un *mynheer*[1] Pereira din Amsterdam, făcură senzaţie la Madrid, toţi progresiştii întrecîndu-se să le arate bunăvoinţa. Jovellanos dădu un ceai în cinstea lor. Chiar şi ducesa de Alba oferi o recepţie în onoarea lor.

---

[1] Domnul (oland.).

Cu acest prilej Goya îi cercetă atent pe evrei. Fu decepţionat că arătau cu totul altfel decît evreii din tablourile lui Rembrandt[1]. *Monsieur* Böhmer, bijutierul curţii Mariei Antoinette, care murise în mod atît de înspăimîntător, era un francez elegant, cum văzuse cu sutele, şi *mynheer* Pereira vorbea cea mai pură castiliană ce se putea imagina. Cei doi evrei se purtau ca nişte nobili, ca şi cînd ar fi fost de acelaşi rang cu ei.

Lorenzana, extrem de întărîtat că în timpul stăpînirii lui respiraţia evreiască otrăvise aerul capitalei, înăspri lupta împotriva liberalilor. În ultimii ani se tolerase în mod tacit ca persoane cu influenţă să posede cărţi interzise. Acum percheziţiile domiciliare se înmulţiră şi, o dată cu ele, materialul Inchiziţiei.

Într-o zi, sosind acasă la o oră neobişnuită, abatele îl văzu ieşind de la el pe un oarecare Lopez Gil, cunoscut ca spion al Inchiziţiei. *Don* Diego îl rugă pe *don* Manuel să nu mai îngăduie un al doilea caz Olavide şi îl conjură să-i dea lui Lorenzana un avertisment, sau, ceea ce era mai bine, să înlesnească însăşi fuga lui Olavide.

Intervenţiile lui *don* Diego îl mişcară pe ministru, care făgădui pe jumătate. Totuşi rămase nehotărît.

Atunci, chiar Marele Inchizitor îi veni în ajutor. În ultimul timp, oameni ai bisericii invitau populaţia, printr-o serie întreagă de publicaţii, să ardă cărţile lui Jovellanos, Cabarrús, Quintana, şi să-i lămurească pe scriitori că Spania e o ţară catolică. De curînd apăruse o broşură deosebit de înveninată, în care se arăta : nu e de mirare că se tolerează cărţile murdare şi atee, atîta timp cît însuşi primul funcţionar al Imperiului dă exemplu de nemaiauzit desfrîu, împreună cu prima doamnă a Imperiului.

Don Manuel se bucură cînd poliţia îi prezentă broşura. Lorenzana mersese de data aceasta prea departe. Duse pamfletul reginei. María Luisa îl citi.

---

[1] *Rembrandt* (1606—1669) — mare pictor şi gravor olandez.

— Lorenzana ar merita să i se dea una peste degete, spuse ea primejdios de liniştită.

— Maiestatea-voastră are ca totdeauna dreptate, răspunse Manuel.

Ea continuă :

— Fireşte, eşti mulţumit că vreau să dreg ceea ce ai cîrpăcit şi ai stricat tu.

— Vă gîndiţi la cazul Olavide, *madame?* întrebă nevinovat Manuel. Da, continuă el, găsesc neapărat necesar să-l eliberaţi pe Olavide.

— Am să vorbesc cu Carlos, răspunse ea.

María Luisa vorbi cu Carlos, apoi Manuel cu Miguel, Miguel cu abatele, şi abatele cu Marele Inchizitor.

Convorbirea fu purtată în limba latină. Abatele declară, în primul rînd, că nu vorbeşte celui mai înalt funcţionar al Sfîntului Oficiu ca un slujitor modest, ci ca o persoană particulară ; fireşte, însă, că *don* Manuel şi regele catolic aşteaptă şi ei cu interes să vadă cum decurge convorbirea şi ce consecinţe va avea.

Lorenzana îi mulţumi că i-a spus acest lucru. Probabil că *don* Diego îi va comunica, tot neoficial, fireşte, lui *don* Manuel, iar acesta maiestăţii-sale *don* Carlos, că, din nenorocire, motivele de suspectare a fostului Mare Inchizitor Sierra s-au înmulţit şi că osîndirea lui pare inevitabilă.

— Tu, o, frate, spuse el, care-l cunoşti bine pe acest om, ai prevăzut desigur acest deznodămînt.

— Îl cunosc bine şi pe el, şi te cunosc şi pe tine, o, părinte, răspunse abatele, aşa că am prevăzut.

Marele Inchizitor întrebă :

— Continui încă, o, frate, lucrarea cu care omul acela te-a însărcinat ?

Raţiunea îi poruncea lui *don* Diego să spună „nu“, dar inima lui revoluţionară nu îngădui aceasta.

— Nu mi s-a poruncit, răspunse el într-o latină minunată, s-o întrerup. Şi continuă : Atotputernicul porunceşte

lumii să crească şi să scadă. Atotputernicul adapă Sfîntul Oficiu cînd cu milă, cînd cu severitate. De aceea sînt de modesta părere că lucrul meu ar putea fi totuşi folositor cîndva.

— Mă tem, o, frate, răspunse Lorenzana, că eşti mai tare în speranţă decît în dreaptă credinţă. Dar spune-mi care-i solia ta ! continuă el poruncitor.

Abatele răspunse :

— Principele păcii ar dori să-ţi atragă atenţia, o, părinte, că ereticul condamnat Pablo Olavide are un trup tare plăpînd. Dacă acest trup s-ar prăpădi în timp ce se găseşte în paza Sfîntului Oficiu, principele păcii se teme că întreaga Europă ar dojeni amarnic această ţară şi pe regele catolic. Principele păcii te roagă, deci, *reverendissime*, să acorzi o deosebită grijă sănătăţii ereticului.

— Tu ştii, frate, replică Marele Inchizitor, că numărul zilelor unui om nu e hotărît de către Sfîntul Oficiu, ci de către Sfînta Treime.

— Aşa e, părinte, răspunse *don* Diego. Dacă însă Sfînta Treime i-ar hotărî atît de puţine zilele ereticului, încît acesta ar pieri în timp ce se află încă sub paza Sfîntului Oficiu, atunci, *reverendissime*, regele catolic ar vedea în această întîmplare un semn de dezaprobare din partea Celui-de-sus. Maiestatea-sa s-ar vedea silit atunci să ceară sfîntului părinte o schimbare în conducerea Sfîntului Oficiu.

Lorenzana păstră o jumătate de minut tăcere.

— Ce porunceşte, deci, *don* Manuel Sfîntului Oficiu ? întrebă el apoi cu asprime.

Abatele, deosebit de politicos, răspunse :

— Nici principele păcii, nici regele catolic nu se gîndesc să se amestece în afacerile regelui regilor, a cărui jurisdicţie pe pămîntul spaniol o îndeplineşti tu, părinte. Dar amîndoi principii lumeşti te roagă să chibzuieşti foarte serios că trupul ereticului amintit e slab şi are nevoie de ape minerale. Binevoieşte, deci, părinte al meu, să cum-

pănești dacă ereticului nu i-ar prii să fie trimis la o stațiune de ape minerale. Principele păcii s-ar bucura dacă în răstimp de trei zile ai comunica rezultatul chibzuielilor tale.

Lorenzana spuse :

— Îți mulțumesc pentru comunicare, frate, și nu voi uita cît de îndatoritori v-ați arătat tu și stăpînul tău.

În timpul întregii convorbiri, pe abate îl bucură deosebirea dintre latina lui îngrijită și aceea grosolană a Marelui Inchizitor.

Lorenzana comunică într-un stil solemn și lapidar primului-ministru că Sfîntul Oficiu îl va trimite pe ereticul pocăit Pablo Olavide pentru restabilirea sănătății la Caldas de Montbuy, avînd nevoie de băile calde de acolo.

— Așadar, *señores*? îi întrebă mîndru *don* Manuel pe prietenii lui, Miguel și Diego. V-am făcut pe plac ?

— Și de-acum încolo cum socotiți că se vor desfășura lucrurile ? întrebă abatele.

Don Manuel zîmbi șiret :

— V-am rezervat și dumneavoastră un rol, iubitul meu, răspunse el. De mult am intenția să trimit la Paris un emisar special cu o misiune confidențială în legătură cu tratativele ce se duc în vederea încheierii alianței. Vă rog să acceptați această însărcinare, *don* Diego. Vă voi acorda împuterniciri care să vă pună la dispoziție serviciile oricărui supus al regelui. Faceți un ocol în drumul dumneavoastră și căutați-vă prietenul, pe Olavide, în stațiunea balneară unde se află ! Nu vă va fi greu să-l luați într-o plimbare de înviorare. Dacă se rătăcește apoi prin teritoriile franceze, e treaba lui.

Abatele, care avea întotdeauna la îndemînă un răspuns înțelept, se îngălbeni și amuți. Dorea fierbinte să primească propunerea lui *don* Manuel, să-l smulgă pe Olavide din mîinile lui Lorenzana și să-l salveze trecîndu-l Pirineii. Dar dacă ar fi făcut una ca asta, ar fi fost

constrîns să rămînă în Franţa nu cîtva timp, ci pentru totdeauna.

Căci, dacă ar fi îndrăznit să se reîntoarcă în ţară după o crimă atît de monstruoasă ca răpirea unui eretic condamnat, nici un om din Spania, nici măcar regele, n-ar fi putut să-l apere. Şi Marele Inchizitor l-ar înhăţa — îi văzuse ura sălbatică din priviri — şi l-ar trimite pe rug, spre bucuria fanatică a ţării întregi.

— Vă mulţumesc foarte mult, *don* Manuel, spuse el. Vă rog să-mi daţi o zi de răgaz, să chibzuiesc dacă sînt cu adevărat omul indicat pentru o asemenea aventură.

Abatele vorbi cu Lucía. Îi arătă că înclinaţia şi filozofia lui îi poruncesc să accepte misiunea propusă, dar că nu se poate hotărî să se exileze pentru totdeauna, departe de Spania. Lucía era mai gînditoare ca de obicei.

— Nu şi-a creat Olavide cît a stat acolo, la Paris, o nouă Spanie? îl îmbărbătă ea. Chiar dumneavoastră mi-aţi povestit aceasta. De ce, împreună cu Olavide, n-aţi putea face acum la fel? Şi, cum el tăcea, continuă: Am cunoscut-o bine pe *madame* Tallien, cînd era încă aici şi se chema Thérèse Cabarrús. Pot spune că m-am împrietenit cu ea. Mi-ar face mare plăcere s-o revăd. Aud că se bucură de influenţă la Paris. Nu credeţi, Diego, că aş putea fi folositoare, la Paris, cauzei Spaniei?

Don Diego politicianul, cinicul potolit, plin de spirit, se roşi ca un tînăr căruia o fată îi spune pentru prima oară „da".

— Aţi putea? Aţi voi? fu tot ce putu să rostească.

Lucía însă întrebă pe un ton indiferent:

— Cît timp vă trebuie pînă să ajungeţi în prima localitate franceză?

Abatele reflectă rapid.

— Două săptămîni, răspunse el. Da, în două săptămîni vom fi la Cerbère.

— Dacă plec la drum, cumpăni Lucía, aş avea nevoie de unele pregătiri. Îl privi. Aranjaţi, vă rog, o săptămînă

de popas în Cerbère, înainte de a pleca mai departe spre Paris, spuse ea.

Bărbatul cel greoi nu mai era acum de loc spilcuit şi spiritual. Respira copilăreşte, fericit.

„— Dacă s-ar împlini aceasta,
Spuse el, dacă în Cerbère,
Pe pămînt francez şi
În siguranţă, dincolo de Pirinei,
V-aş putea privi
Pe dumneavoastră, dona *Lucia, în*
Partea dreaptă, şi în cea
Stîngă pe salvatul don
Pablo Olavide, atunci
Cu adevărat aş crede
Din nou în Dumnezeu."

12

Trei săptămîni mai tîrziu, Miguel îl căută pe Goya.

— Avem motive să ne bucurăm, zise el. Pablo Olavide e în siguranţă. *Don* Diego l-a dus peste graniţă.

Oricît de absorbit era Goya de propria lui persoană şi de fericirea lui, salvarea lui Olavide îl mişcă. Şi aproape tot atît, fuga abatelui. Era limpede că *don* Diego nu va putea să se reîntoarcă prea curînd înapoi, poate chiar niciodată. Întîmplarea îi amintea de fuga lui din tinereţe, cînd fusese găsit omul acela mort. Parcă vedea şi acum depărtîndu-se coasta albă de la Cádiz şi mai simţea încă durerea aceea ascuţită, care-l încercase la gîndul că trebuie să părăsească Spania pentru cine ştie cît timp. Dar pe atunci era tînăr şi trebuia să scape de cumplita primejdie, iar în faţă depărtarea îi strălucea albastră şi

fermecătoare. *Don* Diego însă nu mai era tînăr şi părăsise o viaţă plăcută pentru alta nesigură. Francisco nu-şi putea închipui ceva mai înspăimîntător decît nevoia de a fugi. Să părăsească Madridul, Zaragoza, curtea, luptele cu tauri, pe Josefa şi pe copiii lui, pe *majas*, gloria, casa lui, *carozza* lui, şi pe ea, pe Cayetana ! aşa ceva nu se putea imagina, n-ar fi putut suporta. Miguel, prietenos, foarte liniştit, şedea în atitudinea lui favorită, picior peste picior, cu faţa albă, uşor pudrată, cu fruntea senină. Totuşi, cînd Goya se trezi din vis şi îl privi cu ochi scrutători, i se păru că observă o mică nelinişte, abia perceptibilă pe faţa lui.

— Contele Cabarrús, povesti mai departe *don* Miguel ca din întîmplare, stăruia încă de mult timp ca *doña* Lucía s-o viziteze pe fiica lui, vechea ei prietenă, *madame* Tallien, şi deoarece acum şi Olavide şi abatele sînt la Paris, a acceptat invitaţia. În societatea celor doi, *doña* Lucía ar putea foarte probabil să discute cu influenta ei prietenă diferite chestiuni politice.

Goya era uluit. Apoi ghici legătura dintre lucruri. Îşi compătimea prietenul. O culesese din noroi pe Lucía, o făptură oarecare, sclipitoare, şi făcuse din ea una din primele femei ale oraşului. Sărmanul Miguel ! Şi cît de cavalereşte o apăra şi o acoperea !

De altfel, Francisco n-o crezuse capabilă de o asemenea pasiune. Da, nu i s-ar fi părut de mirare dacă ar fi alergat după vreun înfumurat, după Margués de San Adrián sau după alt filfizon aristocratic. Dar după abate, un bărbat butucănos, bătrîn, fără bani, fără titluri ? Şi cît de jalnic se va înfăţişa el la Paris, un aventurier, un dezertor din serviciile Inchiziţiei ! Femeile sînt de neînţeles. Toate.

Seara, *señor* Bermúdez stătea în cabinetul lui, cercetînd diferite note pentru marele Lexicon al artiştilor la care lucra. Sperase că această îndeletnicire îl va absorbi.

Dar gîndurile îl goneau de la scumpele lui hîrtii spre tabloul Lucíei.

Francisco avea dreptate. Lumina sclipitoare a tabloului și ceea ce era adînc echivoc, șiret, sub masca feminină,acesta era adevărul. Nu exista linie, nu exista claritate ; totul, și înăuntru și în afară, era neorînduială. Și Miguel fusese un prost cînd își închipuise că ar putea s-o schimbe pe neîmblînzita *maja*. Totdeauna se supraestimase. Crezuse ca un umanist [1], ca un *don* Quijote întîrziat, incorigibil, în puterea divină a rațiunii, în misiunea spiritului de a învinge ignoranța mulțimii. Ce orgoliu nebun ! Rațiunea rămîne în veci fără efect, condamnată să trăiască fără de căldură și într-o singurătate aproape totală.

Își aminti de o seară cînd Olavide îi vorbise plin de entuziasm despre planurile sale de a alunga animalele sălbatice din Sierra Morena și de a face din deșert pămînt cultivabil. Doi-trei ani se părea că experiența i-ar fi reușit, apoi însă trebui să plătească cu propria lui existență, și acum pămîntul avea să devină din nou un pustiu, ca mai înainte. Așa se întîmpla și cu Miguel. Înțelepții nu vor izbuti niciodată să alunge cruzimea, desfrînarea, brutalitatea din sufletul oamenilor, niciodată rațiunea nu va fi în stare să schimbe barbaria în civilizație. Îi fusese dat să simtă pentru prima oară falimentul credințelor lui atunci cînd îl văzuse pe Olavide stînd în *sambenito*, în biserica San Domingo. Orice reușită e doar de scurtă durată, apoi oamenii decad iarăși și redevin animalele care-au fost înainte. În Franța rațiunea a adus masele la lumină doar pentru doi ani, apoi sălbăticia,

[1] *Umanist* — adept al umanismului, mișcare culturală care a apărut în Italia și s-a extins mai tîrziu în Germania, Olanda, Franța și Anglia ; ideologia unui cerc relativ restrîns de oameni instruiți, care a luat naștere din nevoia de a duce lupta împotriva feudalismului și a înrobirii feudale a personalității.

dezordinea şi bezna s-au năpustit din nou şi mai puternice.

Caritate, speranţă, lumină
Există numai în artă. Şi nici chiar aici.
Căci Mengs, Bayeu sînt firavi,
Artificiali, tablourile lor, liniile
Lor nu sînt adevărate, oamenii
Nu sînt astfel, în ei totul
Este întunecat, opac,
Greu.
Miguel stătea zdrobit, îl
Năpădea teama la gîndul
Că-i sînt atît de străini
Chiar cei mai apropiaţi,
Chiar Lucia şi prietenul Goya.
Atît neprevăzut era în ei,
Un amestec tulbure, întunecat, duşmănos.
Sta şi privea ţintă
La tabloul Luciei, aşa cum o pictase
Prietenul lui, şi
Îi era frig şi era
Singur.

13

Cînd se gîndea cu cîtă neruşinată îndrăzneală îi dăduse ordin Manuel Godoy, lepădătura, să-i pună la dispoziţie pe eretic, ca să poată fi răpit mai uşor şi dus în străinătate, cînd se gîndea la conversaţia în latină pe care trebuise s-o ducă cu abatele, cu apostatul, Marele Inchizitor Lorenzana se simţea cuprins de o mînie oarbă. Niciodată, de la înfiinţarea lui, nu suferise Sfîntul Oficiu o provocare atît de neruşinată.

Prietenii intimi şi sfetnicii lui Lorenzana, arhiepiscopul Despuig de Granada şi episcopul de Osma, îl conjurară să ia măsuri energice. Dacă monstruoasa crimă a lui *don* Manuel ar trece nepedepsită, Inchiziţia şi-ar pierde puterea pentru totdeauna. Marele Inchizitor, stăruiau ei, trebuie să poruncească să fie arestat imediat neruşinatul eretic şi să fie adus în faţa Sfîntului Tribunal. Spania întreagă îi va fi recunoscătoare.

Nu exista un lucru pe care Lorenzana l-ar fi făcut cu mai multă bucurie. Se temea însă că *doña* Maria Luisa nu va lăsa să-i fie smuls tovarăşul de pat. Era sigur că arestîndu-l pe *don* Manuel, risca o luptă cu coroana, o asemenea luptă, cum Sfîntul Oficiu nu mai dăduse încă niciodată. Cu toate acestea, se declară în cele din urmă dispus să pornească acţiunea împotriva primului-ministru, numai dacă va avea încuviinţarea formală a sfîntului părinte.

Arhiepiscopul Despuig se adresă unui prieten de la Roma, cardinalul Vincenti. Acesta îi arătă papii în pragul căror hotărîri primejdioase se găsea Marele Inchizitor. Papa Pius al VI-lea[1] era el însuşi la strîmtoare. Generalul Bonaparte năvălise pe pămînturile lui şi ameninţa să-l facă prizonier. Dar papa era un om pe care ameninţările nu făceau decît să-l îndîrjească, şi în această stare de spirit îi dădu sfaturi lui Lorenzana. Îl însărcină pe cardinalul Vincenti să răspundă punct cu punct la întrebările cardinalului-arhiepiscop Despuig, pentru ca acesta, la rîndul lui, să transmită Marelui Inchizitor părerea papii. Crimele aşa-numitului principe al păcii, se amintea în această scrisoare de răspuns redactată în latineşte, erau strigătoare la cer şi era o ruşine că regele catolic avea ca prim-sfetnic un asemenea om. Sfîntul părinte încuviinţează deci în mod formal intenţia Marelui Închizitor. Dacă Lorenzana ar pune capăt nelegiuirilor

---

[1] Vezi nota 1 de la pag. 190.

lui Manuel Godoy, ar scăpa nu numai Spania, dar chiar pe locţiitorul lui Hristos de un aprig duşman.

Curierul care trebuia să ducă această scrisoare a Vaticanului la Sevilla fu, însă, prins de către soldaţii generalului Napoleon Bonaparte în apropiere de Genua. Bonaparte citi scrisoarea. Deşi nu ştia prea bine latineşte, înţelese imediat complotul uneltit de Marele Inchizitor, cu ajutorul papii, împotriva principelui de la Paz. Tînărul general francez se simţea legat de tînărul ministru spaniol, care, ca şi el, avusese o ascensiune ca-n poveşti. În afară de asta, de el depindea şi grăbirea tratativelor în curs pentru alianţa franco-spaniolă. Puse aşadar să se facă o copie după scrisoarea papii şi o trimise cu salutări prieteneşti lui Manuel, aducîndu-i totodată la cunoştinţă că va expedia originalul destinatarului după trei săptămîni.

Manuel se bucură de marele serviciu camaraderesc pe care i-l făcuse generalul Bonaparte. Se sfătui cu Miguel. Acesta jubila în sinea lui. Dincolo de orice adversitate politică, îl ura pe Marele Inchizitor. Lorenzana era cel care-l gonise din ţară pe abate şi, cu el, pe Lucia. Lorenzana îi distrusese viaţa. Acum vicleanul duşman îi căzuse în mînă.

Documentele, îi arătă el lui *don* Manuel, dovedeau limpede că Lorenzana şi cei doi episcopi au abuzat de sfînta lor funcţie pentru a impune regelui catolic o politică duşmănoasă Spaniei, că au uneltit în spatele regelui cu o putere străină, care ducea război împotriva republicii prietene cu coroana Spaniei. Aşadar, *don* Manuel trebuia să-i aresteze pe toţi trei, să-i traducă în faţa Consiliului suprem al Castiliei şi să-i condamne ca trădători de ţară.

Dar *don* Manuel se înspăimîntă în faţa unor măsuri atît de energice. Socoti că ar trebui să chibzuiască bine ce are de făcut, mai ales că i se dădea un răgaz de trei săptămîni.

Trecură cîteva zile, o săptămînă. *Don* Manuel continua să ezite. Acum, cînd se afla în posesia scrisorii trădătoare, se simţea îndeajuns de sigur. Era însă evident că n-avea de gînd să pornească singur la luptă.

Calmul Miguel nu putu să-şi înfrîneze supărarea. El se tîngui amarnic prietenului său Goya. Iată, se prezintă o minunată ocazie să ne descotorosim de Lorenzana, fiara asta primejdioasă, să facem ca biserica spaniolă să fie independentă de Roma şi să se dea Inchiziţiei o lovitură nimicitoare. Şi totul eşuează din pricina nehotărîrii lui Manuel. Era evident că acesta lucra împotriva propriului său interes, dacă nu căuta să scape de duşmanul lui de moarte. Dar Manuel era prea comod pentru a lupta şi, susţinut de Pepa, socotea toleranţa lui drept tradiţională mărinimie spaniolă.

Tulburat şi înverşunat, Miguel îşi deşertă în faţa lui Francisco întreaga mînie şi durere. Amabilul şi blajinul *don* Manuel era de o îndărătnicie greu de închipuit. Blajin şi tenace în acelaşi timp, era ca o masă leneşă, moale, care nu se lasă urnită din loc. Pe lîngă toate acestea, era nemărginit de vanitos. Orice propunere i se făcea, trebuia făcută cu multe linguşiri. Viaţa lui Miguel era o capitulare zilnică în faţa înfumurării şi bunului-plac al lui Manuel, o ruşinoasă îngenunchere.

— Cît de greaţă îmi e de compromisurile, de veşnicele ocolişuri care trebuie să le fac pentru a mă putea apropia cu cîte un pas de scopul meu! izbucni el. Am obosit şi am îmbătrînit înainte de vreme. Şi dacă nu izbutesc nici de data aceasta, încheie el, dacă Manuel nu-l trimite la dracu pe Lorenzana, atunci capitulez, renunţ la politică şi mă ocup numai de tablourile şi de cărţile mele.

Goya nu-l văzuse încă niciodată pe liniştitul şi perseverentul Miguel atît de trist şi de mortificat. Se întrebă cum ar putea să-l ajute. Avu deodată o idee.

În timpul acela tocmai lucra la ultimul dintre portretele comandate de principele de la Paz. Cînd poza, *don*

Manuel era deosebit de bine dispus. Desigur că-i va povesti, în felul lui blazat şi ironic, despre complotul Marelui Inchizitor şi nereuşita lui. Acesta era momentul în care Francisco putea să-i facă o propunere.

La prima ocazie, Manuel îi povesti într-adevăr de Lorenzana şi de felul hazliu şi onorabil în care fusese încunoştinţat de lovitura acestuia. Rîdea şi se făcea că ia odioasa intrigă uşor, în glumă.

Goya îi ţinu isonul.

— Un om ca dumneavoastră, spunea el, va răsplăti desigur cu umor răutăcioasa lovitură a cardinalului Mare Inchizitor.

Manuel stătea încordat în poza lui, în uniforma de gală, fălindu-se cu decoraţiile şi cordoanele, iar braţul drept arăta către o alegorie a merituoasei lui activităţi, deocamdată încă neclară. Cu capul ridicat în sus, întrebă :

— Ce vreţi să spuneţi, Francisco ?

Goya, liniştit, lucrînd mai departe, răspunse încet :

— Din pricina generalului Bonaparte sfîntul părinte se găseşte acum la mare strîmtoare. Curtea spaniolă n-ar trebui oare să-i trimită consolatori ? De pildă, pe domnul Mare Inchizitor şi pe cei doi domni episcopi ?

Un moment, *don* Manuel stătu pe gînduri, apoi, deodată, renunţă la poză şi-l bătu pe pictor pe umăr.

— Eşti dat dracului, Francho, exclamă el, ai nişte idei excelente ! Şi, cu o sinceritate zgomotoasă, izbucni : Noi sîntem prieteni, adevăraţi prieteni, Francho. Am simţit lucrul acesta din prima clipă. Ne ajutăm unul pe celălalt. Ne potrivim. Ceilalţi sînt toţi numai nobili. Ei pot, la nevoie, să se culce cu o femeie, dar să iei femeile, să le modelezi după plac, de aceasta doar noi sîntem în stare. De aceea avem şi atîta noroc. Norocul e şi el o femeie.

Acum Manuel era sigur de sine. Bine dispus, se duse la Carlos şi María Luisa şi, cu scrisoarea în mînă, le vorbi despre maşinaţiunile viclenilor preoţi.

Carlos scutură din cap.

— Într-adevăr, Lorenzana nu trebuia să procedeze aşa, spuse el. Dacă voia să se plîngă de tine, Manuel, atunci ar fi trebuit să mi se adreseze mie, nu papii. Pe ascuns, în spatele meu ! Ai perfectă dreptate. E un lucru inadmisibil, e înaltă trădare. Într-adevăr, n-ar fi trebuit să procedeze aşa.

În ochii *doñei* María Luisa se ivi o sclipire răutăcioasă, şi Manuel ghici că se bucura de prilejul ce i se oferea să-i plătească Marelui Inchizitor pentru pamflet.

— Aş fi de părere să-l trimitem împreună cu cei doi episcopi la sfîntul părinte, care se află la mare strîmtoare şi are desigur nevoie de sfaturi şi de consolare, zise Manuel.

Regele nu înţelese numaidecît. *Doña* María Luisa însă zîmbi :

— Excelent ! spuse ea. Şi-l întrebă apoi pe principele de la Paz ! Ideea îţi aparţine, Manuel, sau e a lui *señor* Bermúdez ?

— Jur pe Sfînta Fecioară, răspunse indignat Manuel, că nu aparţine lui *don* Miguel.

Apoi Lorenzana şi cei doi episcopi fură încunoştinţaţi că, din ordinul regelui, trebuiau să meargă la sfîntul părinte. Întrucît Bonaparte avea intenţia să declare statul papal republică, trebuiau să-i ofere papii ca refugiu insula Mallorca şi, indiferent de felul cum ar evolua lucrurile, să-l consoleze, ţinîndu-i de urît de acum înainte.

Cînd cardinalul Mare Inchizitor
Lorenzana îşi luă rămas
Bun de la maiestăţile-lor pentru
A pleca în exil la
Roma, regina îi spuse
Deosebit de amabil :
„— Transmiteţi sfîntului părinte
Salutul meu adînc şi plin de veneraţie
Şi, pe drumul dumneavoastră spre Roma,
Reflectaţi dacă nu cumva

Un om ca dumneavoastră, care
Calomniază ca desfrînată pe
Soția regelui său, e vinovat
Că duhul fioros al răzvrătirii
Suflă astăzi în Europa,
Și cu acesta mergi cu Dumnezeu
Preavenerabile domn și
Vînt bun din spate."

14

Relațiile cu Cayetana îi dădură la început lui Francisco un sentiment de mulțumire, de statornicie, necunoscut pînă atunci. Apoi, însă, din ce în ce mai des, în ciuda plăcerii și a împlinirii, începu să-l roadă viermele îndoielii. Deși era convins că-l iubește, firea ei capricioasă nu-i dădea pace. Niciodată nu se putea prevedea cum va reacționa Cayetana față de un eveniment, de un om sau de un tablou. Uneori ținea mult la ceea ce lui i se părea că e de-a dreptul copilăros, alteori rămînea politicoasă și indiferentă față de oameni și de întîmplări, care pe el îl impresionau.

Francisco se refugie în lucru. Avea multe comenzi, lucra repede, cei care comandau erau mulțumiți, și cîștigul sporea.

O pictă pe contesa de Montijo cu cele patru fiice ale ei. Tabloul ieși rigid, ca și cum l-ar fi pictat cu cincisprezece ani în urmă. Agustín nu se putu stăpîni să nu comenteze :

— Cînd pictezi oameni din popor, grupuri de *majos* și *majas*, compoziția e naturală. Cînd te apuci însă să reprezinți familii aristocratice, le faci ca de lemn.

Francisco împinse răutăcios înainte buza de jos. Apoi rîse.

— În sfîrşit, regăsesc ceva din vechiul meu Agustín, spuse el şi trase peste tablou două linii groase, ca semn că nu e bun de nimic.

Apoi o luă de la început.

Ducesa de Osuna îl rugă pe Goya să-i picteze cîteva tablouri cu subiecte fantastice, destinate vilei ei de la ţară, Alameda. Avea de lucru pînă peste cap, dar Osuna era o veche prietenă, care-i dăduse comenzi şi recomandaţii atunci cînd era încă un necunoscut, aşa că primi. Cayetana, oarecum uimită şi uşor iritată, zise :

— Vă dovediţi un prieten credincios, *don* Francisco.

Tablourile pictate de Goya pentru Osuna reprezentau scene de vrăjitorie şi din practica farmecelor. Unul înfăţişa o bucătărie a vrăjitoarelor, în care un adept era tocmai transformat într-un animal ; capul de cîine şi coada îi şi apăruseră ; altul — o vrăjitoare cu partea superioară a corpului despuiată, cu pălărie ascuţită pe cap, zburînd şi dansînd, în timp ce mai jos forfoteau personaje voalate. Într-un al treilea tablou apărea Satana cu înfăţişarea unui uriaş ţap, ridicat pe picioarele dinapoi, cu coarne enorme, dar graţioase, înconjurat şi venerat de vrăjitoare. Totul era uşor şi aerian, fantastic, interesant.

Agustín examină tablourile.

— Sînt pictate cu virtuozitate, spuse el.

— Dar ? întrebă Goya.

— Pe vremuri, răspunse Agustín, măsurîndu-şi cu precauţiune cuvintele, dacă găseai ceva nou, în curînd începea să te plictisească şi căutai altceva ; pentru fiecare idee nouă, ceva nou. Cele de colo — şi arătă cu un gest dispreţuitor spre tablourile cu vrăjitoare — sînt identice cu scenele de Inchiziţie, numai că sînt fără conţinut, goale.

— Mulţumesc, zise Francisco.

Cînd văzu tablourile, Alba spuse :

— Drăguţ ! Tocmai bune pentru Osuna.

Goya se supără.

— Le găseşti slabe ? întrebă el.

Ea-i răspunse tot cu o întrebare :

— Crezi în vrăjitorie ?

— M-ai mai întrebat o dată, răspunse Franciscoo nemulţumit.

Ea continuă :

— Atunci ai spus „da". De aceea găsesc tablourile drăguţe.

Cuvintele ei îl bucurară şi îl necăjiră în acelaşi timp. Uneori, destul de des, Cayetana îi înţelegea pictura mai bine decît oricine, dar după aceea se depărta nepăsătoare de cîte un tablou, care, după părerea lui, ar fi trebuit s-o impresioneze. Dacă spunea „da", spunea imediat şi fără rezervă ; dacă însă ceva n-o impresiona, rămînea indiferentă pentru totdeauna. Uneori, contrar obiceiului, Francisco încerca să-i explice de ce pictase un anumit lucru într-un anumit fel, dar ea nu-l prea asculta, se plictisea şi el renunţa.

Renunţă, de asemenea, s-o mai picteze. Ce-i drept, portretele ducesei de Alba erau apreciate de toată lumea, nu însă şi de el. Găsea că redau realitatea numai în parte, că nu sînt adevărate. Alba îl plictisea mereu cu stăruinţele ei de a o picta ca pe o *maja*, ca pe o *maja* autentică, nu doar costumată. Dar Goya n-o vedea aşa şi renunţă s-o picteze.

Întrucîtva Alba era o *maja*, şi anume atunci cînd etala nepăsătoare prietenia dintre ei. La teatru, la luptele cu tauri, la plimbare în Prado, peste tot ieşeau împreună. La început, Francisco fu mîndru ; treptat, însă, începu să-i pară rău că pasiunea lui oferă un spectacol întregii lumi ; se temea şi de încurcături. Cînd o dată îi făcu o aluzie, Cayetana ridică sprîncenele şi mai sus. Ea era o Alba, nici o clevetire n-o putea atinge.

Goya era invitat la toate sindrofiile care aveau loc în palatul ducelui şi în acela al bătrînei *marquesa* de Villa-

branca. Nici unul dintre ei nu se trăda prin cel mai mic semn că ar cunoaşte legăturile lui cu Cayetana. Ducele îi era străin lui Francisco şi nu simţea pentru el decît un dispreţ plin de compasiune. Vedea însă că se înviora la faţă de cîte ori se vorbea despre muzică, şi lucrul acesta îl mişca, îi impunea : la cei mai mulţi nobili nu găseai nimic în afară de trufie.

Pentru bătrîna *marquesa,* Goya manifesta respect şi simpatie. Se pricepea la oameni. „*Elle est chatoyante*", spusese o dată despre Cayetana, şi cît de adevărat era acest lucru aflase şi el între timp. I-ar fi plăcut să vorbească cu ea mai mult despre Cayetana, dar, cu toată amabilitatea ei firească, era într-atît „o mare doamnă", încît nu îndrăzni s-o facă.

Dintre cei care se aflau permanent în jurul Cayetanei, îl irita mai ales doctorul Joaquín Peral. Frumosul cupeu în care se plimba doctorul îl necăjea ; suficienţa cu care vorbea despre toate lucrurile din lume, despre muzica ducelui şi despre tablourile lui Francisco îl supăra. Şi mai ales îl supăra faptul că el, care de obicei ghicea repede legăturile dintre oameni, nu se putea dumiri ce era între Cayetana şi medicul ei. Din figura reţinută şi politicoasă a medicului, ca şi din familiaritatea ironică a Cayetanei nu puteai înţelege nimic. Cu timpul, simpla prezenţă a medicului îl scandaliza. De cîte ori îl întîlnea pe *don* Joaquín, îşi poruncea energic să-şi păstreze calmul, pentru ca apoi, numaidecît, să aibă vreo ieşire neroadă, grosolană, pe care ceilalţi s-o primească cu uimire, iar Peral cu un surîs amabil, liniştitor.

Deoarece doctorul nu putuse găsi nici un loc demn pentru tablourile lui colecţionate în străinătate, ducesa îi puse, în cele din urmă, la dispoziţie două săli ale giganticului ei Palacio Liria. Apoi îi invită atît pe prietenii ei, cît şi pe ai lui Peral, să vizioneze colecţia.

Tablourile erau foarte amestecate : se aflau aci maeştri flamanzi şi germani, italieni vechi, puţin cunoscuţi, un

Greco, un Mengs, un David, şi-acel Goya pe care Cayetana îl dăruise doctorului ei. În toată diversitatea lor era însă o notă unitară ; se simţea gustul evident, deşi uneori arbitrar, al unui cunoscător.

— Ceea ce n-am izbutit să achiziţionez, se plîngea doctorul în prezenţa Cayetanei şi a altora, este un Rafael. Urmaşii noştri vor găsi, poate, că-l preţuim prea mult pe Rafael, dar personal nu pot altfel : aş da fără şovăire oricare din tablourile de aici pentru un Rafael. Mi se pare că nu sînteţi de aceeaşi părere, *don* Francisco, i se adresă el amabil, şi s-ar putea să aveţi dreptate. Dar ne-aţi putea împărtăşi motivele ?

— Ar fi foarte plicticos, *don* Joaquín, să vă expun motivele, răspunse cu mojicie Francisco. Ar fi exact acelaşi lucru ca şi cînd aţi încerca să-mi lămuriţi punctele dumneavoastră de vedere în medicină.

Doctorul Peral, pe a cărui faţă amabilă nu se observa vreo schimbare, stătu de vorbă cu alţii despre lucruri care nu aveau legătură cu cele discutate mai înainte. Nici Cayetana nu se arătă intrigată, dar îşi propuse să nu lase nepedepsită mojicia lui Francisco. Cînd începu balul, ceru să se cînte un menuet, un dans care nu mai era la modă, şi-l pofti pe Goya să danseze cu ea. Voluminosul Goya era conştient că în graţiosul menuet şi în costumul de gală foarte strîmt nu va fi o apariţie fericită şi nu voia să facă pe *pelele*, pe marioneta. Mîrîi, dar Cayetana îi aruncă o privire şi trebui să danseze. Dansă supărat şi plecă acasă furios.

La mijlocul lui iulie, curtea se pregătea să plece la castelul de la San Ildefonso, ca să petreacă acolo, la aer curat, lunile călduroase. Cayetana, ca primă doamnă a reginei, trebuia să plece cu ea, şi Francisco se temea de vara lungă, singuratică, la Madrid. Într-o zi, însă, ea îi declară :

— Anul acesta *don* José e prea bolnav ca să-şi poată petrece lunile foarte călduroase de vară la curte. Am cerut permisiunea de a lipsi, pentru a-i ţine de urît în timpul verii, la reşedinţa noastră de la ţară, în Piedrahita. Dumneavoastră, *don* Francisco, sînteţi rugat să veniţi cu noi la Piedrahita. Veţi face portretul lui *don* José şi pe-al *doñei* María Antonia. Poate veţi binevoi, de asemenea, să mă pictaţi şi pe mine. Acolo avem timp ; fiecare dintre noi v-am putea acorda cîte şedinţe voiţi.

Francisco radia. Cayetana făcea un sacrificiu, căci, cu toată antipatia ce i-o purta reginei, prefera viaţa de la curte lungilor, plicticoaselor luni de vară de la ţară, şi el ştia acest lucru.

A doua zi, după *lever*, *doña* María Luisa o reţinu pe ducesa de Alba. Dorea din inimă, spunea ea, ca şederea la Piedrahita să poată prii sănătăţii lui *don* José. Se bucura, de asemenea, că *doña* Cayetana se hotărîse să ţină de urît soţului ei.

— În felul acesta, încheie ea amabil, curtea şi oraşul vor avea mai puţine ocazii să născocească zvonuri pe socoteala uneia dintre primele doamne ale imperiului.

Alba răspunse mieros şi obraznic :

— Aveţi dreptate, *madame*, la această curte cu greu se poate apăra cineva de zvonuri. Mereu mă întreb cu care dintre bărbaţi voi fi iarăşi compromisă. Cu contele de Teba, cu *don* Agustín Lancaster, cu contele de Fuentes, cu ducele de Trastamara, ori cu mai cine ? Aş putea enumera încă o duzină.

Toţi aceşti bărbaţi treceau, însă, drept amanţii reginei. *Doña* María Luisa, tot amabilă, răspunse :

— Dumneavoastră şi cu mine, *doña* Cayetana, avem din cînd în cînd plăcerea să lăsăm la o parte ceremonialul şi să ne jucăm de-a *maja*. Dumneavoastră v-o puteţi permite pentru că sînteţi tînără şi nu prea urîtă, eu pentru

că, prin graţia lui Dumnezeu, sînt regină. De altfel, mie îmi vine mai greu, pentru că tinereţea mea s-a dus, nu mai plac îndeajuns bărbaţilor. Trebuie să compensez această lipsă prin raţiune şi prin artă. După cum ştiţi, a trebuit să-mi înlocuiesc cîţiva dinţi cu alţii din diamante, pentru ca să pot apuca şi strînge— făcu o pauză şi zîmbi — şi, dacă vreau, să pot muşca.

Zîmbi şi Alba, dar forţat, ca acele *majas* deghizate, de pe gobelinuri. Ce spunea italianca suna ca o ameninţare.

— La Piedrahita, spuse Alba, vom avea puţini oaspeţi. L-am rugat doar pe pictorul Goya să ne viziteze. Găseşte, încheie voioasă, că nu va sfîrşi niciodată cu portretele mele.

— Văd, răspunse *doña* Maria Luisa. Iubiţi arta şi daţi prilej pictorului dumneavoastră să vă studieze. Şi adăugă insinuant : Aşadar, aveţi grijă, doamnă ducesă de Alba, să nu mai daţi prilej să circule nici un zvon pe seama dumneavoastră !

„— Să fie oare un ordin regesc
Şi un avertisment ?" întrebă
Aşa, într-o doară, dar privind-o în ochi,
Cayetana. Şi cealaltă,
Amabil, răspunse :
„— Deocamdată socotiţi că ar fi
Sfatul unei prietene,
Bună ca o mamă."
Încet, o trecură
Fiorii pe Cayetana. Totuşi
Se gîndi la săptămînile
Din faţa ei, la săptămînile cu
Francisco şi se scutură de
Cuvintele domoale şi veninoase
Ale reginei, ca de
Apă...

15

Cînd curtea se mută la reşedinţa de vară de la San Ildefonso, *doña* Josefa Tudó găsi şi ea neconvenabilă şederea în Madridul dogoritor. *Don* Manuel nu şovăi s-o invite la San Ildefonso.

Ea locuia în *Posada de embajadores* şi-şi petrecea săptămînile călduroase într-o dulce plictiseală, împreună cu *dueña* ei Conchita. Jucau cărţi, învăţa franţuzeşte sau zdrăngănea la chitară. *Don* Manuel obţinu ca la anumite ore să se admită intrarea ei în grădinile palatului. Stătea atunci ore întregi în faţa vreuneia dintre renumitele fîntîni arteziene, în faţa izvorului Fama, a băii Dianei sau a fîntînii Vînturilor, asculta plescăitul jocurilor de apă, îşi îngîna una dintre romanţele ei, se gîndea leneş, tihnit şi trist la tînărul ei soţ înghiţit de valurile oceanului sau la pictorul ei, Francisco.

Împreună cu *don* Manuel făcea excursii în pădurile impunătoare din munţi, în mijlocul cărora se afla castelul. Drumurile erau bine întreţinute pentru vînătoarea regelui. Călăreau în valea Lozoya sau în pădurile de la Valsain. Învăţase călăritul la Madrid.

Uneori Manuel pomenea despre Goya şi despre vilegiatura acestuia la ducesa de Alba, vorbind hazliu şi obscen despre împerecherea taurului Francisco cu micuţa, gingaşa *doña* Cayetana. Pepa asculta cu faţa liniştită, dar atentă, şi nu răspundea nimic. Manuel vorbea destul de des despre Piedrahita. Simţea o mare satisfacţie la gîndul că înfumuratul duce, care nu voise să-l tutuiască, trebuia acum, spre batjocura tuturor, să fie atît de intim legat de Francisco. Totodată îi convenea că pictorul, atît de absorbit de această pasiune, nu se mai ocupa de Pepa. Pe de altă parte, nu putea înţelege ce găsea la Cayetana un bărbat care se putuse bucura de iubirea Pepei. Îi era antipatică această păpuşă dificilă,

artificială, afectată. O dată — dar aceasta nu i-o povesti Pepei — cînd la *lever*-ul reginei o întrebase glumeţ şi confidenţial : „Ce mai face prietenul nostru Francisco ?“ ea, cu aceeaşi figură amabilă, se prefăcu că n-aude, cum făcuse şi ducele odinioară, cînd i se adresase cu „tu“.

Într-o zi, la plimbarea călare spre ruinele vechiului şi micului castel de vînătoare Valsain, făcu din nou haz pe socoteala lui Francho, care se afla încă la Piedrahita şi nu se mai sătura de Alba. Nici de data aceasta Pepa nu răspunse nimic. Mai tîrziu, însă ea reveni pe neaşteptate la cuvintele lui. Descălecaseră şi se odihneau întinşi pe pămînt ; servitorul le pregătise un prînz frugal şi mîncau.

— S-ar cuveni, spuse ea deodată, ca Francisco să mă picteze călare.

Don Manuel, care tocmai se pregătea să ducă la gură o bucăţică de pateu de iepure, lăsă mîna în jos. Pepa nu era o călăreaţă prea dibace, dar oricine trebuia să admită că arăta minunat călare. Era foarte firesc că-i venise ideea să fie pictată în costum de călărie. Pe de altă parte, călăritul fusese pînă nu demult un privilegiu al nobililor. Persoanelor care nu aparţineau înaltei nobilimi nu le era, ce-i drept, direct interzis să pozeze călare, totuşi aşa ceva nu se întîmplase încă, iar lucrul era cel puţin neobişnuit. Şi ce va spune regina, ce va spune toată lumea dacă primul-ministru ar lăsa-o pe tînăra văduvă Tudó să fie pictată călare ?

— *Don* Francisco, zise el cu chibzuială, e la Piedra hita în vacanţă, la Alba.

Pepa, puţin mirată, răspunse :

— Dacă dumneavoastră doriţi, *don* Francisco ar binevoi, poate, să-şi schimbe reşedinţa de vară de la Piedrahita la San Ildefonso.

— *Vous avez toujours des idées surprenantes, ma chérie* [1], spuse *don* Manuel.

[1] Ai întotdeauna idei surprinzătoare, draga mea (fr.).

Ea, însă, într-o franceză greoaie, întrebă :

— *Alors, viendra-t-il ?* [1]

— *Naturellment,* răspunse el, *comme vous le désirez.* [2]

— *Muchas gracias* [3] spuse Pepa.

Cu cît Manuel reflecta mai mult asupra dorinţei ei, cu atît se simţea mai amuzat la gîndul de a-l răpi pe pictor trufaşei familii Alba. Dar, după cît îl cunoştea pe Francho, acesta era în stare să refuze invitaţia invocînd un motiv oarecare. Dacă voia într-adevăr să vină, trebuia să-l invite într-o formă foarte eficace.

O rugă pe María Luisa să folosească timpul liber de la San Ildefonso spre a se lăsa încă o dată pictată pentru el, şi anume de mîna lui Goya. Ar voi apoi să-şi comande şi el un portret pentru ea.

A tulbura idila neruşinatei Alba era un gînd care o ispitea pe *doña* María Luisa. „Nu e de loc o idee proastă", socoti ea. Manuel putea să-i comunice lui Goya să vină ; va găsi probabil timp să-i pozeze pentru un portret.

Pentru a da mesajului o importanţă deosebită, principele de la Paz trimise la Piedrahita pe unul din curierii lui speciali.

Francisco trăia acolo de multe săptămîni tihnit şi foarte bucuros. Ce-i drept, prezenţa liniştită, distantă a ducelui le impunea rezervă atît lui, cît şi Cayetanei. Dar *don* José şi bătrîna *marquesa* vedeau evident în Cayetana un copil atrăgător, glumeţ, ale cărui capricii, chiar dacă mergeau prea departe, le suportau cu amabilitate, şi îi lăsau pe amîndoi singuri cît voiau.

De două sau trei ori pe săptămînă ducele făcea muzică. *Marquesa* asculta atentă şi îl admira, dar era vizibil că o făcea numai din dragoste pentru fiul ei. Francisco şi Cayetana însă aveau înţelegere numai pentru cîntecele şi dansurile populare, pentru *tonadillas* şi *seguidillas ;*

---

[1] Aşadar, va veni ? (fr.).

[2] Desigur, dacă aceasta ţi-e dorinţa (fr.).

[3] Multe mulţumiri (span.).

armoniile ducelui erau prea rafinate pentru ei. Singurul care le înțelegea era doctorul Peral.

Don José îl rugă pe Francisco să-l picteze. La început, făcu acest lucru cu o anumită rezervă, apoi cu interes crescînd, și la urmă cu zel. Tabloul realizat înfățișa un domn foarte distins, puțin melancolic, cu ochi frumoși, mari, gînditori, la care nu te mira de loc pasiunea pentru clavecinul și notele sale.

Goya o pictă și pe marchiză ; în timp ce lucra avu ocazia s-o înțeleagă mai profund. Era într-adevăr o doamnă nobilă, așa cum o văzuse de la început, întotdeauna senină și demnă de a fi iubită ; acum însă vedea și ușoara melancolie de pe fața ei frumoasă care nu îmbătrînise încă. Desigur, *doña* María Antonia înțelegea și scuza felul în care trăia soția fiului său, totuși văduva celui de al zecelea *marques* de Villabranca ținea la demnitate, și lui Goya i se părea cîteodată că citește în cuvintele ei o îngrijorare abia perceptibilă față de pasiunea Cayetanei, care putea să fie mai profundă și mai primejdioasă decît se cuvenea. Cuvintele marchizei îi sunau ca un avertisment, iar la portretul ei nu lucra așa de ușor cum se așteptase.

Dar, în sfîrșit, tabloul fu gata, și Goya găsi că figura plină de viață, gingașă și senină, panglicile albastre, delicate, și trandafirul roz, pe care i le pictase, făceau ca tabloul să fie, în fond, optimist.

— Mi-ați pictat pe față o bătrînețe posacă, *don* Francisco, spuse ea surîzînd. N-am știut că bătrînețea mi se vede atît de pregnant. Apoi, însuflețită, încheie : E totuși un tablou minunat și, dacă mai aveți timp pentru doamne de vîrsta mea, aș dori să-mi mai faceți un portret.

Cayetana era de o voioșie neobosită, copilărească. Lui Goya i se cedase casa cea mică de alături, *casino palacete*, unde locuia singur. Acolo îl vedea Cayetana zi de zi. De obicei venea cu puțin înaintea serii, cînd se mai răcorea, îmbrăcată în negru, însoțită de *doña* Eufemia, care suporta

vara cu demnitate. Uneori o aducea şi pe mica negresă María Luz, şi pe pajul Julio, şi aproape întotdeauna era însoţită de două sau trei din pisicile ei. Se comporta cu o naturaleţe copilărească. Aducea şi o chitară, cerîndu-i lui Francisco să-i cînte minunatele *seguidillas* şi *sainetes*, pe care le ascultaseră împreună.

Cîteodată Cayetana o punea pe bătrîna *dueña* să povestească despre vrăjitoare. Găsea că Francisco avea aptitudini de vrăjitor şi îl poftise să ia lecţii de la o vrăjitoare renumită. *Doña* Eufemia contestă însă înclinaţia lui, întrucît nu avea urechile lipite. Oameni cu lobul urechilor foarte dezvoltat trebuiau să se ţină departe de practicile vrăjitoreşti ; se întîmplase ca unii ucenici vrăjitori să se poticnească chiar în timpul transformării şi să se prăpădească apoi într-un mod mizerabil.

Cayetana primi o dată vizita subretei moarte, Brigida. Moarta îi prezise că legătura ei cu domnul pictor al curţii va dura mult timp şi de-abia după unele neînţelegeri şi după multă iubire şi supărare se va sfîrşi.

Ascultînd de îndemnul ei, Goya încercă din nou s-o picteze. Picta însă încet şi ea deveni nerăbdătoare.

— Eu nu sînt pripitul Lucas, spunea Francisco furios.

Era porecla mult apreciatului Luca Giordano [1], care pictase mult, repede şi scump pentru Carlos al II-lea [2]. Dar, cu toată truda lui Francisco, nici de data aceasta nu izbuti să-i facă portretul.

— Ştii de ce nu izbuteşti ? zise ea jumătate în glumă, jumătate în serios. Fiindcă nu vrei să vezi că dintre toate doamnele din Madrid numai eu sînt o adevărată *maja*.

Singurul lucru supărător în Piedrahita era faptul că nu-i izbutea portretul Cayetanei. Altfel totul era luminos şi vesel.

---

[1] *Luca Giordano* (1632—1705) — pictor şi gravor italian.

[2] *Carlos al II-lea* (1665—1700) — rege al Spaniei, ultimul reprezentant al dinastiei habsburgice.

În această linişte fericită, curierul cu ciorapi roşii aduse scrisoarea principelui de la Paz, care-l invita pe Goya la San Ildefonso.

Francisco era mîndru şi uimit. Desigur, regii spanioli îşi consacrau şederea în munţii Segovia, la reşedinţa lor de vară de la San Ildefonso, în mod exclusiv odihnei şi întremării. Afacerile guvernului erau urmărite mai cu lenevie, ceremonialul plicticos simplificat şi maiestăţile-lor primeau numai pe nobilii de rangul întîi şi prietenii intimi. A fi invitat în tihna palatului de la San Ildefonso era o înaltă distincţiune. Cu toate acestea, în ciuda bucuriei, Goya era foarte indispus. Săptămînile petrecute la Piedrahita fuseseră cele mai frumoase din viaţa lui ; nimic nu le putea compensa. Apoi, ce va spune Cayetana dacă ar încerca să plece ?

Îi arătă scrisoarea. Ea nu-i făcuse rivalei onoarea de a-i spune ceva lui Goya despre ameninţarea ei răuvoitoare. N-o făcu nici acum ; se stăpîni.

— Trebuie să motivaţi răspunsul dumneavoastră în mod foarte politicos şi prudent, Francho, spuse liniştit. Cu siguranţă că italianca îşi închipuie că a găsit un mijloc foarte înţelept şi nobil de a ne strica vara. Se va înverzi de mînie cînd va primi scrisoarea de refuz.

Goya o privi aproape năuc. Nu-i trecuse prin minte că scrisoarea ar fi putut să fie scrisă nu de dragul artei lui, ci doar pentru că *doña* María Luisa voia să-i joace o festă Cayetanei, rivalei sale. Începu să bănuiască adevărul adevărat şi anume că în dosul invitaţiei se ascundea Pepa.

Între timp, Cayetana, jucîndu-se cu degetele ei delicate de copil, ascuţite şi totuşi cărnoase, rupse alene scrisoarea lui *don* Manuel. Goya stătea şi o privea, fără să-i urmărească în mod conştient mişcările, totuşi cu un ochi atît de precis, încît imaginea gesturilor ei îi rămase pentru totdeauna întipărită în minte.

— Sînt pictor al curţii, spuse şovăitor, şi în scrisoare se vorbeşte despre regină.

— Scrisoarea nu e de la regină, după cîte văd, răspunse Alba. Şi, fără să ridice glasul, dar vorbind totuşi cu voce aspră de copil, încheie : Trebuie să jucaţi cînd vă cîntă Manuel Godoy ?

Goya fierbea de o mînie neputincioasă. Oare Cayetana nu-şi dădea seama că nu era încă primul pictor al regelui ? Că depindea de favoarea *doñei* María Luisa ? Pe de altă parte, ea venise aici, în plicticoasa Piedrahita, numai din pricina lui şi va fi foarte jignită dacă va pleca.

— Pot, răspunse el nehotărît, să amîn plecarea cu douătrei zile, sau poate chiar cu patru-cinci. Pot să spun că a trebuit să termin un portret.

— E frumos din partea dumneavoastră, *don* Francisco, spuse Cayetana cu acea cruzime amabilă pe care numai ea era în stare s-o exprime. Spuneţi, vă rog, majordomului cînd doriţi cupeul.

Acum însă îi reveni în minte noaptea aceea, cînd, din pricina ei, se chinuise aprig, aşteptînd vestea despre îmbolnăvirea mortală a micuţei Elena.

— Înţelegeţi, cred, izbucni el, că eu nu sînt nobil. Eu sînt pictor, un pictor cu totul obişnuit, care depinde de comenzile *doñei* María Luísa. Şi ale lui *don* Manuel, adăugă apoi, privind-o întunecat.

Cayetana nu răspunse nimic, dar, dispreţul uşor, nemărginit de trufaş de pe faţa ei exprima mai mult decît s-ar fi putut spune în cuvinte.

— Ţie nu-ţi pasă de succesul meu ! se înfurie Francisco. Ţie nu-ţi pasă de arta mea ! Nu te interesează decît plăcerea ta !

Cayetana plecă, nu prea repede, cu pasul ei mic, hotărît şi totuşi uşor.

El îşi luă rămas bun de la marquesa, *de la* don *José*
Şi, călcîndu-şi pe inimă, trecu
Şi pe la Cayetana. Dar
Dueña *îi spuse sec*

Că alteța-sa e ocupată.
„— Cînd pot s-o văd?" întrebă
Don *Francisco.*
„— Alteța-sa
E ocupată toată ziua,
Astăzi, și chiar și mîine", spuse
Politicoasă, indiferentă, doña *Eufemia.*

16

În secolul al XVI-lea existau în Spania două categorii reprezentative de oameni : cavalerul, *il grande*, și *picaro*, *paria*, golanul, care, în luptă subterană continuă împotriva tuturor, își cîștiga pîinea prin viclenie, înșelăciune și prezență de spirit. Poporul și poeții lui îl adorau și-l preamăreau pe erou și pe cavaler, dar în aceeași măsură îi lăudau — ba îi iubeau chiar mai mult — pe *picaro* și *picara*, vagabondul din clasele de jos, șiret, care nu se lăsa niciodată descurajat, ci era totdeauna vesel și descurcăreț în viață. *Picaro* era pentru popor expresia tot atît de autentică a Spaniei ca și *grandele ;* se completau unul pe celălalt și mari poeți i-au făcut nemuritori pe *picari*-i Guzmán [1] și Lazarillo [2], pe pezevenghi și golani, cu mizeria lor, cu interesul lor material plin de prospețime și neatins de vreun principiu moral, cu mintea lor iscusită, veselă și atît de realistă, redîndu-i în imagini la fel de vii ca și cele ale reprezentanților cavalerilor, *Cidul* [3] și *Don Quijote*.

[1]—[2] Referire la *Guzmán de Alfarache (Viața și isprăvile unui picar)* de *Mateo Alemán* (1599—1604) și la *Viața lui Lazarillo de Tormes*, nuvelă picarescă, publicată în 1554 și atribuită scriitorului Diego de Mendoza.

[3] *Cidul* — celebru cavaler spaniol, care s-a distins în lupta cu maurii, eroul a numeroase opere literare ; mort în anul 1099.

În secolul al XVIII-lea, *picaro* şi *picara* deveniseră *majo* şi *maja*.

Firea şi datinele lor erau tot atît de nedespărţite de Spania acelor timpuri ca şi monarhia absolută şi Inchiziţia. În toate oraşele mari existau *majos*, dar reşedinţa lor rămăsese Madridul şi anume o anumită parte a oraşului : Manoleria. *Majos* erau fierari, lăcătuşi, ţesători, mici birtaşi, măcelari, sau trăiau din contrabandă, din comerţul ambulant şi din jocul de cărţi. O *maja* putea ţine o cîrciumă, sau cîrpea rochii şi lenjerie, sau era vînzătoare ambulantă, oferind fructe, flori, alimente de tot felul ; nu lipseau, cu nimicurile lor, de la nici un pelerinaj şi de la nici un bîlci. De asemenea, nu se dădeau în lături să stoarcă bani de la bărbaţii bogaţi.

Partizanii *majismo*-ului ţineau cu tărie la costumul lor tradiţional, spaniol. *Majos* purtau pantaloni strîmţi, scurţi pînă la genunchi, ghete cu catarame, jachetă scurtă şi eşarfă lată, pălărie moale, enormă, şi nu-i lipsea niciodată *capa*, o pelerină lungă, *navaja*, cuţitul care se închidea, şi ţigara groasă, neagră. *Majas* purtau ghete joase, un corsaj decoltat, garnisit cu broderii, şalul colorat încrucişat peste piept ; la sărbători se fudulea cu un şal de dantelă şi pieptene înalt. Foarte adesea purta în jartiera stîngă un mic pumnal.

Autorităţile priveau cu neplăcere mantaua lungă şi enorma pălărie moale care ascundea faţa *majos*-ilor. *Majos*-ii ţineau la mantaua lungă pentru că le îngăduia să ascundă fără trudă petele şi murdăria meseriei lor, şi cîteodată şi alte lucruri, pe care nu voiau să le arate ; şi nu se despărţeau de pălăria moale, ce arunca o umbră tocmai potrivită peste o figură care nu se voia recunoscută.

— Madrilenii mei, se plîngea Carlos al III-lea [1], se furişează pe străzi cu feţele acoperite, ca nişte conspira-

[1] *Carlos al III-lea* (1716—1788) — rege al Spaniei, Neapolului şi Siciliei.

tori, nu ca supuşii iubitori de pace ai unui monarh civilizat.

Primul său ministru, omul de stat Squillace, pe care îl adusese din Neapole, interzise în cele din urmă mantaua şi pălăria. Dar *majos*-ii se răzvrătiră, şi ministrul străin de popor fu alungat din ţară. Un succesor mai înţelept porunci ca, la exercitarea meseriei lui, călăul să poarte pălăria atît de discutată, fapt care-i făcu pe mulţi să renunţe la ea.

După cum *majos* şi *majas* purtau costume proprii, tot aşa aveau şi propriile lor moravuri, propria lor filozofie, propriul lor limbaj. Un *majo* adora vechea tradiţie spaniolă şi apăra fanatic monarhia absolută şi preoţia, dar ura legile şi decretele schimbătoare şi nu le lua în seamă. El socotea contrabanda un privilegiu al lui ; pentru un *majo* era o chestiune de onoare să fumeze numai tutun de contrabandă. *Majos*-ii erau demni, tăcuţi. Dar, cînd vorbeau, foloseau imagini bogate, pompoase, le plăcea fanfaronada, iar pălăvrăgeala colorată era un izvor de poezie vestită pînă dincolo de hotarele ţării.

Orice *majo* era un om mîndru. Nimeni nu-şi putea îngădui să-l împingă sau chiar numai să-l privească pieziş. Trăia în duşmănie permanentă cu filfizonul clasei mijlocii, cu *„petit maître"*, cu *petimetras*. A strica îmbrăcămintea aleasă a unui flăcăiaş de burghez, a ciufuli coafura îngrijită a vreunei *petimetra* era o plăcere deosebită a *majos*-ilor şi *majas*-elor. Poliţia se ferea să aibă de-a face cu un *majo*. Şi alţii se fereau de el, căci era gîlcevitor, avea gură spurcată, era iute de mînă şi gata să înfigă cuţitul.

În lupta împotriva culturii şi a raţiunii, împotriva manierelor franceze, împotriva revoluţiei şi a tot ceea ce era legat de aceasta, *majos*-ii erau cei mai buni aliaţi al monarhiei şi ai bisericii. Ei iubeau palatele fastuoase ale regelui, alaiul multicolor al nobililor, procesiunile pompoase ale bisericii, le plăceau taurii, drapelele, caii şi spadele, şi sălbatica lor mîndrie naţională îl privea cu

neîncredere şi ură pe intelectual, pe liberal, pe *afrancesado*, care voia să desfiinţeze totul.

În zadar scriitorii şi bărbaţii de stat cu vederi progresiste le făgăduiau locuinţe mai bune, pîine şi carne din belşug. *Majos*-ii renunţau bucuroşi la ele, dacă li se lăsau în schimb jocurile şi petrecerile zgomotoase.

Căci *majos* şi *majas* erau publicul pestriţ şi fanatic al marilor serbări. Ei se îmbulzeau în *patio*, parterul teatrului, ei formau nucleul *chorizas*-ilor şi *polacos*-ilor, ei au făcut scandal cînd s-au interzis *autos sacramentales*, jocurile sfinte populare, în care Hristos, coborît de pe cruce, schimba coroana de spini şi zdreanţa cu care era învelit peste mijloc cu costumul *majo*-ului, ca să danseze *seguidilla* ca ceilalţi interpreţi ai patimilor Domnului. *Majos*-ii erau adepţi înflăcăraţi, *apasionades*, ai autodafeului şi tot atît de entuziasmaţi partizani, *aficionados*, ai luptelor cu tauri. Se revoltau dacă un *torero*, un taur sau un eretic mureau în mod laş. Pretindeau întotdeauna o ţinută demnă.

În dragoste un *majo* era aprins, generos, cu inimă largă. Îi făcea iubitei felurite daruri, dar o bătea cînd îl supăra cu cel mai neînsemnat lucru şi îşi cerea înapoi cadourile dacă se despărţeau. O *maja* nu şovăia să jefuiască pînă la ultima centimă un *petimetre* amorezat, şi o *maja* căsătorită avea cu dragă inimă un *cortejo* bogat sau chiar doi. Bărbaţii spanioli preţuiau la ea însuşirile pe care le preţuiau în cel mai înalt grad la o femeie : inaccesibil de mîndră pe stradă, angelică în biserică, diabolică în pat. Şi străinii erau de acord că nici o femeie din lume nu poate să făgăduiască şi să dea atît de multă bucurie, plăcere şi satisfacţie ca o adevărată *maja*. Trimisul lui Ludovic al XVI-lea, Jean-François de Bourgoing, în renumita lui carte despre Spania, a găsit foarte multe cuvinte pentru a condamna neruşinarea şi desfrînarea *majei*, dar şi mai multe pentru a lăuda atracţia pe care o exercita şi dorinţele pe care le trezea.

Majos-ii se simţeau cei mai buni reprezentanţi ai spaniolismului, *espanolismo ;* în această privinţă nu se socoteau cu nimic mai prejos de un *grande.* Şi aşa gîndea despre ei întreaga ţară. Orice spaniol adevărat trebuia să aibă în el *majismo. Majo* şi *maja* erau persoanele cele mai iubite ale *sainetes*-elor şi *tonadillas*-elor, cea mai dragă temă a scriitorilor şi artiştilor.

Şi doamnele şi domnii
De la curte, nesocotind
Oprelişlea de-a purta costumul
De majo *şi* maja,
Îmbrăcau cu plăcere
Haina pestriţă, şi
În conversaţia lor împleteau
Marile cuvinte pe care le
Iubeau majo *şi* maja.
Mulţi nobili, mulţi burghezi
Bogaţi făceau cu plăcere
Pe majo, *cu plăcere pe* maja.
Şi printre ei erau mulţi
Care nu se prefăceau de loc.

17

Goya fu primit cu multă politeţe la San Ildefonso. Nu fu instalat în *posada,* ci chiar în palat. Îi fură puse la dispoziţie, şi alese în mod evident după gustul lui cărţi, dulceţuri şi vin. Ca servitor permanent i se dădu unul dintre lacheii cu ciorapi roşii. Apartamentul său era compus din trei camere, dintre care una putea s-o amenajeze ca atelier.

Manuel îl invită să se prezinte seara, la ora 6, la manej. Era un loc neobişnuit de întîlnire pentru seară. Oare

Manuel sau chiar *doña* María Luiza voiau să pozeze din nou călare ?

În manej îl găsi pe Manuel şi pe Pepa. Ea îl salută radioasă.

— *Don* Manuel a avut excelenta idee de a vă pofti aici, spuse ea. Am petrecut săptămîni minunate în acest splendid ţinut de munte. Sper că şi dumneavoastră aţi petrecut bine, Francisco.

Manuel stătea lîngă ea, în costum de călărie, voinic, mulţumit, ca un stăpîn.

Aşadar, Cayetana avusese dreptate. I se jucase o festă neruşinată, stupidă. Probabil însă că nici cei care-i făcuseră această festă nu-şi dădeau seama că-i zdrobiseră cea mai scumpă fericire a vieţii lui. Dar poate că tocmai de aceea au făcut-o. Era ridicol şi revoltător ca un capriciu al Pepei, al unei puşlamale şi curve părăsite, să-i strice o vară atît de minunată.

— Am de gînd, Francho, spuse cu veselie principele de la Paz, să vă dau foarte mult de lucru. Mai întîi, mi-ar face plăcere să mi-o pictaţi pe *señora* Tudó călare. Nu găsiţi şi dumneavoastră că îi stă minunat costumul de călărie ?

El se plecă alene în faţa Pepei. Rîndaşul dădu fuga să aducă calul înşeuat. Goya ar fi preferat să-i tragă Pepei, în veritabilul gen *majo,* o palmă zdravănă. Dar nu mai era un *majo ;* îl stricaseră succesul şi viaţa de la curte. Îşi spuse că, de vreme ce tot venise, n-avea nici un rost să strice totul din pricina mîniei. Dar era de la sine înţeles că nici nu se gîndea s-o picteze călare pe această *jamona.* „Locul vulturului e în tărie, al scroafei în murdărie.“ Ce insolenţă nemăsurată la această fiinţă împopoţonată să se dorească urcată pe cal şi pozînd ! Ca o nobilă ! Şi pictată de el !

— Din păcate, *don* Manuel, o astfel de temă depăşeşte puterea mea, spuse el politicos. Eu nu sînt un pictor al frumuseţii. Dacă ar trebui să pictez ceva de felul *señorei*

Tudó călare, mă tem că tabloul ar rămîne mult în urma realităţii, evidente pentru dumneavoastră, *don* Manuel.

Faţa albă, liniştită a Pepei, se strîmbă puţin.

— Vrei să-mi strici orice plăcere, Francho, spuse ea. Fruntea ei lungă şi îngustă se brăzdă. Vă rog, *don* Manuel, daţi comanda lui Maella sau Carnicero!

Manuel înţelese că pictorului îi părea prea primejdioasă lucrarea. În fond, şi el se bucura de modul acesta de a ocoli o afacere riscată.

— Să ne gîndim serios, *señora*! spuse el calmînd-o, Dacă un Goya nu se crede capabil să vă picteze călare, cum să vă satisfacă atunci un Maella sau un Carnicero?

Pico de Penalera [1] privea în jos, adia un vînt uşor, dar indispoziţia plutea încă în aerul plăcut, proaspăt.

— Pot să mă retrag? întrebă Francisco.

— Ah, e absurd, Francho! răspunse Manuel. M-am făcut liber pentru astă-seară, Pepa va înţelege şi veţi rămîne, fireşte, la noi la masă.

În timpul cinei, Pepa stătu resemnată, tăcută şi frumoasă. Goya avea poftă să se culce cu ea: s-ar fi răzbunat pe Alba, pe Manuel şi chiar pe Pepa. Dar nu voia să-i arate că-l atrăgea ca mai înainte. Şi nu scoase o vorbă. În schimb, Manuel era de o voioşie aproape bolnăvicioasă.

— Eu ştiu, îi veni lui ideea, cum trebuie să ne-o pictaţi pe Pepa: cu chitara.

Francisco nu găsi rea ideea. „Locul vulturului e în tărie, al scroafei în murdărie", şi al Pepei lîngă chitară, privind tîmp, visătoare.

Se apucă de lucru cu plăcere. Pepa era un model docil. Stătea leneş, trezind dorinţi, şi îl privea drept în faţă cu ochii ei neruşinaţi. El o dorea mult. Ştia că mai întîi l-ar fi luat în bătaie de joc, pentru ca apoi să fie cu atît mai îngăduitoare. Dar era preocupat de Cayetana. „Nu, acum nu!" gîndi el. Şi puse în portret întreaga dorinţă.

---

[1] Pisc în masivul Sierra de Guadarrama (2430 m.).

Lucra repede. Cînd voia, putea să se măsoare cu pripitul Lucas. În trei şedinţe „Dama cu chitara“ era terminată.

— E bine, Francho, spuse Pepa mulţumită.

Manuel era încîntat.

Doña María Luisa îl pofti pe Francisco la ea. Aşadar fusese şi ea amestecată în complot. I se prezentă cu amărăciune în suflet.

Regina îl salută prieteneşte, şi Goya îşi reveni. N-avea nici un motiv să-i poarte pică. Nu lui voise ea să-i strice vara şi bucuria, ci numai rivalei, Albei. Şi lucrul era de la sine înţeles, dat fiind felul în care ducesa o provocase de nenumărate ori. În sinea lui, Francisco simţi o anumită satisfacţie la gîndul că regina şi Alba şi-l disputau. Asta trebuia să i-o comunice lui Martín, prietenul din Zaragoza.

María Luisa se bucura sincer că-l avea pe Goya printre ei. Preţuia judecata lui înţeleaptă, independentă şi totuşi modestă, şi avea înţelegere şi pentru arta lui. Îi făcea, de asemenea, plăcere faptul că Goya se afla acum la San Ildefonso şi nu la Piedrahita. Nu pentru că ar fi fost geloasă pe Alba din pricina unui om bătrîn şi trecut ca Francisco ; personal, prefera în pat flăcăi voinici, tineri, nu prea inteligenţi, şi care ştiau să-şi poarte cu eleganţă uniforma. Dar doamna fusese prea insolentă ; trebuia, din cînd în cînd, să mai primească şi una peste bot. De aceea o picta acum Francisco Goya pe María Luisa de Borbón y Borbón, şi nu pe Cayetana de Alba.

Gîndul la Alba făcu să-i vină o idee bună. Îi propuse lui Goya să o picteze ca pe-o *maja*.

El fu neplăcut surprins. Mai întîi, i se ceruse s-o picteze pe Pepa călare, acum pe regină ca *maja*. Pe de altă parte, îşi dădea seama că, prin felul în care se ridica mai presus de rigiditatea ceremonialului, prin dispreţul pentru zvonuri şi, înainte de toate, prin setea ei neînfrînată de viaţă avea ceva de *maja*. Dar costumul de *maja* era îngăduit nobililor cel mult la serbările costumate ; ar fi

părut destul de ciudat ca *doña* María Luisa să se lase astfel pictată. Şi precis că va avea noi încurcături cu Cayetana.

Goya încercă, prudent, s-o facă să renunţe la această idee. Ea stărui. Nu făcu decît o singură concesie : costumul nu trebuia să fie colorat, ci negru. De altfel, ca întotdeauna, fu un bun model, care mai mult îl ajuta decît îl împiedica pe pictor. Îi repeta mereu :

— Pictaţi-mă aşa cum sînt ! Nu mă idealizaţi ! Vreau să fie aşa cum sînt.

Cu toate acestea, lucrul nu mergea bine. Nu numai ea îi pretindea mult, dar şi el era exigent ; pe deasupra, regina era şi nervoasă, contramanda deseori şedinţele, supărată şi geloasă pe Manuel, ale cărui relaţii de dragoste cu „persoana“ mai durau.

Cînd nu lucra, Goya se plimba plictisit şi iritat prin palat şi în parcuri. Cu buza de jos repezită înainte, dispreţuitor şi critic, stătea în faţa frescelor lui Maella şi Bayeu. Se oprea înaintea fîntînilor arteziene cu figuri mitologice, privea apa cum se ridică şi cade, şi, prin jocul ei, privea palatul alb, gigantic, strălucitor, Versailles-ul spaniol, zidit cu nesfîrşită trudă şi ridicat atît de sus, încît părea clădit la poalele cerului. Putea să-şi dea seama mai bine decît alţii de contrastul voit dintre artificialitatea franceză a stilului arhitectonic şi a grădinilor, pe de o parte, şi aspectul sălbatic al naturii spaniole, pe de alta. Îl înţelegea mai bine ca oricine pe Filip al II-lea, care clădise acest palat cu infinită risipă de timp, bani şi trudă, şi care, obosit de capriciul lui, declarase, cînd jocurile de apă săltară pentru prima dată :

— Am plătit cinci milioane pentru aceste fîntîni arteziene, şi m-au amuzat doar cinci minute.

Goya nu putea să sufere compania doamnelor şi domnilor de la curte, iar societatea lui Manuel şi a Pepei îl supăra. Dar cînd se găsea singur în clădirea aceea franceză, pompoasă, afectată, luminoasă, echilibrată, antipa-

tică, Cayetana îi revenea în minte și oricît ar fi încercat să alunge aceste gînduri ele îl împresurau pe neașteptate. Împotriva oricărei rațiuni își făcea iluzia că ea îi va scrie, că-l va chema înapoi. Era de neînchipuit ca între ei totul să se fi sfîrșit : ea era legată de el, el de ea.

Dorea să plece din San Ildefonso. Își închipuia că va găsi mai multă liniște în atelierul lui din Madrid. Numai că lucrul la portret se tărăgăna. María Luisa, tot atît de nervoasă ca și el, contramanda din ce în ce mai des ședințele convenite.

Apoi, se întîmplă un eveniment care întîrzie cu multe săptămîni terminarea lucrării.

În Parma muri un tînăr văr al reginei și, deoarece ea ținea să sublinieze rangul și importanța familiei de mare duce din care se trăgea, ordonă, abătîndu-se de la cerințele ceremonialului, doliu la curte pentru micul principe, ceea ce însemna că ședințele pentru portret erau din nou întrerupte. Goya ceru printr-o petiție îngăduința de-a se întoarce la Madrid ; portretul era ca și terminat, putînd să fie desăvîrșit acolo. Primi răspunsul categoric că maiestatea-sa dorește ca tabloul să fie terminat la Ildefonso. S-ar putea ca peste zece zile să-i acorde o nouă ședință ; pînă atunci avea timp să trimită la Madrid după un costum negru.

Cei din Madrid uitară să-i trimită ciorapi negri, și de aceea, atunci cînd, în sfîrșit, fu din nou poftit la o ședință, apăru în ciorapi gri. *Marqués* de la Vega Inclán îl lăsă să înțeleagă că nu poate să apară așa în fața maiestățiisale. Goya, îndîrjit, se înapoie în apartamentul său, încălță ciorapii albi, pictă cu tuș pe ciorapul drept un bărbat care avea o asemănare suspectă cu mareșalul curții, și, pe stîngul, fizionomia cameristului, care avea o fire identică cu marchizul. Cutezător și furios, de data aceasta nu se lăsă reținut și pătrunse la María Luisa. O găsi în compania regelui. Acesta nu pricepu și întrebă puțin indignat :

— Ce fel de omuleţi ciudaţi şi nepotriviţi aveţi pe ciorapi ?

Goya, cu figura lui masivă şi întunecată, răspunse :

— Doliu, maiestate, doliu.

María Luisa rîse cu poftă.

Lucră încă o săptămînă. Cînd portretul fu gata, se dădu doi paşi înapoi şi-l privi.

— Regina, *doña* María Luisa, ca *maja* în negru, îşi prezentă el portretul reginei în carne şi oase.

Iat-o, *maja* şi regină, într-o atitudine firească şi reprezentativă în acelaşi timp. Ochii, deasupra nasului de pasăre răpitoare, sînt inteligenţi şi nesăţioşi, iar deasupra bărbiei severe buzele sînt strînse din pricina dinţilor de diamant. Întreaga figură sulemenită e plină de înţelepciune, apetituri şi violenţă. Voalul, căzînd de pe perucă, se încrucişează pe piept, decolteul tineresc şi larg e ademenitor, braţele sînt cărnoase şi bine formate, mîna cu inele în degete e lăsată leneş în jos, dreapta ţine peste piept, cu gestul ademenitor al aşteptării, micul evantai închis.

Goya îşi dăduse osteneala să nu exprime nici prea mult, nici prea puţin. *Doña* María Luisa a lui era urîtă, dar făcuse această urîţenie vie, strălucitoare, aproape atrăgătoare. Îi pusese în păr o fundă de culoare roşie-albăstruie, şi lumina acestei funde dădea o mare strălucire negrului semeţ al dantelei. O încălţase cu pantofi auriţi, care străluceau din negrul dimprejur, şi accentuase totul prin mata luminozitate a cărnii.

Regina nu găsi nimic de obiectat. Îşi exprimă mulţumirea în cuvinte măgulitoare şi îi ceru pictorului încă două copii, pe care să le lucreze chiar acolo, la San Ildefonso.

Respectuos, dar categoric, Goya refuză. Dacă îşi dăduse atîta osteneală serioasă la o lucrare, nu mai putea s-o şi copieze. Totuşi avea să încredinţeze executarea copiilor dorite lui *don* Agustín Esteve, colaboratorul său,

a cărui îndemînare și siguranță erau cunoscute *doñei* María Luisa.

În sfîrșit, putea să plece la Madrid.

Dar nici aici nu-i merse mai bine decît la San Ildefonso. Își repeta de nenumărate ori că cel mai înțelept lucru ar fi dacă i-ar scrie Cayetanei, sau dacă, pur și simplu, ar pleca din nou la Piedrahita. Mîndria îl împiedică, totuși, s-o facă.

El blestemă că era
Așa cum era. Și de ce
Trebuie să se încurce
Tocmai cu Cayetana?
Jertfă după jertfă
Ceruse de la el această
Stupidă pasiune.
Totul la ea se cerea
Scump plătit. Și-și îndrepta
Întreaga lui mînie împotriva
Cayetanei. Demonii,
Acele spirite rele care se
Ghemuiau în toate colțurile
Pentru a-l pîndi,
Pentru a se năpusti asupra lui,
Erau totuna cu Alba.

18

La sfîrșitul verii, familia Alba se reîntoarse la Madrid. Cayetana nu se arătă și nu trimise nici o veste. Francisco întîlni de mai multe ori unul din cupeurile casei Alba. Își porunci să nu se uite la el. Totuși îl privi. De două ori fu ducele, de două ori un străin, altă dată, bătrîna *marquesa*.

Primi o invitaţie scrisă. Pictorul curţii, Goya y Lucientes, şi *señora doña* Josefa erau invitaţi să ia parte la o seară de muzică a ducelui ; se va cînta o operă a *señor*-ului *don* José Haydn : *Lumea din lună.* Timp de o oră, Francisco fu ferm hotărît să refuze, în ora următoare, însă, era tot atît de hotărît să se ducă. După părerea Josefei, era de la sine înţeles că invitaţia trebuie acceptată.

La fel ca în seara din care Goya se alesese cu o încurcătură fatală, ea nu apăru de la început. Mai întîi, Francisco trebui să asculte întreaga operă a lui *señor* Haydn. Stătea lîngă Josefa, mistuit de nemulţumire, teamă şi speranţă, torturat de amintirea orelor din Piedrahita, unde, la nişte audiţii muzicale similare ale ducelui, stătuse lîngă Cayetana.

Altfel, opera era uşoară şi graţioasă. Un domn bogat, Bonafede, tată a două fete drăguţe, stăpînit de pasiune pentru astronomie, se lasă convins de un şarlatan, Eccletico, că ar trăi în lună. Întîmplările lui pe acest astru îl îndeamnă să-şi mărite fetele după pretendenţi cărora, pe pămînt fiind, nu şi-ar fi încredinţat niciodată fiicele. Textul italian fusese tradus în spaniolă chiar de către duce, cu ajutorul abatelui acum dispărut. Punerea în scenă era bună, iar muzica nu atît de pretenţioasă cît se temuse Goya. În alte împrejurări s-ar fi bucurat de plăcuta reprezentaţie. Acum, însă, ocăra şi mîrîia în sinea lui.

În sfîrşit, opera se termină şi majordomul pofti oaspeţii în sala principală.

Ca şi prima oară, *doña* Cayetana îşi primi invitaţii de pe estrada ei, după vechiul obicei spaniol. De data aceasta, baldachinul înalt sub care stătea era înfrumuseţat cu o statuie pictată în lemn a Fecioarei, lucrată de Juan Martínez Montanés[1]. Fecioara, cu mîinile împreunate, cu capul aplecat în mod pudic, cu un surîs

[1] *Juan Martínez Montanés* (sfîrşitul secolului al XVI-lea — 1649) — sculptor spaniol.

spaniol, gingaş şi mîndru, stătea graţios pe suportul unei semilune, purtat de capete drăgălaşe de îngeri. Înfăţişarea Cayetanei, aşa cum stătea gingaşă sub statuia încîntătoare, avea ceva vicios şi fascinant. De data aceasta, era fardată şi pudrată, purta o rochie minunată cu o veche croială din Versailles : din talia foarte subţire rochia se desfăcea larg. Arăta intenţionat ca o păpuşă şi aproape caraghios de trufaşă. Sub sprîncenele ridicate, ochii cu străluciri metalice păreau uimitor de vii, în timp ce faţa albă surîdea rigid şi părea de două ori pe atît de nelegiuită prin alăturarea graţioasă şi cutezătoare de figura Fecioarei, care asculta surîzînd şi cu o castă satisfacţie bunavestire. Francisco, zguduit de mînie şi fermecat, simţea dorinţa sălbatică de a-i spune ceva care să-i privească numai pe ei doi, ceva nemărginit de tandru sau nemărginit de obscen. Dar Cayetana nu-i dădu prilejul să rămînă singur cu ea ; dimpotrivă, manifestă faţă de el o mare şi distantă politeţe.

De altfel, în seara aceea avu numai neplăceri. Bineînţeles, era de faţă şi Carnicero, colegul de breaslă, cîrpaciul. El schiţase decorurile la *Lumea din lună*. Pe Goya îl dureau încă ochii de mîzgălelile dulcege ca o limonadă. Ducele şi bătrîna *marquesa* îl supărau tocmai prin amabilitatea lor. Deşi găsea foarte drăguţe decorurile maestrului Carnicero, *don* José regreta că schiţele nu fuseseră făcute de Goya, dar, după cum îi spusese Cayetana, în ultimul timp acesta era greu accesibil. Şi bătrîna *marquesa* găsi regretabil că Goya nu mai are de loc timp liber să le facă o vizită în casa Villabranca şi să-i picteze un al doilea portret. Francisco simţi o uşoară ironie în cuvintele ei ; bănuia desigur ce se petrecuse între el şi Cayetana.

Doctorul Peral era cu totul nesuferit. Vorbea pe larg şi cu o dezgustătoare competenţă despre muzica lui *don* José Haydn. Faţa de obicei atît de posomorîtă a ducelui

se lumină atunci cînd medicul explică, cu mult entuziasm şi utilizînd termeni tehnici, cu cîtă inventivitate şi spirit schimbă Haydn de fiecare dată instrumentaţia cînd Bonafede priveşte prin telescop pentru a vedea observaţiile făcute în lună, sau cu cît realism sînt redate muzical sentimentele zburătorului. Totuşi mai mult decît flecăreala savantă a zăbăucului, pe Francisco îl rîcîiau cuvintele intime, imperceptibile pentru el, pe care băgă de seamă că le schimbă Cayetana cu medicul ei, şi felul cum rîdea la o glumă a acestuia, pe care, desigur, nu puteau s-o înţeleagă decît ei doi. Întreaga manieră în care „bărbierul" vorbea cu Cayetana avea ceva provocator, ceva de stăpîn.

De multe zile aşteptase Goya cu chin şi cu plăcere această seară. Acum, cînd putu să-şi ia rămas bun şi să scape de fascinaţia Cayetanei, simţi o mulţumire amară. În drum spre casă, Josefa spuse că seara a fost deosebit de izbutită. *Don* José era într-adevăr un mare muzicant, şi opera foarte drăguţă.

A doua zi, Francisco începu să picteze un mic tablou pe lemn, reprezentînd-o pe Cayetana alături de Fecioara cu semilună. Se perfecţionase în arta de a crea figuri anonime, care puteau fi, totuşi, recunoscute. Doamna sulemenită de sub baldachinul alb avea ceva lasciv, răutăcios, dispreţuitor, blestemat. Goya picta în lipsa lui Agustín, în taină, ţinînd ascuns micul tablou. Picta cu rîvnă şi în grabă. O dată uită să-l ascundă. Cînd se întoarse, îl găsi pe Agustín în faţa tabloului.

— E minunat! spuse Agustín. E adevărul adevărurilor!

— E prea mult şi că l-ai văzut, răspunse Francisco luîndu-l de acolo.

Din nou trecu o săptămînă fără să aibă vreo ştire despre Cayetana. Goya îşi dădea seama că nu va mai auzi nimic de ea nici peste trei luni, nici peste un an, şi re-

greta cum nu regretase vreodată faptul că fugise de la Piedrahita.

Dar iată că în atelierul lui apăru *doña* Eufemia și întrebă pe tonul cel mai natural din lume dacă *don* Francisco are timp și plăcere să meargă a doua zi seara cu *doña* Cayetana la teatrul din Cruz ; se juca *Șarlatanul înșelat* al lui Comella, și *doña* Cayetana nădăjduia că *seguidillas* vor fi izbutite.

Merseră la teatru și se comportară ca și cînd s-ar fi despărțit doar cu o zi înainte ; nu-și puseră nici o întrebare, nu pomeniră nici un cuvînt despre ceea ce se întîmplase la Piedrahita. Ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. În săptămînile următoare se văzură deseori. Trăiau și se iubeau ca înainte de conflictul de la Piedrahita.

Cayetana avea obiceiul de a-și anunța vizitele ; atunci Goya se îngrijea să fie singur. O dată, cînd veni neanunțată, îl găsi pe Agustín copiind tabloul *Regina ca* maja *în negru.*

Cayetana privi portretul rivalei. María Luisa era impunătoare și calmă. Ce-i drept, Francho nu-i ascunsese urîțenia, dar se străduise să scoată în evidență, în mod avantajos, puținul pe care-l avea : carnația brațelor și a decolteului. Îi redase aspectul general, asemănarea cu o *maja*, dar o făcuse totodată să semene și cu o distinsă doamnă, nicidecum ridicolă. Cayetana simți din nou acel mic fior de care fusese cuprinsă atunci cînd o prevenise regina.

— De ce ai pictat-o așa ? întrebă ea răutăcios și cu totul nestînjenită de prezența lui Agustín.

— E un tablou bun, răspunse Francisco indignat și obiectiv.

— Nu te înțeleg, spuse Cayetana. Femeia asta ne-a stricat vara, plăcerea ta și a mea, într-un mod ieftin, vulgar. Ne-am dat seama amîndoi că nu e decît o cusătoreasă italiancă. Și tu o pictezi ca pe o regină spaniolă din cap pînă-n picioare.

— Dacă o pictez aşa, înseamnă că aşa este, răspunse Francisco liniştit, totuşi cu o aroganţă care nu era mai prejos de a Albei.

Agustín era nemulţumit de atitudinea prietenului său. Din ziua aceea, Cayetana îşi puse în gînd s-o necăjească şi mai amarnic pe regină. Aflase ea ceva, şi anume că María Luisa comandase la Paris o rochie deosebit de îndrăzneaţă. Îşi procură modelul şi a doua zi după recepţia la care María Luiza purtase această rochie pe promenada Prado apărură două trăsuri ale casei Alba, cu subretele Cayetanei îmbrăcate întocmai ca regina cu o zi înainte. Se făcu mult haz, María Luisa se supără, dar nu atît cît sperase Cayetana. Bătrîna *marquesa* găsi gluma nu prea fericită ; şi mai puţin fericită o găsi Francisco.

Dar mustrarea lui se îmblînzea
În faţa ei, a aerului ei
Şi a firii ei copilăreşti, feminine.
Mare ca totdeauna simţea el prezenţa
Norocului ; dar şi ameninţarea
Împletită adînc, de nedespărţit
Cu acest noroc
Creştea.

19

În vremea aceea izbucni la Madrid o epidemie, o boală de gît, de care se îmbolnăveau mai ales copiii. Boala începea ca un fel de amigdalită. Amigdalele copiilor se umflau ; după puţin timp nu puteau să înghită decît cu mare greutate. Mai tîrziu pulsul slăbea, bătăile inimii se răreau, din nas curgea un lichid urît, colorat şi rău mirositor. Copiii loviţi de boală respirau din ce în ce mai greu şi erau în primejdie să se sufoce. Mulţi mureau.

Din cei trei copii ai lui Goya se îmbolnăvi întîi Mariano, apoi cel mai mic, Elena.

Deşi nu-i era de nici un ajutor, Francisco nu se putea despărţi de patul suferindei, al Elenei, care se lupta să respire. Cu spaimă crescîndă, vedea cum copilul se zbate în chinuri din ce în ce mai mari. Presimţise din prima clipă că scrisoarea aceea care-i stîrnise pe diavoli şi prin care îşi cumpărase prima noapte de dragoste cu Alba se va răzbuna.

Doctorul Gallardo, medicul familiei, prescrise băuturi fierbinţi şi împachetări, apoi, mai tîrziu, cînd febra se urcă, băi reci. Urma prescripţiile lui Hippocrate [1]. Acţiona sigur, dar bîjbîia, fără îndoială, în întuneric.

Goya recurse la anumite practici religioase. Fîşiuţe de hîrtie închinate „Sfintei Fecioare tămăduitoare" şi care conţineau invocarea *salus infirmorum*, „salvatoarea bolnavilor", fură mototolite, făcute cocoloaşe mici şi date copiilor să le înghită cu apă. Era un semn rău dacă nu le puteau înghiţi. Francisco împrumută apoi pe mulţi bani, de la mănăstirea în care era păstrată, o pătură făcută din diferite bucăţi ale veşmintelor patronilor ei, pentru a o înveli pe bolnavă.

Îşi aduse aminte de toate măsurile luate cînd Josefa fusese însărcinată cu acest copil. Cum se aduseseră în casă tablouri ale sfîntului Raimundus Nonnatus şi ale sfîntului Vicente Ferrer şi cum rugaseră grabnic pe salvatori să facă însărcinatei ceasurile naşterii scurte şi uşoare. Şi cum, apoi, se duseseră fericiţi în pelerinaj la San Isidro, pentru a-i mulţumi lui şi altor sfinţi că totul mersese bine. Şi ar fi mers mai departe bine, dacă el însuşi, criminalul nelegiuit, nu şi-ar fi sacrificat copilul puterilor întunericului.

Alergă în mahalaua Atocha şi se învinui în faţa Fecioarei. Îşi vînduse copilul de dragul plăcerilor lui. Se

[1] *Hippocrate* (născut aproximativ în anul 460 î.e.n.) — cel mai mare medic din antichitate.

căia şi o ruga fierbinte să-i primească pocăinţa şi să-l ajute. Se spovedi unui preot de ţară necunoscut şi simplu. Nădăjduia că preotul nu va pricepe ce avea el de mărturisit, dar se părea că totuşi a înţeles. Fu însă blînd. Îi impuse zile de post, multe rugăciuni şi îi interzise să continue adulterul. Goya făgădui solemn să nu-şi mai murdărească ochii privind-o pe Cayetana, o vrăjitoare, o desfrînată.

Ştia că totul era o nebunie. Îşi porunci să-şi înfrîneze prin raţiune simţurile sălbatice. Dacă laşi raţiunea să adoarmă, te năpădesc visele, vise nebune, vise monstruoase, cu lilieci înaripaţi, cu monştri avînd figuri de pisică. Trebuia să închidă nebunia în el, s-o înfrîneze, s-o strîngă bine, n-avea voie s-o lase să izbucnească, să se dea pe faţă. Şi el tăcu atît în faţa lui Agustín, cît şi a lui Miguel şi a Josefei. Dar scrise prietenului Martín Zapater. Îi scrise cum atunci, de dragul poftelor lui, născocise pretextul acela blestemat, ce cuprindea o nelegiuire, şi cum Necuratul îi prefăcuse minciuna în adevăr; îi mărturisi că se simţea vinovat de boala gravă a iubitului său copil, şi că-şi dădea seama că tot ce se întîmpla, cu toate că era adevărat, era împotriva raţiunii şi a firii. Prevăzu scrisoarea cu trei cruci şi-şi rugă prietenul să nu facă economie şi să dăruiască Fecioarei del Pilar mai multe lumînări groase, ca să-l vindece de boală pe el şi pe copiii lui.

Alba auzi de îmbolnăvirea copiilor lui Francisco. Goya nu-i povestise nimic despre pretextul pe care îl folosise atunci, dar bănuia furtuna din sufletul lui. Îşi trimise aşadar *dueña* să-l anunţe că va veni la el. Cînd Goya refuză s-o vadă, nu se miră. O căută pe Josefa şi se oferi să-i trimită medicul ei, pe doctorul Peral.

Goya nu se arătă cînd veni Peral. Josefa îl lăudă ca fiind calm, inteligent, priceput. Goya tăcu. După două zile lui Mariano îi merse în mod vizibil mai bine. Medicii îl declarară salvat. În ziua a treia micuţa Elena muri.

Disperarea lui Goya, răzvrătirea lui împotriva destinului erau fără margini. De la patul de moarte al micuţei fugi la atelier, blestemă sfinţii care nu-l ajutaseră, se blestemă pe sine, o blestemă pe ea, care era vinovată de toate, vrăjitoarea, tîrfa şi ducesa trufaşă, care din capriciu şi din plăcere îl silise să-şi sacrifice copilul cel mai iubit. Apoi, la patul moartei, îşi aminti de înspăimîntătoarele accese de sufocare ale copilului, la care asistase fără nici o putere. Figura lui enormă, ca de leu, deveni o mască a durerii fără margini ; niciodată nu trecuse un om prin atîta suferinţă ca el. Apoi fugi înapoi în atelier, şi suferinţa lui se transformă în mînie, în sete de răzbunare, în pofta de a-i zvîrli blestematei în faţa ei trufaşă de păpuşă tot ce simţea, toată mînia şi dispreţul lui.

Agustín era aproape tot timpul în preajma lui. Mergea în vîrful picioarelor şi nu vorbea decît atît cît era necesar. Fără să întrebe, pe propria lui răspundere, aranja diferitele afaceri care tocmai acum se îngrămădeau. Lui Francisco îi făcea bine felul în care îl ajuta prietenul. Îi era recunoscător că îl înţelege şi nu-l plictiseşte cu cuvinte de îmbărbătare şi sfaturi ieftine.

Spre surprinderea aproape indignată a Josefei, hotărî pentru Elena o înmormîntare demnă de o infantă.

Apoi se aşezară în salonul întunecat. Mulţi veniră să-şi exprime condoleanţele. A doua zi, Goya nu mai putu suporta mutrele ipocrite ale vizitatorilor, tristeţea lor forţată, şi plecă la atelier.

Cînd se ghemuia pe un scaun, cînd zăcea pe pat, cînd se învîrtea prin cameră ; nu-şi găsea locul. Schiţa pe hîrtie fărîme de vise, dar rupea desenele mai înainte de a le fi isprăvit.

Alba îşi făcu apariţia.

O aşteptase cu teamă, dorind-o cu înfocare. Era frumoasă. Faţa ei nu arăta ca o mască ; era figura unei iubite care venea să-şi consoleze prietenul aflat în nenorocire. Goya, cu ochii lui ageri, îşi dădu seama şi îşi

spuse: dacă ea îl supărase, apoi el o supărase şi mai adînc. Dar la vederea ei, raţiunea i se întunecă, cuprinsă de o furie sălbatică, voluptuoasă. Tot ce simţise vreodată pentru ea, de atunci, de cînd o văzuse pentru prima oară stînd pe estradă, mînia lui faţă de capriciile ei îndrăzneţe, crude, supărarea lui faţă de propria sa înlănţuire, panica în faţa destinului, care se servea de această femeie pentru a-l chinui, toate luau proporţii uriaşe.

Îşi scoase în afară buza groasă de jos; deşi încerca să se stăpînească, figura lui cărnoasă tremura plină de o ură neînfrînată. Fără să vrea, Cayetana se dete înapoi.

— Mai îndrăzneşti să vii aici? izbucni el. Întîi îmi ucizi copilul şi apoi vii să-ţi baţi joc de mine?

Cayetana se stăpîni.

— Linişteşte-te, Fracho! îl rugă ea. Nu te lăsa înnebunit de durere!

Fireşte, nu-i înţelegea suferinţa. Era stearpă. Nu putea să creeze nimic, în ea nu se năştea nimic — nici durere, nici bucurie, numai plăcere deşartă. Era stearpă, o vrăjitoare, răul întruchipat, trimisul Satanei pe pămînt.

— Ai ştiut totul, foarte precis, spuse el dînd frîu liber mîniei şi disperării. Aşa ţi-ai făcut socotelile. Mi-ai băgat în cap să doresc boala Elenei mele. Trebuia să-ţi jertfesc ori pe micuţa Elena, ori cariera mea, arta mea. Acesta a fost preţul ca să am dreptul să viu la tine. Apoi ai încercat a doua oară, la Piedrahita, şi n-ai voit să mă laşi să plec la curte, ca să-mi pierd reputaţia şi profesia. Dar acolo nu ţi-am căzut în capcană. Acum pretinzi să fac din María Luisa o figură detestabilă. Vrei să-mi furi totul: copiii, cariera, pictura. Pentru plăcerea blestematului şi neroditorului tău pîntec — Goya întrebuinţă un cuvînt obscen — vrei să-mi răpeşti totul.

O mînie nemărginită o cuprinse. Din iubită şi consolatoare se transformă într-o Alba, în strănepoata mareşalului, a distrugătorului. Fusese o mare favoare că permi-

sese acestui om să stea măcar de vorbă cu ea, că-l lăsase să respire acelaşi aer cu ea. Şi acum, ţărănoiul ăsta grosolan nu găsea pentru neghioaba lui căinţă, pentru un pretext neghiob, altă ieşire mai bună decît s-o insulte.

— De la început, spuse ea încet, amabil, dar tăios, *señor* Goya de Fuendetodos, n-aţi fost bun de nimic altceva decît să fiţi un măscărici al curţii. Vreţi să fiţi un *majo ?* Aţi rămas un ţăran în orice costum v-aţi îmbrăca. De ce credeţi că v-au acceptat celelalte : Osuna, Medina Coeli ? Voiau doar să se amuze cu bădăranul şi cu felul lui de-a fi. Nu e nevoie să fie cineva o vrăjitoare, ca să vă joace ca pe o marionetă.

Vorbea încet, dar vocea ei de copil devenise stridentă şi respingătoare.

Goya văzu cum, din pricina furiei, îşi strîngea sprîncenele arcuite şi se bucură că putuse s-o mînie atît de tare. Dar satisfacţia lui dispăru în turbarea care-l cuprinse, căci Cayetana zgîndărise o rană, îşi bătuse joc de el tocmai pentru un lucru la care el însuşi, în ungherul cel mai ascuns al fiinţei lui, se gîndise uneori. Dar nu era adevărat, nu putea să fie adevărat. Nici Osuna, nici Medina Coeli, nici Cayetana nu l-au chemat în patul lor doar în glumă sau din amuzament. Îşi amintea cum Alba s-a topit de plăcere de sute de ori sub el şi ar fi voit să-i arunce în obrazul afurisit, frumos, neruşinat, trufaş, mînios cele mai ordinare şi mai obscene cuvinte. Apoi o va lua de mînă, o va tîrî pînă la uşă şi o va zvîrli afară.

Cayetana văzu cum se apropie de ea. Înţelese că o va lovi. Şi începu să dorească acest lucru. Atunci, desigur, se va sfîrşi. Poate că atunci îl va ucide.

— Hai, apropie-te, ţărănoiule ! îl provocă ea. Fii mîndru că braţele tale sînt mai puternice decît ale mele ! Fii mîndru !

Dar se opri. Nici n-o lovi, nici n-o înhăţă. Rămase încremenit. Vedea cum i se deschid şi i se închid bu-

zele, dar cuvintele nu i le auzea. Boala îl cuprinsese din nou. Era surd.

Se aruncă în fotoliu. Disperat,
Îşi ascunse fața în mîini.
Ea înțelese, se sperie,
Alergă spre el şi îl mîngîie
Ca pe-un copil. El
Nu auzea ce-i spunea,
Îi vedea doar buzele mişcîndu-se.
Dar înțelegea. Erau
Cuvinte delicate. Şi închise ochii,
Se moleşi,
Plînse.

20

În timpul zilei Miguel era ocupat cu treburile politice, care-i făceau însă mai puţină plăcere ca altădată. Seara, lăsîndu-se absorbit de preocupări artistice, încerca să uite de necazul lui cu Lucía şi de supărarea crescîndă provocată de umilirile suportate în serviciul lui *don* Manuel.

Recitea în repetate rînduri opera marelui său maestru Niccolo Machiavelli[1], în care acesta descria cum trăieşte pe moşioara din San Caciano după nenorocirea care i se întîmplase : se scoală o dată cu soarele, se duce în pădure şi dă instrucţiuni tăietorilor săi de lemne. Apoi face o plimbare de o oră, se odihneşte la un izvor sau în fața unei curse de păsări, îşi scoate cartea, pe Dante, Petrarca, Tibull[2], Ovidiu sau alt maestru asemănător,

[1] *Niccolo Machiavelli* (1469—1527) — cunoscut om de stat şi istoric italian, născut la Florența.

[2] *Tibull* (aproximativ 54—19 î.e.n.) — poet latin, autorul unor *Elegii* pline de grație şi gingăşie, cu unele accente de melancolie.

citeşte din poveştile lor de dragoste, se gîndeşte la ale lui proprii şi se delectează un răstimp cu amintirea lor. Apoi se duce la cîrciuma din şosea şi îi întreabă pe călători ce noutăţi mai sînt, căutînd să vadă cum le interpretează fiecare. Se întoarce în locuinţa lui sărăcăcioasă, pentru a-şi lua modestul prînz. Se duce din nou la cîrciumă, unde joacă table sau cărţi cu birtaşul, cu măcelarul, cu morarul şi cu doi cărămidari. Regulat au loc discuţii pentru sume neînsemnate şi certurile nesfîrşite se aud pînă în satul San Caciano. Seara, însă, Machiavelli îşi scoate haina jerpelită, îşi pune hainele de sărbătoare şi, dedicîndu-se lecturii, se întreţine cu marii scriitori antici, care îi dau răspunsuri prieteneşti. Astfel îşi petrece timpul în camera lui patru ore, fără necazuri, uitînd de monotonia traiului obişnuit şi de sărăcie, iar moartea nu-l mai înspăimîntă. Stă de vorbă cu autorii clasici, le pune întrebări şi primeşte răspunsuri, e întrebat la rîndul lui şi răspunde, citeşte din cărţile lor şi scrie la ale sale.

Miguel Bermúdez încerca să-l imite. Înconjurat de tablouri, de cărţi şi de manuscrise, lucra la Lexiconul artiştilor şi uneori izbutea să rămînă o oră sau chiar două aplecat asupra lucrului, fără să se uite la portretul Lucíei.

De altfel, Lucía scria des şi sincer. Se comporta ca şi cum călătoria la Paris o făcuse cu adevărat din însărcinarea lui şi îi scria multe despre politică. Era în legătură cu bărbaţi foarte influenţi şi toţi erau miraţi şi supăraţi că Spania tergiversează încă încheierea alianţei.

Ea îi mai da ştiri despre pictorii parizieni şi, înainte de toate, despre evoluţia pictorului Jacques-Louis David. De la căderea lui Robespierre [1], pictorul fusese de două

[1] *Maximilian de Robespierre* (1758—1794) — şeful iacobinilor, aripa cea mai radicală a burgheziei franceze revoluţionare din 1789 ; a fost răsturnat de la putere la 27 iulie 1794 şi condamnat la moarte pe eşafod.

ori închis, dar se purtase demn şi inteligent şi ştiuse să se adapteze noului regim, revizuirii libertăţii şi egalităţii, fără să renunţe însă la idealul lui clasic republican. Acum făcea din nou parte din Consiliul celor cinci sute [1], organiza colecţiile de artă ale republicii şi, dintre pictorii Franţei, era cel mai de vază şi cel mai influent. Lucra la un tablou mare: *Sabinele*. Voia să reprezinte în linii şi frumuseţe clasică rolul de mediator al femeilor răpite, urmărind să ilustreze astfel împăcarea necesară a contrariilor. *Monsieur* David concepuse tabloul încă în temniţă şi lucra la el de luni de zile, încet, temeinic. Tot Parisul, scria Lucía, se interesa cu pasiune de felul cum progresează lucrarea, şi din două în două săptămîni erau difuzate buletine informative cu privire la aceasta.

Mai tîrziu completă datele asupra maeştrilor parizieni, trimiţîndu-i lui Miguel stampe şi uneori tablouri achiziţionate ieftin, o dată chiar şi unul de David. Miguel stătea în cumpănă în faţa preţioaselor opere. Faptul de a fi intrat în posesia lor îl bucura pe lacomul colecţionar. Îşi spunea totuşi că se aşteptau de la el servicii politice, şi mai ales se sconta pe aportul său la grăbirea încheierii tratatului de alianţă. Îi era neplăcut să ştie că acum această politică potrivită convingerii lui putea fi înţeleasă greşit.

Era evident, de altfel, că şi fără angajamentul scris al lui *don* Manuel alianţa cu Franţa trebuia să fie încheiată. Ce-i drept, această alianţă putea să aibă ca urmare o dependenţă ameninţătoare a regatului faţă de puternica Republică Franceză, dar, fără ajutorul Franţei, Spania nu mai era în stare să-şi apere coloniile împotriva flotei engleze, cu mult superioară. Principele de la Paz ar fi putut astfel să-şi ţină, în sfîrşit, făgăduiala, fără să se expună la vreo critică. Dar el continua să şovăie şi căuta

---

[1] Prima Cameră a corpului legislativ din Franţa in perioada Directoratului; a luat fiinţă în baza constituţiei thermidoriene din 1795.

mereu noi pretexte pentru a duce Parisul cu vorba. În fața reginei și în fața lui *don* Miguel făcea în mod solemn pe patriotul, arătînd că se teme să pună Spaniei cătușe de care probabil că ea nu se va mai putea elibera multă vreme. María Luisa zîmbea, iar Miguel surîdea în sinea lui. Știau amîndoi că există motive foarte personale care determină atitudinea primului-ministru.

Don Manuel intrase în relații de dragoste cu micuța Geneviève, fiica lui *monsieur* de Havré, ambasadorul regalist.

Începuse această aventură fără entuziasm, aproape împotriva voinței lui. Într-o seară, în timpul unei serate oficiale, plictisitoare, simțise o înclinație de moment pentru Geneviève. În ziua aceea simțea că slăbiciunea de copil a fetei, care de altfel îi era mai curînd neplăcută, îl atrăgea, la fel ca și ideea că ea aparține celei mai vechi nobilimi franceze. De asemenea, fără să-și mărturisească de-a dreptul acest lucru, era ușor gelos pe Goya și avea sentimentul vag că Pepa nu se eliberase încă de pasiunea pentru pictorul ei ; era deci cazul să-i arate Pepei că nu poate fi absolut sigură pe Manuel al ei. Așa că, sub un pretext oarecare, o invită pe Geneviève la el și merse de la început direct la țintă. Fata fugi înspăimîntată și, palidă la față, îi povesti tatălui ei despre atacul brutal, neașteptat. *Monsieur* de Havré se văzu în fața unei probleme spinoase. Republica stăruia ca Spania să nu-i mai sprijine pe regaliștii francezi aflați în emigrație. Da, se zvonea chiar că Directoratul din Paris pretinde expulzarea lor. Și nu era exclus ca acest lucru să fie o condiție a iminentei alianțe. Ludovic al XVIII-lea [1], regele

---

[1] *Ludovic al XVIII-lea* (1755—1824) — rege al Franței. În timpul revoluției burgheze a fost șeful reacțiunii aflate în emigrație. Venit pe tron după căderea imperiului napoleonian (1814), fuge în Belgia în timpul celor 100 de zile și revine pe tron după înfrîngerea definitivă a lui Napoleon Bonaparte la Waterloo.

pe care îl slujea, era un fugar, rătăcea prin Germania în situații deplorabile, redus doar la ajutorul financiar pe care sărmanul lui ambasador trebuia să-l cerșească de la miniștrii regelui catolic. Poate că destinul voise ca acest animalic principe al păcii să se îndrăgostească de biata lui fiică. Nu era oare datoria lui patriotică s-o arunce minotaurului pe dulcea lui Geneviève ?

Astfel ajunse și Geneviève de Havré una din amantele lui *don* Manuel. Ce-i drept, acesta se dezgustă repede de micuță, mai ales că Pepa păru mai curînd amuzată decît supărată din pricina noii sale încurcături sentimentale. Dar fata aceasta subțirică se arătă tenace ; în spatele ei stătea politicos și amenințător tatăl ei, și reclamația unui *monsieur* de Havré, care colinda Europa, jelindu-se că Spania profită de strîmtoarea monarhiei franceze pentru a necinsti fete din aristocrația franceză, nu putea fi pe placul lui Manuel. Desigur, era ademenitor ca prin încheierea alianței și expulzarea regaliștilor să se descotorosească și de plîngăreața Geneviève, și de tatăl ei. Dar ce mutre vor face egalii lui, cei doisprezece nobili de primul rang, cu care se tutuia, cînd vor afla că principele de la Paz alungă din țară pe mica lui prietenă ? Și cum îl vor tachina Pepa și María Luisa ?

Numai că Directoratul de la Paris nu era dispus să lase ca politica să fie tulburată de afacerile de dragoste ale lui Manuel Godoy. Ambasadorul Franței, generalul Perignon, fu rechemat, pentru că se arătase prea blînd față de Spania, și înlocuit cu cetățeanul Ferdinand-Pierre Guillemardet.

Rapoartele agenților spanioli din Paris asupra carierei de pînă acum a cetățeanului Guillemardet avură o penibilă rezonanță în mijlocul seninei vacanțe de vară a curții, la palatul din San Ildefonso. Guillemardet, un bărbat încă tînăr, fusese medic într-un sat din apropierea Parisului. Departamentul Saône-et-Loire îl trimisese pe

fanaticul republican în Convenţia Naţională [1]. La procesul împotriva lui Ludovic al XVI-lea, Guillemardet declarase :

— Ca judecător votez pentru pedeapsa cu moartea. Ca om politic, votez, de asemenea, pentru pedeapsa cu moartea. Votez, aşadar, de două ori pentru pedeapsa cu moartea.

Numit comisar special pentru trei departamente din nordul Franţei, hotărîse ca toate clădirile publice numite „templu, biserică sau capelă“ să nu mai fie folosite în scopul superstiţiei, ci al binelui public. Şi pe un asemenea bărbat regicid şi ateu îl trimitea acum republica la San Ildefonso pentru a forţa expulzarea regaliştilor şi încheierea alianţei.

Cetăţeanul Guillemardet sosi şi se înfăţişă mai întîi consiliului de miniştri spaniol. Era un bărbat prezentabil, corect, arogant, ceremonios, înţepat. În orice caz, aşa îl văzură miniştrii regelui catolic. La rîndul lui, acesta raportă la Paris că întreg cabinetul spaniol se compunea din patru imbecili conduşi de un curcan.

Cînd cetăţeanul Guillemardet intrase în serviciul republicii, depusese, conform regulamentului, solemnul jurămînt : „Jur credinţă sinceră republicii şi ură veşnică regilor“. Ca trimis la curtea regilor catolici, însă, cu greu putu să-şi arate pe faţă ura împotriva acestor monarhi şi ceru Directoratului instrucţiuni asupra felului cum trebuie să se poarte. I se dădu să înţeleagă că trebuie să se acomodeze în toate privinţele ceremonialului curţii spaniole, ca să-şi poată susţine cu mai multă energie pretenţiile politice. Din pricina acestor dispoziţiuni noul cetăţean ministru plenipotenţiar trebui să se supună la tot felul de umilinţe.

---

[1] *Convenţia Naţională* — organ al puterii de stat în timpul revoluţiei burgheze din Franţa între 21 septembrie 1792 şi 26 octombrie 1795, care a proclamat republica şi l-a condamnat la moarte pe Ludovic al XVI-lea.

În primul rînd, trebui să înmîneze regelui catolic, în audiență solemnă, scrisoarea de acreditare și să se prezinte întregii familii regale. În sala tronului, pe lîngă perechea regală, fură convocați infanții și infantele, și regicidul trebui să sărute respectuos mîna nu numai imbecilului de Carlos și mesalinei María Luisa, ci și fiecărui imberb în parte. De altfel, cel mai tînăr, micuțul Francisco de Paula, bastardul curcanului, alergă spre el și îl salută vesel: „Papa, Papa!"

Nu trecu mult și Guillemardet fu nevoit să înghită sarcasmul ieftin al lui *don* Manuel. Guillemardet rugase într-o notă să nu fie numit „excelență", arătînd că, în conformitate cu decretul Directoratului, funcționarii publici trebuie să se adreseze unii altora cu cuvîntul „cetățene". Dar Manuel răspunse:

— Trebuie să comunic excelenței-voastre că forma „dumneata" nu este întrebuințată în spaniolă. Forma uzuală pentru oamenii de rînd este „dumneavoastră", pentru înaltele personalități „excelența-voastră". Cei care au cel mai înalt rang își spun între ei „tu". Deoarece de aci înainte nu mai pot să vă spun „excelența-voastră", vă rog să-mi comunicați dacă în raporturile cu excelența-voastră pot să mă adresez cu „tu".

Neplăcerile la care se supuse Guillemardet, spre binele republicii, fură slab compensate de recepția de gală pe care regele o organiză în cinstea lui.

Mariei Luisa îi plăcuse noul ambasador francez. Trăsăturile lui pronunțate, puțin întunecate exprimau mîndria, iar uniforma bălțată, pompoasă, pe care o prescrisese de curînd Directoratul din Paris înalților funcționari ai republicii, i se potrivea de minune. Arăta bine, în orice caz, considerabil mai bine decît uscățivul, bătrîiorul, jerpelitul Havré. Ea declară că e important să se menajeze buna dispoziție a cetățeanului Guillemardet și că, pentru aceasta, va da în onoarea lui o masă de gală. Ideea nu conveni de fel principelui de la Paz. Pe de o

parte, prevedea tînguielile și reproșurile micuței Geneviève, care avea să fie jignită de moarte dacă ar permite curții să acorde călăului regelui o astfel de cinste neobișnuită ; pe de altă parte, îl necăjea și pe el faptul că dezgustătorul plebeu avea să fie sărbătorit în felul acesta. Îi arătă reginei că o asemenea distincție pentru *gabacho* însemna o totală capitulare în fața pretențiilor republicii. María Luisa cunoștea motivele lui Manuel și se bucură de încurcătura pe care i-o provoca.

— Nu te mai osteni de pomană, *chéri*[1] ! spuse ea prietenește. Mie îmi place cetățeanul Guillemardet.

Don Manuel propuse să fie invitat cel puțin și *monsieur* de Havré. María Luisa, prevăzînd noile încurcături care aveau să rezulte pentru Manuel, consimți surîzînd.

Cu prilejul mesei de gală, la San Ildefonso, se desfășură un fast ca la Versailles cu zece ani înainte. În capul mesei ședea, însă, plin de măreție, plebeul regicid, iar reprezentantul regelui izgonit, în uniforma uzată, stătea la mare distanță, către coada mesei, lîngă subțirica lui fiică. Bălțatul cetățean Guillemardet arunca priviri întunecate sărmanului regalist, care, din demnitate înnăscută, le trecea cu vederea.

După masă regele și regina se întreținură cu oaspeții. Ca o cinstire plină de înțeles, se servise pentru cetățeanul Guillemardet un fel de mîncare populară : *olla podrida*. Era o mîncare preferată a regelui, căruia îi oferea un subiect binevenit de conversație.

— Ce spuneți de mîncarea noastră națională, iubite *marquis ?* îl întrebă el jovial pe *monsieur* de Havré.

Acesta nu prea găsea pe gustul său un fel de mîncare extrem de suculent și plebeian de condimentat ; rosti cu trudă cîteva cuvinte de laudă. Regele, care niciodată nu-l putuse suferi pe afectatul și nesăratul babalîc, îi întoarse spatele și se adresă celuilalt ambasador.

[1] Dragă (fr.).

— Ei bine, excelență, îl întrebă el răsunător, cum găsiți mîncarea noastră națională ? Am servit-o în cinstea dumneavoastră.

Și îi vorbi pe larg despre felurile moduri în care se poate prepara o clasică *olla podrida*. Toată lumea era de acord în privința celor nouă feluri de legume și șapte substanțe aromatice, dar exista o controversă dacă accentul trebuia pus deopotrivă pe carnea de vită, berbec, găină, cîrnați de porc și slănină sau numai pe trei feluri de carne, și pe care anume.

— Personal, declară el, pun să se arunce înăuntru toate cele cinci feluri de carne. Cît mai multe și mai bine amestecate. Și cînd mănînc, reflectez : aceasta e o alegorie și reprezintă felul în care regele stă laolaltă cu toate straturile sociale.

Ambasadorul Guillemardet era măgulit că tiranul și tirana făceau atîtea eforturi pentru a-i fi pe plac. Dar îl revolta lipsa de tact : o dată cu el fusese invitat și trădătorul regalist. Uită repede cinstea ce i se făcuse și se simți tot mai înverșunat din pricina afrontului primit. Se așeză și scrise, amintind și de pretențiile anterioare, o notă tăioasă, prin care cerea cu expresii amenințătoare expulzarea imediată a refugiaților francezi credincioși regelui.

María Luisa îl făcu atent în mod amabil pe *don* Manuel că tocmai invitarea lui Havré, propusă de el, poartă vina agravării vechiului conflict. Pus în încurcătură, nu știu ce să răspundă. Tocmai de aceea a ceda pretenției plebeului însemna pentru el o înfrîngere înjositoare. Orice altceva era mai bine.

Plecă la Guillemardet în trăsura lui de gală, lăsîndu-se precedat de purtătorul capului lui Ianus.

Îi demonstră pe larg că încălcarea ospitalității, o dată acordată, e împotriva celor mai elementare reguli de politețe spaniolă.

— Dacă guvernul regelui catolic, spuse rece cetăţeanul Guillemardet, i-ar tolera mai departe pe pămîntul Spaniei pe trădătorii regalişti sau dacă pur şi simplu le-ar acorda sprijin, republica ar fi nevoită să vadă în aceasta o atitudine ostilă.

Don Manuel se îngălbeni puţin, dar era pregătit.

— I se va da de înţeles în mod discret lui *monsieur* de Havré, răspunse el politicos, că ar scoate curtea spaniolă dintr-o mare încurcătură, dacă, să zicem, pînă într-un an, ar pleca să-şi caute suveranul, care, după cît se ştie, se află în Germania.

— Republica, spuse foarte rece şi tot mai ameninţător Guillemardet, ar putea vedea într-o asemenea măsură o nouă amînare.

— Vă rog, excelenţă, lăsaţi-mă să isprăvesc! îl întrerupse principele de la Paz. Pentru a nu fi nevoit să compromită faima ospitalităţii sale, guvernul maiestăţii-sale catolice ar fi dispus să facă mari avansuri republicii într-un alt domeniu. Se ridică cu zdrăngănit de decoraţii şi anunţă solemn : Sînt însărcinat ca, în numele regelui, să fac excelenţei-voastre următoarea declaraţie : În cazul cînd excelenţa-voastră vrea să ia act de faptul că *monsieur* de Havré nu va părăsi ţara pînă într-un an, regele catolic e gata ca, pînă în două săptămîni, să încheie tratatul de alianţă în forma în care republica l-a propus în ultima ei notă diplomatică.

Astfel se ajunse la încheierea îndelung pregătită a alianţei defensive şi ofensive între regele catolic şi Republica Franceză, una şi indivizibilă. Iar coroana Spaniei îşi asumă, pe deasupra, răspunderea inevitabilului conflict cu Marea Britanie, care rezulta din aceasta.

Pregătirea de război fu
Ordonată flotei şi tuturor
Porturilor. Apoi, într-un cadru sărbătoresc,
În palatul San Ildefonso

Fu semnat și sigilat
Tratatul care făcea pe
Rege și republica prieteni
Și aliați. Lordul Saint
Helens, însă, ministrul
Plenipotențiar al
Maiestății-sale britanice
Își ceru pașaportul.

21

Goya rămase mai multe zile cu desăvîrșire surd, închis în furia lui. Își ieșea repede din fire, respingea furios încercările de apropiere și se căznea să-și exagereze în fața altora nebunia. Acum toți se purtau cu el ca Agustín și călcau încet, în vîrful picioarelor; știau că nu se lasă ajutat.

Alba veni să-l vadă. Servitorimea avea cel mai sever ordin să nu lase pe nimeni să intre la el. O primi Josefa. Îi vorbi cu o politețe distantă. Știa că această femeie, și nu moartea copilului, purta vina prăbușirii lui Francho. Îi declară că pentru mult timp, poate pentru luni de zile, *don* Francisco nu va fi în stare să lucreze și nici să apară în societate.

Zile de-a rîndul, mai mult de o săptămînă, Goya nu primi pe nimeni în afară de Josefa și de Agustín, dar și în fața lor rămase plin de ură înăbușită.

Neobositul și harnicul Agustín, care în acest timp avea puține de făcut, își umplea ziua perfecționîndu-se în tehnica gravurii. Gravorul în metal Jean-Baptiste Le Prince [1] inventase un procedeu de a multiplica desenele în peniță și laviu prin tipar pe placa de aramă. Cît timp

[1] *Jean-Baptiste Le Prince* (1733—1781) — pictor și gravor francez.

trăise, nu destăinuise secretul, dar, după moartea lui, procedeul a fost făcut cunoscut în *Encyclopédie méthodique*[1], şi acum sîrguinciosul Agustín Esteve îşi încerca puterile. Goya se uita adesea cum lucrează, dar cu mintea absentă. Mai demult făcuse el însuşi, fără prea mult succes însă, gravuri după Velázquez. Agustín bănuia că noua tehnică ar putea să-l încînte şi pe maestru, totuşi, prudent, se feri să-i vorbească. Nici Francisco nu puse vreo întrebare, dar se întorcea mereu la masa lui Agustín şi se uita cum lucrează. Uneori venea pe la ei *don* Miguel. Prima oară nu scoase aproape nici o vorbă; mai tîrziu, însă, începu să vorbească în şoaptă cu Agustín. Nu ştiau dacă Francisco le urmăreşte sau nu convorbirea.

O dată, însă, Goya nu ascunse că e atent. Lucrul acesta s-a petrecut într-o zi cînd Miguel povesti că pictorul Jacques-Louis David s-a alăturat noului regim. Agustín făcu unele observaţii ironice. Avusese întotdeauna impresia că lucrările lui David, cu toată perfecţiunea lor formală, n-au adîncime, că sînt de suprafaţă. Nu-l surprindea faptul că David s-a lepădat de libertate, egalitate şi fraternitate, orientîndu-se spre puterea stăpînitoare, spre oamenii de afaceri din marea burghezie. Goya rînji răutăcios. Aşadar şi Jacques-Louis David, republicanul model, idolul *afrancesados*-ilor, se dăduse după vremuri. Iar prietenii îi cereau lui să devină revoluţionar! „Dacă şi aurul rugineşte, ce să te mai aştepţi de la fier?“

— Înţeleg, spuse el furios, că nu voia să ajungă pe eşafod. Dar ar fi fost mai clasic şi mult mai consecvent cu el însuşi dacă s-ar fi lăsat ucis.

Goya se însenină pentru prima oară atunci cînd, pe neaşteptate, sosi Martin Zapater, iubitul său prieten. Îi

[1] *Encyclopédie méthodique* — vastă compilaţie în 166 de volume editată de Panckoucke, cunoscută casă de editură franceză din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

scrisese Josefa la Zaragoza, dar nici ea, nici Martín nu-l făcură pe Francisco să bănuiască cîtuşi de puţin că a venit numai pentru el.

În sfîrşit, iată un om căruia Francisco putea să-i vorbească fără rezerve despre necazul, despre mînia sa. Îi povesti cum Cayetana îl constrînsese să scornească minciuna privitoare la copilul care s-ar afla bolnav de moarte ; căci cine alta decît ea, reaua, ticăloasa, îi făcuse farmece, ca să-i treacă prin minte această idee ? Îi povesti cum, după ce îi ucisese copilul, venise la el să-l batjocorească, cum el îi ceruse socoteală, iar ea tăbărîse asupra lui cu vorbe grosolane, ca o curvă nemulţumită cu plata. Şi cum l-a năpădit furia şi surzenia.

Martín îl asculta liniştit şi atent, în timp ce fuma. Nu-i răspundea ; ochii lui şireţi, prietenoşi priveau deasupra nasului gros, gînditori, compătimitori.

— Ştiu că mă iei drept un smintit ! zbiera Francisco. Toţi mă socotesc nebun, umblă în jurul meu încet, ca pe lîngă un om cuprins de furii. Nu sînt cuprins de furii ! se mînie el. Mă jigniţi. Şi chiar dacă aş fi nebun, înseamnă că mi-a făcut farmece, că ea m-a adus aici. Cînd a privit tabloul cu casa de nebuni, a spus : „Îţi vine să faci ca ei“. Trebuie să-ţi spun ceva, reîncepu Francisco ceva mai tîrziu. Şi în timp ce mai înainte vorbise tunînd şi fulgerînd, acum se apropie de Martín şi-i vorbi încet, în taină. Încă nu sînt nebun, spuse el. Dar s-ar putea să ajung. Uneori, destul de des, simt că mă cuprinde nebunia.

Martin Zapater era precaut şi se abţinea ; totuşi, prezenţa lui liniştită era singurul lucru care izbutea să-l calmeze pe Francisco.

Cu puţin timp înainte ca Martín să se înapoieze la Zaragoza, sosi un mesaj de la bătrîna *marquesa. Doña* María Antonia întreba dacă Goya ar avea acum timp să-i facă cel de al doilea portret despre care fusese vorba la Piedrahita.

Față de Martín, care îl îndemna să primească comanda, Goya se prefăcu că-i vine foarte greu. Dar, în fond, era ferm hotărît să primească. Poate că această comandă fusese provocată chiar de Cayetana, și dacă lucrurile nu stăteau într-adevăr astfel, în timp ce el va lucra acolo, cine știe ce întîmplare nefericită o va aduce, totuși, în casa *marquesei*. Ardea de mînie și de dorința s-o revadă. Nu-și dădea seama ce va face după aceea, dar trebuia s-o revadă. Acceptă.

Recunoscu foarte curînd că *doña* María Antonia de Villabranca bănuia mai mult decît îi convenea lui ceea ce se întîmplase între el și Cayetana. Uneori, cînd îl privea nestingherită, drept în față, cu ochii ei amabili și trufași, i se părea că e gol și desculț. Regreta că primise comanda.

Cu toate acestea, lungea lucrul. Nu numai că se temea și nădăjduia s-o revadă pe Cayetana, dar acum, în prezența *marquesei*, înțelegea ceea ce mai înainte se sfiise să pătrundă, înțelegea tot ce era tulburător și misterios în viața și ființa Cayetanei. În mînia lui o numise stearpă. Oare așa era ? Dacă ar fi adus pe lume un copil de la vreunul din bărbații cu care se culcase, ducele și *marquesa* ar fi transmis bastardului numele de Villabranca și Alba. Poate pentru evitarea unor astfel de probleme recursese la ajutorul doctorului Peral sau al Eufemiei, sau poate al amîndurora. Poate așa se explica intimitatea ei cu medicul. În timp ce picta la tabloul *marquesei*, Goya înțelese că în casa Alba viața nu era așa de simplă cum ar fi dorit-o.

De altfel, nu izbutea să ducă la bun sfîrșit portretul *doñei* María Antonia. Niciodată pînă acum nu avusese nevoie de atîtea schițe pentru un tablou și niciodată pînă acum nu i se întîmplase să-i pară atît de confuz un lucru pe care voia să-l facă. În afară de asta, o ducea prost și cu auzul. Nu putea să înțeleagă cu ușurință decît cuvintele acelora în a căror prezență se simțea sigur.

Din ceea ce spunea *marquesa* înțelegea puțin. Renunțase și la nădejdea de-a o întîlni la ea pe Cayetana.

Martín se întorsese la Zaragoza. În schimb, *don* Miguel se arăta din ce în ce mai des, și poate că, fără ca Francisco să-i vorbească mult, își dădea seama de grijile și încurcăturile lui. Îi făcu o propunere, pe care o înfățișă ca pe-o rugăminte; dar bunul prieten voia, în realitate, să-l ajute. Raporturile dintre *don* Manuel și ambasadorul Republicii Franceze rămîneau mai departe reci. Prudența politică ar fi cerut ca cetățeanul Guillemardet să fie într-o bună dispoziție, dar principele de la Paz nu se putea reține de a-și manifesta deschis aversiunea față de plebeul care îi pricinuise o înfrîngere personală. În ceea ce-l privea, *señor* Bermúdez făcea totul pentru a-l împăca pe importantul bărbat și folosea orice prilej pentru a-i fi pe plac. Guillemardet se interesa de artă. Îl rodea faptul că cel mai mare pictor al Spaniei făcuse portretul trimisului regalist Havré și îi dădu a înțelege lui *don* Miguel că s-ar bucura dacă *señor* de Goya l-ar picta și pe el. Dacă Francisco ar primi comanda, ar face un serviciu cauzei liberalilor spanioli; probabil că și pentru el ar fi o diversiune binevenită. Numai că lucrul ar trebui început de îndată. Francezul era nerăbdător, pentru că Manuel îl lăsa adesea și cu plăcere să aștepte.

Francisco fu bucuros de acest pretext, pentru a întrerupe lucrul la portretul *marquesei*. Ea, amabilă, nu-i primi scuzele. Va putea, îl încuraja ea, să reînceapă lucrul oricînd va avea timp și plăcere.

Cu toată amabilitatea ei, Goya părăsi Palatul Villabranca prost dispus. Îi era rușine de ea și de el însuși că nu izbutise să termine portretul. Așa ceva nu i se mai întîmplase, și gîndul acesta îl chinuia necontenit.

Cu atît mai multă rîvnă se apucă de noul tablou. Măgulit de faptul că Goya se conformase atît de prompt

invitației lui, Guillemardet se arătă prietenos. Voia să fie pictat în uniformă, cu toate atributele funcției lui.

— Nu mă pictați pe mine, scumpe maestre, zise el, pictați republica. Republica, îi explică el cu gesturi mari, a trecut în decursul anilor prin diferite transformări. Desigur, cetățene Goya, ați auzit pînă acum despre „dynamis" și despre „entelehia" lui Aristotel, despre germenele, despre potențialul care sălășluiește de la început în sînul tuturor lucrurilor și care tinde spre realizarea lui. Tot astfel și republica a devenit din ce în ce mai matură și mai republicană, și Ferdinand-Pierre Guillemardet se transformă din ce în ce mai mult în cetățeanul Guillemardet.

Francisco înțelese prea puțin din umflatele cuvinte franțuzești. Dar se gîndi fugitiv la pictorul David și înțelese cît trebuie să fi luptat și suferit regicidul și dărîmătorul de temple Guillemardet cînd și-a dat seama că republica îi scapă din mîini poporului și e luată în primire de marii burghezi, ahtiați după afaceri. Vedea cum Guillemardet se ostenește să ascundă această transformare. În atitudinea ambasadorului vedea un efort permanent, încordat, iar în ochii lui o mîndrie aproape dementă și-și dădea seama că iluzia în care se refugiază îl va purta din amăgire în amăgire.

A picta toate acestea era pentru el un lucru binevenit. Astfel, fără să-l fi înțeles bine, Goya pictă exact ceea ce dorea modelul. Pictă republica victorioasă, pictă ce era grandios și ce era teatral în ea, prețiozitatea ei pompoasă, aproape nebunească.

Faptul că Francisco nu auzea, dădea ochiului său o acuitate și mai mare. Compensa prin culoare lipsurile provenite din nepercepereea sunetului vocii. Pictă culorile republicii așa cum nu mai fuseseră pictate niciodată pînă atunci — o beție de albastru-alb-roșu.

Iată-l pe Ferdinand Guillemardet, micul medic de plasă, acum ambasador al republicii, una și indivizibilă,

cel care l-a condamnat la moarte de două ori pe regele Ludovic al XVI-lea şi a constrîns monarhia spaniolă la relaţii de vasalitate cu ţara lui, iată-l în uniforma de culoare albastră-brună, într-o poză puţin bombastică ; silueta apare aproape cu totul din profil, dar capul este întors complet spre privitor. În primul plan, foarte aproape de privitor, sclipeşte mînerul săbiei şi străluceşte legătura eşarfei. Pe masă şi-a aruncat splendidul tricorn de ambasador, cu pana albastru-alb-roşie şi cocarda albastru-alb-roşie. O mînă strînge cu putere speteaza scaunului, cealaltă e rezemată puternic, cochet şi cu mult efect de şold. Toată lumina joacă însă pe faţa lui. Buclele negre, tăiate scurt, sînt pieptănate peste fruntea lată, bine formată ; buzele sînt energic conturate, nasul iese în afară îndrăzneţ. Are o figură prelungă, bine formată, inteligentă, pătrunsă de importanţă. Accesoriile — scaunul, masa, faţa de masă cu ciucuri — sînt luminate slab, în tonuri galben-aurii, albăstrii. Şi toate aceste puternice disonanţe de culori se îmbină unele cu altele într-un tumult artistic armonizat.

La început, datorită unei proaste dispoziţii, Goya pictase mai trufaşă, mai afectată fizionomia şi ţinuta ambasadorului, accentuînd şi mai mult grandomania omului şi a republicii. Dar Miguel şi Agustín îi vorbiră cu precauţie despre energia lui Guillemardet şi despre măreţele realizări ale republicii. Goya îndulci atunci ceea ce putea să provoace batjocură şi întări ceea ce era hotărît şi dîrz în el.

Ferdinand Guillemardet în
Carne şi oase sta în faţa
Portretului cetăţeanului
Ferdinand Guillemardet. Se
Priveau unul pe celălalt în ochi
Şi, mişcat de măreţia lui proprie
Şi a ţării, ministrul

Plenipotențiar al Franței
Spuse :
„— Da, aceasta e
republica."

Francisco

Nu auzi precis cuvintele,
Dar văzu ochii bărbatului,
Văzu buzele mișcîndu-se,
Și în sinea lui auzi
Marseilleza.

22

Epidemia care făcuse ravagii printre copiii din Madrid era pe punctul să dispară, cînd se îmbolnăvi cel mai tînăr fiu al *doñei* María Luisa : infantele Francisco de Paula. Opt copii născuse María Luisa. Din cei șase care îi rămăseseră, acest mic prinț îi era cel mai drag. Era blond-roșcat și, fără îndoială, copilul lui *don* Manuel. Și acum, cel mai iubit fiu al ei zăcea neajutorat în patul lui, luptînd din greu să respire, trăgînd să moară.

Bătrînul medic al curții, doctorul Vicente Piquer, prescrise gheață și comprese reci. María Luisa se întunecă la față și-l chemă pe cel mai renumit și mai defăimat medic al Madridului, pe doctorul Joaquín Peral. Acesta îl ascultă atent și politicos pe bătrînul lui coleg și ordonă apoi astfel de măsuri, încît medicul curant rămase cu gura căscată de indignare.

Copilul se întremă, se însănătoși.

Doña María Luisa îl întrebă pe doctorul Peral dacă n-ar vrea să rămînă medicul micului infante, al ei și al familiei.

Oferta reginei era o mare ispită. Însemna că ar fi putut să aibă influență în orice chestiune, atît politică, cît și personală, însemna, de asemenea, că minunatele

colecţii de artă ale regelui Spaniei îi stăteau la dispoziţie. Dar, dacă primea, îi rămînea prea puţin timp liber pentru ştiinţa şi pentru tablourile lui şi trebuia să renunţe cu totul la intimitatea, plăcută şi amară, cu Cayetana de Alba. Rugă aşadar respectuos să i se dea un răgaz de gîndire.

Omul acesta de obicei atît de senin şi de liniştit se afla acum în mare încurcătură. Dacă refuza, nu numai că respingea un semn unic al norocului, dar atrăgea duşmănia reginei. Nu voia, însă, s-o piardă pe *duquesita* lui.

Nimeni, nici ea însăşi n-o cunoştea pe Cayetana mai bine decît el. Cu un neruşinat sînge rece, îi oferise corpul de sute de ori spre consultare, îi încredinţase grijile acestui corp, obţinuse şi acceptase ajutorul lui. Dar doctorul Peral, un om atît de cultivat, ştia că femeile din antichitatea romană nu procedaseră altfel cu învăţaţii sclavi eleni, pe care şi-i cumpărau ca asistenţi şi sfetnici medicali : îşi lăsau frumoasele corpuri îngrijite de ei, totuşi îndemînaticele mîini ale îngrijitorilor nu erau pentru ele nimic altceva decît periile şi micii bureţi îmbibaţi cu ulei. Şi chiar dacă *duquesita* îl trata ca pe un prieten, sfetnic şi amic intim, *don* Joaquín se îndoia adesea că ar însemna pentru ea mai mult decît un medic sclav grec.

Doctorul Peral se considera un liber-cugetător de cea mai pură speţă. Profesorii săi erau La Mettrie [1], Holbach [2], Helvetius [3], şi era profund convins că simţurile

---

[1] *Julien Offroy La Mettrie* (1709—1751) — eminent filozof materialist francez, care a jucat un rol însemnat în pregătirea ideologică a revoluţiei burgheze din Franţa de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea ; era de profesie medic.

[2] *Paul Henri Holbach* (1723—1789) — unul dintre principalii reprezentanţi ai materialismului şi ateismului francez din secolul al XVIII-lea, ideolog al burgheziei franceze revoluţionare.

[3] *Claude Adrien Helvetius* (1715—1771) — strălucit reprezentant al materialismului francez şi al ateismului din secolul al XVIII-lea, unul dintre precursorii ideologici ai fruntaşilor revoluţiei burgheze din Franţa.

și gîndirea sînt un produs al corpului, ca și urina și sudoarea. Anatomia corpului omenesc era mereu aceeași, plăcerile simțurilor rămîneau neschimbate; între senzațiile taurului care se împerechează cu vaca și sentimentul lui Dante pentru Beatrice[1] era doar o diferență de nuanțe, și dacă iubirea e socotită din principiu altceva decît pofta, aceasta se întîmplă numai din pricina superstiției idealizate. Doctorul Peral se manifesta ca un hedonist[2] materialist, declarînd că singurul sens al vieții e plăcerea, numindu-se cu satisfacție, după modelul lui Horațiu[3], „un purceluș din turma lui Epicur[4].

Numai în fața Cayetanei de Alba filozofia lui dădea greș. Își închipuia că, dacă ar vrea cu tot dinadinsul, ar putea s-o „aibă" pe *duquesita* lui. Dar, în chip ciudat și, în fond, contrar convingerii lui, nu-i era de ajuns atîta. Voia de la ea mai mult. Cunoștea criteriile după care își alegea bărbații, știa că se conduce numai după sentiment. Chiar dacă nu dura decît o oră și mai puțin, acest sentiment trebuia să corespundă întocmai; nu voia niciodată să aibă un bărbat oarecare, ci totdeauna numai pe unul anumit. Din nenorocire, însă, el nu era niciodată cel dorit.

Așa că ar fi fost o nebunie să refuze oferta *doñei* María Luisa. Nici un semn al dragostei, oricît de mare, n-o va dispune în favoarea lui pe capricioasa Cayetana, și dacă refuză acum, înseamnă că dă cu piciorul celei

---

[1] *Beatrice Portinari* (1266—1290) — florentină celebră, imortalizată de Dante în *Vita nuova* și în *Divina Comedie*.

[2] *Hedonism* — curent din etică, care consideră senzația nu numai ca principiu al cunoașterii, ci ca principiu al comportării oamenilor, îndemnîndu-i pe oameni să se dedea nestăvilit plăcerilor simțurilor.

[3] *Quintus Horatius Flaccus* (65—8 î.e.n.) — mare poet latin, autor al unor celebre *Ode*, *Epode*, *Epistole*, *Satire* și a unei *Arte poetice*.

[4] *Epicur* (341—270 î.e.n.) — filozof materialist și ateu de seamă din Grecia antică. Scopul vieții constă, după părerea sa, în plăcere, considerînd însă plăcerea ca o lipsă a suferinței, nu ca o dezlănțuire a simțurilor, și afirmînd că înclinațiile senzoriale trebuie supuse rațiunii.

mai bune şanse a vieţii lui. Cu toate acestea, era convins că va refuza. Viaţa lui şi-ar pierde sensul dacă n-ar respira mai departe în atmosfera Cayetanei, dacă n-ar cerceta mai departe, şi-n cea mai mare intimitate, capriciile de nepătruns ale corpului ei mlădios.

Îi împărtăşi Cayetanei oferta Maríei Luisa. Vorbea curgător, fără efort.

— Forţat de politeţe, spuse el, am cerut un răgaz de gîndit. Natural, voi refuza.

Ultimele săptămîni ale Cayetanei nu fuseseră bune. Îi lipsea amarnic Francisco. Să-l mai piardă şi pe Peral ar fi fost greu de îndurat. Vrăjmaşa, italianca, îşi alesese bine momentul în care s-o atace. Dar se stăpîni. Pe un ton de conversaţie obişnuită, aşa cum îi vorbise şi el, spuse :

— Ştiţi, desigur, cît m-ar bucura să rămîneţi cu mine. Totuşi, îmi place să cred că refuzul dumneavoastră nu se va produce din pricina mea.

Şi-l privi din plin, calm, rece, amabil, cu ochii metalici şi sprîncenele ridicate.

Doctorul îşi dădu foarte bine seama ce se petrece în clipa aceea cu Cayetana. Se aştepta, desigur, să-i pretindă drept răsplată să se culce cu el. Poate că ar fi acceptat, dar ar fi rămas străin de sîngele ei şi ar fi pierdut-o pentru totdeauna.

Şi ea spuse :
„— Desigur
V-aţi lămurit ; eu sînt
Nerecunoscătoare."
„— Ştiu,
Spuse liniştit Peral. Dacă
Nu accept propunerea,
O fac din motivele mele, nu
Din cauza dumneavoastră."

„— Atunci e bine, don
Joaquín", spuse ea și se
Ridică ca un copil
Și sărută serios și ușor fruntea
Celui care se înclina.

23

Cayetana trăia așa cum trăise întotdeauna. În jurul ei era un adevărat vîrtej, avea nenumărate întrevederi, era văzută la teatru, la luptele de tauri, dădea și frecventa serate și păstra relații prietenești cu *don* José și cu *marquesa.*

Dar acum, în traiul comun al celor trei nobili, se ivise o ușoară nervozitate.

Logodindu-l pe fiul ei José cu ultima și unica purtătoare a marelui și întunecatului nume Alba — pe vremea cînd amîndoi erau aproape copii — *marquesa* nu voise să unească numai titlurile și bogățiile celor două familii ; se simțise atrasă și de personalitatea puternică, tenace și plăcută a Cayetanei și sperase că viața firavă a lui José se va înviora alături de cea plină, bogată a fetei. Desigur, Cayetana fusese de la cea mai fragedă vîrstă „*chatoyante*", puțin excentrică ; bunicul ei o educase după principiile lui Rousseau ; dar *doña* María Antonia socotise că, pînă la urmă, o Alba, indiferent de educația primită, va avea desigur înțelegere pentru tradiție și bună-cuviință.

Doña Cayetana se dovedise, chiar în timpul capriciilor și fierbințelilor sîngelui ei, o femeie demnă. Ori de cîte ori se încurcase în relații de dragoste, nu-i pusese pe *marquesa* și pe *don* José în fața grelei probleme de a trebui să recunoască un bastard ca purtător al celui mai mare nume al Spaniei. Dimpotrivă, fără să vină la

marquesa cu întrebări şi rugăminţi penibile de a i se da sfaturi, găsise cu tact şi bun-simţ mijlocul de a evita o asemenea situaţie.

Şi acum, deodată, îşi pierduse cumpătul. Ea care se descurcase fără greutate în împrejurări cu mult mai grele, fără a provoca scandal.

Nimeni nu lua în nume de rău unei mari doamne dacă avea un *cortejo*. Nimeni nu lua în nume de rău ducesei de Alba că-şi alesese drept *cortejo* pe pictorul curţii, Francisco de Goya. Dar felul în care, în ultimul timp, îşi manifestase pasiunea fusese puţin cuviincios. Iar acum, în loc să desfacă această prietenie liniştit, treptat, o rupsese atît de brusc, că întrecea orice limită. Întreg Madridul observă că era vorba de ceva mai mult decît de un joc şi-l compătimeau surîzînd pe duce. Acum *marquesa* se vedea constrînsă să deschidă ochii şi să înţeleagă cît de adîncă era această pasiune.

La fel simţea şi ducele. Cayetana nu-l amăgise niciodată şi îi arătase camaraderie şi deplină înţelegere sufletească, aşa că el îi suportase resemnat capriciile. Acum, deodată, unul dintre capriciile ei se transformase într-o pasiune vie, care-i ofensa bunul-simţ şi nobleţea. Lucrul acesta îl tulbură şi-l făcu, cu toată stăpînirea de sine, iritabil.

Această nervozitate provocă o hotărîre surprinzătoare, care avea să ducă la anumite consecinţe. De cînd se ştia, iubise mai presus de orice muzica şi suferise din pricina banalităţilor zgomotoase pe care le rostea regele, din pricina glumelor nesărate cu care îl lua peste picior. Acum nu le mai putea suporta. Într-o zi, după ce trebuise să asculte un cvartet în care *don* Carlos scîrţîise la prima vioară, declară mamei sale că stupiditatea brutală a regelui înăbuşe în Spania adevărata muzică, că nu mai poate suporta curtea şi Madridul, că va pleca în Italia şi în Germania pentru a-şi limpezi urechile şi inima.

Se temea că mama lui îl va sfătui să nu întreprindă călătoria. Fapt e că gîndul la oboseala pe care va trebui s-o suporte fiul ei într-o asemenea călătorie o neliniştea pe *doña* María Antonia. Totuşi, nădăjduia că variaţia şi muzica îl vor înviora. Înainte de toate însă — şi aceasta şi-o spuse în taină — o asemenea călătorie va rezolva de la sine problema Cayetanei, care, printre bărbaţii italieni şi germani, îl va uita desigur curînd pe pictorul din Madrid. Aşadar, fără zăbavă şi cu energie, declară că ideea lui *don* José e bună.

Se hotărîră să pornească la drum cît mai curînd.

— Socot, spuse *don* José, că ar fi bine să călătorim cît mai restrîns : numai dumneavoastră, mamă, Cayetana şi cu mine. Vom lua cu noi puţină servitorime.

— Şi pe doctorul Peral, fireşte, fu de părere *marquesa.*

— Pe doctor mai bine nu, răspunse *don* José. *Marquesa* ridică ochii. Socot, repetă *don* José amabil, dar totuşi neobişnuit de hotărît, că ar fi bine să nu-l luăm pe Peral cu noi. Se pricepe prea mult în muzică, declară el surîzînd, şi aş voi să descopăr singur ceea ce îmi place.

Marquesa zîmbi. Pricepea : ceea ce îi spunea José era numai pe jumătate adevărat. Desigur, în această călătorie voia să asculte muzică de unul singur ; înainte de toate, însă, voia s-o aibă singur pe Cayetana, fără confidentul atîtor taine ale ei.

— Bine, spuse ea, să-l lăsăm pe *don* Joaquín aici.

Cînd *don* José îi comunică intenţia lui, Cayetana fu penibil surprinsă. Întrebă cu precauţiune dacă constituţia lui delicată va putea să suporte o călătorie atît de lungă şi de obositoare şi dacă n-ar fi mai înţelept să petreacă vara la Piedrahita sau la una din moşiile lor de la mare. Dar cel care-i răspundea era un José nou, un José plin de viaţă, conştient, care tranşa obiecţiile ei cu o amabilă energie.

Totul în ea se împotrivea. Pentru Cayetana nu exista viaţă în afară de Spania şi îşi amintea că atunci cînd fusese de două ori în Franţa îi fusese dor de ţară şi stăruise pentru o grabnică întoarcere ; i se păreau barbare pînă şi numele oraşelor şi ale muzicanţilor germani pe care le pronunţa *don* José. Şi Francisco va interpreta greşit această călătorie şi va presupune că a părăsit Madridul numai pentru a-l chinui, fără să-i dea vreodată prilejul să se explice, pierzîndu-l astfel pentru totdeauna. Dacă nu l-ar urma în călătorie pe acest bărbat bolnăvicios, ar avea împotriva ei curtea şi ţara întreagă. Nu vedea nici o posibilitate de a refuza să-l întovărăşească pe *don* José.

Se adresă *doñei* María Antonia. *Marquesa* îi arătase întotdeauna înţelegere ; trebuia să înţeleagă că ea nu poate să plece acum din Spania. Îi arătă cît de vătămătoare putea să fie oboseala pentru *don* José şi o rugă stăruitor să-l abată de la proiectul lui.

De data aceasta, însă, *doña* María Antonia nu înţelese. Dimpotrivă, Cayetanei îi fu dat să observe pe figura ei înţelegătoare, aproape binevoitoare, o uşoară ostilitate ; nici surîsul gurii ei mari cu buze subţiri nu era de loc prietenos.

Da, *marquesa* obţinuse un mic triumf răutăcios.

Ea trăise, ştia ce e dragostea, înţelegea pasiunea Cayetanei, simţea stăruinţa rugăminţii ei. Dar José era fiul ei, era tot ce avea mai scump, îl iubea şi-şi dădea seama că nu va mai trăi mult ; considera că această femeie trebuie să aibă destul tact ca să-i uşureze ultimii ani, să-şi dea silinţa să-l amăgească, cel puţin, că ţine la el.

— Nu împărtăşesc şovăiala dumitale, *doña* Cayetana, spuse ea calmă şi amabilă. Îmi pun mare nădejde în binefacerea acestei călătorii pentru *don* José.

La aceeaşi oră, ducele comunica doctorului Peral că va pleca pentru mai mult timp în străinătate. Peral fu

consternat. Cayetana îl expedia? Voia să rămînă singură? Prevăzător, întrebă dacă alteţa-sa nu se teme de oboseala voiajului. *Don* José răspunse într-o doară, arătînd că nădăjduieşte să se simtă înviorat între oameni noi şi sub influenţa noii muzici. Peral, continuînd să şovăie, fără să ştie dacă *duquesita* îl va însoţi, îl întrebă dacă doreşte să-l întovărăşească. Ducele, cu aceeaşi uşurinţă, neobişnuită, aproape copilărească, răspunse că-i mulţumeşte, dar n-ar vrea să se răsfeţe şi va încerca să se descurce şi fără el.

Doctorul Peral se duse imediat la ducesă. Ea nu aflase că ducele intenţionează să nu-l ia cu ei şi-şi ascunse cu multă trudă penibila surprindere. Erau amîndoi încurcaţi. O întrebă dacă hotărîrea ei de a-l însoţi pe duce e definitivă. Cayetana nu răspunse, făcu un gest mic, resemnat, aproape disperat, şi pentru prima dată i se întîmplă să vadă în ochii ei o adîncă tristeţe, un strigăt ce implora ajutor. Niciodată această femeie, cea mai independentă şi mai mîndră dintre nobilele Spaniei, chiar atunci cînd avusese mare nevoie de ajutorul lui, nu-l lăsase să vadă o astfel de tulburare. Resimţi o uşoară satisfacţie, întunecată la gîndul că ducesa Cayetana de Alba îi încredinţa acum numai lui întreaga-i neputinţă. Doar două clipe dăinui strigătul de ajutor de pe figura ei. Dar în aceste clipe i se păru că între ei se stabileşte o înţelegere mult mai profundă decît înainte.

Pregătirile pentru călătorie fură începute. Cînd persoane de rangul lui Alba şi Villabranca hotărau să întreprindă o călătorie, chiar cu cel mai mic *cortège*[1], se impuneau o mulţime de pregătiri.

Şi fugeau, şi năduşeau
Intendenţi şi curieri,
Trimişi, servitori, croitori,
Subrete. Miniştrii plenipotenţiari ai

[1] Suită (fr.).

Bavariei, Austriei, Parmei,
Modenei, Toscanei
Aveau de lucru, scriau,
Trimiteau solii. Căci cu
Zel neobişnuit ducele
Îi silea la grabă.
Era nerăbdător să
Înceapă repede, cît
Mai repede posibil,
Această călătorie.

24

Călătoria nu începu. În timpul pregătirilor ducele se plînse de o ciudată slăbiciune. Mai întîi fu amînată, apoi se renunţă cu totul la ea.

Don José fusese întotdeauna bolnăvicios. Acum, însă, oboseala îl paraliza într-atît, încît de-abia se putea mişca. Băuturile înviorătoare nu-i ajutau. Medicii nu ştiau să explice oboseala aceasta adîncă, permanentă.

Don José îşi petrecea cea mai mare parte a timpului ghemuit într-un fotoliu, înfăşurat într-un halat larg, slăbit, cu ochii închişi, într-o dureroasă istovire. Cînd îi deschidea, ochii păreau şi mai mari deasupra obrajilor tot mai uscăţivi. Trăsăturile i se înăspreau, deveneau severe, pline de suferinţă. Oricine putea să vadă cum îl lasă puterile.

Faţă de *doña* Cayetana avea o repulsie liniştită, politicoasă, trufaşă. *Marquesa* păstra faţă de ea aceeaşi rezervă politicoasă, distantă. Acum, cînd suferea ca şi fiul ei, *doña* María Antonia devenise liniştită şi senină. Prin nici un cuvînt nu lăsa să se înţeleagă că atribuia ultimelor evenimente pieirea fiului ei ; dar Cayetana îşi dădea

seama că în *doña* María Antonia nu va mai avea niciodată o prietenă.

Cînd sfîrşitul se apropie şi deveni evident, *don* José dori să fie transportat la Palacio Villabranca. Pînă acum nu îngăduise să fie culcat în pat ; acum nu mai refuză acest lucru. Înconjurat de mama lui, de fratele lui, Luis, de cumnata lui, Maria Tomasa, zăcea acolo obosit de măreţie şi demnitate. Cayetana se simţea ca o străină. În anticamerele din Palacio Liria şi din Palacio Villabranca erau expuse liste, şi vizitatorii care întrebau de starea sănătăţii preailustrului bolnav se înscriau în ele. Lume multă se strînsese pe străzile înconjurătoare şi discuta. *Don* José era unul dintre cei trei primi-nobili ai imperiului, bărbatul Albei. Tot oraşul se interesa de el. Se ştia că fusese mereu bolnăvicios şi nu avusese niciodată perspectiva de a ajunge la adînci bătrîneţi, dar acest sfîrşit brusc era totuşi surprinzător. Se spunea că mîini interesate ar fi contribuit la slăbirea şi la oboseala lui ciudată ; i se dăduse o otravă care lucrează încet. Zvonuri de acest fel îşi luau repede zborul în Madrid şi erau crezute de toată lumea. Cel mai vestit Alba, mareşalul, şi regele său, evlaviosul şi întunecatul Filip al II-lea, socotiseră politic şi plăcut lui Dumnezeu să-i înlăture în linişte şi eficace pe anumiţi duşmani, şi pe atunci multe personalităţi de seamă ale peninsulei pieriseră în mod misterios. Se mai spunea, de asemenea, că *don* José începuse s-o incomodeze pe Alba ; oare multiplele ei relaţii de dragoste nu constituiau subiectele de conversaţie ale imperiului ?

Sfîrşitul veni ziua-n amiaza mare. Preotul rosti prescrisele rugăciuni latineşti, lamentaţia şi iertarea şi oferi muribundului crucifixul. *Don* José nu trecea drept un om evlavios ; părea şi acum preocupat de altceva, poate că asculta muzică ; dar, cu tot efortul vizibil, sărută crucifixul, după cum se cuvenea, politicos şi cucernic. Apoi, preotul luă din ceaşca de aur bule de vată şi ulei

şi mirui ochii, nasul, buzele, mîinile şi picioarele muribundului.

Îndată după moartea lui *don* José începu pregătirea de doliu: ceremonioasă, riguros prescrisă. Îl sulemeniră, călugării franciscani[1] îl îmbrăcară în hainele ordinului lor. Camera în care murise fu căptuşită cu damasc negru, şi la marginile patului fură puse trei altare cu crucifixuri străvechi, preţioase, din tezaurul familiei Alba şi Villabranca. Pe altare ardeau, în sfeşnice de aur, lumînări înalte. Astfel zăcea, grav şi sever, defunctul *don* José Álvarez de Toledo, al treisprezecelea duce de Berwick şi Alba, al unsprezecelea *marques* de Villabranca.

Patriarhul celor două Indii îşi făcu apariţia, iar regele trimise corul curţii să-i cînte prohodul. La serviciul divin asistă familia, reprezentantul regelui şi reginei, nobilii cei mai de vază, prietenii cei mai apropiaţi. Cîntăreţii şi muzicanţii nu mai conteneau; mortul fusese un mare amator de artă. Distinşii oaspeţi stăteau cu feţe rigide, demne, aşa cum prescria datina. *Doña* María Antonia, cu figura încremenită, sta în genunchi, două dintre doamne însă plîngeau tare, aşa cum buna-cuviinţă n-o îngăduia. Una era *doña* María Tomasa, cea mai bună prietenă a cumnatului ei. De cîte ori făceau muzică împreună, simţise cum sufletul lui răzbate prin demnitatea şi rezerva care-l caracterizau. Cealaltă era micuţa, nevoiaşa Geneviève de Havré. În cîteva săptămîni avea să părăsească această ţară întunecată, în care i se întîmplase ceva înspăimîntător: se supusese dorinţei tatălui ei şi se sacrificase pentru crinii Franţei[2] poftelor animalice ale lui *don* Manuel. Avusese puţine zile fericite pe această peninsulă şi, printre ele, le socotea şi pe acelea în care i se îngăduise să facă muzică cu băr-

[1] *Franciscani* — ordin călugăresc, înfiinţat de Francisc din Assisi în 1209.

[2] Crinii Franţei — emblema regilor Franţei.

batul amabil şi bine crescut care zăcea acum pe catafalc.

Mai tîrziu, fu îngăduit mulţimii să treacă prin faţa mortului şi în tot cursul nopţii se făcură slujbe la cele trei altare.

Apoi, mortul fu aşezat într-un sicriu îmbrăcat în catifea neagră şi ţintuit în cuie şi chenare de aur; acest sicriu, la rîndul lui, fu închis într-altul de bronz, împodobit artistic. Aşa fu dus mortul la Toledo, pentru ca acolo, conform obiceiului, să fie depus în cavoul familiei ducilor de Alba.

În sfînta catedrală străveche îl aşteptau aproape toţi nobilii de primul rang, ca şi alţi numeroşi nobili, reprezentantul regelui şi cel al reginei, care erau şi de data aceasta de faţă şi, în sfîrşit episcopul de Toledo, ca şi adunarea de canonici ai catedralei.

În mijlocul catedralei fusese înălţat un catafalc impunător, avînd în dreapta şi-n stînga douăsprezece candelabre uriaşe de argint, cu nenumărate lumînări. Acolo fu aşezat sicriul. Apoi se ţinu serviciul funebru solemn, fastuos, după prescripţiile hotărîte pentru primi-nobilii imperiului. Clopotele sunau, se desfăşura întreaga pompă prevăzută de această străveche biserică, de mai bine de unsprezece secole. Apoi, *don* José de Alba y Villabranca fu coborît în cripta catedralei, alături de vechii duci de Alba.

Titlurile acestora
Le purta acum singură
Doña *Cayetana.*
Blazonul străvechi
Al familiei de
Villabranca fu adus însă
Ceremonios din
Casa mortului în casa
Fratelui. Şi acesta,
Don *Luis María,*

Se numi din acest moment
Marques *de Villabranca, purtînd al*
Doisprezecelea titlu nobiliar
Și așteptînd ca după moartea
Cumnatei sale, Cayetana,
Să se poată numi și
Duce de Alba.

25

În Palacio Villabranca membrii intimi ai familiei primiră vizitele de condoleanțe ale prietenilor și cunoscuților.

Veni și Goya. Altfel ar fi fost o gravă ofensă.

Auzise că familia Alba se pregătea să facă o călătorie în străinătate. Era convins că hotărîrea fusese luată numai pentru că ducesa de Alba voia să-i arate că nu-i pasă de el. Aflase apoi despre îmbolnăvirea mortală a ducelui și despre zvonurile că la mijloc n-ar fi lucru curat. Natural, toate acestea erau flecăreli absurde, care se risipeau în fața judecății. Dar, cu sau fără voia lui, aceste zvonuri, care nu mai conteneau, îi pricinuiau, pe lîngă teamă și repulsie, o ușoară satisfacție. De la cearta aceea nechibzuită n-o mai văzuse pe Cayetana. Tulburat și cu sufletul răscolit ca niciodată, veni la Palacio Villabranca.

Oglinzile și tablourile marelui salon erau acoperite. Pe scaune joase, în negru, stăteau îndoliații. Erau patru la număr: *marquesa, doña* Cayetana, fratele mortului, *don* Luis María, și soția lui.

Așa cum cerea obiceiul, Goya luă mai întîi loc în tăcere. Ședea liniștit și grav, dar în el se învolburau frînturi de gînduri apăsătoare și sentimente năvalnice. De-

sigur, Cayetana nu era vinovată de moartea ducelui, zvonurile erau neghioabe. Deşi chiar neghioabe nu puteau fi. Totdeauna se ascundea un pic de adevăr în ceea ce spunea poporul, şi Cayetana nu era cu totul străină de această boală subită, enigmatică, distrugătoare. Dacă *don* José murise din pricina ei era înspăimîntător. Ba era o fericire. „Mîna pătată de sînge şi creierul inteligent se moştenesc din tată-n fiu", îi veniră în minte vorbele vechiului proverb. Şi acea teamă şi atracţie care, amestecate în mod straniu, emanau din numele Alba puseseră stăpînire pe el, acolo, în salonul posomorît.

Se sculă, păşi înaintea bătrînei *marquesa*, se înclină şi exprimă cu voce stinsă obişnuitele cuvinte de condoleanţe, care nu spun nimic. *Doña* María Antonia asculta cu figura concentrată. Dar, în spatele acestei măşti a stăpînirii de sine, ochiul lui ager de pictor întrezări ceva sălbatic şi neînduplecat, nemaiîntîlnit încă pe această figură. Şi dintr-o dată mai observă ceva înspăimîntător. Scaunele îndoliaţilor nu erau prea depărtate unele de altele : dacă era între ele un metru ; dar distanţa dintre scaunul *marquesei* şi acela al Cayetanei părea atît de mare, de parcă s-ar fi aflat fiecare la celălalt capăt al pămîntului, atît era de nemărginită ostilitatea mută, reţinută totuşi, dintre cele două femei.

Goya ajunse în dreptul Cayetanei şi se înclină adînc, foarte politicos. Ducesa ridică ochii şi, văzută de sus, faţa ei fardată în alb apărea foarte mică din veşmintele cernite, voalul îi era tras pe frunte pînă la sprîncene, iar gîtul acoperit pînă la bărbie.

Buzele lui exprimară cuvintele de condoleanţe. În sinea lui gîndea altfel : „Vrăjitoareo, asasino, corupătoareo, nobilo, fiecăruia i-aduci nenorocire ! Pentru ce mi-ai omorît copilul ? De ce ţi-ai ucis bărbatul ? Vai mie, că ţi-am căzut în mreje ! Dar acum te cunosc bine de tot şi te văd pentru ultima dată. Niciodată nu te voi mai vedea, niciodată nu voi mai veni la tine. Nu vreau ! Am

jurat-o şi mă voi ţine de cuvînt.“ Dar, în timp ce gîndea astfel, ştia că va rămîne înlănţuit de ea tot restul vieţii. Şi în acelaşi timp, cu ură şi disperare, tresărea în el o bucurie sălbatică, vulgară, triumfătoare, gîndind că o cunoscuse şi altfel decît sub înfăţişarea de acum. Îşi închipuia cum o va frînge din nou în braţele lui pe această mîndră, inaccesibilă nobilă, cum va muşca buzele acestei făpturi trufaşe pînă se va topi, iar ochii ei ticăloşi şi batjocoritori se vor împăienjeni şi se vor închide. N-o va mai dezmierda, nu-i va mai şopti nici un cuvînt mîngîietor, de admiraţie ; o va trata ca pe cea din urmă tîrfă.

Aşa gîndea şi simţea, în timp ce exprima frazele solemne de compătimire şi mîngîiere. Ochii lui însă se cufundau poruncitor în ochii ei. Prinsese, îngrămădise, păstrase în aceşti ochi atît de multă viaţă omenească, încît celălalt, adeseori surprins de privirea lui, se preda privitorului, cercetătorului. Voia să vadă, voia să afle ce se petrece în acest craniu mic, neruşinat, drăgălaş, mîndru şi autoritar.

Ea îl privea fix, politicos şi indiferent, aşa cum se cădea faţă de ceilalţi din salon. Dar Goya bănuia că şi în dosul frunţii sulemenite a Cayetanei se îngrămădeau de fapt gînduri sălbatice, pe care nici ea nu şi le putea lămuri.

Pînă acum ducesa aproape că nu ascultase cînd Eufemia îi povestea despre flecărelile mulţimii în legătură cu moartea lui José. De-abia acum, însă, cînd privi la faţa voit liniştită a lui Goya, la ochii lui scrutători, pricepu că nu numai plebea dă crezare zvonului. Îl dispreţui pe Francisco, dar se şi bucură că o crede capabilă de omor. Triumfa la gîndul că, deşi dezgustat şi îngrozit, nu izbuteşte să se desprindă de ea. Emoţionată, îi exprimă cuvinte de mulţumire lipsite de importanţă.

El se îndepărtă, cuprins de o mînie neputincioasă. O credea capabilă de tot răul din lume, îşi spunea că la mijloc e o nebunie, ştia că o va crede mereu capabilă

de orice şi, de asemenea, că i-o va spune chiar fără să vrea.

Cîteva zile mai tîrziu, *doña* Eufemia veni în atelierul lui şi îi transmise ştirea că în seara aceea *doña* Cayetana va veni la el ; să ia măsuri să nu se întîlnească cu nimeni.

Din pricina emoţiei, de-abia putu să răspundă. Îşi propuse cu dîrzenie să nu vorbească nici despre ceea ce se petrecuse între ei, nici despre moartea lui *don* José.

Veni, îmbrobodită pînă peste cap. Nu-şi spuseră nimic, nici măcar obişnuitele cuvinte de salut. Îşi scoase voalul ; paloarea caldă a feţei ei nefardate avea străluciri mate, cenuşii. O îmbrăţişă brutal şi o trînti pe pat.

Nici după aceea nu vorbiră mult timp nimic. El uitase cu desăvîrşire tot ce-i spusese la ultima lor întrevedere şi îşi amintea vag ce gîndise în sala de doliu din Palacio Villabranca. Nu ştia decît atît : că se întîmplase cu totul altfel decît îşi închipuise ; şi că, în fond, suferise o înfrîngere. Dar o înfrîngere extrem de plăcută. Se simţea istovit şi fericit.

După cîteva clipe — sau poate ore — ea spuse :

— Am ştiut dinainte că o să am unele plictiseli ciudate. Imediat după ce am fost la teatru, la *Înşelătorul înşelat,* Brigita a venit din nou la mine, îţi aminteşti, subreta moartă, şi mi-a spus că voi avea unele plictiseli. Nu mi-a spus nimic precis, totul era neclar. Ştie să fie foarte limpede, cînd vrea, dar uneori, cînd îi arde de glume, rămîne confuză. Oricum, n-am fost surprinsă de cele petrecute.

Vorbea cu vocea ei uşoară, aspră, foarte limpede.

„Plictiseli !“ Certurile groaznice dintre ei, evenimentele din jurul morţii lui *don* José erau pentru ea „plictiseli“. Se lepăda de orice vină, arunca totul în seama destinului. „Plictiseli.“ Deodată îl cuprinseră din nou acele gînduri negre pe care le ţesuse în jurul ei în sala de doliu a casei Villabranca. O vedea din nou pe bă-

trîna *marquesa* stînd departe, parcă spre a se feri de mirosul urît de sînge. Chiar de la început, de cînd a aflat aceste lucruri, şi-a dat seama că sînt nişte absurdităţi, care se ridică împotriva oricărei raţiuni. Totuşi flecăreala poporului, flecăreala din cîrciuma *doñei* Rosalia, era mai tare decît raţiunea lui. „Poţi să crezi fără teamă despre oricine tot ce e mai rău, căci nu vei greşi." Ea vorbi mai departe :

— Şi plictiselile încă nu s-au terminat. Nu ne vom putea vedea decît rareori. Acum trebuie să fiu de două ori pe-atît de prevăzătoare. Oamenii sînt schimbători. Sau te aclamă cu strigăte de bucurie, fără să ştii de ce, sau te urăsc şi te blestemă, tot fără să ştii de ce.

„Sîngele vrea să iasă la lumină, gîndi el. Vrînd-nevrînd, va trebui să vorbească. Dar orice ar spune n-o cred. Fie că spune c-a făcut-o sau nu, tot n-o cred. Căci nu există femeie care să poată minţi ca ea. Singură nu ştie ce e adevărat şi ce e minciună."

— Şi tu ştii lucrurile astea şi ai vorbit adesea despre ele, continuă ea, tot liniştită şi calmă. Demonii răi pîndesc pe orice om, pretutindeni, şi cînd unul izbuteşte, atunci se năpustesc cu toţii asupra lui. Dacă n-aş fi Alba, poate că Sfîntul Oficiu ar veni într-adevăr şi mi-ar face proces de vrăjitorie. Nu mi-ai spus chiar tu să mă feresc de Inchiziţie, Francho ?

„Nu vorbi ! îşi porunci el. Nu mă amestec în nici o discuţie. Mi-am jurat." În timpul acesta, însă, spuse :

— Cel mai înţelept lucru ar fi desigur să-l expediezi pe Peral. Dacă doctorul nu va mai fi văzut la tine, în curînd orice zvon va înceta.

Cayetana se îndepărtă de el şi se aşeză mai sus. Astfel, pe jumătate culcată, sprijinită în coate, şedea goală în noianul de păr negru şi-l privea. Erau culcaţi alături, trup lîngă trup, dar ce se petrecea în sufletul ei nu se putea şti. De bună seamă, Goya ar fi dorit ca ea să se simtă vinovată, dar Cayetana nu dădea nici un semn că

ar încerca vreun sentiment de vină. Dacă, îngrijindu-l pe *don* José, Peral făcuse ceva pentru a împiedica călătoria, n-o făcuse pentru a o ajuta, ci numai pentru că *don* José, prin această nesăbuită călătorie, voise să-l lipsească mult timp de prezența ei. Iar atunci cînd *don* Joaquín refuzase funcția de medic de curte, declarase în mod categoric că n-o face din pricina Cayetanei, ci din interese proprii. Cu cît înțelegea mai bine *don* Joaquín felul ei de-a fi decît Francisco! Cu cît era mai mîndru! Ea nu voia să fie obligată nimănui, nu putea îndura nici o subordonare. Doctorul a înțeles acest lucru și n-a făcut nici cea mai mică aluzie la faptul că s-ar putea ca, datorită acestor zvonuri stupide, să se fi născut între ei o nouă legătură. El trecea netulburat prin viesparul cutezătoarelor șoapte și al curiozității murdare.

Se simțea înstrăinată, era înfiorată de ignoranța lui Francho. Prin faptul că era un artist, ar fi trebuit să le aparțină lor, nobililor, și de cele mai multe ori se simțea el însuși nobil și privea de sus peste tot ce e comun. Apoi, deodată, recădea și redevenea mic la suflet și grosolan ca un catîrgiu. Ce-și închipuia el acum? Dacă Joaquín o făcuse, trebuia ea oare să-l părăsească în primejdie? Se simți foarte departe de Francisco. Dar în clipa următoare rîse de ea însăși. Goya era un *majo*. De fapt, asta iubea în el. Un *majo* trebuie să fie gelos, un *majo* devine ordinar cînd e gelos.

— Păcat, Francho, că-l urăști pe *don* Joaquín! spuse ea. Cred că el nu te urăște și e cel mai inteligent bărbat pe care-l cunosc. De aceea Inchiziția pretinde că e evreu și că zi și noapte nu se gîndește decît la pumnal și la otravă. E într-adevăr foarte înțelept. Și curajos. Păcat că-l urăști!

Goya se mînie nespus pe el însuși. O dată mai mult, socotise totul greșit. Cayetana nu se lăsa înduplecată de nimic și ar fi trebuit să-și dea, în sfîrșit, seama de acest

lucru. Ea făcea ce voia, vorbea şi se culca cu cine voia. O mai mare neghiobie decît să încerce s-o despartă de Peral nici nu putea să facă.

De data aceasta, renunţă să mai discute şi se despărţiră în pace.

În săptămînile următoare se văzură des. Nu vorbiră nici de marea lor ceartă, nici de moartea lui *don* José. Prin ceea ce nu-şi spuneau, prietenia lor devenea mai întunecată, mai sălbatică, mai primejdioasă.

În acest timp Goya lucra mult. Agustín îi reproşa însă că lucrează numai cu mîna şi cu ochiul, fără să pună suflet. Prietenul lui se arătă din nou înbufnat, gîlcevitor, şi Francisco îi răspunse cu insulte răutăcioase.

În sinea lui trebuia să admită că Agustín are dreptate. Deseori imaginea acelui portret neterminat al bătrînei *marquesa* îi revenea în minte, chinuindu-l. Ardea de dorinţa să isprăvească tabloul.

Se informă la *doña* María Antonia dacă ar voi să-i acorde încă două sau trei şedinţe pentru desăvîrşirea portretului. *Marquesa* îi răspunse prin intendentul ei că mulţi ani de acum înainte nu va avea timp ; şi, alături, se găsea un mandat de plată cu suma cuvenită ca onorar pentru portretul terminat.

Cînd citi scrisoarea, se simţi ca pălmuit. Niciodată *marquesa* nu l-ar fi jignit în felul acesta dacă n-ar fi fost convinsă de vina Cayetanei şi de complicitatea lui.

Şi Cayetana, întotdeauna stăpînă pe sine, se îngălbeni cînd îi povesti întîmplarea.

Cîteva zile mai tîrziu, fură făcute cunoscute donaţiile şi darurile pe care ducesa de Alba le împărţea asociaţiilor şi persoanelor particulare, cu prilejul morţii soţului ei. Doctorul *don* Joaquín Peral primi din Galeria Palatului Liria *Sfînta familie* a lui Rafael.

Dintre maeştrii tuturor timpurilor, Rafael Sanzio era cel pe care spaniolii îl preţuiau cel mai mult, şi acest

tablou rotund al familiei trecea drept una din cele mai mai minunate opere de artă pe care le poseda Peninsula Iberică. Un duce de Alba, pe cînd fusese viceregele Neapolului, răpise din Nocera splendida icoană și de atunci ducii de Alba considerau acest tablou cea mai minunată operă de artă din colecția lor. Fecioara lui Rafael era patroana doamnelor casei. Dacă *doña* Cayetana făcea medicului suspect un asemenea dar, cu adevărat regesc, lăsînd să se vadă că era oarecum un legat al soțului ei, era limpede pentru oricine că se așeza cu întreaga ei ființă în fața lui, ca un scut. Dacă el era vinovat, atunci era și ea.

Cînd Miguel și Agustín îi povestiră de noul, monstruosul act al Cayetanei, Goya își porunci : „Fii calm !" Simți cum se apropie uriașul și temutul val roșu și negru ca să-l surzească. Se încordă cu toată puterea voinței. Înainte de a-l ajunge, valul se sparse : putea să audă acum ce povestesc ceilalți. Se uită înapoi la „Fecioara din Atocha" și se închină. Prin faptul că dăruise atît de nerușinat icoana care era patroana ei, femeia provoca cerul. Era o provocare la adresa *marquesei*, a reginei, a Inchiziției, a întregii țări. Din toate cîte făcuse, gestul de acum era cel mai nesocotit, cel mai trufaș, cel mai prostesc, cel mai măreț.

Simțea acum o nesfîrșită teamă pentru amîndoi. Nu era laș, se spunea că e viteaz, dar știa ce e frica. Își amintea cum adesea, în cîrciumă, îl studiase pe *torero*-ul Pedro Romero, în timp ce acesta se credea neobservat, și cum de multe ori văzuse teama din sufletul curajosului bărbat întipărită în ochi, în jurul gurii, în fiecare părticică a corpului său. Și cît de des trebuise el însuși să-și stăpînească frica ! Primejdia pîndea pe oricine, din fiecare ungher, din fiecare colț. Pisica, atunci cînd mănîncă, se uită necontenit în jur, să n-o surprindă vreun dușman. Cîte se puteau învăța de la ea ! Dacă

nu te păzeşti, eşti pierdut. Frica e necesară, dacă vrei să treci prin viaţă, dacă vrei să rămîi deasupra.

Ea, însă, Cayetana,
Era născută pe acea înălţime
Unde erai liber, superb şi
Nebuneşte de liber de teama
Care-i lega şi-i chinuia pe toţi
Acei ce nu erau născuţi pe acea
Înălţime. Şi el simţea
O nesfîrşită admiraţie şi o pizmuia
Pentru că era aşa cum era,
Aşa de smintită şi aşa de
Curajoasă. Şi propria lui
Inimă îi părea sărăcăcioasă
Şi strîmtă faţă de
Sălbăticia libertăţii acestei femei.
Ura acum şi mai
Adînc decît înainte pe
Odiosul medic, don Joaquin,
Şi simţea încă şi mai adînc ca
Altă dată că niciodată
Nu va izbuti să scape de
Această femeie.

Redactor responsabil : Sechter Bianca
Tehnoredactor : Tudor Ion

Dat la cules 07.04.1962. Bun de tipar 09.07.1962. Apărut 1962. Tiraj 80.145 ex. broşate. Hîrtie tipar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 17,97. Coli tipar 11,25. Planşe tiefdruck 1. A. nr. 0233/1962. C. Z. pentru bibliotecile mari 8A. C. Z. pentru bibliotecile mici 8A—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 20.389 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii, Bucureşti — R.P.R.

